

Mr. ph. Meri Breščak in mr. ph. Marija Ozimič s sodelavkami

LEKARNE IN FARMACEVTI

Po podatkih o zbiranju sanitetnega materiala je Ljubljana zalagala v glavnem partizanske enote na Dolenjskem, enote 7. korpusa, centralno partizansko bolnico v Rogu in pa terenske lekarne na omenjenem področju. Enote na drugih področjih so bile povezane s svojimi lokalnimi lekarnami tako, da lahko trdimo, da je vsaj osemdeset odstotkov slovenskih lekarn sodelovalo z OF na podoben način, kot je bilo to urejeno v Ljubljani. Povezane so bile s tajnimi partizanskimi terenskimi apotekami, ki so se ustanovile na Gorenjskem, Štajerskem in Primorskem v letih 1944 in 1945, se osamosvojile in redno oskrbovale partizanske bolnice in enote.

V Ljubljani so med okupacijo delale naslednje lekarne (lekarne so označene predvsem s priimki lastnikov): Bahovec, Bakarčič, Bohinc, Gartus, Hočevár, Kmet, Kurlat, Komotar, Kraut (v Polju), Levstek, Murmayer, Oblak (v Šentvidu), Piccoli, Ramor, Sušnik, Trnkoczy, Ustar ter lekarne v Splošni bolnici, Šlajmerjevem domu in v Državni bolnici za ženske bolezni. (Glej tudi seznam lekarn Lekarnarske zbornice v priloženem popisu zdravniških ustanov in ordinacij v Ljubljani med okupacijo.)

Illegalno delo lekarn in farmacevtov je zaradi takratne hude tajnosti težko rekonstruirati. Lekarne so delale bolj ali manj po svoji presoji, ne da bi bile organizirano povezane, dejstvo je le, da so skoraj vse sodelovale z OF.

Prve pobude za sodelovanje so prišle z več strani, bodisi prek osebnega poznanstva in stikov ali pa prek organizacije OF. Zanimivo je, da so se podobne pobude pojavljale v vseh delih Slovenije. Med prvimi gre vsekakor omeniti dr. Marjana Južniča, ki je bil v skupini prvih v OF organiziranih ljubljanskih zdravnikov, ki se je povezal z mr.ph. Marijo Ozimič, mr.ph. Vido Berkopce in mr.ph. Tonetom Hočevarjem. Slednji je bil takrat že osebno povezan z dr. Milanom Peruškom. Prav med temi farmacevti je treba iskati prve organizatorje sodelovanja ljubljanskih lekarn z OF.

Prvi informativni sestanek je bil v gostilni blizu trgovine Šumi nasproti Drame, ki je danes ni več. Na njem je bilo zbranih več lekarnarjev kot kadar koli pozneje, kdo pa je sestanek organiziral in ga vodil, danes ni mogoče več ugotoviti. Verjetno je bil to mr. ph. Tone Hočevár.

Ni podatkov o morebitnem sodelovanju lekarn Levstek, Murmayer, Ustar in Komotar na Viču. Z njimi OF ni imela zveze ali pa se njihovih uslug za OF ne spominjajo.

PODATKI O DEJAVNOSTIH LEKARN IN NJIHOVIH FARMACEVTIH

Navajamo zbrane podatke o dejavnostih posameznih lekarn in njihovih farmacevtov. Morda bi vsemu temu lahko dodali še kaj, vendar se tisti, ki bi še lahko kaj povedali, ne upajo navajati oseb in krajev, da ne bi morda povedali kakih netočnosti.

_____ Lekarna Bahovec

V lekarni Bahovec je delal mr.ph. Tone Hočevnar, ki je bil organizacijski vodja OF med lekarnarji, zlasti kadar so se shajali lekarnarji Kraut, Oblak, Podvršič in drugi. Povezan je bil z dr. Milanom Peruškom. Kaj več o dejavnosti lastnika lekarne mr.ph. Bahovca ni mogoče ugotoviti. Njegova vdova o teh stvareh ne ve ničesar, ker se je morala ob vsakem sestanku umakniti iz stanovanja. Zanimivo pa je, da je sicer dajal material za OF, da pa je sodeloval tudi s "plavo gardo".

_____ Lekarna Bakarčič

V lekarni Bakarčič sta delala zakonca Leon in Jelka Bakarčič. Mr.ph. Bakarčič je bil na prvem sestanku v gostilni ob trgovini Šumi. Zakonca Bakarčič sta v nočnih urah izdelovala zdravila Pulvis Doweri, Solucio argenti nitrici, Tincturo opii simpleks, amidopyrin in podobne praške po naročilu. Vse to sta pošiljala v lekarno Bohinc. Imela sta organizirane svoje odnašalce, od časa do časa pa je po pripravljena zdravila prihajala tudi laborantka iz Bohinčeve lekarne.

_____ Lekarna Bohinc

Magister farmacije Ljuban Mušič, ki je delal v lekarni Bohinc, se je že leta 1941 povezal z dr. Milanom Peruškom, ki je v glavnem sam prihajal po material in ga največkrat tudi plačal. Jeseni istega leta je v lekarno začel prihajati tudi krojač Jaklič, ki je zbiral sanitetni material za Romana Goloba. Z zdravili in sanitetnim materialom je zalagal tudi naše jetnike v sodnih zaporih. Vse to je trajalo do leta 1942, ko so Jakliča zaprli. Leta 1944 se je Jaklič spet pojavil v lekarni in sodelovanje je znova steklo. Za magistra Mušiča je pripravljala sterilni obvezilni material tudi mr.ph. Vida Breclj. Mnogo zbranega materiala je odnašal neki uslužbenec pri mesarju Slamiču. Magister Mušič je po vojni iskal tega človeka, vendar mu ni uspelo ugotoviti, kdo bi bil. Verjetno je bil to Franc Rakun-Rak. Leta 1943 se je pri magistru Mušiču oglasil mr.ph. Privšek iz Logatca, ki je potem nekaj časa pošiljal k njemu svojega kurirja po sanitetni mate-

rial. Bohinčeva, lastnica lekarne, se je zvečer po končanem delu v lekarni večkrat sešla z dr. Robertom Neubauerjem, članom ZMO. Zelo verjetno mu je ob takih srečanjih izročala tudi sanitetni material za OF.

Lekarna Gartus

Gartusov sin nima konkretnih podatkov o očetovem sodelovanju, spominja pa se, da je bil oče naklonjen osvobodilnemu gibanju.

Lekarna Hočevnar

V lekarni Hočevnar v Spodnji Šiški je delal lastnik sam, vendar se o njegovem delu za OF ne ve ničesar.

Lekarna Kmet

Za lekarno Kmet velja, da je lastnik mr.ph. Stanko Kmet sodeloval po svojih možnostih. Povezan je bil z dr. Slavkom Prevcom. Znano je, da je izstavil posebno naročilnico za nakup zdravil, sanitetnega materiala in potrebščin v Trstu. Z njo je v Trst odšel Tone Krajner in tam vse naročeno tudi dobil.

Lekarna Deu, prej Kuralt

V lekarni Deu je ponoči, kadar je bila dežurna, pripravljala zdravila za OF mr.ph. Marija Ozimič. Ponj so prihajale dr. Emica Kraigher, dr. Tatjana Zalokar in dr. Krista Kocjančič. Prevzeto blago so plačevale po nabavni ceni lekarne. Mr.ph. Sega, ki je bil družabnik mr. ph. Deuove, ni bil naklonjen OF. Spočetka je v tej lekarni delal tudi mr.ph. Ljuban Mušič, ki je prav zaradi težav s šefom odšel na delo v lekarno Bohinc.

Lekarna Kraut

Lastnik lekarne Kraut v Polju mr. ph. Kraut je sodeloval z OF predvsem prek dr. Riharda Gregorčiča iz Polja. Zaradi tega sodelovanja je bil tudi obtožen, zaprt, v zaporu pa so ga strahovali in pretepali.

Lekarna Oblak

Lekarna Oblak v Šentvidu je bila že od leta 1941 povezana z OF, njen lastnik pa je pomagal predvsem ljudem v zbirnem taborišču pregnancev z Gorenjskega. Posebno zavzeto je za OF delala farmacevtska pomočnica Anica Bernot.

Lekarna Piccoli

V lekarni Piccoli je delala za OF mr. ph. Fanči Grobelnik, pa tudi sam lastnik ni bil toliko naklonjen Italijanom, kot so pričakovali. Razen

magistre Grobelnikove sta v lekarni delali za OF tudi mr. ph. Mica Gračner-Koruza in mg. ph. Ida Zarnik, vendar vsaka po svoji zvezi. Mr. ph. Gračnerjeva je npr. delala z neko potovko z Dolenjskega, ki je k njej prihajala po zdravila. Z zdravili je oskrbovala tudi Tinko Mislej, učiteljico na Rudniku, ne da bi vedela, kam učiteljica zdravila nosi in komu jih oddaja. Pri njej so dobivali zdravila tudi mr. ph. Vida Berkopec, dr. Robert Neubauer in dr. Franc Podkoritnik. Magistra Zarnikova je oskrbovala z zdravili predvsem Krinski kot, pri čemer ji je pomagala njena sestra Avgušтина Zarnik. Prav tako je z zdravili zalagala skladišče, ki ga je imel Marko Kučec v današnji Štefanovi, bivši Kidričevi ulici, ter skladišče v Preserju. K njej je po zdravila prihajal tudi dr. Tone Ravnikar.

Mr. ph. Piccoli kljub svojemu italijanskemu rodu ni nič kaj rad sprejemal italijanskih črnosrajčnikov. Kadar koli jih je iz svoje prisarne zagledal, da prihajajo k njemu, je pobegnil skozi okno na zadnji strani lekarne. Pa ne samo to. Ob neki veliki akciji OF za nabavo protitetanusnega seruma, ki ga ni bilo mogoče izdati brez njegovega pristanka, je na vprašanje magistre Gračnerjeve, kako in kaj, odgovoril: "Naredite, kakor veste, da je prav!"

Lekarna Ramor

Lekarna Ramor na Miklošičevi je delala v povezavi z aktivisti OF te ustanove. Izdajala je zdravila na recepte, ki so jih "radodarno" pisali zdravniki OUZD in še drugi. Zvezo z njo je imel mr. ph. Tone Hočevár. Ob okupatorjevih racijah je bila lekarna skrivališče kompromitiranim uslužbencem OUZD, hkrati pa je bila baza za pošto zapornikov iz sodniških zaporov nasproti lekarne. Lastnik lekarne mr. ph. Ramor je bil ob letalskem napadu na Ljubljano leta 1945 ubit.

Lekarna Sušnik

Lastnik lekarne Sušnik v OF ni sodeloval, sodelovala pa sta oba njegova uslužbenca, mr. ph. Leon Trost in mg. ph. Nevena Prevec. Kako in na kakšen način je sodeloval magister Trost ni znano, magistra Prevčeva pa je sodelovala prek svojega moža dr. Slavka Prevca.

Lekarna Trnkoczy

Zdravila za OF je iz lekarne Trnkoczy odnašala mr. ph. Vera Janežič, ne da bi lastnik lekarne za to vedel. Največkrat jih je prek mr. ph. Berkopčeve oddajala Slavi Mikuš-Osi, ta pa jih je pošiljala naprej prek svojih zvez. V lekarni sta delali mr. ph. Vera Janežič in farmacevtska pomočnica Pukljeva, ki sta sodelovali z magistro Meri Breščak in magistro Vido Berkopec.

Lekarna v Splošni bolnici

Razen zasebnih lekarn je z OF delala tudi lekarna v Splošni bolnici, ki jo je vodila mr.ph. Vida Finkova. Tam je npr. naročal zdravila dr. Milan Perušek. Z naročilnicami je prihajal ponje in jih odnašal v okolico Šmarja neki železničar, ki ga je priporočil Mirko Stepišnik. Zdravila in sanitetni material so prevzemali tudi dr. Tatjana Zalokar, dr. Ruža Germ-Šegedin in dr. Pavla Jerina. Bolnišnična lekarna je dobavljala in skrbela predvsem za zdravila, ki jih v mestnih lekarnah ni bilo moč dobiti.

DROGERIJE

Poleg lekarn so pri zbiranju in pripravljanju sanitetnega materiala sodelovale tudi ljubljanske drogerije in veledrogerije. Omeniti moramo drogerije Adria, Gregorič, Jančigaj in Kanc ter veledrogeriji Izis in Salus, tovarno sanitetnega materiala na Viru pri Domžalah ter Sanitasovo ekspozituro na Miklošičevi cesti.

Iz veledrogerije Izis sta velike pošiljke partizanom omogočala zlasti Feliks Hauptman in knjigovodja Pavel Pečenko. Veledrogerija Salus je prav tako dala veliko potrebnega materiala za partizansko saniteto. Menda so ga iz Ljubljane spravljali s sanitetnimi avtomobili. Njen direktor Mauer je večkrat potožil, da mu blaga manjka in ga ne more poslati toliko, kolikor bi ga rad.

V tovarni sanitetnega materiala na Viru pri Domžalah je lastnik Franc Kocjančič omogočal dobave sanitetnega materiala. Te je z Vira posredoval njegov sorodnik, ki je imel ekspozituro na Miklošičevi cesti, menda Lovše.

Drogerija Slavke Borčič je z OF sodelovala ves čas okupacije. Razen sanitetnega materiala je dobavljala predvsem milo in sanitetne instrumentarije, kasneje pa je "oskrbovala" tudi drogerijo Mirka Jančigaja na takratnem Krekovem trgu. Po njegovem odhodu v partizane je material prevzemal dr. Robert Neubauer, sin magistre Borčičeve pa ga je s triciklom od dr. Neubauerja vozil do dr. Mavricija Neubergerja. Včasih sta zbrani material prevzemali tudi dr. Tatjana Zalokar in dr. Štefa Divjak.

Za vse ljubljanske bolnišnice in lekarne velja, da jim je primanjkovalo zlasti obvezilnega materiala in instrumentarija. Partizanski apotekarji in "dobavitelji" so uporabili vso svojo iznajdljivost. Manjkajoči material in instrumente so dobivali po zvezah iz Zagreba, Trsta, Dunaja in celo iz Prage. Pri vskladiščenju so se izkazali prenekateri aktivisti OF, zlasti velja to za Lampičevo ortopedsko delavnico in njene lastnike, za Prašnikarjevo mizarsko delavnico v Tavčarjevi ulici leta 1942, kjer ga je bilo največ vskladiščenega, v trgovini Golob, dalje pri arhitektu Oražmu v Bohoričevi ulici, na OUZD ter v ordinacijah dr. Mirka Derganca v sanatoriju Emona, dr. Robertu Neubauerja, pri Zalokarjevih in še kje.

Nemogoče je ugotoviti, koliko materiala je bilo ob prevzemu plačanega, za kar je denar dajal ZMO, koliko ga je bilo darovanega, koliko ilegalno "vzetega" brez vednosti lastnikov ali oblasti sploh, niti ne, koliko ga je bilo izdanega na recepte socialnega zdravstvenega zavarovanja. Vsekakor je bilo za OF izredno ugodno, če so prevzemniki zdravilo lahko plačali z gotovino, sicer bi jim ga lekarne sploh ne mogle izročiti. Še posebej je bilo to plačevanje pomembno za zdravila, ki jih je bilo težko dobiti.

Mr. ph. Marija Ozimič-Maca

"Spominjam se, da je bilo nekaj sestankov ZMO leta 1941 ali 1942 v našem stanovanju (dr. Božena Ravnihar, dr. Marjan Južnič in še nekateri). Na teh sestankih nisem bila prisotna. Nato mi je dr. Južnič naročil, naj se povežem z mr. ph. Berkopčevo. Sproti mi je dajal navodila, ki sem jih ustno prenašala na t.i. iniciativni odbor za organiziranje farmacevtov za delo v OF. Nekaj sestankov smo imeli v stanovanju magistre Berkopčeve v Turnograjski ulici. Tam sem videvala tudi sestro mg. ph. Berkopčeve prof. Kovačevo in inž. Berkopca. Zdi se mi, da sta na teh sestankih sodelovala. Prisoten je bil tudi magister Tone Hočevnar. Spominjam se, da sem bila tudi v njegovem stanovanju v bližini Pivovarne Union. Na sestankih smo si razdelili naloge. Tako sem morala enkrat ali dvakrat prenesti propagandni material. Mislim, da mi ga je dal dr. Južnič in da sem ga nesla na stanovanje magistre Berkopčeve. Prav tako sem takrat prenašala tudi zdravila ali obvezilni material - verjetno od Berkopčevih domov, od koder je bila povezava z žensko bolnišnico prek moje sestre dr. Leje Ozimičeve. Predvsem sem dobila nalogo, da sem iz lekarne Deu (prej lekarna Kuralt) na Gosposvetski cesti, kjer sem bila zaposlena, oddajala zdravila zdravnikom, ki sem jih poznala."

Marica Hojkar-Bernot

Magistra farmacije Jožeta Oblaka, ki je bil lastnik lekarne v Šentvidu pri Ljubljani, sem poznala od otroških let. K njemu sem vstopila v službo kot absolventka trgovske šole, stara sedemnajst let. Že pred vojno je bil napredno usmerjen in se je družil z enako mislečimi. Ko se je leta 1941 ustanovilo Preseljevalno taborišče ("Umsiedlungslager") v Škofovih zavodih v Šentvidu, od koder so vozili Gorenjce v Srbijo in pozneje v Nemčijo, se je takoj povezal z izgnanci in jim pomagal z zdravili, s pošto, paketi in neštetimi drugimi uslugami.

Pozimi 1942 mu je grozila aretacija, zato se je za krajši čas umaknil na italijansko zasedeno ozemlje v Ljubljano. Vrnil se je spomladi 1942 in vseskozi delal kot član odbora OF Šentvid. Do jeseni 1944, ko je odšel v partizane, je pomagal z zdravili, denarjem, s prenašanjem pošte. Njegovo ženo z dojenčkom so zato internirali v Goričane.

V partizanih je bil kot vodja lekarne nekaj časa v Davči, pozneje v Beli krajini do osvoboditve. Po osvoboditvi se je vrnil v svojo lekarno v Šentvid. Bil je eden izmed prvih lastnikov lekarn, ki je - dasiravno to takrat zakonsko še ni bilo urejeno - vztrajal pri poddržavljenju lastne lekarne. Do svoje upokojitve je delal v lekarni v Šentvidu, pozneje v lekarni na Miklošičevi cesti.

Kot uslužbenka v lekarni pri magistru Oblaku sem že poleti 1941 začela delati za OF. Mimo nemških straž sem v izseljeniško taborišče prinašala in odnašala internirancem zdravila, pošto, pakete, denar, vrednosti. Od obiskov v "posebni sobi" v lekarni se spominjam dr. Leva Matajca, dr. de Gleria, dr. Erata, dr. Čaviča, mr.ph. Burdycha in drugih.

Na terenu sva delo za OF z mg.ph. Oblakom koordinirala. V poletju 1942 sem bila kot "notdienstverpflichtet" primorana iti v lekarno v Tržič. Tam sem takoj dobila stike s sodelavci OF. Ko sem bila kot sekretarka mladine mesta Tržič izdana, sem v začetku leta 1944 odšla v partizane. Bila sem bolničarka, vodja ambulate, vodja sanitetnega skladišča v Zadru in na raznih političnih forumih do osvoboditve.

Magistra Vilma in Hinko Kavčič, ki sta delala v lekarni Ramor sta poslala leta 1975 sledeče pismo: Lekarna Ramor je bila že v letu 1941 prek svojih "sorodnikov" povezana z OF na takratnem OUZD. Sam lekarnar je bil s svojimi vred povezan na terenu Mirje, kjer je stanoval. Zlasti finančno je izdatno podpiral OF.

Lekarna je izdajala mnogo zdravil in sanitetnega materiala za partizane. Bila je skrivališče za material, ki ga občasno ni bilo mogoče odpraviti prek bloka na teren. Ob italijanskih racijah pa je bila lekarna velikokrat skrivališče ogroženih pristašev OF, zlasti onih na OUZD, ker Italijani v takih primerih niso nikoli pregledovali lekarniških prostorov.

Pomembno je bilo sodelovanje lekarne in zdravnikov OUZD. Zaupni zdravniki so na račun OUZD predpisovali cele šope receptov z običajnimi zdravili, v lekarni pa smo pripravili zdravila in drug material po naročilnicah iz terena. To so kurirji odnesli prek bloka na teren. Med temi zdravniki so bili prof. dr. Jakša, dr. Milavec, dr. Debeljak in še drugi. Tudi dr. Stanko Lajevec je napisal mnogo receptov.

Prek zanesljivejših zdravnikov in zapornikov smo bili povezani z zaporniki na sodnji. Bili smo kot baza za izmenjavo pošte in paketov, zlasti pred transporti iz zaporov v taborišča."

Mr. ph. Igor Kraut

"V Polju, kjer sem imel lekarno, smo med okupacijo težko živeli. K nam so pribežali sorodniki iz Ljutomera predvsem zaradi političnega prepričanja – med njimi je bil član KP, kar je še bolj vzbudilo sum pri nasprotnikih.

Lekarno sem vodil sam, nabavljal material v Ljubljani, pomagal in nudil pomoč, kolikor mi je bilo mogoče. Tesno sem bil povezan z dr. Rihardom Gregorčičem, ki je bil zaradi sodelovanja močno preganjan. Na pragu svobode sva bila skupaj priprta v ljubljanskih zaporih. Mene so aretirali 10. aprila 1945 in sem bil v zaporu do 6. maja. Tam so me strašno pretepali, da bi izsilili priznanje, da sem sodeloval z OF. Pri nekem kurirju so našli zdravila in sanitetni material s signaturo moje lekarne. Nečloveško ravnanje in podivjanost domobrancev zadnje dni pred begom v tujino je bila tako velika, da sem se vsak trenutek bal za svoje življenje. Po vojni sem zasledil, da so domobranci označili vse hiše in stanovanja, kjer so sumničili pripadnike OF. Tak znak je bil tudi na mojem stanovanju.

Zdravila in sanitetni material sem dostavljal v glavnem prek zdravnika dr. Riharda Gregorčiča. Z njegovim posredovanjem so prišla zdravila in sanitetni material na odrejeno mesto. Zdravila so dobivali tudi v lekarni, vendar je bilo vedno težje, ker so domobranci uporabili vsemogočne trike, da bi odkrili sodelovanje z OF.”

ZDRAVNIKI IN ZDRAVNIŠKE ORDINACIJE SPLOŠNE IN SPECIALISTIČNE PRAKSE

Mnogo ljubljanskih zdravnikov je imelo med okupacijo privatno ordinacijo bodisi doma ali pa v najetih prostorih. V Ljubljani je bilo takrat šestinsedemdeset zdravniških in šestindvajset zobozdravniških privatnih ordinacij. Bile so prav pripravne za ilegalno delo. Tako za zdravstveno pomoč ilegalcem, saj jih ni bilo treba zabeležiti, kot so jih morali v zdravstvenih ustanovah, kot tudi za zveze in javke, za ilegalne sestanke skupin, aktivov in odborov. Naj navedemo nekaj primerov.

Prvi sestanki ZMO so bili v ordinaciji dr. Mavricija Neubergerja na Vilharjevi cesti, kot smo že omenili. V njegovi hiši je bil bunker za politične ilegalce, v ordinacijo pa so tudi naravnost z akcije na ljubljanskih ulicah pripeljali ranjenega obveščevalca.

V hiši in ordinaciji dr. Alojza in Ane Zalokar v Maistrovi ulici so bile zaloge sanitetnega materiala, za katere je bila zadolžena hčerka dr. Tatjana, pa tečaji prve pomoči, stanovanja za ilegalce, v njej je oddajal tajni radio Kričač.

V ordinaciji za Bežigradom je dr. Venčeslav Arko zbiral alkohol, ki so ga "bolniki" dvigali na njegove recepte. Iz ordinacije ga je odnašala kurirka.

V ordinaciji dr. Franca Brandstätterja so medicinke, povezane z OF, dobivale zdravniška potrdila, s katerimi so lahko šle prek bloka, da so prenašale sanitetni material iz Ljubljane.

V ordinaciji dr. Božene Merljakove so bili sestanki OF, skrivališče ilegalcev, javka, v njej so zdravili ilegalce.

Ordinacija dr. Roberta Neubauerja nad Šestico je bila na razpolago za sestanke članov ZMO, za javke, za rentgenske preglede ilegalcev in za drugo zdravniško pomoč.

Dr. Josip Volavšek je v svoji ordinaciji zbiral prispevke za OF od kolegov iz drugih zdravniških ordinacij.

Dr. Slavko Prevec je zdravil in operiral ilegalce v svoji ordinaciji in imel sestanke s člani ZMO v ordinaciji ali v stanovanju. To velja tudi za ordinacijo dr. Ivana Pavšiča v Puharjevi ulici.

V ordinaciji dr. Ivana Pintarja so bili sestanki zdravnikov, zlasti starejših, in sestanki, na katerih so obravnavali politični položaj: udeleževali so se jih dr. Ivan Pintar, dr. Josip Hebein, dr. Leopold Ješe, dr. Vladimir Milavec, dr. Slavko Prevec, dr. Ivan Jenko, dr. Bogdan Derč in drugi.

V ordinaciji dr. Franca Čelešnika so ilegalcem zdravili zobe, tam je bila javka, sestanki s člani ZMO in drugimi. To velja tudi za ordinacije dr. Roberta Hlavatyja, dr. Antona Breclja, dr. Bogdana Breclja, dr. Božidarja Lavriča, dr. Ljudevita Merčuna, dr. Jožeta Ranta in še za druge, ki so ali za zdravstvo ali drugače delali za OF.

Ordinacija dr. Riharda Gregorčiča v Polju je bila pogosto "ordinacija OF". Dr. Gregorčič je bil namreč član sanitetne skupine OF v Polju, z njim so delali še dr. Andrej Jenko, dr. Janez Kanoni in mr. ph. Igor Kraut. Dr. Rihard Gregorčič je npr. izdal dovoljenje za izkop žrtev pri Sv. Urhu in ugotovil sledove mučenja na truplu ubitega Leopolda Skubica ter prepoznal med žrtvami mnoge svoje stalne bolnike. Vodil je tudi sanitetne tečaje. Na skrivaj je zdravil N. Anžurja, ki so ga domobranci ranili, ko so ga hoteli ubiti, pa se je med begom zatekel v Bolnico za duševne bolezni na Studencu. Ko so julija 1942 dr. Gregorčiča zaprli je tudi v zaporu pomagal sojetnikom. (O njem piše Štefanija Ravnikar-Podbevšek v svoji knjigi o Sv. Urhu.)

Dr. Ana Zalokar (1891-1979)

"Rojena sem bila 2. februarja 1891 v Petrogradu očetu Kosu. Ker je bil oče Slovenec, me je prijavil po rojstvu tudi na ljubljanskem magistratu. Gimnazijo sem končala v Carskem selu pri Petrogradu in se po maturi sprva odločila za študij naravoslovja, nato sem presedlala na medicino na Dunaju. Na dunajski univerzi sem se vključila v društvo naprednih študentov, v katerem so bili tudi člani Lovro Klemenčič, dr. Matija Ambrožič idr. V društvih smo zbirali tudi denar za objavljanje del slovenskih literatov in pa za podporo mladim, ki so odhajali v boj za osvoboditev Srbije.

Kmalu po italijanski zasedbi Ljubljane aprila 1941 sem začela zbirati sanitetni material ter zdravila idr. Sprva sem delala povsem samoiniciativno in nisem bila povezana in organizirana v OF. Dokler Ljubljana še ni bila obdana z žico sem sanitetni material za NOV nosila v Ribnico v ordinacijo dr. Janezu Oražmu. Pozneje je za zbiranje materiala skrbela hčerka Tatjana. Moj soprog dr. Alojzij Zalokar, ravnatelj Državne bolnice za ženske bolezni, je vedel za to najino delo in ga spremljal z razumevanjem. V veliko pomoč nam je bila Marija Cvikljeva, babica iz Državne bolnice za ženske bolezni. Material sem dobivala pri nekaterih ljubljanskih trgovcih, lekarnarjih, privatnikih. Veliko materiala so dali trgovec Franc Novak na Kongresnem trgu, soproga prof.dr. Ivana Prijatelja, domači primarija dr. Roberta Blumauerja itd.

V naši hiši na Maistrovi 6 sem uredila tudi posebno skrivališče za ilegalce ali osebe, ki jih je preganjal okupator.

Na našem vrtu je Milan Osredkar napeljal anteno, napravo za ilegalno oddajanje radia Kričač, ki se je oglašal iz naše hiše, iz sobe v prvem

nadstropju. Ilegalne oddaje sta vodila Drago Hartner in Milan Osredkar, sin Žarko je stražaril.

V Ljubljani sem organizirala tudi tečaje za bolničarje v svoji ordinaciji na Maistrovi 6.

Ker sem v ordinaciji zdravila tudi bolnike zunaj Ljubljane, sem lahko vzdrževala zveze med zažičeno Ljubljano in podeželjem.

Pri vsem tem svojem delu sem sodelovala z mnogimi ljudmi, vendar se vseh imen ne spominjam. Večkrat sem bila pri Šturmovih, pri Osredkarjevih na Vilharjevi 2. Najraje pa sem zahajala na podeželje, kjer sem se s kmečkimi ženami pogovarjala o našem boju. Ko so Italijani zaprli Ljubljano z žico, je bilo teh mojih obiskov konec.

Zaprta sem bila trikrat: prvič samo za kratek čas na ljubljanski sodniji, vendar sem prebila ves čas v samici, drugič v jetniškem oddelku v Splošni bolnici, od koder so me odpeljali v belgijsko vojašnico, in potem v italijanskih zaporih. Iz belgijske vojašnice so me še z nekaterimi tovariši in tovarišicami odpeljali v Trst, od tam pa v Koper. Ko smo čakali na ladjo smo ves čas prepevali domače pesmi, ki so privabile mnogo tržaških Slovencev. Prisluhnilo so nam in hkrati postregli z dobrim primorskim vinom. V Kopru so moške zaprli v zapore, nas ženske pa stlačili v neko klet, polno podgan. Enkrat na dan so nam postregli z neko brozgo, povrhu vsega sem pa v zaporu zbolela še za pljučnico. Nekoč je prišel k meni slovenski duhovnik in dejal: Blagoslavljam vas in vaše delo! Iz koprské temnice so me odpeljali prav na italijanski jug, kjer sem bila pod kontrolo nekega fašista, ki so ga pozneje Angleži ustrelili. Ker pa je bilo njegovo nadzorstvo precej površno, sem se lahko dokaj svobodno sprehajala po sosednjih vaseh, tudi do 10 km daleč. Na takih sprehodih sem obiskovala druge internirance, med njimi tudi dr. Zofijo Proškovo. Čez nekaj časa sem uspela, da so me premestili v Treviso, od koder sem po italijanski kapitulaciji kar peš odšla domov v Ljubljano.

V Ljubljani sem takoj nadaljevala z delom v OF. Vključila sem se v SPŽŽ, kjer sem prevzela zdravstveni sektor. Glede na funkcijo v SPŽŽ sem od moža prevzela tudi nalogo, ki mu jo je zaupala OF, da mora ob osvobajanju Ljubljane takoj preurediti žensko bolnišnico za eventualni sprejem bolnih borcev. Mislim, da sem bila v SPŽŽ sprejeta po priporočilu hčerke dr. Iva Pirjevca, ki je takrat delala pri Kričacu. V tistem času sem delala tudi pri organizaciji pomoči povratnikom iz Italije, pri čemer mi je veliko pomagal Ivan, po domače Južljev iz Velikih Lašč, ki se je nekaj časa skrival v naši hiši. Pozneje ga je preganjala črna roka, odpeljali so ga v zapor in naprej v Nemčijo, kjer so ga tudi ubili.

Vsi ti dogodki in otroci v zaporu so vplivali na poslabšanje bolezni mojega moža, ki je pozimi leta 1944 umrl.

Ko sem nekoč zbrala večjo količino zdravil, sem jih po dogovoru smela izročiti samo človeku, ki bi prišel z geslom: Sodnik me pošilja, pa je prišel neki zdravnik, ki je dejal s precej nemškim naglasom: Boža me pošilja. Prestrašila sem se, še zlasti pa sem se bala, da bi tako ali drugače spravila Božo v nesrečo, zato sem mu dejala, da Boža lahko sama dobi zdravila, če jih potrebuje, jaz pa svoja zdravila potrebujem za svoje bolnike. Pozneje so me zaradi tega prijemali, češ da zdravil nisem hotela dati, vendar se je stvar le pojasnila, da sem imela prav.”

Dr. Ivan Pavšič (1907-1986)

Svojo ordinacijo v Puharjevi ulici je primarij dr. Ivan Pavšič odprl komaj dober mesec pred razpadom stare Jugoslavije. Bil je zdravnik v Državni bolnici za ženske bolezni v Ljubljani. Ker je imel zato še malo pacientk, sama ordinacija in stanovanje pa sta bila stisnjena med okoliške stavbe, obrtniške delavnice in gostilno Figovec, je bil to kaj primeren prostor za ilegalne sestanke ZMO. Ker sam ni bil član ZMO, je ključke od stanovanja izročil ponavadi kje na cesti dr. Francu Novaku in jih na podoben način dobil spet nazaj. Če se prav spominja sta se teh sestankov udeleževala tudi dr. Marjan Ahčin in dr. Tatjana Zalokar. Povezan je bil tudi z dr. Francem Čelešnikom.

Njegova soproga dr. Marija Bole je v domačem stanovanju vodila tečaje prve pomoči, vendar dr. Pavšič za to njeno delo ni vedel. V hiši, kjer je imel dr. Ivan Pavšič svojo ordinacijo, je stanovala aktivistka dr. Karla Gerzinič-Šmid, s katero je sodelovala Pavšičeva soproga. Menda sta pripravili letak s pozivom na demonstracijo OF pred zgradbo italijanskega vojnega poveljstva Kazina. Dr. Pavšič je ta letak pretipkaval, nato pa ga je ovadba “pripeljala” v šentpeterske zapore (glej opis dogodka pri poglavju o Državni bolnici za ženske bolezni).

OPOMBA

V brošuri terenskega odbora OF Tabor v Ljubljani je o dr. Zalokarjevi zapisano, da je ilegalno delala in mnogo pomagala. Hela Skulj, ki je bila okrožna sekretarka OF vse do osvoboditve, prav tako potrjuje delo dr. Zalokarjeve med nemško okupacijo, ko je v OF organizirala veliko žena za pomoč ob morebitnem boju v Ljubljani, in še posebej ob osvoboditvi.

Dr. Ana Zalokar je bila zdravnica na Šolski polikliniki v prvih letih njene ustanovitve (glej poglavje o delovanju OF na polikliniki). Po vojni je bila začasno sanitetna referentka okrevališča za repatriirance.

Dr. Zvonimir Švent (1911-1951)

Dr. Zvonimir Švent je z ženo prišel v Ljubljano iz Zagreba maja 1941. Stanovala sta na Karlovški 24. Prvo povezavo z OF je dobil prek ilegalcev Fedorja in Darinke Kovačič s Privoza. Dr. Švent je politično

delal na terenu in zdravil ranjene partizane, ki so jih v Ljubljano pošiljali na zdravljenje. Od jeseni 1941 do februarja 1942 je bil (pod ilegalnim imenom Dušan) sekretar terena Center II, današnji Prešernov trg. Aktivisti so se zbirali v njegovem stanovanju, večkrat pa tudi pri Milici Grilc na tedanjem Marijinem trgu 3. V Šventovi hiši na Karlovški cesti sta bila zgrajena dva bunkerja za tehniko, ki sta ostala neodkrita vse do konca vojne, čeprav so Italijani vedeli zanju in ju temeljito iskali v hiši od kleti do podstrešja. Ob zadnji taki preiskavi maja 1943 so dr. Šventa aretirali in zaprli v Podmornico. Med zasliševanji so ga mučili in pretepali. V zaporu je ostal tudi še pod nemško okupacijo, odpeljali so ga v taborišče Dachau, kjer je občasno delal v tamkajšnji ambulanti kot zdravnik.

Prof. dr. Josip Hebein (1891-1973)

“Od zime 1941/42 pa vse do spomladi 1943 sem kot član OF obiskoval občasna aktualna predavanja o trenutnih političnih razmerah pri nas in v svetu. Predavanja je organiziral docent dr. Ivan Pintar, bila so pa v njegovem stanovanju na Gosposvetski cesti v Ljubljani. Na predavanja so prihajali sedaj že pokojni profesorji ljubljanske Medicinske fakultete dr. Bogdan Derč, dr. Ivan Jenko in dr. Leopold Ješe ter zdravniki dr. Vladimir Milavec, dr. Slavko Prevec in še nekateri. Njihovih imen se ne spominjam, pripeljal pa jih je dr. Slavko Prevec. Predaval nam je član KP, katerega ime je poznal samo dr. Prevec. Na sestankih smo zbirali tudi denarne prispevke za OF in zdravila za potrebe partizanske sanitete.”

Dr. Ivan Pintar (1888-1963)

“Od konca leta 1941 pa vse do konca leta 1942 sem bil kot član osrednjega zdravniškega odbora OF frontovsko povezan z docentom dr. Ivanom Pintarjem, ki mi je prinašal predvsem večje denarne zneske za pomoč družinam zdravnikov borcev.

Ko sem se po italijanski kapitulaciji vrnil iz ilegale na Primorskem, sem docenta takoj spet poiskal in ostala sva povezana vse do 13. januarja 1945, ko me je aretirala domobranska policija. Vse od jeseni 1943 je bil dr. Pintar povezan tudi z dr. Francem Debevcem, dr. Francem Žvanutom in drugimi člani osrednjega zdravniškega odbora OF. Dr. Pintar je sodeloval v akcijah za zbiranje denarja in nabiranje in pošiljanje sanitetnega materiala ter pri prenašanju ilegalne literature.”*

*Izjava dr. Draga Benedika.

Dr. Robert Hlavaty (1897-1981)

Kot zdravnik, ki je poprej živel in delal v Trstu, se je dr. Robert Hlavaty jeseni 1941 vključil v zdravniško organizacijo OF in je v njej delal do decembra 1942. Zbiral je denarna in materialna sredstva ter zdravila in

sanitetni material za potrebe partizanskega zdravstva. Že poleti 1941 je prvi zaboj zbranega materiala izročil Janu Lokovšku za partizane ob Kolpi. Razen tega je posredoval tudi protitifusno cepivo, ki ga je dobival od dr. Milice Petrovič-Valentinčič, šefinje bakteriološkega laboratorija na Higienškem zavodu v Ljubljani.

V letih 1942 in 1943 je delal z Miklavčičevo mami. Aktivisti odbora OF Center so se sestajali v njegovem stanovanju na Cankarjevi 4/II, na te sestanke pa je prihajala tudi mami. Od nje je dobival ilegalno literaturo in partizansko pošto in so jo bodisi sam ali pa člani njegove družine posredovali naslovnikom. Ves čas vojne je materialno podpiral aktiviste OF, deportirance in obsojene aktiviste ter jim pomagal v bolezni. Pri svojem delu je bil povezan s pisateljem Josipom Ribičičem. V svojem stanovanju je skrival orožje, ki so ga aktivisti jemali okupatorju in ga je sin Zdenko odnašal v zbirni center v Šiški. Ves čas vojne je bil povezan z Radko Antončič in Vero Breclj, s svojima instrumentarkama v zobozdravstveni ambulanti na OUZD.

Dr. Velimir Vulikić

DELOVANJE ZOBOZDRAVSTVENIH DELAVCEV

Po podatkih italijanskega visokega komisariata za Ljubljansko pokrajino je bilo v Ljubljani šestindvajset specialistov za zobne in ustne bolezni ter sedemindvajset dentistov. Torej je delalo triinpetdeset aktivnih zobnih terapevtov v svojih zobnih ordinacijah. Od teh jih je štirinajst delalo še v bolniški blagajni trgovskega in podpornega društva na Miklošičevi cesti.

Leta 1940 je na željo in na temeljih večletnega vztrajnega dokazovanja oblastem dokončno uspelo zobozdravstvenim delavcem, zlasti priučenim dentistom in tehnikom, organizirati dentistično šolo v Ljubljani, prvo šolo te vrste v takratni Jugoslaviji. Vzdrževala se je sama in delovala do tretjega leta okupacije, ko je propadla hkrati s propadom italijanskega okupatorja, ki je bil njen legalni pokrovitelj.

Že pred letom 1941 so bili v vrstah KPS zobotehniko Avgust Zupet-Jerič, Peter Zlatnar, Egon Klobučar in Drago Vajs.

Podatkov o organiziranosti zobozdravstvenih delavcev v OF je malo, vendar jih nekaj le lahko navedemo.

Ko so Italijani marca meseca 1942 razpustili vsa društva in tudi Društvo zobnih zdravnikov za Dravsko banovino, je večina zobozdravnikov pristopila k OF. Z odborom OF zobozdravstvenih delavcev je imel zvezo dr. Franc Čelešnik. Ko je leta 1944 odšel v partizane, je to delo prevzel dr. Jože Rant in ga opravljal do konca vojne.

V Ljubljani je delovala organizacija OF dentistov in zobotehnikov. Organiziral jo je Avgust Zupet s tovariši, njen sekretar pa je bil dentist Vojko Pečenko.

Ljubljanski zobozdravniki so se organizirali in vsestransko pomagali kolegom, ki so pribežali v Ljubljano iz nemškega okupacijskega območja. Za lažje zaposlovanje so organizirali zobozdravniško šolo, ki je delovala v obliki tečajev. V tej šoli je delalo sedemnajst ljubljanskih naprednih in organiziranih zobozdravnikov. Naj omenim le nekatere: dr. Franc Čelešnik, dr. Jože Rant, dr. Anton Logar, dr. Lojze Brenčič, dr. Vladimir Volovšek in drugi. Usposobili so večino pribeglih zdravnikov splošne prakse in nekatere specialiste za dela v zobnih ordinacijah. V treh tečajih v letih 1941 in 1942 je bilo pedagoško delo učiteljev brezplačno. Tečaji so bili v Državni bolnici za ženske bolezni ob pomoči primarija dr. Pavla Lunačka. Predavanja so bila v predavalnici za babice, praktične vaje pa so opravljali na fantomih in zobnih bolnikih na Šolski polikliniki.

Organizirañ je bil tudi begunski sklad, s katerim so pomagali tečajnikom in drugim beguncem iz krajev, ki so jih zasedli Nemci. S pomočjo prof.dr. Božidarja Lavriča in primarija dr. Vladimirja Guzelja je bilo omogočeno dr. Jožetu Rantu in sodelavcem, da so organizirali Stomatološki oddelek Splošne bolnice. Na tem oddelku, ki pravzaprav ni imel svojih prostorov, se je ves čas vojne število osebja zelo spreminjalo, vendar je dr. Jože Rant vztrajal in uspel obdržati oddelek. Poleg brezplačnega zdravljenja Ljubljancanov so imeli tudi praktični pouk za obiskovalce zobozdravniških tečajev. Ta oddelek je bil prvi zametek poznejše prve Stomatološke visoke šole v Sloveniji. Na tem oddelku in tudi po čakalnicah in zasebnih ordinacijah zobnih terapevtov so bili med okupacijo sestanki, na katerih so obravnavali aktualna strokovna in organizacijska vprašanja. Velikokrat so bile prav te čakalnice in zobne ordinacije zatočišče ilegalcem. Tako je med drugim bil dalj časa tudi zobotehnični laboratorij dr. Lojza Kraigherja v Beethovnovi ulici, v katerem je delal kot zobotehnik njegov sin Marko, skrivališče tiskarskega materiala, delavnica za ponarejanje okupatorskih žigov pa tudi zbirališče sanitetnega materiala, ki so ga po ilegalnih kanalih pošiljali v partizanske enote.

V ordinaciji dr. Franca Čelešnika na Šmartinski cesti so bili sestanki ZMO, zobozdravniškega odbora in mnogi drugi tajni sestanki. Ob takih priložnostih se je Čelešnikova soproga zadrževala zunaj hiše ter budno pazila, da jih ne bi sovražnik presenetil. Denarne prispevke, ki so se v njegovi ordinaciji zbirali in oddajali po zvezi naprej, je dr. Čelešnik na domiselni način skrival v Unit aparatu za vrtanje zob.

Laboratorij zobotehnika Franca Mavsarja, člana uličnega odbora OF v Mostah, je bil do njegove aretacije in internacije v Dachau pravo zatočišče mnogih, ki so se pripravljali na odhod v partizane. Mavsar jim je brezplačno popravil zobe.

Nekateri zobozdravstveni delavci so bili vodilni organizatorji boja proti okupatorju. Tako je dentist Avgust Zupet od začetka okupacije pa do odhoda v partizane maja 1942 za Bežigradom opravljal različne vodilne dolžnosti, bil je sekretar kvartnega odbora OF, sekretar rajonskega odbora OF in rajonskega komiteja KPS.

Zobotehnik Peter Zlatnar je bil eden od organizatorjev OF na ljubljanski železniški postaji in član rajonskega komiteja KPS v Šiški. Dentist Egon Klobučar, kvartni sekretar v Bežigradu, je aktivno sodeloval pri organizaciji in delu NZ.

V omenjenih čakalnicah in zobnih ordinacijah so se zobozdravstveni delavci tudi politično izobraževali. O politični ureditvi nove Jugoslavije jim je npr. predaval dr. Stojan Pretnar, povojni profesor za gospodarsko pravo na Pravni fakulteti v Ljubljani.

Organizirani zobozdravstveni terapevti so ilegalno in brezplačno zdravili člane OF in njihove družine ter tudi člane družin partizanov. Ker pa sčasoma te ambulantne usluge niso bile več tako strogo zaupne, je OF poostrila pošiljanje svojih članov k zobnim terapevtom. Zelo pomembna naloga je bila zbiranje denarja ter zobozdravniških in sanitetnih potrebščin za potrebe zobnih ordinacij partizanskih enot in zaledja. Med vojno je bilo zbrano veliko tega instrumentarija in materiala, toda zaradi blokade in drugih težav ga je malo prispelo tja, kamor je bilo namenjeno. Zaradi tega so se zlasti proti koncu vojne partizanske zobne ambulante s temi potrebščinami preskrbovale v Gorici, Trstu, na Dunaju in drugod v notranjosti Italije in Avstrije.

V Ljubljani so vsaj štirje zobozdravstveni delavci nosilci partizanske Spomenice 1941 (Avgust Zupet, Drago Vajs, Peter Zlatnar in Egon Klobučar).

Vojko Pečenko

“Kmalu po ustanovitvi OF me je kolega in sošolec Avgust Zupet, tedaj sekretar rajonskega komiteja KPS v Bežigradu, povezal s skupino komunistov za Bežigradom, katere sekretar je bil kolega in sošolec Egon Klobučar. Istočasno me je Zupet zadolžil, da organiziram v OF skupine dentistov in zobotehnikov. Tedaj sem stanoval na Vilharjevi cesti 33, kjer smo že imeli terensko organizacijo OF, katere sekretar sem bil.

Ilegalno delo je bilo olajšano zaradi moje samostojne zobne ordinacije in bližine kasarne italijanskih karabinjerjev. Organizacija OF med dentisti in zobotehniki se je hitro razširila in utrdila. Povezani smo bili tako, da je vsakdo vedel le za manjšo skupino. Zato je danes težko ugotoviti število kolegov, ki so sodelovali oziroma bili aktivisti. Dejavnost te organizacije je bila v začetku predvsem v zbiranju sanitetnega materiala pa tudi obutve, oblačil ter finančnih sredstev. Pozneje so se pokazale potrebe tudi po zobozdravstveni pomoči. Pacienti ilegalci pa tudi partizani so prihajali po pomoč v spremstvu znancev ali pa z geslom ves čas do osvoboditve. Zobozdravstveno pomoč so kolegi dajali po priporočilu OF brezplačno tudi svojcem partizanov in ilegalcev.

Z odhodom Avgusta Zupeta v partizane maja 1942 se je začelo snovanje zobozdravstvene službe tudi v partizanskih enotah. Zaradi vedno večjih potreb po zobozdravstveni opremi in materialih v partizanih so bili organizirani kanali, po katerih so te potrebščine prihajale iz z bodečo žico ograjene Ljubljane. Organizacija je imela mnogo dela pri zbiranju materialov, inštrumentov in podobno. Zanimivo je morda to, da je bil ročni vrtalni stroj, ki ga je načrtoval Avgust Zupet za takratne razmere v partizanih, narejen v Ljubljani s posredovanjem naše organizacije. Sodelovali smo aktivisti Jelka Klemenčič-Tomše, Vojko Pečenko, Miloš Sever.

Kako sumljivi smo bili dentisti in zobotehniki v očeh domobrancev, se je pokazalo pri množični božični raciji v decembru 1942, ko so nas aretirali in zaprli v zapore tako imenovane belgijske kasarne. V tej množici aretirancev je bilo razmeroma veliko število naših kolegov. Tu so nas stradali in maltretirali do marca 1943, ko so nas po večini izpustili, nekatere pa so odpeljali v taborišča.

Ilegalno delo zaradi teh nekaj mesecev "pavze" ni zastalo. V terenski organizaciji OF, kakor tudi v strokovni organizaciji OF, je ilegalno delo kljub represalijam teklo naprej.

V jeseni 1943 sem dobil zvezo tudi s prof.dr. Francem Čelešnikom, ki je vodil zobozdravniško skupino OF. Od tedaj naprej je bilo sodelovanje med skupino dentistov in zoboteknikov ter med skupino zobozdravnikov v OF veliko tesnejše. Tako lahko trdim, da se je sodelovanje vseh strok v zobozdravstvu pravzaprav začelo že med vojno, to je jeseni 1943."

Prof. dr. Franc Čelešnik

ILEGALNO ZDRAVLJENJE AKTIVISTOV IN BORCEV ZUNAJ LJUBLJANSKIH ZDRAVSTVENIH USTANOV

Mnogi zdravniki, pa naj so bili aktivisti OF ali njeni simpatizerji in tudi mnogi drugi zdravniki, so zdravili bolne in ranjene borce, ilegalce, pregnancy, njihove družine, otroke ilegalcev ipd. na njihovih ali pa na ilegalnih domovih. Pa ne samo v Ljubljani. Hodili so tudi prek zastraženega mestnega bloka in celo v gozdove v partizanska taborišča ali na samotne kmetije, kjer so zdravili ranjene in bolne borce.

Med njimi so bili dr. Marija Bole-Pavšič, dr. Ruža Germ-Šegedin, dr. Pavla Jerina, dr. Milan Žumer, dr. Boris Kunc, dr. Robert Kukovec, Dr. Franc Žvanut, dr. Mirko in dr. Franc Derganc, dr. Majda Mačkovšek, dr. Janez Milčinski, dr. Rihard Gregorčič v Polju, dr. Tatjana in Alojz Zalokar, dr. Zvonimir Švent, dr. Ladislav Lenart, dr. Venčeslav Arko ter medicinke Marta Šavelj, Juga Bregant, Marta Gostič itd.

Dr. Štefa Divjak je npr. prišla še jeseni 1944 v Tuhinjsko dolino zdraviti partizane. Dr. Ivan Matko je bil med prvimi, ki so bili angažirani kot zdravniki v Šerčerjevem taborišču blizu Ljubljane, pozneje pa skupaj z medicincem Emilom Štrausom in dr. Dušanom Mravljakom v šolskem taborišču na Mokrcu.

Iz Ljubljane so zdravniki odhajali leta 1941 in prve mesece 1942 za krajši čas pomagat partizanom pri nekaterih načrtovanih akcijah. Tako je dr. Jože Tivadar odšel med zasavske partizane, dr. Jože Gabrovšek v Cankarjev bataljon na Gorenjskem. Dr. Andrej Župančič je šel pomagat morebitnim ranjenim borcem ob napadu na preserski most. Medicinec Vinko Železnikar je leta 1941 padel v Rašiški četi.

Dr. Marija Bole je šla 29. oktobra 1941 prvič v Kamniški bataljon pregledat borce, tako tudi Ivanka Kobal. Takrat so bili nekje nad Dobrovo. Poslala jo je dr. Božena Ravnihar, spremljal jo je dr. Peter Držaj. Šla sta na izlet kot zaročenca. Vodil ju je vodič. Nesli so zdravila in literaturo. Dan po tistem so Italijani napadli četo. Boletova se je s Kobalovo vrnila v Ljubljano. Do februarja 1942 je Kobalova stanovala pri njej. Ponoči je delala v tiskarni na Šmartinski cesti, podnevi pa je bila pri njej. Darinka in Pepca Žagar sta ji nosili hrano, živilske karte itd.

Dr. Pavla Jerina

“Za zdravljenje borcev zunaj Ljubljane smo bile zdravnice manj sumljive italijanski in domobranski kontroli. Z izgovorom, da gremo na izlet ali

po hrano, smo nekajkrat srečno prišle "čez blok". Spominjam se obvestila, ki je prišlo iz Trebelnega, da je treba pregledati enoto, v kateri je več ranjencev in bolnikov. Partizanski komandir je najbrž to sporočil na javko v Mokronogu. Od tam je sporočilo prišlo do ZMO. Z dr. Ružo Germ-Šegedin sva odšli z vlakom do železniške postaje v Mokronogu, kjer naju je čakala zveza do Majenovih. Odpravili smo se na Trebelno kot bi šli na izlet v zidanico. Na pregled je čakalo kakšnih dvajset partizanov. Pregledali sva jih ter jim priskrbeli zdravila iz Ljubljane in tudi s pomočjo dr. Draga Mušiča, zdravnika v Mokronogu.

Po partizanskem napadu na Lož oktobra 1941 smo prek ZMO dobili sporočilo, kje so ranjenci. Na pot v Loško dolino sva se, opremljeni z instrumenti, odpravili z dr. Ružo Germ-Šegedin. Pripeljali so naju do ranjencev, ki so bili skriti v senu, težje ranjeni pa v kmečkih domovih. Zlatka Pavlico, ranjenega v pljuča, sva operirali. Potem ga je Janeževa mama pripeljala v Ljubljano. Prevezla ga je družina Dostal-Grilc, stanovali so sredi Ljubljane na Marijinem trgu, in ga negovala. Naši starejši izkušeni kolegi (dr. Venčeslav Arko) so ga zdravili na tem skritem domu.

Osvobodilna fronta me je poslala pregledovat partizane tudi v Horjul. V Ljubljani sem zdravila bolnega inž. Marentiča v ilegalnem stanovanju."

PRIPIS

Dr. Pavla Jerina-Lah hrani v svojem arhivu pismo (v italijanščini), s katerim so Italijani pretili zdravnikom in ki ga je podpisal general Renzo Montagna:

"Dogodilo se je, da so bili komunistični uporniki, ranjeni s strelnim orožjem, zdravljeni v civilnih bolnišnicah, pri privatnih zdravnikih, na klinikah in v zdraviliščih.

... zato odrejam:

a) civilni zdravniki lahko sprejmejo v zdravstvene ustanove in v njih ali v privatnih bivališčih zdravijo s strelnim orožjem ranjene, ampak morajo narediti takojšnjo prijavo zadeve na R.R.CC, kjer se zadržujejo, ali komandantom vojaških enot;

b) opustitev ali zakasnjena prijava pomeni podpiranje upornikov, zato bodo kaznovani tudi s smrtno kaznijo;

c) za ranjence pri katerih obstoja samo sum, da so sodelovali pri uporniških akcijah, naj bo dano takojšnje obvestilo pristojnim organom kot je navedeno pod a).

Za neupoštevanje tega ukaza bodo zdravniki osebno odgovarjali s predvidenimi hudimi sankcijami."

Dr. Božena Grosman

"Italijani so nas zdravnike neke poletne nedelje 1942 poklicali v svojo komando v obrtno šolo. Tam so nas opozarjali, svarili in nam grozili s kaznimi, če ne bomo prijavili zdravljenja ranjencev. Vendar niti ta sestanek niti dopis, ki so nam ga poimensko poslali, nista zalegla. Naše delo se je nadaljevalo do konca vojne."

Dr. Majda Mačkovšek-Peršič

Dr. Majda Mačkovšek je 1. avgusta 1942 prišla v Ljubljano iz Zagreba, kjer je študirala medicino. Stanovala je v Gledališki ulici, zaposlila pa se je kot stažistka v ljubljanski Splošni bolnici, kjer je do jeseni 1943 delala na Kirurgiji II. Tamkaj se je srečala z aktivistko OF dr. Pavlo Jerina.

Še kot študentka medicine je v Ljubljani obiskovala tečaj prve pomoči za potrebe partizanske sanitete. Tečaj je vodil dr. Božidar Lavrič. Pozneje je po pripovedovanju dr. Jadranke Zajc-Satler take tečaje vodila tudi dr. Mačkovškova, vendar se sama tega ne spominja.

Dr. Mačkovškova je obiskovala bolne in ranjene borce ter ilegalce, ki so se skrivoma zdravili pri zaupnih zasebnikih v Ljubljani. Njihove naslove je dobivala od aktivistov OF. Veliko je delala zlasti na Viču in v njegovi okolici do žice, s katero so Italijani ogradili Ljubljano. Ob neki priložnosti je šla še naprej od Dolgega mosta na koncu Viča.

S Fanči Bernikovo sta skrivali Nedo Geržinič, ki jo je iskala okupatorjeva policija. Pomagali sta ji pri iskanju ilegalnih stanovanj ter pri preseljevanjih iz stanovanja v stanovanje, dokler Geržiničeve leta 1945 niso odkrili, zaprli in ubili.

Septembra 1944 so dr. Majdo Mačkovšek aretirali. Verjetno zaradi Vide Janežič, saj so jo med zasliševanjem spraševali tudi o njej. 13. oktobra 1944 so jo izpustili, vendar je bila od takrat v nenehnem strahu pred izdajalci in zasledovalci. Prav zaradi tega v OF ni več tako sodelovala kot pred aretacijo.

Dr. Krista Pestotnik-Kocjančič

Decembra 1941 in januarja 1942 so se v stanovanju dr. Kriste Kocjančič na Bleiweisovi 34, danes Prešernova, skrivali ilegalci Jože Šiška, Dušan Lasič, Janez Pestotnik in še nekateri.

Zbirala in oddajala je pošto, pisma svojcev, obvestila, informacije in podobno za Bazo 20 v Rogu. Pošta je odhajala iz Ljubljane s poštnim vagonom s Štefanom Kobalom (ko so tega 3. januarja 1944 zaprli, pa z Miho Snojem) do Postojne, kjer jo je prevzela kurirka Nataša Jurca-Mici v Bukovju. Na Bazi 20 jo je prevzemal Zoran Polič-Marko Skalar. Nazaj se je pošta vračala po isti poti.

Dr. Kocijančičeva je bila v zaporu na Poljanskem nasipu od 13. septembra 1944 do 11. oktobra 1944. Šef zaporov je bil takrat zloglasni esesovec Simon, slovenski policaj pa je bil domobranec Jože Hlebec. Policaja Kozlevčarja se spominja, da je bil naklonjen zapornicam. V tistem času so bili zaprti tudi medicinka Nada Starklova, ki so jo pozneje odpeljali v internacijo, zobotehnik Drago Jambrek, Rapa Šuklje in Vida Janežič. Zdravnika v zaporu sta bila nekaj časa dr. Franci Krašovec in dr. Duša Engelman.

Zapori za ženske so bili v pritličju nasproti Simonovega stanovanja, samica pa zraven njih. Na zaslišanja so zapornice vodili na policijo na današnji Šubičevi. Tamkajšnji zapori so bili v kleti. Vido Janežič so neko noč okrog druge ure vso zbito pripeljali z zaslišanja. Kmalu potem so zvedeli, da je naredila samomor.

Dr. Kristo Pestotnik-Kocijančič je leta 1944 poslal dr. Slavko Prevec s kurirjem čez šentviški blok. S seboj je nosila kirurški šivalni pribor. Na drugi strani bloka jo je kurir peljal dvakrat naokrog po isti poti. To je Kocijančičeva opazila, ni pa vedela, ali je kurir zašel ali je bil drugi krog zaradi "konspiracije". V podstrešju neke hiše je bil mlad partizan, ki je imel na licu vrezano zvezdo. Rana je bila stara dva in pola dneva. To je bilo sicer pozno za šivanje rane, vendar je rano obskrbela in zašila. Skrbelo jo je, kdo bo rano obskrbel, če bo prišlo do komplikacij in kdo bo pobral šive iz rane. Zato je fanta poučila, kako naj si sam pobere šive. Dala mu je škarje in ogledalo. Ko ga je srečala čez več let jo je spoznal. Povedal ji je, da mu je nekdo čez devet dni pobral šive. Rana se je lepo zacelila.

TEČAJI PRVE POMOČI

Tečaje prve pomoči, prve medicinske pomoči in samopomoči so organizirali posamezniki, ki so bili povezani z OF, pobude zanje so dale delovne organizacije, zdravstvene ustanove, Medicinska fakulteta, SPŽZ, Rdeči križ, Slovenska narodna pomoč.

V takih tečajih so pripravljali ljudi za delo v partizanski saniteti in za primer, če bi prišlo do bojev v naseljih, mestu, na ulicah, posebno še proti koncu vojne, ko so pričakovali take spopade. Ti tečaji so potekali v okviru OF in še pogosteje v okviru SPŽZ.

V prvih tečajih, dva sta bila že julija 1941, so poučevali medicince, zdravnike stažiste, zdravstvene delavce in možne partizanske novince o zahtevnih nalogah medicinske pomoči pri vojnih ranah. Tečaje so vodili prof.dr. Božidar Lavrič, zdravniki asistenti na Kirurški kliniki Mirko in Franc Derganc, Milan Žumer, Robert Kukovec, Martin Benedik, docent dr. Valentina Kobe in drugi. Predavanja in vaje so potekale v predavalnici na Kirurški kliniki in celo v secirnici na Anatomske inštitutu. Dr. Božena Grosmanova je npr. med rednimi predavanji v babiški šoli vpletala pouk o prvi medicinski pomoči.

Medicinci so pripravljali tečaje za laike ali za druge študente, ki jih omenjajo Darinka Soban, Kostja Nachtigal, Ivan Matko, Raja Neubauer in drugi.

Mladi zdravniki so predavali mlajšim kolegom in tudi laikom, kar opisujejo zdravniki Damjana Bebler, Božena Sernec, Davorin Valenti, Franc Novak, Janez Milčinski, Karla Gerzinič-Šmid, Zlatka Hribar, Boris Kunc, Marija Bole-Pavšič, Tine Milavec, Majda Mačkovšek. Danica Žitnik je vodila dva tečaja v Trnovem januarja 1943 in februarja 1944. Karla Gerzinič in Marija Bole sta imeli tečaje tudi na svojih stanovanjih v Puharjevi ulici.

Medicinka Gostič-Kumarjeva je imela predavanja na Rimski cesti in v Pletersnikovi ulici. Medicinka Marta Šavelj se spominja tečaja na Kirurški kliniki. Zunaj Ljubljane je imel tečaje dr. Rihard Gregorčič v Polju. Dr. Zalokarjevi, Ana in Tatjana, sta imeli tečaje na domu v Maistrovi ulici. Vrstile so se skupine deklet na tečajih za prvo zdravstveno pomoč v partizanih ali v primeru potrebe v Ljubljani. Verjetno je tečaje naročala dr. Ana Zalokar po zvezi z Rdečim križem. Za delavke Tobačne tovarne je imela dr. Tatjana Zalokar posebne tečaje pri Arnovih na Tržaški cesti.

Starejši zdravniki so vodili tečaje tudi v raznih organizacijah in stanovanjih: dr. Milan Perušek npr. navaja tečaj v knjižnici Ceneta Kranjca v "stavbi grafike", potem v stanovanju svakinje Branka Palčiča, predaval je apotekarjem in dentistom. Predavala je tudi dr. Štefa Divjak. Dr. Mavricij Neuberger je imel vaje v ordinaciji.

Medicinske sestre Irena Dolničar, Cirila Leskovšek z OUZD so predavale aktivistom, mladini in drugim, tako tudi medicinske sestre Mestnega fizikata Korenčanova, Dana Žagarjeva, Mehletova, Filipičeva. Te sestre so imele veliko "prednost" pri teh dejavnostih, ker so imele dovolilnice okupatorjeve oblasti za prehod prek bloka.

Zorka Tribušon

RDEČI KRIŽ IN SLOVENSKA NARODNA POMOČ

V organizaciji Rdečega križa in Slovenske narodne pomoči so med okupacijo kot aktivisti OF delali tudi mnogi ljubljanski zdravstveni delavci.

Po razpadu stare Jugoslavije je Rdeči križ Jugoslavije prenehal delovati. Rdeči križ Dravske banovine je na italijanskem okupacijskem področju deloval do decembra 1941. 28. oktobra 1941 je bil postavljen pod nadzorstvo visokega italijanskega fašističnega komisarja. Italijani so julija 1942 ustanovili Comitato provinciale della Croce Rossa di Lubiana. Predsednik je bil Slovenec, vsi društveni dokumenti so bili dvojezični, podpisoval jih je izredni italijanski komisar. V krajih Ljubljanske province je bilo petintrideset poverjeništev Rdečega križa.

V pokrajinskem odboru italijanskega Rdečega križa je okupator v glavnem obdržal člane bivšega banovinskega odbora Rdečega križa. Tako rekoč vsi so bili protifašistično usmerjeni in so se takoj vključili v OF, pozneje pa v Slovensko narodno pomoč. Vodstvo OF se je strinjalo, da ti ostanejo funkcionarji in v okviru italijanskega Rdečega križa delajo v korist slovenskega naroda. Tako so že v prvih mesecih pomagali ljudem. Npr. v sanitetni sekciji pokrajinskega odbora Rdečega križa so zbrali veliko sanitetnega materiala.

Jeseni 1941 je bil v Ljubljani v okviru pokrajinskega odbora italijanskega Rdečega križa ustanovljen ekonomski odbor, ki naj bi zbral čim več materialnih in finančnih sredstev za še večjo pomoč potrebnim. Že februarja 1942 so italijanske oblasti ekonomski odbor ukinile in namesto njega postavile Pokrajinski odbor za pomoč, v Ljubljani pa Ljubljanski odbor za pomoč.

Po kapitulaciji Italije je bil za Ljubljansko pokrajino ustanovljen slovenski Rdeči križ. Organiziral ga je predvojni podpredsednik Rdečega križa Dravske banovine odvetnik dr. Oton Fettich. Njegova najpomembnejša naloga je bilo vračanje deportirancev, taboriščnikov in zapornikov. Rdeči križ je imel tedaj več odsekov, med njimi tudi sanitetnega.

Dr. Štefa Divjak je delala v ambulanti Rdečega križa. To je bila ordinacija bolj za splošno zdravstvo, čeprav sta poleg nje delala ginekologa dr. Ivan Pavšič in dr. Bogomil Roš. V ambulanti je delal tudi dr. Radivoj Ozvald, tedaj študent medicine. Ambulanta je bila v Frančiškanski ulici. Zdravniško pomoč je Rdeči križ zaradi humanega značaja dajal tudi priseljencem, ki sicer niso imeli pravice do zdravstvenih

uslug, pa tudi Judom, ki so bežali pred nacisti. Dr. Štefa Divjak je pregledala in napotila na zdravljenje veliko ilegalcev in ljudi brez sredstev za preživljanje, za katere so prosili odbori, pa tudi tiste, ki so prehodno prebivali v "Sibiriji", za socialno slabo preskrbljene na robu Barja. Dr. Ozvald se spominja, da ga je napotila za pomoč v "Sibirijo", pa tudi prek bloka v Črno vas in do partizanskih skupin pod Krimom.

Dne 11. septembra 1944 so Nemci in domobranci aretirali skoraj vse člane in delegate odbora in jih poslali v nemška taborišča. Odkrili so povezavo med Rdečim križem in OF ter pomoč Judom. Rdečemu križu so dali nemškega komisarja. V taboriščih so umrli predsednik Rdečega križa dr. Oton Fettich, prvi tajnik Jože Skalar, uradnik Oton Fink in odbornik Miroslav Gregorka.

Maja 1944 je bil v Drvarju ustanovljen Rdeči križ Jugoslavije, 18. junija istega leta pa v Gradcu v Beli krajini na osvobojenem ozemlju Rdeči križ Slovenije.

Kljub razvejanosti delovanja Rdečega križa je bilo potrebno v okviru odporniškega gibanja ustanoviti še Slovensko narodno pomoč kot humanitarno organizacijo, ki je pomagala žrtvam fašističnega terorja. Pred vojno je delovala Rdeča pomoč, ki jo je ustanovila KPS za pomoč svojim članom in simpatizerjem partije. Rdečo pomoč je takratni politični režim ostro preganjal. Rdečo pomoč so zato, ker se je krog akcij in podpirancev razširil, preimenovali v Ljudsko pomoč, zatem pa v Slovensko narodno pomoč. S preimenovanjem naj bi zajeli tiste Slovence, ki so bili pripravljeni žrtvam okupatorjevega terorja pomagati zgolj iz humanitarnih pobud.

Slovenska narodna pomoč je pomagala tudi partizanskim družinam. Zbrala je velika finančna in materialna sredstva.

Po ustanovitvi OF se je pokrajinski odbor Ljudske pomoči preimenoval v glavni odbor Ljudske pomoči. Član odbora Martin Mencej je bil zveza z Rdečim križem. Pokrajinski odbori so bili ustanovljeni tudi na Štajerskem, Gorenjskem, Koroškem in na Primorskem. V Ljubljani je nastal okrožni odbor in mreža rajonskih odborov s pododbori po ulicah, blokih, tovarnah in ustanovah in po društvih, zlasti študentskih in ženskih. Sprva so odbori delali vzporedno z odbori OF, potem pa je bil v vsakem odboru OF nekdo odgovoren za Slovensko narodno pomoč.

VPLIV VERSKIH PREDSTAVNIKOV NA SODELOVANJE SESTER USMILJENK V OF

V bolnišnicah so bile bolničarke (danes bi rekli medicinske sestre) le sestre usmiljenke. Bile so nadrejene civilnim strežnicam in strežnikom. Civilnih bolničark v bolnišnicah ali bolnišničnih ambulantah skoraj ni bilo. Po nekaterih podatkih je bilo tedaj v Sloveniji okrog petdeset medicinskih sester, večinoma šolanih pred vojno v Beogradu v posebni ugledni šoli za te zdravstvene delavke.

V Splošni bolnici v Ljubljani so bile sestre usmiljenke iz reda Sv. Vincencija, prav tako v Državni bolnici za ženske bolezni ter v sanatorijih. Le babice so bile civilne.

Na odnos sester usmiljenk do OF v začetku okupacije njihovi verski predstojniki niso posebej vplivali. Kot zavedne Slovenke so skoraj vse, s katerimi se je bilo mogoče tudi drugače pogovoriti in so samostojno mislile, nasprotovale italijanskim oblastnikom in kazale simpatije do partizanskega gibanja. V letu 1942 in pozneje so bile bolj zadržane, manj nenaklonjene okupatorju, tudi v zaupnih pogovorih. Kot da bi jim njihovi predstojniki dali vedeti, naj se ne vtikajo v posvetno politiko. Naposled so nekatere tudi odklanjale pomoč OF in le redke so do konca vojne sodelovale z njo.

Domobranci so s pomočjo cerkvene hierarhije vse bolj pritiskali na redovniške in duhovne urade. Niso jih samo odvrčali od OF, marveč so jih hoteli pridobiti tudi za obveščanje o delovanju OF med zdravstvenimi delavci. Nekako v letih 1942 ali 1943 se je zvedelo, da so nekateri spovedniki s spovedno obveznostjo preprečevali sestram usmiljenkam sodelovanje z OF. Dogodilo se je, da je sestra usmiljenka naenkrat odpovedala sodelovanje pri pripravljanju sanitetnega materiala za partizane ali pa ga je dajala s pripombo "le za vašo osebno uporabo ga. doktor", hoteč s tem opravičiti sebe pred redovniško obveznostjo. Lazarist Sedej je npr. Nežki Masnoglav pomagal, da je prišla iz zapora - priprli so jo zaradi udeležbe pri pobegu ilegalke iz bolnišnice, vendar le pod pogojem, da ne bo več sodelovala z OF. Celo visoki cerkveni dostojanstveniki so od usmiljenk zahtevali podatke o zdravstvenih aktivistih OF, shrambah materiala za OF na kliniki itd. Vendar vidnih ovadb med usmiljenkami ni bilo.

Njihova opredelitev je bila zelo odvisna od tega, kako so vplivali nanje njihovi svojci s podeželja, od koder so bile skoraj vse doma.

V Splošni bolnici je bil na upravi duhovni urad, v katerem je delal kurat. Njegovo delo je obsegalo poleg verskih obveznosti tudi registracijo umrlih, rojstev, izdajanje dokumentov v zvezi s tem, izdajanje domovnic, potrdil za živilske nakaznice itd. Kurat Ignac Slana je sodeloval v OF in je rad pomagal aktivistom. Za njim je prišel Stane Terček, ki je nasprotoval OF. Kurat Škvarča je bil do OF neopredeljen. Proti OF so v bolnišnici med usmiljenkami delovali lazaristi iz reda Srca Jezusovega, Stane Terček, dr. Jakob Žagar, Lovro Sedej in Stanko Žakelj.

V prejšnjih poglavjih smo že omenjali sodelovanje sester usmiljenk z OF. Ponovimo zbirne podatke:

Usmiljenka Livija, Alojzija Merlak, glavna instrumentarka na Kirurški kliniki, je aktivno sodelovala od vsega začetka pri zbiranju, skrivanju in pripravljanju sanitetnega materiala in zdravil, skrivanju ilegalcev in ogroženih aktivistov, partizanov itd. Po vojni ni bila redovnica.

Usmiljenko Jedert Kržmanc je italijansko vojno sodišče obtožilo leta 1942 zaradi pomoči pri pobegu in zaščititi Ferda Kravanje-Skalarja z II. kirurgičnega oddelka.

Ves čas okupacije je z OF sodelovala usmiljenka Ida Šantelj-Rogač. Po vojni ni bila več redovnica.

Na Nevrološkem oddelku Splošne bolnice je vso vojno pogumno sodelovala z OF usmiljenka Festina, Angela Pestotnik. Spominjajo se je številni aktivisti, ki so se kot "bolniki" skrivali na tem oddelku.

Usmiljenka Ladislava se omenja v zvezi s pobegi pacientov aktivistov s Kirurške klinike.

Zelo pomembno je bilo sodelovanje sester usmiljenk na Oddelku za zapornike oziroma na Oddelku za kožne bolezni. Dr. Alfonz Debeljak, ki je bil najdlje upravnik na Oddelku za politične zapornike, opisuje primere sodelovanja sester, npr. ko je z operacijami pomagal jetnikom čim dlje ostati na zdravljenju je asistirala sestra Laboure, Kralj. Emica Ahčin, aktivistka OF, opisuje sodelovanje sestre usmiljenke Bonifilije, Sečnik na tem oddelku. Prav tako je na tem oddelku sodelovala v OF sestra usmiljenka Luciana, Jožica Sešek.

V Državni bolnici za ženske bolezni sta aktivno sodelovali sestri usmiljenki Hema, Barbara Varl in Gaudencija. Sestra usmiljenka Agripina, Ana Kmetec je celo želela oditi z Zavoda za raziskavo in zdravljenje novotvorb v partizane, pa so ji to odsvetovali zaradi njene bolezni.

Redovnica iz reda Marijinih sester Kristina, Katica Pegan je stregla vosovcu Štefanu Babniku, ki je bil operiran in je umrl v sanatoriju Emona, a tega ni nikomur izdala.

O primeru, menda edinem v Sloveniji, da je sestra usmiljenka odšla v partizane, poroča dr. Franc Cundrič, zdravnik otolog v mariborski bolnišnici v predlogu za odlikovanje (po vojni) – sestre usmiljenke Judite-Belejan, ki je delovala v odporiški aktivnosti v tej bolnišnici od januarja 1944 in od 25. oktobra 1944 kot bolničarka v partizanski saniteti v savinjskem in koroškem delu Slovenije.

Poročila Politichne policije o privali OF
v Ljubljani feb. 1945

III. str. 14

145397

Arhivski zbirnik

/ R a n t / dr. Ivan, zobozdravnik, roj. 15.4.1896,
/ Godešič. Ljubljana Vrhovščinska 12,

/ V o l a v š a / dr. Jožeta, zdravnik, roj. 29.2.1886,
/ Piscec, Ljubljana Mavricjeva 5,

/ M e u b e r g e r / dr. Mavricij, zdravnik, roj. 9.4.
1895 v Lohi, Ljubljana Mavricjeva 21.

Uspesno OF in komunistična literatura so zdravniki
dobivali v trgovini L o h i a Alfred Štefličjo, in sicer
s izpovedjo, ki se jim oblikuje pod parole "trščel sam po
člunet barva".

Iz poročila politične policije o vdoru v ljubljansko organizacijo OF leta 1945, v katerem
so zapisana imena februarja aretiranih zdravnikov dr. Ivana Ranta, dr. Jožeta Volavška in
dr. Mavricija Neubergerja. (Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, Ljubljana)

VISOKI KOMISARIAT ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO – kom. Grazioli

ODDELEK ZA SOCIALNO POLITIKO IN NARODNO ZDRAVJE, Puccinijeva ulica

Odsek za ljudsko zdravje

Odsek za socialno politiko

Inspekcija dela, Miklošičeva cesta

Izseljeniški referat, Miklošičeva cesta

POKRAJINSKI INŠTITUT ZA RAZISKOVANJE IN ZDRAVLJENJE NOVOTVORB,

Lipičeva ulica

POKRAJINSKA GLUHONEMNICA, Zaloška cesta

MESTNA OBČINA LJUBLJANA

MESTNI FIZIKAT, Krekov trg - mestno poglavarstvo

SOCIALNO-POLITIČNI ODDELEK, Ambrožev trg (sem sodi starostni, delavski in mladinski referat)

ZAŠČITNI ODDELEK, Mestni trg

(sem sodi gasilski odsek in reševalna postaja v Mestnem domu)

GASILSKA IN REŠEVALNA POSTAJA, Mestni dom

RAZNI SOCIALNI ZAVODI

Zavod za onemogle v Japljevi ulici

Zavod za najbednejše v Cukrarni

Mestno otroško zavetišče v Trnovem

Mestno zavetišče za dojenčke in majhne otroke

Š	o	l	e
---	---	---	---

MEDICINSKA FAKULTETA, Zaloška cesta

Fiziološki inštitut, Zaloška cesta

Histološki in embriološki inštitut, Zaloška cesta

Anatomski, kemični inštitut, Zaloška cesta

Klinični paviljon, Zaloška cesta

ŠOLA ZA ZAŠČITNE SESTRE, Tyrševa cesta

BABIŠKA ŠOLA, Stara pot

STROKOVNA ŠOLA ZA OTROŠKE NEGOVALKE, Lipičeva ulica

DENTISTIČNA ŠOLA, Vegova ulica

B	o	l	n	i	š	n	i	c	e
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

OBČA DRŽAVNA BOLNICA, Zaloška cesta

DRŽAVNA BOLNICA ZA ŽENSKÉ BOLEZNI, Šlajmerjeva ul.

ODDELEK ZA OTROŠKE BOLEZNI, Ulica stare pravde

BOLNICA ZA DUŠEVNE BOLEZNI, Poljanski nasip in Studenec

ODDELEK HIGIENSKEGA ZAVODA ZA ZDRAVSTVENO ZAŠČITO MATER,
DOJENCEV IN OTROK, Lipičeva ulica

ZAVOD ZA RAZISKOVANJE IN ZDRAVLJENJE NOVOTVORB, Lipičeva ulica

SANATORIJ LEONIŠČE, Zaloška cesta

SANATORIJ ŠLAJMERJEV DOM, Zaloška cesta

SANATORIJ EMONA, Petrarčova ulica

A	m	b	u	l	a	n	t	e
---	---	---	---	---	---	---	---	---

SPLOŠNA BOLNICA, Zaloška cesta

Kirurška ambulanta

Interna ambulanta

Otološka ambulanta

Dermatološka ambulanta

Okulistična ambulanta

Ambulanta za živčno bolne

DRŽAVNA BOLNICA ZA ŽENSKÉ BOLEZNI, Šlajmerjeva ulica

Ambulanta

ODDELEK ZA OTROŠKE BOLEZNI, Ulica Stare pravde
Ambulanta

BOLNICA ZA DUŠEVNE BOLEZNI, Uprava: Poljanski nasip, Izpostava uprave:
Studenec

ODDELEK ZA ZAŠČITO MATER, DOJENCEV IN OTROK, Lipičeva ulica
Predstojnik primarij: dr. Tavčar Ana
Ambulančne ure

(Ambulatorij je brezplačen za otroke siromašnih staršev)

Posvetovalnica (brezplačna) za prehrano, nego in higieno dojenčkov in otrok do
šestega leta

ZAVOD ZA RAZISKOVANJE IN ZDRAVLJENJE NOVOTVORB, Lipičeva ulica
Ambulančne ure

SANATORIJ LEONIŠČE, Zaloška cesta

Šef zdravnika: dr. Kramarič Lojze

Hišni zdravniki: dr. Čebihin Ludovik, dr. Mal Miran, dr. Mrmolja Zdenko

Ambulanta

SANATORIJ EMONA, Petarcova ulica

Zdravniki: dr. del Cott Rudolf, specialist rentgenolog

Ambulanta

PROTITUBERKULOZNI DISPANZER za mesto in okolico, Miklošičeva cesta

Zdravnik: dr. Prodan Josip

Ambulanta

MESTNI FIZIKAT, Mestni dom

Mestna ambulanta za mestne uboge

Mestna šolska poliklinika

Dezinfekcijski zavod

ODDELEK HIGIENKEGA ZAVODA ZA ZDRAVSTVENO ZAŠČITO UČENCEV (prej

Šolska poliklinika), Aškerčeva csta

Šef ustanove: dr. Kristan-Lunaček Slava

Splošni ambulatorij

Okulistični ambulatorij

Za bolezni ušes, nosa in grla

Za zobne in ustne bolezni

Ortopedska telovadba

HIGIENSKI ZAVOD, Zaloška cesta 2

LEKARNARSKA ZBORNICA, Petarcova ulica

ZAVOD ZA SOCIALNO ZAVAROVANJE, Miklošičeva cesta

ZDRAVNIŠKA ZBORNICA, Dalmatinova ulica

Z d r a v n i k i

ZDRAVNIŠKA ZBORNICA ZA LJUBLJANSKO PROVINCO, Dalmatinova ulica

PRAKTIČNI ZDRAVNIKI:

Ahčin dr. Marjan, Korytkova ulica

Cholewa dr. Josip, Kongresni trg

Ciber dr. Franc, Štefanova ulica

Ferenčak dr. Franc, Verdijeva ulica

Igličar dr. Vinko, Tržaška cesta

Jamšek dr. Miro, Tyrševa cesta, Stožice

Jemec dr. Edvard, Tobačna ulica

Jenko-Groyer dr. Eleonora, Miklošičeva cesta

Kačar dr. Ivan, Stari trg

Krisper dr. Anton, Petričeva ulica

Lavrič dr. Anton, Nunska ulica

Mis dr. Franta, Poljanska cesta

Neuberger dr. Mavricij, Vilharjeva cesta

Osolnik dr. Janko, Krekova ulica, Moste
Rus dr. Mavricij, Miklošičeva cesta
Sfiligoj dr. Rado, Tavčarjeva lica
Suher dr. Edvin, Smoletova ulica
Trtnik dr. Albert, Ulica 3. maja
Zalar dr. Ljudevit, Sv. Petra cesta
Zalokar dr. Ana, Maistrova ulica

SPECIALISTI ZA KIRURGIJO:

Arko dr. Venčeslav, Tyrševa cesta
Bajc dr. Anton, Poljanska cesta
Blumauer dr. Robert, Ilirska ulica
Brecelj dr. Bogdan (ortoped), Miklošičeva cesta
Guzelj dr. Vladimir, Tavčarjeva ulica
Kramarič dr. Lojze, Dalmatinova ulica
Lavrič dr. Božidar, Puccinijeva ulica
Minar dr. Franc (ortoped), Sv. Petra cesta
Peršič dr. Ivan, Lingarjeva ulica
Rakovec dr. Slavko (urolog), Resljeva cesta

SPECIALISTI ZA RENTGENOLOGIJO:

Cirman dr. Ciril, Dvorni trg
Del Cott dr. Rudolf, Petrarцова ulica
Hebein dr. Josip, Zaloška cesta

SPECIALISTI ZA NOTRANJE BOLEZNI:

Brandstatter dr. Franc, Šubičeva ulica
Brecelj dr. Anton, Emonska cesta
Heferle dr. Henrik, Gledališka ulica
Jenko dr. Ivan, Dalmatinova ulica
Matko dr. Ivan, docent, Gledališka ulica
Merčun dr. Ljudevit, Ulica 3. maja
Merljak dr. Božena, Miklošičeva cesta
Neubauer dr. Robert, Tyrševa cesta
Sporn dr. Vilko, Cesta Soške divizije
Sterle dr. Drago, Wolfova ulica
Tavčar dr. Igor, Breg
Volavšek dr. Josip, Sv. Petra cesta

SPECIALISTI ZA PLJUČNE BOLEZNI IN TUBERKULOZO:

Debevec dr. France, Tyrševa cesta
Prodan dr. Josip, Cesta Soške divizije
Savinšek dr. Baldomir, Verdijeva ulica

SPECIALISTI ZA INFEKCIJSKE BOLEZNI:

Meršol dr. Valentin, Celovška cesta

SPECIALISTI ZA OTROŠKE BOLEZNI:

Brecelj dr. Anton, Emonska cesta
Dragaš dr. Bogoljub, Beethovnova ulica
Stacul dr. Viktor, Gosposvetska cesta
Staudacher dr. Josip, Nunska ulica

SPECIALISTI ZA BOLEZNI UŠES, NOSA IN GRILA:

Hafner dr. Janko, Resljeva cesta
Pogačnik dr. Josip, Rimski trg
Pompe dr. Janko, Ulica stare pravde
Švajger dr. Drago, Ulica 3. maja

SPECIALISTI ZA OČESNE BOLEZNI:

Bassin dr. Rajner, Gledališka ulica
Ješe dr. Leopold, Gledališka ulica
Prevec dr. Slavko, Sv. Petra cesta

SPECIALISTI ZA KOŽNE IN SPOLNE BOLEZNI:

Bajželj dr. Ivo, Dalmatinova ulica
Demšar dr. Jernej, Tavčarjeva ulica
Hammerschmidt dr. Ernest, Tyrševa cesta
Jakša dr. Jože, Kongresni trg
Tominšek dr. Zdenka, Ciril-Metodova ulica
Virant dr. Franc, Gosposvetska cesta

SPECIALIST ZA ŽIVČNE IN DUŠEVNE BOLEZNI:

Hribar dr. Miroslav, Prešernova ulica
Žvokelj dr. Stanko, Ulica 3. maja

SPECIALISTI ZA ŽENSKÉ BOLEZNI IN PORODNIŠTVO:

Fink dr. Marija, Gledališka ulica
Lavrič dr. Vito, Tavčarjeva ulica
Pavšič dr. Ivan, Puharjeva ulica
Pehani dr. Pavel, Puccinijeva ulica
Pintar dr. Ivan, Gosposvetska ulica
Rakuljič-Zelov dr. Ivo, Miklošičeva cesta
Šavnik dr. Leo, Tavčarjeva ulica
Zalokar dr. Alojz, Maistrova ulica
Žitko dr. Jožica, Miklošičeva cesta

SPECIALISTI ZA USTNE IN ZOBNE BOLEZNI:

Bassin dr. Egon, Gledališka ulica
Brenčič dr. Lojze, Marijin trg
Čelesnik dr. Franc, Šmartinska cesta
Čerček dr. Viktor, Verdijeva ulica
De Gleria dr. Jože, Tyrševa cesta

Grebenc dr. Anton, Celovška cesta
Hlavaty dr. Robert, Ulica 3. maja
Horvat Mirko, Cesta Soške divizije
Kambič dr. Mirko, Vidovdanska cesta
Kraigher dr. Lojz, Beethovnova ulica
Logar dr. Ante, Gledališka ulica
Logar dr. Franc, Sv.Petra cesta
Muster dr. Jože, Šubičeva ulica
Oblak dr. Ivan, Miklošičeva cesta
Pavločič dr. Franc, Gosposvetska cesta
Perko dr. Milan, Vodmatska ulica - Moste
Pirc dr. Ivo, Ulica 3. maja
Pirc dr. Savo, Verdijeva ulica
Puher dr. Srečko, Gregorčičeva ulica
Rant dr. Jože, Verdijeva ulica
Rodoschegg dr. Gustav, Stari trg
Sfiligoj dr. Rado, Tavčarjeva ulica
Soss dr. Elza, Vegova ulica
Verčon dr. Ivan, Cankarjevo nabrežje
Volavšek dr. Vladimir, Sv.Petra cesta
Vrhovec dr. Stanimir, Beethovnova ulica

Z d r a v n i š k e o r d i n a c i j e

V AMBULATORIJAH ZAVODA ZA SOCIALNO ZAVAROVANJE LJUBLJANSKE
POKRAJINE (PREJ OUZD)

Šef zdravnik: dr. Drobnič Ivan

Nadzorni zdravnik: dr. Trtnik Albert

ZA SPLOŠNO PRAKSO:

Trtnik dr. Albert, Ulica 3. maja

Krisper dr. Anton, Šmartinska cesta

Janežič dr. Pavel, Vipavska ulica

Rupnik dr. Vilko, Knezova ulica

Grapar dr. Stane, Glince, Kogojeva ulica

Debeljak dr. Gvidon, Bleiweisova cesta

Majcen dr. Martin, Pražakova ulica

ZA NOTRANJE BOLEZNI: Kruh dr. Peter

ZA PLJUČNE BOLEZNI IN PNEUMOTHORAKS: Savinšek dr. Baldomir

ZA KIRURGIJO: Bajc dr. Oton

ZA KIRURGIJO IN ORTOPEDIJO: Mlinar dr. France

ZA ŽENSKÉ BOLEZNI IN PORODNIŠTVO. Pintar dr. Ivan

ZA OTROŠKE BOLEZNI IN POSVETOVALNICA ZA MATERE:

Derč dr. Bogdan

ZA OČESNE BOLEZNI: Dereani dr. Ernest

ZA UŠESNE, NOSNE IN VRATNE BOLEZNI: Pogačnik dr. Josip

ZA KOŽNE IN SPOLNE BOLEZNI:

Jakša dr. Josip

Hammerschmidt dr. Ernest

ZA ŽIVČNE BOLEZNI: Hribar dr. Miroslav

ZOBNI ODDELEK (ambulanta):

Logar dr. Franc

Hlavaty dr. Robert

ZOBNI ODDELEK (plombiranje, umetno zobovje):

Sfiligoj dr. Rado

Logar dr. Tone

Bassin dr. Egon

Soss dr. Elza

RENTGENOLOŠKI ODDELEK (diagnostika in terapija):

Hebein dr. Josip

Kunst dr. Alojzij

FIZIKALNO ZDRAVILIŠČE: Zajec dr. Stane

OBSEVANJE S SVETLOBNIMI ŽARKI, DIAGNOSTIČNI LABORATORIJ:

Košir prof. dr. Alija

RENTNI ZDRAVNIK: Bajc dr. Oton

SUPERKOMISIJA: Drobnič dr. Ivan, šef zdravnik

Z d r a v n i š k e o r d i n a c i j e

BOLNIŠKE BLAGAJNE TRGOVSKEGA IN PODPORNEGA DRUŠTVA V LJUBLJANI, Tyrševa cesta

Glavni zdravnik: dr. Schrot J.

ZA SPLOŠNO PRAKSO:

Dr. Schrott J., Tyrševa cesta

Dr. Kačar Ivan, Stari trg

Dr. Logar Ivan, Cesta 29. oktobra

Dr. Majcen Martin, Kongresni trg

Dr. Rus Mavricij, Miklošičeva cesta

ZA OČESNE BOLEZNI: Dr. Dereani Ernest, Kongresni trg

ZA ŽENSKÉ BOLEZNI IN PORODNIŠTVO: Dr. Fink Marija, Gledališka ulica
 ZA KOŽNE IN SPOLNE BOLEZNI: Dr. Milavec, Slomškova ulica
 ZA OTROŠKE BOLEZNI: Dr. Stacul Viktor, Gosposvetska cesta
 ZA UŠESNE, NOSNE IN VRATNE BOLEZNI: Dr. Švajger Drago, Ulica 3. maja
 ZA KIRURGIJO: Dr. Kramarič Lojze, Šlajmerjev dom
 ZA PLJUČNE BOLEZNI: Dr. Debevec France, Tyrševa cesta
 ZA ŽIVČNE BOLEZNI: Dr. Žvokelj Stanko, Ulica 3. maja
 RENTGENOLOGIJA: Dr. Cirman Ciril
 BAKTERIOLOGIJA: Dr. Meršol Valentin
 ORTOPEDIJA: Dr. Mlinar Franc, Sv. Petra cesta
 ZOBOZDRAVNIKI:
 dr. Hlavaty Robert, Ulica 3. maja
 dr. Bassin Egon, Gledališka ulica
 dr. Brenčič Lojze, Marijin trg
 dr. Čelesnik Franc, Šmartinska cesta
 dr. Čerček Viktor, Verdijeva ulica
 dr. Grebenc Anton, Celovška cesta
 dr. Horvat Mirko, Cesta Soške divizije
 dr. Muster Jože, Šubičeva ulica
 dr. Oblak Ivan, Miklošičeva cesta
 dr. Pavličič Franc, Gosposvetska cesta
 dr. Perko Milan, Vodmatska cesta
 dr. Sfiligoj Rado, Tavčarjeva ulica
 dr. Soss Elza, Vegova ulica
 dr. Volavšek Vladimir, Sv. Petra cesta

L e k a r n e

LEKARNARSKA ZBORNICA, Petarcova ulica
 mr. Bahovec Leon, Kongresni trg
 mr. Bakarčič G., Sv. Jakoba trg
 mr. Bohinc A. dediči, Cesta 29. oktobra
 mr. Gartus Ciril, "Pri sv. Cirilu in Metodu", Zaloška cesta
 mr. Hočevar Slavko, "Pri sv. Roku", Celovška cesta
 dr. Kmet Stanko, Tyrševa cesta (Sv. Krištof)
 mr. Komotar Nada, "Pri sv. Antonu", Vič-Glince, Tržaška cesta
 mr. Kuralt Franc dediči, Gosposvetska cesta
 mr. Murmayer Robert, "Pri sv. Ani", Sv. Petra cesta
 mr. Piccoli Gabrijel, "Pri Angelu", Tyrševa cesta
 mr. Ramor Rudolf, Miklošičeva cesta

mr. Sušnik Rihard, "Pri zlatem jelenu", Marijin trg
 mr. Trnkoczy dediči, Mestni trg
 mr. Ustar Anton, "Pri sv. Petru", Šelenburgova ulica

Z	o	b	a	r	j	i
---	---	---	---	---	---	---

DENTISTIČNA ZBORNICA ZA LJUBLJANSKO PROVINCO, Sv. Jakoba trg
 Ban Boris, Šelenburgova ulica
 Bevc Jožko, Gosposvetska cesta
 Bitenc Ludvik, Vrhovčeva ulica
 Frančič Franjo, Stožice
 Franken Hinko, Krekova ulica
 Jabrek Drago, Gradišče
 Klemenčič Rihard, Privoz
 Kocjančič Pavla Marija, Miklošičeva cesta
 Koder Ernest, Križevniška ulica
 Kos Karel, Levstikova ulica
 Kovač Josip, Resljeva cesta
 Krisch Vinko, Rožna dolina
 Kump Božena, Šelenburgova ulica
 Lužar Ciril, Tržaška cesta
 Palovec Ferdo, Kongresni trg
 Pirh Emil, Pred škofijo
 Puher Mihael, Poljanska cesta
 Radovan Franjo, Frančišćanska ulica
 Radovan Ivan, Puccinijeva ulica
 Rotar Gašper, Ločnikarjeva ulica
 Slanovec Vinko, Gerbičeva ulica
 Smerkolj Leopold, Celovška cesta
 Šramel Maks, Ulica 3. maja
 Schubert Lujo, Pražakova ulica
 Schweiger Roza, Kolodvorska ulica
 Virant Milan, Sv. Jakoba trg
 Weiss Leopold, Sv. Petra cesta

B	a	b	i	c	e
---	---	---	---	---	---

Bernard Josipina, Zaloška cesta, Moste
 Božič Eliza, Zgornja Šiška, Dravlje
 Janžekovič Neža, Aleševčeva ulica
 Jarc Lucija, Ižanska cesta
 Jezeršek Marija, Glince, Tržaška cesta
 Konrad Franja, Moste, Pokopališka

Močan Terezija, Cesta 29. oktobra 18
Ogrin Franja, Sv. Petra cesta
Ostrelič Pavla, Stari trg
Poje Uršula, Hrenova ulica
Poženel Ljudmila, Černetova ulica
Praunseis Terezija, Prule
Prinčič Felicita, Tržaška cesta
Skalar Ivana, Streliška ulica
Suhadolc Marija, Ob zeleni jami
Šetina Apolonija, Šišenska cesta, Zgornja Šiška
Vozelj Ana, Herbersteinova ulica
Zupančič Justina, Štepanja vas

Ž i v i n o z d r a v n i k i

vet. Drolc Jože, Šišenska cesta
vet. Gunde Alojzij, Podkovska šola
dr. Koren Janko, Domobranska cesta
vet. Rigler Franc, Državni bakteriološki zavod

OPOMBA

Povzeto po Informatorju, pripravljenem za italijansko oblast.

USODE

Dr. Emica Kraigher-Mariča

Prvega maja 1941 sem rodila. Bila sem še na dopustu pred porodom prvega otroka sina Matjaža, ko je bil sestanek zdravnikov v hiši Majle Golobove, kjer nam je Aleš Bebler razložil naloge in delo, ki nas čakajo.

Moj pokojni mož Vito Kraigher, ki je bil takrat v službi na italijanskem anagrafskem uradu in delal za VOS, mi je po sporočilu o sestanku dejal, da bom delala po njegovih navodilih, ko bom nadaljevala zdravniški staž.

Ko sem nadaljevala staž, sem dobila od moža navodila: edina zveza za informacije je Damjana Beblerjeva, pogovori z vsemi drugimi samo o medicini in otroku, ker te vse drugo ne zanima. Da pa moraš videti in slišati vse, kar je zanimivega, pa tako že veš!

Takoj sem morala narediti načrte poslopij posameznih oddelkov in celega bolniškega kompleksa. Razporeditev notranjih prostorov, kam so obrnjena okna stranišč - kakšen režim dela je na oddelkih in po-membne podrobnosti. Načrti so bili potrebni za organizirane pobege iz bolnišnice.

Po službi je Vito imel nešteto "letečih sestankov" z aktivisti v naj-različnejših predelih Ljubljane. Na teh sestankih sem bila z otrokom v vozičku za kamuflažo. Družina z otrokom na sprehodu ni bila prav nič sumljiva. In prav tako ne srečevanje z znanci, ki malo poklepetajo ali pa se sklonijo nad voziček, da pogledajo otroka in obenem spustijo v voziček listek, poročilo, pištolo. Tako sem vse poletne mesece križarila po Ljubljani z vozičkom za kamuflažo sestankov, za spremljanje to-varišev, ki jih je iskala policija mimo stražarskih mest, prevažala sem orožje, literaturo, zdravila itd.

Zdravila sem enostavno jemala na hodniku v stanovanju inž. Baltiča, pri katerem je stanovala sestrična in neki italijanski zdravnik. Tam so stali zvrhani zaboji zdravil, ki so se sama ponujala. Ves material sem oddajala na Bregu 4 v trafiki, ki jo je imel oče našega kolega dr. Rafaela Dimnika.

Kmalu so se razmere obrnile na slabše. Vito je postal Italijanom sumljiv, zato je pustil službo v anagrafskem uradu in se prijavil za sodnijskega pripravnika, "ki študira za izpit". Vedno manj je lahko hodil po ulicah, neredno je prihajal domov, ni več redno spal doma, neredno se je hranil.

Tudi doma so se razmere bistveno spremenile. Zaradi varnosti smo morali odpustiti gospodinjstvo pomočnico; mama je bila bolna - imela je perniciozno anemijo in je bila zelo utrujena; težko je oskrbovala dva dojenčka in kuhala. Denarja ni bilo. Hrana je bila na karte, bilo je treba prati perilo, plenice za dva otroka, vzdrževati stanovanje, vsaka dva tedna pomiti stopnišče in hodnik v hiši, cepiti drva, ipd. Vendar so enkrat oprane zaledenele plenice in moje pomivanje stopnišča rešile Vita aretacije v decembru 1941, ko je po dolgem času prišel domov pogledat in so ga ravno takrat prišli iskat.

Avgusta sem bila na stažu v porodnišnici, kjer smo morali dežurati. Ni mi preostalo drugega, da sem vozila na dežurstvo otroka s seboj. Z mlekom in pleniciami sem hitela iz Rožne doline prek celega mesta v službo.

Šestnajstega avgusta 1941 je Angelca Ocepek rodila punčko; pred sobo je bila stalna straža. Na srečo so bili Italijani neprevidni, dali so jo v skupno sobo in dovolili obiske. Stražarji so bili Italijani, ki so razumeli slovensko.

Vito mi je naročil, da moram biti na določeni dan dežurna in omogočiti Angelci pobeg z otrokom. Mudilo se je, ker jo bodo pustili v bolnišnici največ šest do sedem dni, potem bo morala v zapor. Rečeno mi je bilo, da bo dobila obleko in da bo odšla z obiski. Moja naloga je bila, da "zamotim" stražarja, da je ne bo opazil. Z Angelco sva se z kretnjami in pogledi sporazumeli pri viziti. Govoriti nisva mogli zaradi drugih.

Kako zamotiti stražarja? Moram priznati, da mi je bilo strašno težko ob tej odgovornosti. Kajti če se ne posreči, potem bom za usodo Angelce in otroka kriva jaz.

Končno sem se spomnila, da so vsi moški v porodnišnici nekam zbegani in da je tudi stražarju pred vrati, ki so bila stalno odprta, najbrže malce nerodno; vse mu je neznano, vse mu je novo, zanima ga kot laika. Za nekatere laike je medicina včasih polna skrivnosti, včasih jih navdaja z grozo, posebno pa so občutljivi, če vidijo instrumente! Tako sem se odločila, da bom izkoristila to spoznanje.

Tistega dne so se okoli Angelčine postelje zbrale ženske, kar cel venec jih je bilo: omogočile so ji, da se je oblekla. Na nesrečo je bila dežurna z menoj neka mlada, zelo prizadevna babica ali gojenka, v glavnem mi je bila stalno za petami, bala sem se, da bi kaj opazila. Zato bo najprej potrebna majhna predstava tudi zanj, da ne bo imela časa česa opaziti.

Blížala se je tretja ura in odločilni trenutki. "Vsa v skrbah" sem šla na sosednji ginekološki oddelek, babica pa za menoj in samo sebe sem na glas spraševala, ali naj kaj ukrenem pri neki bolnici ali ne. Pogledala sem trebuh. Bilo je seveda vse v redu. Ali jo bo treba katetizirati? sem

na glas govorila. In šli sva na porodniški oddelek. Oblekla sem rokavice, babica je dala katetre na pladenj, jaz pa sem šla spet z dvignjenimi rokami mimo stražarja. Babica sploh ni pomislila na to, da se po hodnikih ne hodi s sterilnimi rokavicami. Ampak se le nisem mogla odločiti. Ko sva se vrnili nazaj, je predstava vžgala. Stražar je opazil, da se nekaj dogaja. Ob dolgočasni dolžnosti je postal radoveden, ni več pogledoval v sobo, sledil je samo nama, gledal je moje roke in na pladenj.

Naročila sem babici, naj opomni obiske za odhod, pokimala sem Angelci naj gre. Stala sem z orokavičenimi dvignjenimi rokami sredi hodnika pred stražarjem, kot da čakam na babico. In že je bila na vratih Angelca v prvi skupini, umaknila sem se jim k stražarju, obme pa se je postavila babica s pladnjem. Potem sem zagledala velik slamnat cekar, v katerem je bila punčka. Šibila so se mi kolena od strahu, če bo otrok zajokal. Na srečo je bila mala sita in se ni oglasila. Ženske so odšle skozi vrata, stražar je samo gledal katetre na pladnju in se za odhajajoče sploh zmenil ni.

Minilo je nekaj časa, da se je spomnil in pogledal v sobo. Ni se razburil, ko je zagledal prazno posteljo, tudi preostale bolnice niso nič opazile. Vsi so menili, da je Angelca na stranišču. Šele ko je zagledal prazno zibelko, mu je bilo jasno, kaj se je zgodilo. Tudi babica ni ničesar opazila.

Ko sem Vitu pripovedovala, kako je potekala stvar, sva se od srca smejala. Potem me je pa resno vprašal: Kaj bi pa naredila, če predstava ne bi vžgala? Omedlela bi pred njim in upam, da bi mi oba pomagala, babica in on. Zato sem stala ob njem, če bi šlo kaj v zadnjem trenutku narobe. "No vidiš, da znaš, pa si se tako bala".

Kot sem že omenila, se je Vito smel vedno manj pojavljati na ulicah. Sestanke je imel v tem času pri zanesljivih ljudeh, niso ga pa mogli imeti tudi na hrani. Tako sem morala ob 15h, ker prej nikakor nisem uspela priti iz bolnišnice, v Rožno dolino in z vozičkom na odrejeni naslov. Najhujše je bilo to, da nisem smela zamuditi. Zaradi varnosti so bili sestanki točno ob napovedanem času in kratki. Če sem prvo mesto sestanka zamudila, me je tam čakal listek z naslovom naslednjega mesta. Ene zamude ne bom nikoli pozabila. Naj bi prišla ob 15h na Vegovo ulico – odšel je že na Stari trg, zgrešila sem ga, potem je šel k Peternelovim v stavbi hotela Union, dalje v bližino kavarne za Bežigradom. Tu je začel otrok jokati, ker je bil že tudi lačen, drl se je na ves glas, naslednja postaja naj bi bila neka hiša za Bežigradom – ali bo zadnja? Ob tej misli so se mi udrle solze, tako da sva prišla v določeno stanovanje otrok in jaz vsa hlipajoča. Vito je pa pravkar nekaj pojedel. Seveda smo se že čez nekaj časa vsi prisrčno smejali, ko smo nahranili še malega lačneža. Tovarišica, pri kateri se je to zgodilo, je imenovala

mojo posodo za "zlato kanglico". Kmalu nato je Vito prišel opoldne nenadoma domov in vprašal, če je kosilo gotovo. Ni še bilo in je bil jezen – jaz sem mu pa očitala, zakaj ob takem času hodi domov, ko ve, da lovijo ljudi ravno ob času kosila. Nisem še končala, sta bila že dva detektiva na vratih. Vprašala sta, če je doma. Pritrdila sem in Vito je prišel s polnimi usti polente iz shrambe, ker prejšnji dan ni nič jedel. Detektiva sta se prišla samo "informirat" kje dela, legitimirala sta ga in odšla. Tako sem bila prisiljena hoditi z "zlato kanglico" po Ljubljani. Jasno je bilo, da ga imajo na "črni listi". In se je res začelo. Iskali so ga opoldne, zvečer, ponoči. Novembra je šel v ilegalo; ko je po treh tednih prišel pogledat domov - so prišli štirje detektivi, vendar se je skril in ga niso odkrili. Tako ni več prihajal.

V tem času sem v glavnem zbiralala sporočila prek različnih mest in jih nosila na določen naslov. Februarja 1942 sem končala staž v bolnišnici.

Konec aprila so Italijani zapretili, da bodo zaprli družinske člane, če ne dobijo tistih, ki jih iščejo. Tako je 30. aprila 1942 zvečer prišel neki tovariš, močno je deževalo, in mi povedal, da moram takoj z otrokom iz hiše in da nimava dosti časa. Pobrala sem najnujnejše in otroka in sva šla. Drugi dan je odšla mama iz hiše k Šlebingerjevim, svakinja z otrokom k svoji materi, Vitova sestra si je pa našla drugo skrivališče. V stanovanje se je vselil moj kolega, ki je imel zelo slabo stanovanje.

Med ilegalo sem se neštetokrat selila, vmes ob odrejenih dneh zbiralala poročila, občasno sva se z Vitom videvala za kratke trenutke, da je videl otroka in mi dal nova navodila za delo. Včasih nisem imela po tri do štiri tedne nobenih vesti o njem. Bilo je avgusta ali septembra, ko je prišel h Kontejevim, kjer sem stanovala, in mi povedal, da ne smem z otrokom nikamor na ulico, ker ga iščejo s fotografijo od stanovanja do stanovanja. ("Sem najbolj iskana divjačina v Ljubljani, prišel bom, ko bo nevihta mimo! Najbolje bo, da ne hodiš niti na dvorišče.") Nekaj dni je nekako šlo, potem so nastale težave z otrokom. Hotel je ven. Zbujala sva se ob 3h in je hodil po polici okna, da je lahko videl malo zelenja. Ko se je pojavil prvi človek na ulici, sva zaprla okno, ali sva pa šla v teh jutranjih urah na vrt. Po nekako desetih dneh te muke, ko so streljali talce v Gramozni jami - so mi ponovno odpovedali živci. Jokal je otrok, ker je hotel ven, jaz pa nad vsem skupaj. In nenadoma so se odprla vrata - zvonca sploh nisem slišala, in vstopil je Vito ves nasmejan z besedami: "Spet sije sonce – nevihta je mimo". In naju našel z Matjažem kot dva kupčka nesreče. ("Nisem mislil, da je bilo tako hudo, da ti jokaš!")

Nenadoma me je Vito v oktobru obvestil, da je zdravnik iz našega prejšnjega stanovanja sporočil, da so prišli iskat mene. Naj takoj odnesem otroka h Kramerjevim, kjer sem prej stanovala, Vera Kramerjeva bo pa otroka čez tri dni odnesla k Neubauerjevim, kjer bo ostal, sama sem pa dobila skrivališče v neki hiši ob Ljubljani na podstrešju.

Med tistimi tremi dnevi skrivanja so mi našli stanovanje v Zeleni jami. Ločitev od otroka me je zelo bolela, vendar je bilo tako bolje zanj, posebno ker je dr. Neubauer že prvi dan ugotovil, da ima otrok difterijo.

V novem stanovanju sem čakala na drugi porod. Z Vitom sem se zmenila, da se dobiva 5. decembra še pred porodom. Vendar me je porod prehitel. Popadki so se začeli 4. decembra ponoči. Rečeno je bilo, da bom rodila v Emoni, če bo tam prosta postelja. Še ponoči sem pripravila kovček. Gospodinjin sin je šel na kolodvor, če bi dobil kakega kočijaža – ni ga bilo. Tako sva šla za gospodinjjo proti bolnišnicam. V porodnišnici me je pregledal dr. Pavšič in rekel, da bo hiter porod in vprašal, kje bom rodila. Nisem mu vedela povedati. Da bi se odkrižala gospodinje, sem šla v Šlajmerjev dom, kjer je ležala Nada Kraigherjeva in pustila tam kovček. Šla sem v Splošno bolnico in vprašala na pošti, če je dr. Derganc na kirurgiji – bil je doma, ker je imel difterijo. Tako sem nadaljevala pot proti Emoni, prostor je bil. Sedaj je bilo pa treba obvestiti še Vita, naj ne hodi ven iz bunkerja, da me na sestanek ne bo. Edino Desa Mušičeva je imela zvezo z njim, in ni mi preostalo drugega, kot da se napotim do nje – stanovala je v III. nadstropju nasproti stavbe prejšnjega Centralnega komiteja. Nosaču pred Emono sem naročila, naj prenese kovček iz Šlajmerjevega doma v sanatorij Emona. In potem sem počasi s popadki končno le prišla v sanatorij, ves čas v strahu, da bom rodila na cesti. Bil je skrajni čas. Komaj sem se slekla in ulegla v posteljo, je bil porod končan. Babica mi je pomagala s še namiljenimi rokami.

Drugi dan po mojem porodu v ilegali v sanatoriju Emona je ob pospravljanju po kosilu sestra usmiljenka pogledala skozi okno in zagledala veliko Italijanov. Rekla je: "Spet bomo imeli preiskavo". Takoj sem vzela svojo legitimacijo in začela ponavljati podatke iz nje. Prišla sem prepričana, da me bodo odkrili ali pa, da so prišli pome. Kmalu so se slišali skozi steno trdi koraki po stopnicah. Gospa Dergančeva, upraviteljica in lastnica sanatorija, je odprla vrata in stopila izza njih in na vratih se je pojavil italijanski oficir. Gospa se mi je bodrilno smehljala in me z očmi pomirjevala. Italijan je zagledal zibelko, mi čestital k porodu – žal mu je bilo samo, da otrok ni fant. Obrnil se je in odšel. Bila je samo preiskava zaradi nekega sestanka Italijanov v prostorih nasproti Emone. Gospa je nalašč pripeljala Italijana najprej k meni, da ne bi ves čas preiskave v hiši trepetala.

Z Alenko, ki je bila zelo slaboten otrok, sva živeli v Zeleni jami. Vito je odšel maja 1943 v partizane. Ta čas sem bila povezana s pokojnim Francem Kramarjem, pri katerem sem prej še stanovala.

Julija sem dobila pismo od Vita, naj pridem v partizane, da zdravnike nujno rabijo. Otroka sem pustila v dobrih rokah pri Rusovih.* Končano je bilo petnajstmesečno ilegalno življenje v Ljubljani.

Tovariš Kramar mi je uredil zvezo. Naročeno mi je bilo, naj bom 2. avgusta ob 6h zjutraj na Kolodvoru. Lepo oblečena, počesana, našminhana in z nalakiranimi nohti! Noč sem prespala pri mami Mateja Bora – on pa me je hotel naučiti besedilo in melodijo pesmi Hej brigade, ki naj jo odnesem v partizane. Vendar vkljub posluhu, ki ga imam, nisem v tistem razpoloženju mogla ničesar dojeti, in je razočaran obupal nad menoj. Na postaji me je pričakal z mojo prtljago postaven, eleganten "gospod". Delal je pri italijanski firmi za eksploatacijo roških gozdov. Potovanje z vlakom je potekalo brez komplikacij. Ni mi bilo samo jasno, zakaj je nenadoma, ko bi skoraj vlak že odpeljal naprej, zahteval, naj naglo izstopiva. Že je bila pri meni neka tovarišica, ki me je burno pozdravila, objela, poljubila in objeto odpeljala mimo italijanske straže. Govorila je tako vneto vame, da nisem pogledala niti katera postaja je to bila. Kmalu nato sem že sedela v tovarnjaka in smo se peljali proti gozdovom. Odložili so me pod ogromnim mostom. Od utrujenosti sem takoj zaspala. Pozno popoldne so se zganile veje v grmovju in zagledala sem prvega partizana in bolj daleč v gozdu me je čakal Vito. Hodili smo do noči in prespali v neki baraki. Naslednji dan, 3. avgusta, smo nadaljevali pot. Vito me je vprašal, če sem si izmislila partizansko ime. Ker si ga nisem, mi ga je izbral on: bodi prekmurska Mariča.

In čez nekaj časa sem kot dr. Mariča prišla v bolnico Jelendol.

* Otroka dr. Kraigherjeve sta bila pri Neubauerjevih in pri Rusovih.

Dr. Zlatka Hribar
Fašistična komanda v Ljubljani je 9. septembra 1942 zaprla sedem zdravnic in uradnico iz uprave Obče državne bolnice. O nadaljnji poti in usodi piše docentka dr. Zlatka Hribar.

Po desetih dnevih zopora v Obrtni šoli v Ljubljani so nas (dr. Sabino Praprotnik, dr. Zofko Prošek-Obračunč in mene) odpeljali v koprške zapore. Tam nam je kljub lakoti in mrazu bilo v tolažbo to, da smo bile skupaj. Potem ko so Sabino in Zofko odpeljali v internacijo, sem dobila novo družbo.

V internaciji smo bile ločene, vendar vse tri v Abruzih, in vedela sem, kje sta drugi dve. Po padcu fašizma je Sabina poslala k meni člana rodbine, pri kateri je stanovala, in tako smo spet vzpostavile zvezo. Sabina je imela smolo. Prišla je v roke zagrizenemu fašističnemu marešalu, ki je njej in Metki Bolka-Pečarjevi, ki je bila prav tako konfinirana, grenil življenje. Ko je ugotovil, da sta somišljenici, ju je še pred padcem fašizma ločil vsako v drug kraj.

Sabino sem poiskala v novem bivališču v Civitaquani in ostala pri njej nekaj časa, čakajoč na možnost, da prestopiva fronto kakor hitro

bo mogoče. Na Štefanovo 1943 sva morali bežati, ker je bila Civitaquana bombardirana. Naju so namreč obdolžili, da sva obvestili zaveznike o pripravljajočem se fašističnem sestanku.

Bežali sva v Civitello Casanovo in se skrili v stog slame, ki ga je Sabina imenovala slamnata koča. Bilo je mraz, padal je gost sneg. Tam naju je našel delavec, njen znanec. Obvestil je tudi Metko Bolko, ki se je medtem vrnila na staro bivališče.

Ko so se Nemci končno umaknili, je bilo v Civitelli Casanovi mirno. Sabina, Metka in jaz smo bile zelo oslabele zaradi slabe hrane.

Jaz sem si še najprej opomogla, ker sem od časa do časa odhajala v Loreto Aprutino in pri prijateljih izprosila nekaj hrane in denarja na posodo.

Zima je najhuje prizadela Metko Bolka. Sklenile smo torej, da druga brez druge ne bomo.

Na pešačenje do Barija ni bilo misliti, saj nas je od mesta ločilo sto in sto kilometrov.

Po brezuspešnih prošnjah za prevoz ob občasnih obiskih Angležev v Civitelli Casanovi smo se odločile, da si bomo pomagale same.

Izvedela sem, da je v Chietiju pri angleški vojski v službi neki Jugoslovan in da bi nam ta utegnil preskrbeti prevoz v Bari. Napotila sem se torej v Loreto Aprutino in od tam s Šibenčanko Marijo Brener v Chieti.

Zvedeli sva za naslov hotelirja, ki je bil baje Jugoslovanom zelo naklonjen. Obrnili sva se nanj in vprašali za omenjenega Jugoslovana, čigar imena se sedaj ne spominjam več. Povedal nama je, da je trenutno odsoten, da pa se zvečer vrne in da nama ga bo pokazal.

Res je prišel. Obrnila sem se nanj s prošnjo za prevoz. Ugotovil je takoj, čigava hči sem in me je vprašal, v katero taborišče želimo: v Titovo ali kraljevo. Ko je izvedel, da smo namenjene v Titovo, je rekel, da prevoza nima.

Sedaj je nastal problem prenočišča. Chieti je bil poln angleškega in ameriškega vojaštva. V hotelu ni bilo prostora, tudi salon in recepcija sta bila vso noč zasedena. Hotelir je bil tako uvideven, da naju je sprejel v svoje stanovanje.

Ko s to kombinacijo ni bilo nič, smo se odločile, da gremo vse štiri v Pescara in tam poiščemo možnost za prevoz. Iz Civitelle Casanove nas je do Loreta peljal zdravnik, kdo nas je spravil do Pescara, pa se ne spominjam več. Verjetno je bil to avtoprevoznik Attilio Peunese, ki je bil vso internacijo naš dober prijatelj. Električni vlak so Nemci namreč demontirali.

V Pescari sta bila dva Dalmatinca, poprej internirana v taborišču v Sant Angelu, zdaj pa v angleški službi. Eden je bil v Šibeniku uradnik pri Jadranski plovidbi, drugi pa svojčas častni angleški konzul v Splitu.

Pescara je bila pomembno železniško križišče in zato že v začetku leta 1943 v bombnem napadu popolnoma razrušena in evakuirana. Tudi v tem času se prebivalci še niso smeli vrniti, ker so redke stavbe, ki so še stale, morale biti na razpolago vojaštvu in upravnim organom.

Naša znanca sta živela v stanovanju nekega zdravnika. Pohištvo je bilo tu, sicer pa ničesar. Od postelj samo okviri. Sneli smo vrata, jih položili čez okvire in prekrili s tem, kar smo imeli sami, da nismo ležali na kamnitih tleh.

Hrano smo dobile v uradniški menzi. Naša znanca sta tudi poskrbela, da so nam italijanske oblasti za nazaj od padca fašizma plačale po osem lir na dan za hrano in petdeset lir na mesec za stanovanje, tako kot so nam plačevali med internacijo. S tem denarjem smo lahko poravnale dolgove.

Po enem tednu jima je uspelo najti tovornjak, ki je prazen peljal v Bari, da bi tam naložil, kar bi se dalo nabaviti. In tega je bilo veliko! Vojaška skladišča so bila polna, Italijani pa so bili mojstri za ilegalno preskrbo.

Naš voznik je bil silno prijazen. Do njegove smrti smo si dopisovali in njegova vdova je še potem pisala dr. Praprotnikovi za vsake praznike.

Na poti v Bari se nam je pridružil še mlad Dalmatinec Rosario po imenu; bil je iz okolice Šibenika in so ga že kot otroka odpeljali od doma v taborišče. Revez je bil nepismen in je govoril neko mešanico italijanščine in hrvaščine. Bil je prijeten in prisrčen sopotnik.

Končno smo prispele v Bari. Na zbirnem centru so nas takoj pozdravili Slovenci. Tam je bila slovenska tiskarna in vodja tiskarne je bil dr. Tine Logar. Izvedela sem, da je dr. Božena Sernečeva spraševala po meni, da pa se je že vrnila v Slovenijo.

Dr. Logar je takoj sporočil prof. Božidarju Lavriču, da smo prišle, in na njegovo priporočilo so nas hitro razporedili: naju s Sabino v bolnišnico v Grumo, Metko in Rozarijo v vojaško taborišče v Gravini, Marijo Brener pa v zbirni center za civiliste.

Še v taborišču me je obiskala hčerka prof. dr. Furlana, ki jo nisem osebno poznala, pač pa sem poznala starše. Prišla je iz Amerike, kamor so se pred okupacijo umaknili njeni starši. Zdaj se je vrnila in se pridružila naši armadi. Njen brat dr. Furlan, pozneje zdravnik na Inštitutu za sodno medicino v Ljubljani, se ni izselil in se je kmalu pridružil partizanom. Bil je ranjen v peto in kot invalid tudi nekaj časa v Bariju. Tudi preostali Slovenci v centru so nas obiskovali, nas seznanjali z razmerami v domovini in nam prinašali darila.

V Grumi je bila bolnišnica z oznako General hospital - Splošna bolnišnica. Osebe je bilo angleško in naše. Operacijski prostori, rentgen in sobe za operirane bolnike so bili v šoli, lažje ranjeni pa so ležali po

šotorih. Šotori bolnišnice so bili lepi: nad cementno podlago so bile razpete strehe. Tu so stale železne zložljive postelje z lepo posteljnino. Ker ni bilo mraza, je bilo bivanje prav prijetno, posebno za naše borce, ki so prišli iz veliko težjih razmer. Šotori so bili neizogibna rešitev za izredno veliko število bolnikov.

Osebe so nastanili po hišah. Medve s Sabino sva stanovali pri zdravniku dr. Alessandru.

Po prihodu so nama ponudili mesec dni dopusta, kar pa sva seveda odklonili. Nato so me prvi večer takoj poslali dežurat. Poznala nisem še nikogar, razen obeh predstojnikov, razpored bolnišnice mi je bil popolnoma neznan in tudi nobenega bolnika nisem poznala. Rekli so mi: Te bo že bolničar pospremil, kamor bo treba, in ti dal popis bolezni, da se boš znašla.

Ni bilo ravno lahko. Tri leta nisem imela nič opraviti s stroko, bilo me je močno strah. Mislim, da je prav tisti večer prišel na kontrolo sanitetni referent vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije polkovnik Gojko Nikoliš. Vprašal me je, koliko bolnikov imam v bolnišnici, koliko bolničarjev. Seveda nisem imela pojma, poleg tega nisem bila vajena vojaških postopkov, pa sem si številke kar izmislila. Vedel je, da sem novinka, in se je smejal.

Težko je opisati občutke, ko sem prvič zjutraj še v postelji zaslišala sredi Italije našo pesem iz grl bolničarske čete na poti na delo. Bilo je kot bi mi prihajala naproti domovina.

Bolnišnica je bila z zdravili in instrumentarijem dobro založena. Imeli smo tudi že penicilin. Našim zdravnikom je bil na razpolago v omejeni količini ob dobro utemeljeni dokumentaciji, angleški kirurg pa ga je dobil, kolikor je hotel.

Imela je tudi strokovno knjižnico, ki sem se je posebno razveselila. V čitalnici smo lahko brali, knjig pa nismo smeli jemati s seboj. Takoj v začetku sem opazila, da je izbor knjig nekako čuden. Nobene kirurgije, nobene interne. Le s težavo sem našla kaj uporabnega zase. Ker sem v začetku zaradi skrbi slabo spala, sem si izposodila kakšno knjigo, jo ponoči brala in jo zjutraj, kakor hitro se je knjižnica odprla, vrnila. Popoldne knjige že ni bilo več in tudi naslednje dni ne.

Dr. Sabina Praprotnikova je kmalu z materami in otroki odšla v Novi grad pri Zadru.

Tudi za zabavo je bilo v bolnišnici preskrbljeno. Bolnikom so včasih po sobah prirejali koncerte. Imeli smo pevski zbor pod vodstvom magistra Steinerja, njegova hčerka je pogosto plesala, žena pa je bila učiteljica partizanskih otrok. Otroci so bili v partizanskih uniformah prav ljubki. V zbirnem centru je včasih kdo od tiskarjev peljal otroke, ki so korakali v četici, v mesto; angleški oficirji so te disciplinirane malčke občudovali in jih pogosto tudi obdarovali.

Osebjem in tudi bolniki so na domačih zabavah nastopali kot deklamatorji, igralci pa tudi avtorji različnih igrice in skečev. Zanimivo je bilo, da so ljudje, ki pred nekaj meseci še niso znali pošteno pisati, napisali igrice, bili navzoči na njeni uprizoritvi in morda v njej tudi igrali. Veselje je bilo gledati navdušenje izvajalcev pri tem delovanju.

V Bariju je bilo prav živahno kulturno življenje. Med angleškimi vojaki je bilo tudi lepo število glasbenikov, ki so prirejali krasne koncerte.

Včasih so nas naložili na avtobuse in peljali na koncert. Usoda je hotela, da me je na poti v svobodo ves čas spremljala Dvorakova simfonija "Iz novega sveta". V Pescari smo med čakanjem na prevoz v Bari šle v kino in v filmu je bil glavni glasbeni motiv iz te simfonije. V Bariju je bila na prvem koncertu spet na programu prav ta simfonija.

Ob obisku poveljstva v Bariju me je dr. Neubauer skušal zadržati v pisarni, čemur sem se močno upirala, saj sem bila že predolgo ločena od strokovnega dela. Prof. dr. Božidar Lavrič me je v tej želji podprl in ostala sem v bolnišnici.

Božič smo še praznovali v Grumi, potem pa smo se preselili v Gravino. Bolnišnica v Gravini je bila za stopnjo nižje od grumske. Imenovala se je Field hospital - Poljska bolnišnica.

Ker se je v domovini vse bolj širilo osvobojeno ozemlje, novih ranjencev v Italijo niso več pošiljali. V Gravini tudi niso več opravljali večjih operacij.

Oficirski dom je bil v hiši nekega pred kratkim umrlega fašističnega generala, ki je imel sedem hčera. Vsaka od njih je imela svojo sobo in kopalnico, vsako v drugi barvi. Vse sobe so imele balkon in steklena vrata, pa nobenega okna. Baje so bila v Italiji okna obdavčena. Poleg tega je imela hiša veliko jedilnico s kaminom. Bila je skorajda temna, da smo celo podnevi jedli pri luči. Hrana je bila dobra, vendar ne tako bogata kot v Grumi. Vsak drugi dan smo večerjali čaj in kruh z marmelado, večerjo pa smo poslali borcem v domovini.

Ker tu ni bilo dela, saj so se opravljale le še manjše korekturne operacije, smo imeli več stika z bolniki in bolničarji. In ker je velik del osebja stanoval v isti hiši, smo tudi prosti čas preživljali skupaj.

Toda vleklo me je domov. Končno sem izvedela, da bom odšla v Dalmacijo. Potovala sem z majorjem dr. Vlašičem. Po postanku na Visu smo prispeli v Split. Ob kratkem postanku v mestu sem obiskala dr. Tresiča-Pavšiča, ki je tedaj živel zelo težko v obubožanem in lačnem Splitu.

Čez nekaj dni sem dobila prevoz za v Zadar. Ker sem prispela tja zvečer, sem prenočila v hrvaški bolnišnici, zjutraj pa sem odšla v bolnišnico Baze glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki se je šele začela ustanavljati.

Bolnice iz Ženske vojne bolnice št. 33 v Gravini. Zadaj v sredini Milica Salberger.

Osebe Ženske vojne bolnice št. 33 v Gravini. Čepijo od leve proti desni: Milica Salberger, Reka (ne ve se priimek in ne imena), Danica Žagar.

Milica Salberger

V Ljubljani so me Italijani aretirali 1. oktobra 1942. V šentpetrskih zaporih sem bila do konca novembra 1942, potem pa v koprskih zaporih do 17. decembra 1942. Z dr. Zlatko Hribarjevo in drugimi so nas odtod odpeljali v konfinacijo v Italijo v Loreto Aprutino v provinci Pescara. Nekaj časa smo bile skupaj z dr. Sabino Praprotnikovo v Civitaquani.

Konec leta 1943 so Angleži bombardirali Civitaquano in ob tem je umrlo dvanajst Italijanov. Govorilo se je, da smo konfiniranke krive za to, očitali so nam, da smo jih izdale Angležem. Ker sem se čutila ogroženo so skriti Jugoslovani po okoliških planinah poslali pome neko kmetico, ki me je odpeljala iz Civitaquane. Vso zimo 1943/44 sem se skrivala po različnih hribovskih vaseh in v oglarski bajti v planini Capiati.

Konec junija 1944 so se Nemci umaknili iz teh krajev in prišli so Angleži. Takrat sem bila v Petrioli v provinci Ascoli Piceno. Takoj sem odšla z Dalmatinci, ki so bili tudi v konfinaciji, proti Bariju; nekaj poti smo prestopali celo z angleškimi tovornjaki. Prišli smo do Estoni Marine, od koder je vozil vlak v Bari. Vozili smo se v živinskih vagonih in to naše potovanje do Barija je trajalo najmanj pet dni.

V predmestju Barija sem se takoj javila v zbirno bazo. Tu sem našla tudi kolegico iz Ljubljane, medicinsko sestro Cito Lavrenčič. Že drugi dan so me poslali v bolnišnico v Grumo. Tu sem se srečala s Slovenci, ki so preživeli italijanske zapore in internacije.

Iz Grume sem bila premeščena v Gravino v ambulanto, ki je bila v baraki z bolniki. Tedaj so imeli invalidi iz Slovenije že lesene proteze, kar je vzbudilo veliko zanimanje med invalidi iz drugih republik.

Po dobrem tednu so me skupaj s pacientkami prepeljali v Gravino, kjer so ustanovili Žensko vojno bolnico št. 33. Imenovali so me za upravnico. Bolnišnica je bila v veliki enonadstropni hiši, ki je bila last pobeglega italijanskega vinskega trgovca. V pritličju so bile namreč velikanske vinske kleti. Od sredinskega stopnišča so vodile predsobe v velike sobe. Na levi strani od stopnišča smo imeli operirane pacientke in ranjenke - rekonvalescentke, na desni pa internistični oddelek. Bilo je okrog stodvajset ležišč na slamaricah, nad katerimi so bile razprostrte mreže proti komarjem in muham. Teh ni manjkalo, dokler niso Angleži vsa nadstropja z nečim obrizgali. V istem kraju je že bila bolnišnica za naše borce, podobna kot v Grumi, od koder so nam dovažali hrano. Pozneje je bil naš glavni kuhar Ivan Hvala iz Slapa nad Idrijco. V začetku smo pripravljali hrano le iz konzerv. Povezala sem se z italijanskimi protifašistkami in zamenjevala konzerve za zelenjavo in mleko, ki smo ga rabili za otroke. Prva zdravnika v tej bolnišnici sta bila dr. Vera Šarić iz Zagreba in dr. Milan Premru iz Sušaka.

Od začetka sploh nismo imeli zdravil in je bila često v rabi le psihoterapija, včasih tudi precej trda: pacientke, ki so kričale in se metale ob tla ter zvijale in motile druge bolnice smo tudi polivali z vodo.

Nekega dne so nam Angleži pripeljali šestdeset postelj; dejali so, da niso vedeli za našo bolnišnico. Kot druge bolnišnice, smo tudi mi začeli dobivati priboljške, npr. čokolado, kekse, cigarete. V mesecu septembru 1944 smo imeli v oskrbi še nekaj mater z otroki, borke, operiranke in bolnice z internističnimi boleznimi pa so premestili v druge bolnišnice. K nam so poslali le bolnice z ginekološkimi boleznimi ali nosečnice ali žene po porodu. Od Slovenk so bile pri nas Nada Stritar-Vidmar, Bogdana Stritar, Klara Kos, Albinca Mali, Dragica Poje, ta je prišla iz internacije, druge so bile Dalmatinke, Črnogorke in Srbkinje. Pri nas je bilo rojenih triindvajset otrok. Matere z dojenčki smo premeščali v Dečji dom k dr. Boženi Grosmanovi, ki je prispela z letalom iz Slovenije, kjer je bila prej v partizanski bolnici v Rogu.

Dne 8. decembra 1944 so bile bolnice in matere z otroki prepeljane v pristanišče Bari, kjer so nas čakali prof. dr. Božidar Lavrič, ki je prišel iz konfinacije skupaj s svojo soprogo Dušanko in je bil potem kirurg v zavezniških bolnišnicah z angleškimi kolegi, dr. Robert Neubauer, ki je "priletel" iz Slovenije, ter dr. Viktor FINDERLE, kirurg z Reke. Vkrkali smo se, tudi oni iz Dečjega doma, na parnik Ljubljana. Prvi dan smo pluli do Barlete. Drugo jutro smo odpluli proti Visu. Dve nosečnici sta imeli še hujše težave kot mi preostali zaradi morske bolezni, tako da jima je kapitan odstopil svojo kabino. Zvečer smo pristali na Hvaru in se drugo jutro odpeljali v Split.

Tu so nas namestili v telovadnico v realki kar na ležišča na tleh. Matere z otroki so dali v veliko stanovanje, pozneje so tu uredili Dečji dom, bolnice in nosečnice pa v splitsko bolnišnico. V Split sem prinesla veliko najrazličnejših zdravil še iz Gravine. Bila sem komandirka bolničarske čete, ki je štela najmanj dvesto bolničark in bolničarjev, kajti v Splitu je bilo tedaj osem bolnišnic, glavna je bila v tamkajšnjem semenišču, približno tam, kjer je bila pozneje mornariška bolnišnica.

Dr. Zofka Prošek

Draga Pavla! Odgovarjam, kar se da na kratko, ker je vse to zelo grenak spomin, poln razočaranj.

V italijanskem zaporu v Kopru sem bila skupaj z dr. Zlatico Hribar in z dr. Sabino Praprotnik.

Po dveh mesecih so me odpeljali v San Donato val di Comino, to je vas v hribih, približno deset km zračne linije od Monte Casina. Preživela sem vsa bombardiranja in ofenzive v kleti hiše, ki je bila obsuta z granatami. V enem izmed zračnih napadov me je pritisk vrgel v kleti, da

sem bila vsa potolčena. Ostala sem z edino mojo prijateljico sotrpinko Marijo, trgovko iz Trsata-Sušaka.

Po osvobajanju San Donata so nas Nemci polovili: deset Jugoslovank in dvajset Židov iz Poljske - in nas odpeljali v Rim. Tu so Žide likvidirali, nas deset pa so odpeljali na sever. Obstreljevanja, ki so še kar trajala, smo preživele ob cesti pod drevesi. Preprosila sem narednika Nemca s Koroškega, da so nas odpeljali nazaj proti San Donatu v Albito v zapor. Nemci, skoraj sami Štajerci, so nas odpeljali v San Donato in še nekaj hrane so nam dali s seboj. Po dvesto urah obstreljevanja je prišla "svoboda".

Ko je bila vas osvobojena, sem prosila angleške osvoboditelje, da so nas prepeljali v Atino, od tam pa sva se z Marijo v džipu prek minskih polj in razbitega Monte Casina odpeljali v Neapelj. Tu sva šli v "campo dei profugi" in nato s transportom v Carbonari pri Bariju, kjer je bila zbirna baza. Tu sem prvič srečala nekega Slovenca, ki je uredil, da sem po obvezni dezinfekciji dobila nazaj svojo obleko in da me niso obrili po glavi. Zaradi vnetja črevesja sem presedela dneve in noči pred WC-jem na stopnicah. Ko sem komisarju rekla, da sem zdravnica, me je pošteno nahrulil, naj se ne pretvarjam, "jer sam kao svaki drugi in ako ne podpišem, da idem na delo onda s prvim transportom v Suez". Z Marijo so naju poslali v Grumo, kjer sem odležala nekaj dni. Bili sva prava dahauca, jaz z manj kot petinštiridesetimi kilogrami in z enteritisom, Marija pa rekonvalescentka po tifusu.

Tedaj se je ustanavljala bolnišnica v Andriji, kamor sem šla sama. Tam sem se javila komisarju in njegovemu pomočniku. Ko sta me vprašala, od kod sem in sem njima povedala, da sem iz Slovenije, sta prav glasno komentirala in mi zabrusila v obraz "onda neka Švabska". Od tedaj sem imela odpor do "južnih tovarišev".

Delo v bolnišnici je bilo v začetku triaža ranjencev, cepljenje in po mojih možnostih, prevajanje. Ko so se formirali kirurški internistični in sprejemni oddelki, sem ostala na internističnem oddelku. Ob prostem času sem hodila po oddelkih, in posebno na kirurškega, kjer sem srečala dr. Cirila Cirmana. Ta mi je povedal novice iz Slovenije, ki so se tikale samo mene. Delo z Angleži je bilo v začetku težko, ker niso verjeli, da sem zdravnica. Spomnim se dr. Monbreeja iz New Castla, nato nekega mladega zdravnika, ki je zahteval od pacientov disciplino. Pacienti iz Bosne tega niso prenesli, nastalo je razgrajanje, pretep in drugi dan tega mladega zdravnika ni bilo več na oddelku. Naši borci pa so bili hudi name, češ da ne pojasnujem, kaj so oni več kot Angleži. Na oddelek je prišel takrat major Old Field, starejši zdravnik, komisarja so zamenjali. Tedaj sta prišla v bolnišnico tudi dr. Božidar Lavrič in dr. Božena Sernec, oba iz italijanske konfinacije.

V bolnišnico je prišel nov komisar naše vojske, s katerim sem se sprla, ker me je poniževal kot žensko; tudi žena dr. Lavriča se je sprla z njim. Užaljena sem odšla s torbico na cesto štopat in iskat pot domov, tako od taborišča do taborišča. Najdalje sem bila v Veroni. Sestra mi je pisala neprijetne novice iz Slovenije, češ da me je sprog obtožil, da sem anglofilka, kar mi je za nekaj časa preprečilo vrnitev domov. To mi je omogočil dr. Drago Marušič. Preživela sem nekaj časa v Trstu pri majorju JLA Cundru. V Ljubljano sem prišla in bila teden dni v zaporu. Tako je bilo zapečateni moje spoznanje o tovarištvu in človeški dobroti. Le sin me je obdržal pri življenju.

OPOMBA

Dr. Zofko Prošek je po prihodu v Ljubljano Ministrstvo za zdravstvo namestilo na njeno nekdanje delovno mesto na Dermatološkem oddelku v Splošni bolnici v Ljubljani in nato na kliniki. Dr. Proškova je bila ugledna strokovnjakinja. Umrli je upokojena leta 1991.

V pripombi k opisu svoje poti v Italiji in o vrnitvi domov je pripisala, da ji je bilo zelo žal, da je kolegica dr. Božena Ser nec tako hitro odšla iz Andrije. Kot dobra tovarišica mi je ostala le Angela Briškijeva, ki je delala na transfuzijskem delu na kirurgičnem oddelku. Slovencev je bilo tedaj v teh zavezniških bolnišnicah zelo malo.

V navedenem pismu, ki mi ga je pisala leta 1986 na mojo prošnjo, da opiše svoje bivanje v zaporih v Italiji, dr. Proškova tudi pripominja, da naj naredim izveček iz tega žalostnega dela v njenem življenju: "Razumi, da živim izolirana, zalizana kot polž v hiši. Vsega mojega življenja bi bilo za debelo knjigo, pa le malo lepega!" je še zapisala.

Dr. Božena Ser nec-Logar

Po razpadu Italije sem 23. septembra 1943 zbežala iz taborišča Petriolo v provinci Macerati. Z drugimi ubežniki sem se skrivala v kraju San Cristoforo blizu amandole pod Apenini. Tu se je za nas zavzel don Quinto Rosciolli, ki je za oltarjem vaške cerkvice skrival nekaj pobeglih ameriških ujetnikov. Mene je poslal h kmetu Gravucciju, kjer sem razmeroma mirno preživela zimo 1943/44. Zdravila sem kmete in vodila celo porod. Tako sem opravljala svoje delo in mi ni bilo treba delati na polju kot 300 do 400 Jugoslovanom in več tisoč Angležem in Američanom, ki so zbežali iz taborišč in živeli na območju 20 do 30 km² v provincah Macerata in Ascoli Piceno.

Osemindvajsetega marca 1944 sem ponovno zbežala in se skrivala v naravi. Takrat kmetje ubežnikov niso več prenočevali, ker so se bali fašistov. Ti so po dolinah rek, ki tečejo z Apeninov proti morju, neprestano izvajali t.i. "rastrellamento" - čiščenje terena - in postrelili vse ujete ubežnike.

D-day sem torej dočakala kot preplašena in brezpravna ubežnica pod Apenini na meji obeh omenjenih provinc, ko so me kmetje obvestili

o zgodovinskem dogodku. V tem času so nas ubežnike preganjali fašisti in Nemci, ki so se umikali le ponoči, podnevi pa so pri kmetih iskali hrano. Zavezniki so hitro prodirali proti severu in konec junija je radio Svobodna Jugoslavija pozival vse ubežnike, naj se javijo v Bariju.

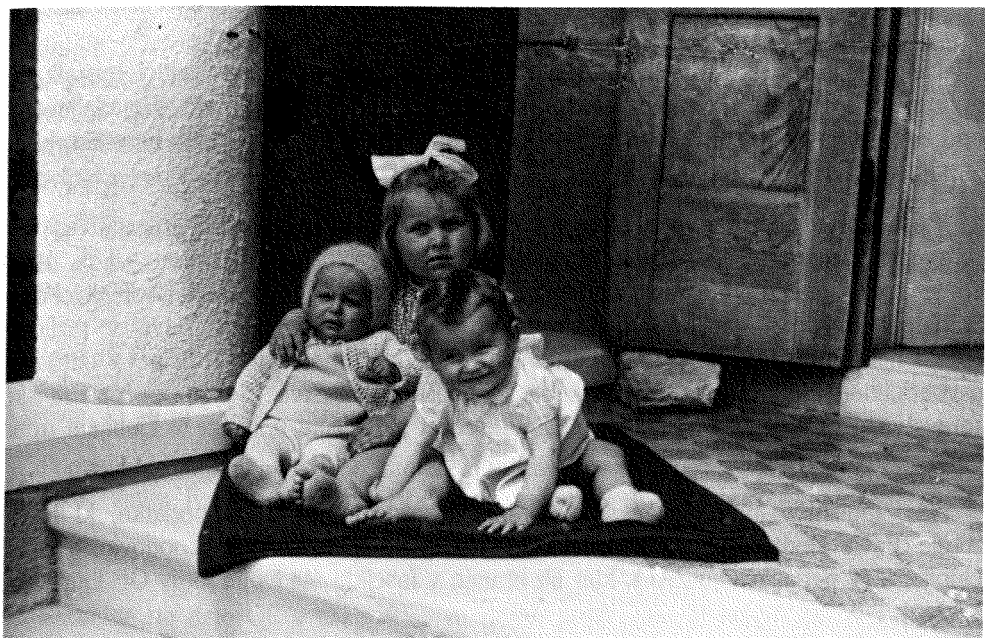
Od 3. do 13. julija 1944 sem z drugimi sotrpini potovala z zavezniškimi tovornjaki in vlaki skozi razrušeno Pescara in Foggio v Bari. Tam sem se javila v sprejemni postaji Baze glavnega štaba NOV in PO Jugoslavije in sanitetna misija me je takoj poslala v mestece Andrija, kakih osemdeset kilometrov severno od Barija. V Andriji sem delala najprej v angleškem Mobile Military Hospital, ko pa se je ta čez en teden premaknil za fronto, pa v 64 English General Hospital. Bolnišnica je bila v šoli in v raznih uradih. Imela je interni in kirurški oddelek (travmatološki in oddelek za plastično kirurgijo) ter stomatološki oddelek. Bila je vzorno urejena, v njej pa sta vladala strogi red in disciplina ter resnično požrtvovalno delovno vzdušje. Vsi zdravniki in osebje so delali, če je bilo potrebno, tudi po dvanajst ur dnevno. Zelo dobra je bila administracija. Vsak ranjenec je imel 5 x 5 cm velik kartonček, na katerem je bila registrirana anamneza in potek bolezni.

V bolnišnici smo delali slovenski zdravniki: kirurg prof. dr. Božidar Lavrič, njegova žena stomatologinja dr. Dušana Lavrič, dermatologinja dr. Zofija Prošek in jaz. V prvih dneh smo imeli z angleškimi kolegi razmeroma hladne, a znosne odnose. V obednici smo sedeli sami in dobivali "kontinentalni" zajtrk (čaj, maslo, marmelado in prepečenec). Tudi naši obroki so bili manjši od njihovih. Vse pa se je spremenilo po naslednjih dogodkih:

– Pri jutranjem zdravniškem raportu so nam predstavili ranjenca, ki je imel pellagro. Slovenci, posebno dr. Proškova, smo hitro postavili diagnozo in tudi jaz sem si ga ogledovala, ali ima res Casalov ovrtnik, in jim to tudi omenila. Zavezniški kolegi so se le spogledovali med seboj in prikimali.

– Nekega dne po dežju je bilo jutro zelo hladno. Moj šef, major Oldfield, mi je svetoval, naj zaprosim za zimsko uniformo ali vsaj za pulover. To sem povedala prof. Lavriču. Posvetovali smo se in sklenili, da za uniforme ne zaprosimo, ker ima vsak odobreno le eno, ki smo jo že prejeli v Bariju. To je angleške kolege zelo presenetilo, saj so bili navajeni, da jih vsi le prosijo.

Dežurala sem tudi v sprejemni ambulanti. Letala iz Jugoslavije so pristajala ponoči blizu Barija in ranjence smo sprejemali okoli 2. ure ponoči. Bolničarji so jih takoj slekli, tuširali in okuženo kožo namazali z razkužili. Tako so bili vsi pisani – vijoličasti, rumeni, oranžni, zeleni. Kot heroji, ki so prihajali iz hudih bojov, so bili zaradi tega kar prizadeti, pa sem jih tolažila, da se bodo spočili in ogreli v postelji in da se bodo okužene rane hitro zacelile.

Okrevajoče ranjene borce, invalide in otroke so iz partizanskih bolnic in ogroženih krajev z zavezniškimi letali iz Bele krajine odpeljali v baze v južno Italijo ali v osvobojeno Dalmacijo. Na fotografiji: Cvetka Stritar, Lane Stranic in Katja Levstik (rojena v Rogu) so bile z materami partizankami v dečjem domu v Gomilicah – Kastelih pri Splitu.

O VIRIH IN LITERATURI

Nekateri avtorji so v delih besedila, ki so ga prispevali v pričujoči mozaik, že opozorili na vire in literaturo, ki so jih uporabili pri pisanju. Zato v nadaljevanju opozarjamo na nekatere najpomembnejše vire in literaturo v tistih delih besedila, ki jih je napisala Pavla Jerina – Lah.

Besedilo je napisano predvsem na podlagi številnih spominskih izjav, ki so bile zbrane na različne načine. Največ jih je zapisala in dopolnila Pavla Jerina – Lah, nekaj jih je zbrala Zorka Tribušon, Vladimir Trampuš, Marija Jeras, Meri Breščak, Milica Salberger in drugi zapisovalci, številne so zapisane spomske izjave v različnih vprašalnikih, nekaj pa jih je bilo tudi objavljenih. Viri za poglavje Medicinci v narodno-osvobodilnem boju: arhiva Slovenskega zdravniškega društva (Sekcija za partizansko zdravstvo) in Univerze v Ljubljani ter Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani izpod peresa Ane Benedetič, str. 119, Ljubljana 1969.

Vse zapisnike intervjujev, vse kopirane dokumente in druge podatke, ki jih je zbrala Pavla Jerina – Lah s sodelavci, je izročila v hrambo v Zgodovinski arhiv Ljubljana (v nadaljevanju ZAL), kjer jih hranijo v fasciklu Medvojni aktiv OF Ljubljana, sveženj 1-5.

Izjave Iva Svetine, Hele Skulj in Štefke Sever – Kump, ki so navedene v poglavju Ljubljansko zdravstvo in OF od septembra 1943 do maja 1945, je zapisala Zorka Tribušon. Pričevanje Hele Skulj z naslovom O nekaterih vidikih boja ljubljanske organizacije OF od poletja 1944 do 9. maja 1945 je bilo objavljeno v reviji Borec (1985, št. 12).

Viri za pisanje življenjepisov članov ZMO in nekaterih članov Osrednjega zdravniškega aktiva OF so bili predlog za vpis Mavricija Neubergerja v Enciklopedijo Slovenije, spominski zapis Pavla Lunačka Kako sem prišel v partizane (Kronike, 11. zvezek, Vojno medicinska akademija, Oddelek za zgodovino medicine, Beograd 1967). V tem zapisu so tudi podatki o Marjanu Ahčinu. Podatki o Petru Držaju in Slavku Prevcu so v Gradivu o slovenski partizanski saniteti (1979), o Slavku Prevcu pa pišejo še v knjigi o Ljubljanski brigadi (1996, str.276) in v Slovenskem domobranstvu (12.oktober 1944). Prispevka o Boženi Sernec – Logar sta bila objavljena v Naši ženi (april 1976) in v Zdravstvenem vestniku (1994, str. 63). Iz vprašalnika za člane ZMO so bili zbrani podatki za Franca Novaka, Marjana Južniča, Damjano Bebler – Brecelj, Ruža Germ – Šegedin in Andrej Zupančič sta svoja prispevka napisala sama. Delovanje Tatjane Zalokar je povzeto po njenih spominih. Podatke o Robertu Neubauerju so posredovali njegovi sorodniki. Ruža Germ – Šegedin je zapisala spominski izjavi Štefe Divjakove in

o Marjanu Ahčinu, Pavla Lah – Jerina pa spominske izjave Božene Ravnihar, Bogdana Breclja, Mirka Derganca, Janeza Milčinskega, Franca Debevca, Draga Benedika.

Poglavje o delovanju OF v Obči državni bolnici je bilo napisano po dokumentih sodnega procesa zoper udeležence pobega Ferda Kravanje, ki jih hranijo v Arhivu Slovenije (prej arhiv Inštituta za novejšo zgodovino) in spominskih izjavah Luke Krašovca, Pepce Kostanjšek, Miroslava Pleterskega, Alojzije Merlak, Branka Volavška, Marte Gostič, Božene Merljak, Karla Milavca, Staneta Mahkote, Franca Brandstätterja in drugih. Življenjepis Božidarja Lavriča je povzetek dokumentacije Medicinske fakultete, predloge za odlikovanje Blatnika, Kompana in Potočnika pa iz dokumentacije Kličničnih bolnic v Ljubljani. Pri poglavju o nevrološkem oddelku je avtorica razen spominskih virov uporabila tudi zapis Ladislava Kiaute Spomin na prijatelja, ki je bil objavljen v reviji Borec (1990, str. 820).

Med Ustanovami za zdravljenje in varstvo otrok je za Oddelek za otroške bolezni Obče državne bolnice zbrala podatke in napisala besedilo Božena Grosman, za druge ustanove pa Pavla Jerina – Lah.

Dogajanje v Bolnici za duševne bolezni Ljubljana – Studenec sta v spominskih izjavah opisali Marta Šavelj in Marta Gostič, dragocen vir so bili medvojni zapiski N. Kavčiča, ki jih je hranil v osebni arhivu.

Poglavje o delovanju OF na Higijenskem zavodu je napisano po spominih Milana Peruška, Vinka Kregarja, Jožeta Hočevanja in Ivana Bonača, v Mestnem fizikatu in Reševalni postajih po spominih Jožeta Ogrina in po podatkih iz vprašalnika za medicinske sestre.

Spomine na delo OF v Šlajmerjevem domu je je povedal Miran Mal, o sanatoriju Emona sta spregovorila Mirko Derganc in Martina Derganc, Franc Derganc pa je o medvojnem delovanju pisal v knjigi Okrvavljena roža (1973). Viri o delovanju zobozdravstvenih delavcev v OF: Slovensko zobozdravstvo za časa okupacije (I. Brenčič), Zdravstveni vestnik, 12, 1975; Zobozdravstvena služba od 1941 do 1945 (A. Logar); Poslanstvo slovenskega zdravnika (Rant. J.), str. 244, Ljubljana 1965; Pismo avtorju (Kraigher M.); ustni vir (Zlatnar P.). Za Leonišče je po svojem spominu pisala Pavla Jerina – Lah. Nekaj podatkov je tudi iz knjige Ljubljana v ilegali (drugi del, str. 333). Pavla Jerina se je pogovarjala tudi z večino tistih, ki so opravljali zasebno zdravniško prakso. Tudi zapisniki teh pogovorov so v ZAL. Tam so tudi izjave Marije Ozimič, Marice Hojkar, Vinka Kavčiča, Igorja Krauta in drugih, ki opisujejo sodelovanje farmacevtov pri zbiranju sanitetnega materiala. Za opisovanje le-tega so uporabili tudi zapis Božene Sernec – Logar v Naši ženi (april 1976), knjigo Anke Vidovič – Miklavčič Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo v Ljubljanski pokrajini (1980, str. 315, 335). Zdravljenje aktivistov in borcev zunaj zdravstvenih ustanov in zunaj Ljubljane so opisali po spominskih izjavah in po prispevku Ivana Matka Spomini bivšega medicince (Ljubljana v ilegali, prvi del). Imena in priimke usmiljenk, ki so večkrat navedene le z redovniškim imenom, je Pavli Jerina – Lah povedala Marjeta Kne, usmiljenka Evaldina. O Rdečem križu in Slovenski narodni pomoči je pisala Zorka Tribušon po publikaciji Slovenska narodna pomoč (1995), Pavla Jerina – Lah pa je njen prispevek dopolnila.

PARTIZANSKE BOLNIŠNICE NA NOTRANJSKEM IN SVPB-S (SNEŽNIK)*

V težko prehodnih gozdovih so bile dobro skrite partizanske bolnišnice, izmed katerih jih je sovražnik le malo odkril in uničil, izvirna in domiselna posebnost slovenskega partizanskega zdravstva. Poleg osrednjih partizanskih bolnišnic na Kočevskem Rogu, ki so delovale v glavnem v območju VII. korpusa NOV in PO Jugoslavije na Dolenjskem, so bile partizanske bolnišnice tudi na Notranjskem. Njihovi začetki segajo v poletje 1942, v čas velike italijanske ofenzive; tako je bila v juniju ustanovljena ena prvih partizanskih bolnišnic na Petelinjeku pod Petelinovim vrhom (kota 1212 t.j. na območju med Ložem in Loškim Potokom. Pred bližajočo ofenzivo se je morala umakniti in skriti v kraško jamo na Ogenjci. Zaradi izdajstva so jo Italijani odkrili; da ne bi prišli v roke sovražniku, je ranjence (razen treh) in sebe ustrelila junaška bolničarka.

PRVE BOLNIŠNIČNE POSTOJANKE V SNEŽNIŠKIH GOZDOVIH

Bolnica Loškega odreda

Avgusta 1942 je bil ustanovljeni Loški odred, ki se je v začetku septembra bojeval z Italijani pri Babni Polici. Zaradi ranjencev v tem boju in ker so slutili, da jih bo v nadaljnjih hudih bojih še več, je postala ustanovitev bolnišnice za notranjsko območje nujna. Zdravnik Loškega odreda dr. Aleksander Gala-Peter je z domačinom Valentinom Mlakarjem (Blaškov Tine) in Antonom Pintarjem v začetku septembra 1942 izbral zanjo primeren kraj pod vrhom Prezidanskega Berinščka, kjer je dobilo v okrilju gozdov zavetje pod šotori prvih pet ranjencev in trije bolniki, ki so se zastrupili s pitjem strojnega olja. V bližnjem Babnem Polju so dobili za prvo silo nekaj odej, kuhinjske posode, obvez in celo nekaj zdravil. Tudi po skromno hrano, predvsem po krompir so hodili v to vas.

Loški odred je takrat taboril med Babno Polico in Otrobovcem in dr. Peter je domala vsak dan odhajal v štab odreda in sproti pripeljal v bolnišnico vsakega novega ranjenca. Tako tudi Rafaela Martinčiča-Rafla, domačina iz Loške doline, ki je pozneje po ponovnem prihodu v snežniško bolnišnico postal njen vojaški komandant. V odredu jih je le

* Povzeto delno iz objavljenih in neobjavljenih zapisov ter dokumentov, delno pa po lastnih spominih.

malo vedelo, kje se zdravijo njihovi ranjenci. Babnopoljci pa so sumili, da je bolnišnica nekje v bližini, a o tem niso govorili in so dobro varovali skrivnost. Treba je namreč povedati, da so vaščani Babnega polja doživeli vso krutost italijanske okupacije. Dne 29. julija 1942 so v bližnji Vražji vrtec odvedli in ustrelili štirideset moških, že dan poprej pa devet kar pri košnji; torej skoraj vse moške iz te vasi. Preostalim vaščanom, v glavnem ženskam, gre zahvala za vsestransko pomoč, ki so jo od njih dobivale snežniške bolnišnice do konca vojne.

Že ob koncu septembra ali začetku oktobra 1942 pa se je morala bolnišnica Loškega odreda, ki so jo pravočasno opozorili pred prodirajočimi Italijani in belogardisti, na hitro umakniti proti Beli Vodi. V Šimenovih dolinah pod Škodovnikom, kjer je kraški teren z globoko vrtačo in s skalami dobro zakrival šotore, so se utaborili in poskrbeli za varnost, pa tudi glede prehrane jim ni šlo slabo, saj so jedli dvakrat na dan. Hrano sta nosila, in včasih tudi kak priboljšek v obliki mleka in suhega sadja, oba domačina Valentin Mlakar-Tine in Anton Pintar, predvsem pa je bolnišnico oskrboval Loški odred, ki je še vedno taboril blizu Otrobovca. Le sanitetna oprema je bila skromna. Zdravnik je spočetka rane previjal z mokrimi, prekuhanimi zavoji. Za razkužilo je imel na razpolago le domače žganje. Kmalu pa je bila vzpostavljena zveza čez Snežnik na Primorsko, od koder so začele redno dotekati večje ali manjše pošiljke zdravil.

Primerilo pa se je, da so se vaščani pred okupatorjevim terorjem iz Loške doline namenili nekoliko preblizu bolnišnice urediti svoje taborišče. Tako ji zaradi varnosti ni kazalo drugega, kot da se je sredi ali konec oktobra ponovno preselila; novo zatočišče si je uredila blizu Šoškove lokvice na koncu Županovega Laza. V tem času je tudi Loški odred zapustil Otrobovec in se podal na dolgo pot na Primorsko. Ostali so le manj sposobni za naporni pohod in se vključili v tedaj oslabljeni Notranjski odred. Ta je prevzel skrb za bolnišnico in jo oskrboval s hrano.

Bolnica Notranjskega odreda

Pred vrati je bila zima in s tem začetek novih težav za ranjence. Čeprav so ležali pod šotori tesno drug ob drugem, oblečeni in za silo pokriti, pred šotori pa so venomer kurili, je postajal mraz prehud. Dr. Peter je spredidel, da mora preskrbeti za ranjence boljše zavetje. Osebe bolnišnice je zato zgradilo brunarico tik pod vrhom Požarja (kota 1033) na težko dostopnem in skritem kraju. Tako so se sredi novembra preselili v brunarico, ki je bila dolga od pet do šest metrov in štiri metre široka s pečjo, narejeno iz bencinskega soda.

Notranjski odred se je v tistem času premaknil daleč na Travno goro. Z njim je odšel iz bolnišnice tudi Mlakar Tine. Bolnišnica je z njim veliko izgubila: ne samo glavnega skrbnika za prehrano, ogrožena je

bila tudi njena varnost. Res so sami stražili na najvišjem grebenu Požarja, vendar maloštevilni in z ranjenci ne bi vzdržali sovražnikovega napada. Le-ta pa je že močno stikal za njimi in nekaj dni pred božičem so se lahko le srečnemu naključju zahvalili, da jih niso odkrili. Očitno je bilo pobočje Požarja prestrmo. Vendar pa je bilo to resno opozorilo, da se bo treba znova seliti, čeprav ni bilo lahko zapustiti tople barake. Dne 22. decembra so se preselili na Mrtvi Laz blizu Grajšovke, na kraj, ki mu pravijo Pri Mrliču, ne daleč od taborišča 2. čete Notranjskega odreda. V majhni kotanji so postavili podstrešek, ki so ga prekrili s posušenimi govejimi in jelenjimi kožami. Tu so ostali do pomladi 1943.

Ko se je zdravje ranjencev toliko izboljšalo, da niso več potrebovali zdravniške pomoči, jih je dr. Aleksander Gala-Peter zapustil. Januarja 1943 je odšel na Primorsko in se vključil v Soški (prejšnji Loški) odred. Vodstvo bolnišnične postojanke je prevzel Lado Fajdiga, domačin iz Pudoba, eden izmed prvih ranjencev. Ko je na pomlad tudi ta odšel v Šerčerjevo brigado, je vodstvo bolnišnice prevzel Janez Mihelčič-Majdar, doma iz Babne Police, ki je prišel v postojanko prav tako kot ranjenec in tu okreval.

Bolnica Tomšičeve brigade

Konec marca 1943 je prišla na Notranjsko Tomšičeva brigada in njen zdravnik dr. Stanko Pirc-Lojze je takoj obiskal bolnišnico, v kateri je bilo še vedno okrog petnajst ranjencev. Iz brigade je 29. aprila poslal bolničarja Jožeta Oblaka-Simeta, ki je prevzel vodstvo v bolnišnici, Janez Mihelčič-Majdar pa je skrbel za prehrano. Najhujši problem, ki je tedaj ogrožal obstoj te bolnišnice, je bila prav preskrba s hrano, ker niso imeli denarja za nakup.

Ker je bila postojanka močno zanemarjena, saj zaradi visokega snega ni bilo mogoče za snago kaj prida skrbeti, so se odločili urediti nedaleč stran nove podstreške. Na jasi pod Špilami, ki je bila z vseh strani zaprta z gostimi smrekami in skalovjem in je zagotavljala varno zavetje, so zgradili tri podstreške za ležišča ranjencev in osebje. Podstreške so pokrili, enega s šotorskimi krili, drugega z lubjem, tretjega pa s posušenimi živalskimi kožami; s treh strani so jih zastrli s smrekovimi vejami. V četrtem, nezastrtem podstrešku, je bila kuhinja. Ta nova postojanka je dobila ime Ute, sčasoma pa so jo začeli imenovati kar Snežnik.

Za prehrano ranjencev je postalo spet nekoliko lažje, ko je skrb zanje prevzela Tomšičeva brigada. Ko pa je ta zapustila Loško dolino, so bili v bolnišnici spet prepuščeni lastni iznajdljivosti. Pomagali so si na ta način, da je hrano odslužilo osebje z delom. V Babnem Polju so pomagali pri košnji in drugih kmečkih delih in si tako prislužili krompir in moko, včasih pa tudi zabelo. Te postojanke sovražniki niso nikoli odkrili, čeprav so večkrat stikali za njo prav v bližini. Ranjenci in osebje so se zatekali v Špile, kjer so včasih več dni prečepeli v skalovju.

Bolnišnica Ute je delovala do kapitulacije Italije. Takrat so bolnike preselili v osvobojeno Kočevje. Vendar je opuščena bolnišnica Ute kmalu spet zaživela, in sicer v času oktobrske velike nemške ofenzive.

Majhna sanitetna skupina iz Brkinske brigade, ki jo je vodil dr. Bogomir Magajna, v njej pa so bili še medicinec Vojko Mlinar, bolničar Vinko Stančič ter Tržačanki sestri Tončka in Slavica Bidovec, se je pred Nemci, ki so že prodrli na Mašun, umikala proti Leskovi dolini. Tu je nameraval dr. Magajna v zapuščeni logarski hiši pripraviti nekaj ležišč za ranjence, vendar so bili Nemci prehitro za njimi. Skupina se je prek Kozarišč umaknila v Stari trg in nato s štabom XIV. divizije na Knežjo Njivo. Divizijski sanitetni referent dr. Stanko Pirc-Lojze je že od prej, ko je bil zdravnik v Tomšičevi brigadi, vedel za opuščene bolniške podstreške blizu Požarja, ki so se mu zdeli dovolj varni za ranjence. Tako sta s komandantom divizije Mirkom Bračičem naročila dr. Magajni, naj se s svojo skupino takoj (25. oktobra 1943) odpravi v Babno Polje in naprej v zapuščene Ute. Vodila sta jih domačina France Kandare in Lojze Vrhovec. S seboj so odpeljali izčrpano partizanko Ireno Kovač in ranjenega Janeza Mavca, ki je bil tako prvi oskrbovan ranjenec v obnovljenih Utah. Sanitetnega materiala, posode za kuhinjo in odej takrat, po razpadu Italije, ni manjkalo in tako se je skupina lahko opremila in založila za kar dolgo časa. Čeprav so Ute samevale le dober mesec, jih je bilo potrebno popraviti. Vendar so bile hitro nared za sprejem novih ranjencev. Med prvimi so bili sprejeti: Stane Modec-Kostja, Janez Nedog in izčrpani Hine Lotrič, Franc Tomšič in Salvatore Porcu (Italjan iz Sardinije). Po okrevanju so vsi ti postali vodilno osebje kasneje zelo razširjene Slovenske vojne partizanske bolnice – Snežnik (SVPB-S). Prav kmalu so imeli že deset ranjencev. Osebjem se je ponovno pridružil Janez Mihelčič-Majdar in Janez Avsec, tudi doma iz Babne Police.

Nemško ofenzivo so predvsem zaradi stalne ogroženosti vsi zelo težko preživljali. Ranjenci pa še prav posebej, saj so jih vsako jutro prenašali med skale v Špile, kjer so jih dobro zakrili. Osebje je stražilo in hodilo v izvidnice. Zvečer so se spet vsi vrnili v postojanko. Ves čas je primanjkovalo hrane. Le ponoči so si upali ponjo do prvih hiš v Babno Polje. Vodo so nosili iz studenca v Otrobovcu, kar je bilo skrajno nevarno, ker je bila ob njem večkrat sovražna zaseda. Prvi sneg, ki je zapadel že 7. novembra, je še povečal težave. Mraz je pritiskal skozi odprte podstreške, strehe so puščale, ušvi ranjenci so se tiščali drug drugega, da bi se, preslabo odeti, vsaj malce ogreli.

Vendar je počasi tudi to minilo. Ofenziva je pojenjala in srečno so jo vsi preživeli - ranjenci in osebje. Slednjemu se je med ofenzivo (11. septembra 1943) zaradi zvina noge ponovno pridružil Rafael Martinčič-Rafl, preizkušen in pogumen star partizan, ki je bil pred prihodom v

bolnišnico namestnik bataljonskega komandanta Notranjskega odreda. Po naključju pa je prišel v bolnišnico tudi dr. Janez Kanoni. Okrog 20. oktobra se je izčrpan po prihodu iz koprskih zaporov zadrževal v štabu XIV. divizije. Tam je zvedel, kje je z ranjenci njegov nekdanji ljubljanski sodelavec dr. Bogomir Magajna, pa se je z novimi ranjenci odpravil v Ute. Zaradi hudih bojov v naslednjih dneh je moral ostati v postojanki, saj zaradi izčrpanosti hujših naporov ne bi prenesel.

SLOVENSKA VOJNA PARTIZANSKA BOLNICA SNEŽNIK (SVPB-S)

Ustanovitev

Po končani ofenzivi je vsak dan prihajalo več ranjencev, prostora zanje pa je primanjkovalo. Zato je štab XIV. divizije v decembru 1943 vodstvu Ut naročil, da poveča število postojank. Temu je sledila tudi odredba Sanitetnega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da se v tem gozdnem območju postavi blok bolnišničnih postojank.

V tem času je bil dr. Bogomir Magajna odpoklican v Sanitetni oddelek na Kočevski rog in je bilo upravištvo bolnišnice poverjeno dr. Kanoniju. S komisarjem Simetom (Jože Oblak), ki se je vrnil v Ute, in z vojaškim komandantom Raflom, so se takoj lotili te naloge.

Mudilo se je, saj je samo v Babnem Polju po hišah čakalo približno trideset novih ranjencev, za katere v Utah ni bilo prostora. Dr. Janez Kanoni jih je sicer redno obiskoval in tudi bolničarke iz Ut so skrbele zanje, vendar bi jih morali zaradi varnosti čimprej umakniti iz vasi. Zato so začeli graditi kar tri nove postojanke, ki so bile kakšno uro hoda oddaljene druga od druge. Imenovali so jih po nekaterih vaseh v Loški dolini, kar naj bi preslepilo sovražnika. Izbrali so imena Podgora, Pudob in Stari trg.

Gradile so jih tri gradbene skupine, ki druga za drugo niso vedele, kar naj bi zagotovilo čim večjo konspiracijo. Postojanko Podgora je gradilo osebje iz Ut pod vodstvom Janeza Mihelčiča, Pudob skupina borcev iz Šerčerjeve brigade, Stari trg pa tomšičevci. Gradnjo je vodil načelnik tehničnega odseka Sanitetnega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije inž. Jože Valentinčič-Tine. Težav ni bilo malo. Poskrbeti je bilo treba za žagan les, žeblje, steklo za okna in potrebno orodje. Vse to je bilo treba čim prej skrivoma pripeljati v gozd, skrbno zakriti vse sledi in tudi graditi s čim manj hrupa. Okrog osemdeset kubičnih metrov lesa je daroval lesni trgovec Vilhar (iz Loža ali Postojne?), orodje pa so zbrali po vaseh.

Podgora je bila sredi decembra že toliko dograjena, da je lahko sprejela prvih petintrideset ranjencev iz bojov pri Kočevju. Zgrajena je bila na Mrkačevem talu, med Telebačnikom in Županovim Lazom. Tu se proti cesti spušča suha drča, po kateri se je bilo treba previdno povzpeti po kamnih, ki se niso smeli premakniti. Po nekaj deset metrih je drča

neopazno prešla v grmovje in gozd. Postojanka je bila dobro skrita, čeprav je bila zgrajena razmeroma blizu ceste, ki pelje iz Babnega Polja proti Leskovi dolini in Mašunu. Imela je tri barake - za ranjence, za osebje in upravo ter za kuhinjo. V bolniški sobi so bili pogradi z žimnicami, rjuhami in odejami, za kar so poskrbele brigade s svojimi akcijami. V primeru nevarnosti bi ranjence prenesli v podzemni bunker (kakršnega je imela vsaka teh postojank v primerni oddaljenosti), lažje ranjeni pa bi se zatekali v Špile, ki so se že prej izkazale kot varno skrivališče. Vodja postojanke Podgora je bil dr. Janez Kanoni, ki je bil hkrati tudi upravnik celotne bolnišnice.

Kmalu za Podgoro je bila nared tudi postojanka Pudob v Berinščkovi Dragi, južno od Skalovca. Za ranjence je imela spočetka eno samo barako, osebje je spalo v podstrešku. Pozneje so postavili posebni baraki tudi za osebje in kuhinjo. Baraka za ranjence je bila razmeroma velika, saj jih je lahko sprejela približno štirideset. V tej postojanki so okrevali lažje ranjeni in rekonvalescenti. Postavljena je bila namreč še dosti bližje prej omenjeni cesti.

V začetku je to postojanko vodil dr. Ludvik Žnidaršič, ki se je po nemški ofenzivi kot bolnik zdravil v Babnem Polju, ko pa je odšel v XV. divizijo na novo dolžnost, je 10. januarja 1944 vodstvo prevzel Vinko Stančič. Politdelegat je bil najprej Rihard Romih-Riki za njim pa Stane Modec-Kostja, vojaški referent je bil Jernej Bajde in pozneje Slavatore Porcu; intendant je bil Lojze Klavs; bolničarke so bile: Lidija Kompare, Slavka Čebtron, Milojka Saksida por. Batistič, Lili Pisker, ki je vodila tudi lekarno, in Saša Sernec-Tončka.

V drugi polovici decembra 1943 je bila zgrajena še postojanka Stari trg blizu Bele Vode. Imela je štiri barake - za ranjence (s trideset do petintrideset ležišči), osebje, posebej za vodstvo postojanke in za kuhinjo. Namenjena je bila najtežjim ranjencem, ker je bila od vseh postojank najbolj skrita. Vodila jo je dr. Cirila Maselj-Mica, politdelegat je bil Janez Nedog, vojaški referent pa Rafael Martinčič-Rafl. Pri kirurških posegih je tu pomagal dr. Ivan Pintarič iz premične kirurške ekipe XV. divizije. Z dograditvijo te postojanke so januarja 1944 Ute opustili.

Za tako nastali blok bolnišničnih postojank, ki se je imenoval Slovenska vojna partizanska bolnica - Snežnik (SVPB-S), so morali v začetku leta 1944 nujno ustanoviti poseben ekonomat, ki so ga namestili v Babnem Polju. Najprej ga je vodil Lojze Klavs-Ribničan, za njim Franc Šifrer-Adam in pa Ivan Smolčič. Ekonomat, ki je imel sprva petnajst, pozneje pa do petintrideset ljudi, je skrbel za hrano in opremo, imel je svoje delavnice (krojaško, šiviljsko in čevljarsko) za potrebe bolnišnice, organiziral je redno pranje bolniškega in osebnega perila, kar so opravljale mladinke iz Babnega Polja. Tu je bila tudi kurirska postaja TV-18

(imenovana tudi točka Vojko 18), ki je bila javka za bolnišnico. Ekonomat je skrbel za prevoz ranjencev iz Babnega Polja proti bolnišničnim postojankam do dogovorjenega kraja, kjer jih je prevzelo osebje bolnišnice. Od tam je bil dostop do postojank strogo zakonspiriran, tako da osebje ekonomata ni vedelo, kje so postojanke. Ranjencem so potem zavezali oči, da ne bi prepoznali kraja, kamor so jih odvedli.

Z zdravili in sanitetnimi potrebščinami je bolnišnico oskrbovala vojna lekarna Planjava, ustanovljena v Babnem Polju menda že decembra 1942, ki pa je oskrbovala tudi druge partizanske bolnišnice. Organizacijsko je spadala pod sekcijo za apotekarstvo Sanitetnega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Vodila sta jo mr. ph. Boris Andrijač in za njim Branko Grahek, ki je bil tedaj še študent farmacije. Zdravila pa so prihajala tudi neposredno od Notranskega okrožja in od Istrskega odreda.

Iz poročila dr. Janeza Kanonija Sanitetnemu oddelku glavnega štaba NOV in PO Slovenije je razvidno, da je bilo 1. januarja 1944 v vseh treh postojankah SVPB-S devetinštirideset ranjencev in štiriindvajset bolnikov. Zanje je skrbelo trideset članov osebja (od teh dva zdravnika in osem priučenih bolničark). Februarja so dobili še štiri nove ranjence. Takšno stanje je v bolnišnici našla tudi skupina Sanitetnega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije, v kateri so bili dr. Bogdan Breclj, dr. Marjan Ahčin-Matjaž in zobozdravstveni referent Gustav Zupet-Janez Jerič, ki se je januarja 1944 na poti na Primorsko za štiri dni ustavila v SVPB-S. V postojanki Podgora so ležali najtežji ranjenci; nekatere so morali nujno operirati; tega pa niso mogli narediti zdravniki v bloku, ker niso bili vešči kirurgije. Zato sta dr. Breclj in dr. Ahčin takoj po prihodu operirala najnujnejše primere. Med 8. in 10. februarjem pa je bolnišnico obiskala kirurška ekipa XV. divizije in je dr. Pintarič ob asistenci dr. Kanonija opravil še tri težje operacije.

Razmah SVPB-S pomladi in poleti 1944

Dne 1. marca 1944 se je uprava SVPB-S zamenjala. Upravnik dr. Janez Kanoni je bil premeščen na novo dolžnost v Žumberak. Odšel je tudi komisar Jože Oblak-Sime. Nova upravnica je postala dr. Božena Ravnihar-Nataša (prva partizanska zdravnica), ki je bila pred tem upravnica dveh postojank Slovenske centralne vojne partizanske bolnice (SCVPB) zapored - Pugleda in Lesenega kamna, nazadnje pa je delovala v mobilizacijski komisiji v Črnomlju. Politični komisar bolnišnice je postal Janez Nedog. Po prevzemu bolnišnice je dr. Nataša v poročilu zapisala, da je "vse še precej začetniško in bo treba še dosti truda, da se bomo dvignili na raven SCVPB". Takoj je zahtevala stalnega kirurga in predvidela še druge strokovne in organizacijske izboljšave.

Število ranjencev in bolnikov, ki se preko zime ni dosti spreminjalo, je spomladi začelo hitro naraščati. Zato se je nova uprava, pričakujoč še večji priliv ranjencev, odločila za gradnjo novih postojank.

Zaradi še večje konspiracije so preimenovali javko v Babnem Polju v Drago, Snežnik pa v Medvedjek. Oznako TV-18, ki je bila prej ime kurirske postaje, so začeli uporabljati samo za bolnišnični blok. Za ta nova poimenovanja pa seveda ranjenci in bolniki ter okolišni prebivalci niso vedeli. Tudi odhod dr. Janeza Kanonija in Jožeta Oblaka je prišel prav, da so lahko razširili govorice, da se bolnišnica seli v Gorski Kotar in da bo tu ostalo samo še nekaj že okrevajočih ranjencev, ki bodo tako kmalu odšli v svoje enote. Ostal bo le še ekonomat, ki naj bi nabavljal sanitetni material in hrano za vse obstoječe bolnišnice.

Medtem pa je življenje v postojankah, ki so jih, kot je bilo le mogoče, lepo uredili, teklo dalje. Uprava SVPB-S in osebje niso skrbeli samo za zdravljenje in čim boljše počutje ranjencev in bolnikov, temveč tudi za njihovo izobraževanje pa tudi za razvedrilo in zabavo. Tako je, npr. v postojanki Pudob bolničarka Saša Sernec-Tončka uvedla marca 1944 pouk slovenščine in matematike za ranjence in osebje. Seveda pa so morali predvsem zdravniki poleg svojega rednega dela skrbeti za vzgojo in izobraževanje sanitetnega osebja. Priredili so več tečajev za prvo pomoč in nego ranjencev. Tudi znanju iz higijene in o nalezljivih boleznih so posvečali vso pozornost.

Sanitetnemu oddelku glavnega štaba NOV in PO Slovenije je upravnica dvakrat mesečno natančno poročala o položaju v bolnišnici ter o vsem, kar se je dogajalo. Posebej je morala poročati o vseh smrtnih primerih z natančnim opisom ranjenosti in s podatki o umrlih. Tudi za grobove so v bolnišnici še posebej poskrbeli, da bi jih tako obvarovali pred sovražnikovim odkritjem, in s tem morda tudi odkritjem bližnje bolnišnice. Zato so jih skrbno prekrili, v vsakem od njih pa je morala biti zakopana steklenička z lističem, na katerem so bili napisani podatki o umrlem. Uprava je seveda imela natančen pregled čez razporeditev vseh grobov.

Borci Notranjskega odreda so sredi marca 1944 poslali v bolnišnico ameriškega pilota Lea Rossija, Nemci so mu prestrelili nadlaket leve roke, ko je odskočil s padalom iz okvarjenega ali obstreljenega letala. Operirala ga je dr. Nataša. Bil je doma iz Philadelphije (Pennsylvania, ZDA) in v bolnišnici so ga imenovali kar Džoni; med našimi ranjenci se je zdravstveno primerno oskrbljen kar dobro počutil.

Število ranjencev je bilo vsak dan večje. Sredi marca jih je bilo šestdeset, konec aprila pa že sedemindeset. S hrano je bilo čedalje težje, kar je vodstvu bolnišnice povzročalo nemalo skrbi. Za veliko noč pa so dobili s Primorskega dvanajst voz najrazličnejših živil, kar je za nekaj časa nekoliko omililo stisko in skrbi.

Tolikšno število ranjencev je utesnilo dotedanje postojanke in zahtevalo gradnjo nove. Konec aprila so blizu Jarmovca (kota 1132) začeli graditi postojanko, ki so jo poimenovali Podob. Bila je precej od-

maknjena od ceste Mašuna-Leskova dolina - Babno Polje in zato dokaj varna pred sovražnikom. Namenili so jo najtežjim ranjencem. Sestavljale so jo štiri barake: za ranjence, osebje in kuhinjo, četrta je bila namenjena za operacije. Tako posebno barako za operacije so v tem času uredili tudi v postojanki Stari trg. Dotlej so operirali kar v baraki, kjer so ležali ranjenci, ali pa kar na prostem, če je bilo lepo vreme. Nova postojanka je bila dograjena konec maja in je lahko sprejela štirideset ranjencev. Vodja postojanke je postal dr. Julij Saje-Hakim, ki je bil začasno dodeljen bolnišnici iz gibljive enote in je hkrati opravljal vse kirurške posege v bloku. Politični komisar je bil Jože Cetinski, vojaški vodja pa Salvatore Porcu. Dr. Saje je ostal v bolnišnici do julija, ko ga je zamenjal dr. Václav Pišot.

Občutna pa je postala tudi potreba po povečanju zmogljivosti in primernejšega prostora za postojanko za rekonvalescente. Zanje so uredili prostore v nekdanjem planinskem domu na Sviščakih (Refugio Gabriele D'Anunzio). V dveh tednih so to zgradbo pripravili in 13. junija 1944 se je vanjo vselilo približno petdeset rekonvalescentov. Že prvi dan pa so jih presenetili Nemci (izvidniški oddelek polka "Brandenburg"), tako da so se morali v naglici umakniti v bližnji gozd, kjer so prebedeli noč; zjutraj so se vrnili v dotedanjo postojanko za rekonvalescente v Pudob. Uprava bolnišnice je naslednje jutro poslala nekaj ljudi z dvema vozovoma s konjsko vprego, da bi odpeljali iz doma dragocen material, ki je ostal v njem. Izvidniška patrulja pa je naletela na nemško zasedo; pri tem je bil ustreljen njen vodja Ivan Pepel-Dolenc. V zasedo je padla tudi odprava na vozeh. Zajeti so bili Lojze Klavs, Ludvik Kebe in Franc Modic. Nemci so vse tri odpeljali v Ilirsko Bistrico, kjer so jih zaslíševali, nato pa zaprli. Po nekaj dneh so prišli v stik z belogardistom Stanetom Dejakom, ki jim je svetoval, naj pristopijo v belo gardo, s čimer so se ujeti strinjali. Tako so jih še isti dan odgnali v Trnovo, kjer je bila domobranska postojanka, jih preoblekli in oborožili. Vendar so ti novopečeni "domobranci" ostali v postojanki samo tri dni. Skupaj so srečno pobegnili v Jurešče, dobili zvezo s kurirji in se po nekaj dneh vrnili "domov" v SVPB-S.

Ob tem napadu so Nemci dom na Sviščakih požgali. Vdrli so tudi v Babno Polje in požgali gradič, kjer je bil sedež ekonomata, ter zaplenili veliko materiala.

V začetku julija je bilo v celotnem bloku stodevet ranjencev in bolnikov ter enainšestdeset članov osebja. Zaradi predvidenega povečanja zmogljivosti bolnišnice so začeli graditi novo postojanko Predgoro, ki je bila od Podgore oddaljena nekako uro hoda. Ta postojanka, čeprav dograjena, ni bila nikoli naseljena, saj se je že 21. julija 1944 začela evakuacija ranjencev z letališča pri Nadlesku v Loški dolini v zavezniške bolnišnice v Italiji.

Za rekonvalescente pa so začeli graditi postojanko Hrib blizu Babnega Polja globoko v gozdu ob cesti proti Županovemu Lazu.

Zgrajena podstreška sta premogla približno od petinštirideset do petdeset ležišč. Vodja postojanke je bil Franc Potokar, politkomisar Maks Završnik, zdravstvena oskrba pacientov pa je bila zaupana dr. Cirili Maselj-Mici.

Junija 1944 je bila v bolnišnični blok SVPB-S vključena "terenska" bolnišnica Notranjskega vojnega področja, ki jo je vodila medicinka Franja Kovač. Po odredbi Sanitetnega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 22. julija 1944 je bila SVPB-S predana v pristojnost štaba VII. korpusa.

Evakuacija ranjencev in bolnikov z nadleškega letališča od 1. julija do 9. septembra 1944

Po dogovoru glavnega štaba NOV in PO Slovenije z zavezniško vojaško misijo so naše enote s pomočjo domačinov uredile improvizirano letališče na nadleškem in podcerkavskem polju. Uprava SVPB-S je bila zadolžena za organizacijo evakuacije pacientov, njihov prevoz na letališče in njihovo oskrbo med čakanjem na polete v njenih postojankah. Iz poročila tedanje upravnice dr. Božene Ravnihar-Nataše je razvidno, da ta naloga ni bila lahka. Štiri bolnišnične postojanke so bile od Nadleska oddaljene od trinajst do dvajset kilometrov, precej so bile oddaljene tudi druga od druge in ne prav blizu ceste, ki pelje v Babno Polje. Od postojank do ceste je bilo treba negibljive ranjence prenesti z nosili, za prevoz po cesti pa so imeli na razpolago le volovsko vprego. Da bi skrajšali pot, so namenili postojanko Hrib na konspirativno evakuacijsko bazo, primerno za krajše bivanje težje gibljivih in negibljivih ranjencev, ki naj bi bili evakuirani v Italijo. Za gibljive paciente pa so uredili evakuacijsko bazo v babnopoljski šoli, od koder bi lahko v primeru nevarnosti hitro dosegli varno zatočišče v gozdu. To bazo, ki so jo imenovali kar Šola, je vodila medicinka Pavla Kavčič, njena pomočnica je bila medicinka Jasna Župančič-Dunja, vojaški referent je bil Staneregar, politkomisar Šole in hkrati tudi Hriba pa je bil Maks Završnik. Za posamezne manj prizadete paciente, ki so jih pripeljali od drugod oz. iz drugih enot, pa so imeli urejeno zasilno bivališče v eni izmed zasebnih hiš v Babnem Polju in v Starem trgu pri Ložu. Za evakuacijo namenjene ranjence in bolnike so namreč pripeljali tudi iz bližnjih in daljnih partizanskih območij, iz Bele krajine, s Primorskega in od drugod. Npr. iz SCVPB so v dveh zaporednih transportih pripeljali okrog dvesto pacientov; iz območja IX. korpusa na Primorskem so 20. avgusta hkrati pripeljali petindevetdeset ranjencev. Vse te od drugod pripeljane ranjence in bolnike je bilo treba spraviti na varno, jih medicinsko in drugače oskrbeti, tako da je bilo v postojankah SVPB-S občasno tudi do tristopetdeset ranjencev in bolnikov hkrati. Zmanjkovalo je že hrane, vode in tudi sanitetnega materiala.

Oskrba tolikšne množice pacientov in njihovo prevažanje na letališče je terjalo od osebja SVPB-S skrajne napore, zlasti ker evakuacija z letali ni potekala redno. Neprestano so v negotovosti čakali nanjo dneve in dneve pa tudi tedne. S sedeža ekonomata v Babnem Polju so imeli telefonsko zvezo z zavezniško letališko ekipo v Kozariščah. Letala so prihajala vedno ponoči, ob enajstih, polnoči, ob enih. Predvideni za evakuacijo so morali biti na letališču vsaj uro poprej. Podnevi je moral ekonomat s pomočjo terenskih aktivistov dobiti iz okoliških vasi dovolj vpreg, s katerimi je trajal prevoz iz Hriba ali Šole do letališča približno tri ure. O letalih, ki naj bi prispela, so nas navadno obvestili zelo pozno popoldne. Tedaj je moralo biti za transport že vse nared, saj so morali biti evakuiranci na letališču pravočasno, pred pristankom letal, ker ni bilo dopustno, da bi se letala predolgo zadrževala na letališču. Tako je bila večkrat huda tekma s časom. Pozneje smo dobili za prevoz pacientov majhen tovornjak; gorivo so oskrbeli zavezniški. Potem je šlo lažje, čeprav smo bili še vedno odvisni tudi od volovske vprege. Največkrat so priletela po tri letala v enakomernih časovnih razmakih. Nekajkrat pa smo doživljali nemalo razočaranja, bodisi ker niso priletela vsa najavljena letala ali pa ni bilo dovoljeno vkrcati vseh predvidenih pacientov za evakuacijo. V eno letalo so navadno lahko vkrcali od petnajst do dvajset evakuirancev. Prednost so seveda imeli huje prizadeti, in čeprav so se tega strogo držali, ni bilo vedno lahko izbirati. Še huje pa je bilo, kadar napovedana letala sploh niso priletela. Tako se je nekajkrat primerilo, da smo jih na letališču s celotnim transportom čakali zaman. Ko jih daleč čez polnoč nismo dočakali, se je moral ves transport vrniti tri ure daleč nazaj v varno zavetje gozda. Zavezniška letališka ekipa se je izgovarjala na slabo vreme, medtem ko so bile na Notranjskem jasne mesečne noči.

Prva evakuacija ranjencev in bolnikov z nadleškega letališča je bila 21. julija 1944; sledili sta ji še dve v naslednjih dveh dneh. Tedaj so z ranjenci vred odpotovali tudi trije partizanski zdravniki (dr. Emica Kraigher-Mariča, dr. Robert Neubauer in dr. Andrej Župančič-Mike), da bi v novem okolju skrbeli zanje. Potem pa kar nekaj tednov ni bilo letal. Med tem so nekega dne sovražnikova letala bombardirala letališče in ga poškodovala, vendar so ga domači aktivisti hitro popravili. Šele s 27. avgustom je evakuacija spet stekla, skoraj redno vsak dan. Zadnje ranjence smo srečno odposlali 9. septembra, tedaj ko se je sovražnik nenadoma pojavil na letališču ob skrajnih signalnih lučeh in streljal na letala. To so bile domobranske in nemške enote, ki so naslednji dan napadle zavezniško letališko ekipo, da se ji je komaj posrečilo ubežati. S tem sovražnikovim vdorom v Loško dolino se je končala možnost nadaljnje evakuacije ranjencev in bolnikov z nadleškega letališča. Preostale, ki so bili predvideni za evakuacijo, so prepeljali v SVPB-R

(Ribnica) nad Kočevsko Reko, pozneje pa v Belo krajino, od koder je odtlej potekala evakuacija z letali.

Z nadleškega letališča so evakuirali šeststoosem ranjenih ali bolnih partizanov (s trinajstimi materami z majhnimi otroki). Od teh jih je bilo petstotriinideset iz slovenskih in petinsedemdeset iz hrvaških narodno-osvobodilnih in partizanskih enot.

Hajka na SVPB-S oktobra 1944

Ko je tako SVPB-S z evakuacijo rešila vprašanje najtežjih ranjencev je odpadla velika skrb in je nekako lažje pričakovala zimo in vse tegobe, povezane z njo. Seveda pa se je vodstvo nenehno zavedalo tudi možnosti sovražnikovega napada, zato budnost na celotnem bloku ni niti malo popustila. In res. Na Notranjskem se je 7. oktobra začela nova koordinirana sovražnikova ofenzivna akcija pod šifro Bergzsauber Moritz. Domobranske posadke iz Velikih Lašč, Ribnice in Kočevja so v sodelovanju z nemško bojno skupino Christl iz Slovenskega primorja in z 2. domobranskim bataljonom iz Rakeka razvile ofenzivno dejavnost na Notranjskem. Zasedeno Loško dolino je skupina Christl zapustila 12. oktobra in se prek Snežnika usmerila proti Pivki in Brkinom, preostale sovražnikove enote pa so odšle v svoje izhodiščne postojanke. Na vseh postojankah SVPB-S so bili v pripravljenosti že ob prvih novicah o sovražnikovem vdoru. Vse ranjence so pripravili za umik, prav tako pa so pospravili v bunkerje tudi hrano in druge vredne stvari.

Kmalu so zvedeli, da je sovražnik vdrl v Loško dolino in prodril v Stari trg. Patrulja, ki jo je uprava poslala proti Mašunu, pa se je tudi hitro vrnila in povedala, da je slišati streljanje tudi iz te smeri. Takoj so poslali sporočilo v postojanko Pudob in jih opozorili na nevarnost. Pomočnik komisarja uprave Hine Lotrič, ki se je vrnil iz Čabra, in šef personalnega odseka VII. korpusa Dušan Gorkič, ki si je prišel ogledal položaj v SVPB-S, sta povedala, da je sovražnik že vdrl v Prezid ter da se po cesti Babno Polje - Županov Laz umika del štaba VII. korpusa s komoro vred. Vse to je bilo resno opozorilo upravi bolnišnice, da je odredila umik iz postojanke. Ranjence so spravili v podzemni bunker, osebje pa se je zateklo v opuščene Ute. Tudi kurir, ki so ga poslali proti Leskovi dolini, je poročal, da se močna motorizirana nemška kolona blizu Županovemu Lazu, kar je bilo že zelo blizu Podgori. Zaščitni bataljon VII. korpusa se je na cesti, ki vodi iz Babnega Polja proti Županovemu Lazu, kmalu spopadel s sovražnikom. Štiri sovražnikove kolone pa so prodirale skozi gozd. Tako se je postojanka Podgora znašla med sovražnikovo po-bočnico in cesto, po kateri je rinila motorizirana glavnina. Ko je po-bočnica nameravala obkoliti zaščitni bataljon, je naletela na postojanko. V naglici je zažgala prazno barako za ranjence, vendar je patrulja iz postojanke, ki jo je vodil Rafael Martinčič, takoj po sovražnikovem odhodu požar hitro pogasila.

Kakšna je usoda drugih postojank, nismo vedeli, kakor tudi ne, kje je sovražnik. Zato je odšel komisar Janez Nedog z dvema borcema drugi dan pogledat, kakšen je položaj. Ugotovili so, da so se Nemci umaknili iz Prezida in Babnega Polja, da pa se bliža Mašunu nova nemška kolona. Zato so na upravi odredili, naj vsi težji ranjenci še naprej ostanejo v bunkerjih, lažji pa v zasilnih taboriščih. Uprava se je vrnila v Podgoro, kjer so poskrili v bunkerje še preostali material, predvsem hrano in posteljnino. Potem so se spet umaknili.

Naslednji dan, 11. oktobra, so Nemci ponovno naleteli na Podgoro in jo požgali, prav tako tudi postojanko Pudob. V obeh postojankah so postavili močne zasede, preiskali ves prostor v okolici, a so odkrili le dva bunkerja z vskladiščenim materialom. Vendar so prišli nevarno blizu zasilnega taborišča, v katerem so bili ranjenci in osebje. Zato so se le-ti umaknili prek Milanovega Vrha, a tu so padli v nemško zasedo. Razdelili so se v dve skupini. Prva je odšla prek Čabra v SVPB-R, kjer je pustila šestindvajset ranjencev, druga pa se je umaknila v postojanko Podob in Stari trg, kamor je za njo prišel tudi preostali del prve skupine.

Hajka se je končala brez večje škode, so ugotovila vodstva postojank na konferenci 18. oktobra, ko so kritično pretresali vzroke minulih dogodkov. Kljub temu, da je sovražnik požgal dve postojanki in odkril dva bunkerja (v enem je zaplenil administrativno gradivo in arhiv uprave), so ostali živi vsi ranjenci in osebje. Vendar je iz zaplenjenega arhiva lahko razbral število postojank in način njihovega delovanja, kar je odpiralo možnost novih napadov na bolnišnico. Prav gotovo pa je bila vzrok tega napada na bolnišnico njena dekonspiracija v času evakuacije ranjencev z letali v Italijo, dodatno k temu pa še umik prateža VII. korpusa prav po cesti, ki je vodila mimo treh njenih postojank, t.j. Babno Polje - Leskova dolina.

Uprava bolnišnice se je zdaj preselila v postojanko Hrib, ki je sovražnik začuda ni odkril. Naselila se je v baraki za osebje in zaprla del podstreškov. Kaj več tedaj ni bilo potrebno, saj niso dobivali več toliko ranjencev kot poleti, ko je potekala evakuacija. Na Hrib so preselili tudi preostale rekonvalescente s požgane postojanke Pudob. Za paciente so bile zdaj na voljo le še Hrib, Stari trg in Podob. Ekonomat se je iz Babnega Polja preselil v Prezid.

V zadnjo zimo

Tako so šli v novo zimo, ki je že sama po sebi prinašala vrsto tegob, a tudi nevarnost, da bi jih odkrili, se ni niti malo zmanjšala. V bolnišnici pa je tiste dni prišlo do kadrovskih sprememb v upravi. Dr. Božena Ravnihar-Nataša, politkomisar Janez Nedog in komandant Rafael Martinčič so odšli v začetku novembra na novo dolžnost v glavno upravo bolnišnic VII. korpusa v Črmošnjice. Slovo ni bilo lahko, saj so skupaj preživeli toliko mesecev toplega tovarištva, nesebične skrbi za ranjence,

napete in naporne čase evakuacije in vse nevarnosti zadnjega sovražnikovega napada.

Za v.d. direktorja je bila imenovana medicinka Pavla Kavčič, v.d. politkomisarja je postal Maks Završnik, pomočnik komisarja Julij Kutin-Jule, vojaški komandant pa Janez Mavec. Tedaj so imeli le dvanajst ranjencev in petnajst bolnikov ter kar triinsedemdeset prostih postelj. Po 15. novembru je ostal na celotnem bloku en sam zdravnik - dr. Vaclav Pišot, ki je opravljal vse kirurške posege.

Že 2. decembra je sovražnik znova vdrl v Loško dolino proti Babnemu Polju in napadel Notranjski odred. Upravo bolnišnice, ki je bila še vedno na rekonvalescentnem oddelku Hrib, je šele streljanje opozorilo na bližajočo se nevarnost. Takoj so ukrepali kakor navadno. Razposlali so patrulje, okrepili stražo in pospravili vse, kar je bilo mogoče, da bi sovražnik našel le prazno barako. Potem so se proti večeru umaknili daleč v gozd. Pozno zvečer so stražarji opazili premikanje sovražnika iz Leskove doline; iz Babnega Polja pa se je približalo postojanki Hrib kakih trideset nemških vojakov, ki so zastražili cesto. Ko so Nemci zasedli tudi Prezid in Kozji Vrh, so morali člani uprave bolnišnice še bolj daleč v gozd, kjer so tri dni na prostem in v snegu čakali, da se bo sovražnik umaknil. Medtem so obiskali tudi postojanki Stari trg in Podob, kjer pa je bilo zaradi dobro zakamufliranih dohodov vse v redu. Toda Nemci še niso kazali namena, da bi se umaknili. Zato je uprava bolnišnice zaprosila komando mesta Čabar, če lahko zasede eno izmed izpraznjenih barak hrvaške bolnišnice Broj 7 blizu Milanovega Vrha. Ta se je namreč pred zimo preselila drugam. V tej postojanki so ostali vsi zimo, čeprav so se Nemci 7. decembra umaknili iz Babnega polja in postojanke Hrib niso odkrili. Nekako v istem času pa so požgali bolnišnico Istrskega odreda SVPB-Z (Zalesje) v Brkinih, ki je bila že oktobra 1944 upravno priključena k SVPB-S.

Zaradi neprestane nevarnosti sovražnikovih napadov, predvsem pa zaradi hudega pomanjkanja hrane so v tej zimi v snegu in mrazu evakuirali na osvobojeno ozemlje v Belo krajino štiri transporte ranjencev iz postojank bloka SVPB-S. Januarja 1945 sta delovali le še postojanki Stari trg in Podob. Sem so bili premeščeni ranjenci iz požgane bolnišnice Zalesje. Z njimi je prišel tudi zdravnik dr. Mohamed Gadžijev - Murat - Mišo. Tako je bilo januarja 1945 v SVPB-S vsega šestintrideset ranjencev in bolnikov, od teh osem v Starem trgu, ki je bil tedaj namenjen rekonvalescentom, preostali pa so bili v postojanki Podob.

Stari trg je takrat vodil bolničar Vinko Stančič. Ko je bil po nesreči ranjen v nogo in so ga premestili v Podob, je njegovo delo prevzela priučena bolničarka Pavla Sitar. V Podobu je bil vodja dr. Vaclav Pišot.

V začetku februarja so v Belo krajino spet transportirali deset ranjencev in pet bolnikov. Kljub neprestani ogroženosti pa so tedaj na

Podobu priredili sanitetni tečaj, ki ga je vodil dr. Pišot. Začeli so že z drugim tečajem, ko je sovražnik 26. februarja nenadoma napadel ekonomat. Ni pa povzročil posebne škode, saj so večino materiala pravočasno umaknili in poskrili.

Konec februarja sta odšla v Belo krajino v oficirsko sanitetno šolo dr. Vaslav Pišot in dr. Mohamed Gadžijev; nadomestil ju je dr. Ivan Pintarič, vodstvo postojanke Podob pa je bilo zaupano Vinku Stančiču in jo je vodil do osvoboditve. Takrat so imeli na bloku še dvaindvajset ranjencev in dvanajst bolnikov ter enainsedemdeset prostih ležišč.

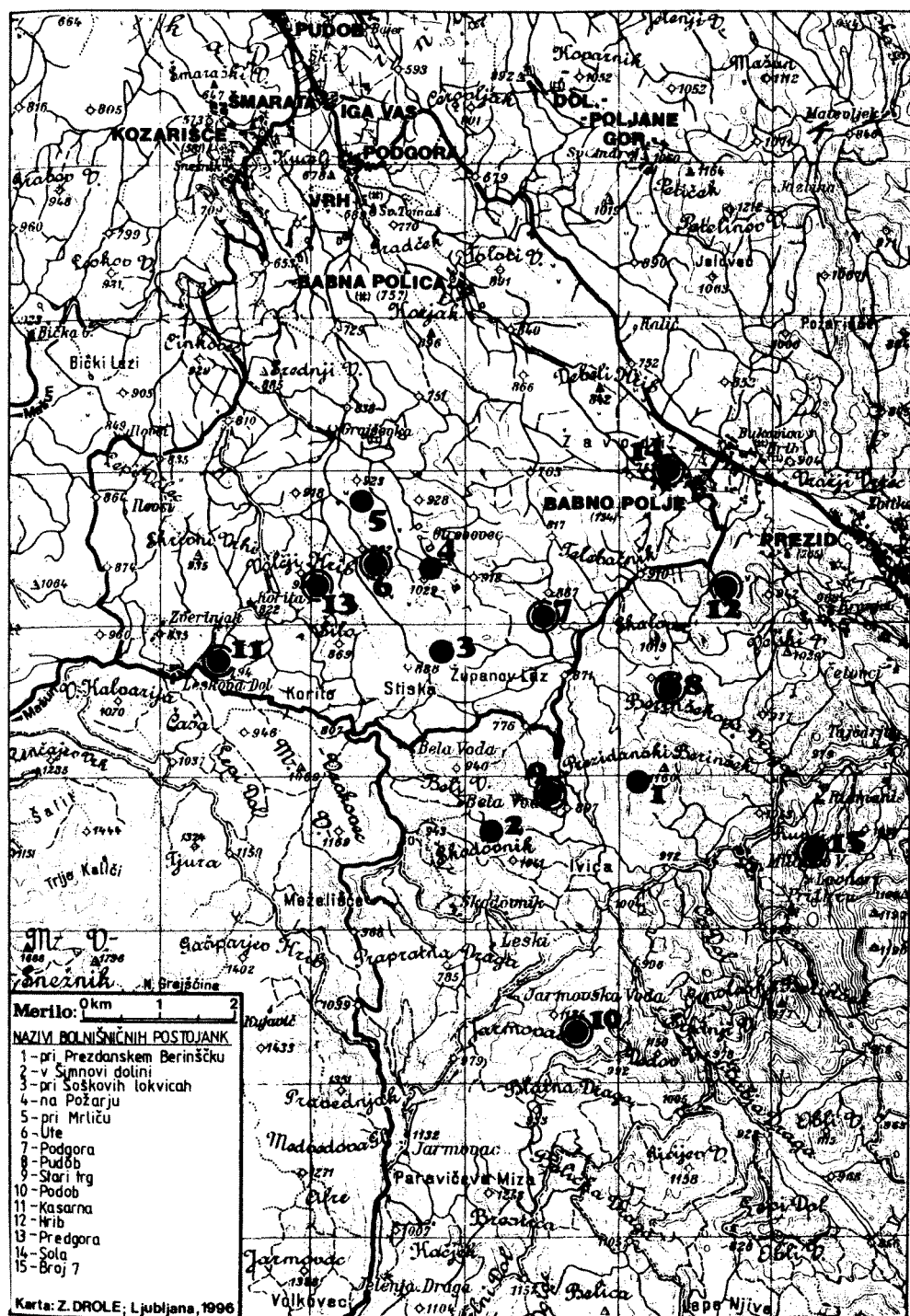
Pomlad 1945

Sovražnikovi vdori v bližino postojank so se kar ponavljali. Iz Slovenskega primorja so 12. aprila 1945 umikajoči se četniki vdrli na Parg in v Čabar. Uprava bolnišnice se je iz Hriba morala spet umakniti v gozd. Ker pa je postajalo vsak dan bolj nevarno so dobili ukaz, naj SVPB-S zapustijo in se z ranjenci in osebjem preselijo v Belo krajino. To so sicer storili, a so jih iz Bele krajine takoj poslali nazaj, ker je močno kazalo, da bodo bolnišnico v snežniških hostah spet potrebovali. Res je bilo tako. Že v začetku maja so sprejeli štirideset ranjenih borcev XXIX. hercegovske divizije. Vodstvo bloka SVPB-S je kot v.d. upravnika malo pred tem (28. aprila) prevzela medicinska sestra Martina Košak; za ranjence na Podobu pa je, kot že povedano, po odhodu dr. Pišota (26. februarja), skrbel bolničar Vinko Stančič.

Glavna uprava SVPB VII. korpusa je 8. maja odredila priključitev SVPB-R k SVPB-S. Evakuacija obeh bolnišnic iz gozdov se je začela 11. maja. Ranjence in bolnike iz Podoba, približno trideset, so šele sredi maja prepeljali v Stari trg pri Ložu, čez nekaj dni pa v Ljubljano v bežigrasko gimnazijo, ki je bila zasilno preurejena v vojaško bolnišnico.

EPILOG

Tako so snežniški gozdovi, ki so med osvobodilnim bojem dajali ranjencem in bolnim borcem varno zavetje, opusteli. Pa ne za vedno. Občasno se vanje še vedno vračajo, mnogi nekdanji ranjenci in člani osebja, ki so skrbeli zanje. Tedaj se jim pridružijo izjemni domačini, ki so jim v tistih davnih letih pomagali, da je bilo delovanje snežniških bolnišnic sploh mogoče in varno. Spomini na takratno vzdušje toplega partizanskega tovarštva in požrtvovalnosti so bili tisto, kar je narekovalo, da so jeseni 1976 uredili v gozdu ob cesti, ki vodi iz Babnega Polja do Županovega Laza, t.j. blizu tedanje postojanke Podgora, skupno grobnico vsem v teh bolnišnicah umrlim partizanom. Rekonstruirali so postojanko Stari trg, postavili spominska obeležja na krajih vseh drugih postojank, spominsko ploščo lekarni Planjava v Babnem Polju in spominsko obeležje letališča pri Nadlesku. Na Županovem Lazu so odkrili veličasten spomenik kiparja Božiča, spomenik partizanskemu tovarštvu, ki se je izražalo v neizmerni požrtvovalnosti borcev v skrbi za ranjene in bolne tovariše.

LITERATURA IN DRUGI VIRI

Mikuž Metod: Oris partizanske sanitete na Slovenskem, Ljubljana 1967.

Kavčič Pavla, **Kutin** Julij: Postanek in razvoj bloka SVPB Snežnik.

V: Hronike o radu sanitetske službe u narodnoosvobodilačkom ratu 1941-1945. Beograd 1967; VMA- Odeljenje za istoriju vojne sanitete; Sveska X, str. 177-193.

Magajna Bogomir: Moje delo v partizanskih bolnišnicah.

V: Hronike o radu sanitetske službe u narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945. Beograd 1967; VMA- Odeljenje za istoriju vojne sanitete; Sveska X, str. 171-176.

Gala Aleksander-Peter: Partizanski zdravnik, Ljubljana 1972.

Šumrada Janez: Iz kronike snežniških partizanskih bolnišnic. Notranjski listi I, II. Stari trg pri Ložu: Epid-Paralele, Ljubljana 1977, str. 150-154.

Oblak Jože-Sime: Vojna bolnišnica Tomšičeve brigade (od 30.4.-18.9.1943). Primorske novice 1980; št. 24,25,26,28,30,31,32.

Svetek Marija: Nastanek in razvoj SVPB-S, tipkopis diplomske naloge; 1985.

Ravnihar Božena: Evakuacija ranjencev, invalidov in bolnikov v Italijo z nadleškega letališča od 21. julija do 9. septembra 1944, Borec 1987; letnik XXXIX, str. 181-189.

Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem 1941-1945. Urednik JOŽE NOVAK.

Zveza zdravniških društev, Slovensko zdravniško društvo, Sekcija za partizansko saniteto, knjiga 1, 1982; knjiga 2, 1983; knjiga 3, 1984; knjiga 4, 1984.

RAZVOJ OF V POLJANSKI DOLINI IN POLJANSKA VSTAJA DECEMBRA 1941

Z ustanovitvijo OF 27. aprila 1941 je slovensko ljudstvo stopilo na trnovo in s krvjo obrito pot rešitve, na pot splošne vstaje in oboroženega upora proti nacifašističnim okupatorjem, ki so razkosali in okupirali slovensko deželo. Začelo je narodnoosvobodilni boj s ciljem nacionalne in socialne osvoboditve ter pridobitve narodne samostojnosti in neodvisnosti. Že začetek te dolge poti je bil neenak, boj se ni začel povsod hkrati in tudi potekal ni povsod enako in tudi ne enako intenzivno.

Pomemben delež pri utiranju te poti so prispevali tudi ljudje Poljanske doline, še posebej z množično vstajo decembra 1941, ki jo je organizirala OF pod vodstvom Komunistične partije. V tem prispevku bom skušal orisati tedanje razmere, dogodke in pot do te uspešne in široke ljudske vstaje v Poljanski dolini in širše na območju prejšnje občine Škofja Loka, saj sem od vsega začetka sodeloval pri vzpostavljanju organizacijske mreže OF in pri pripravljanju vstaje.

Veliko je že bilo napisanega in povedanega o tej poljanski vstaji, vendar je še veliko stvari, ki bi lahko še bolj osvetlile nekatera še premalo znana dejstva, ki so omogočila tako široko zasnovano in množično vstajo. Predvsem je treba bolj osvetliti situacijo in pogoje, v katerih se je začelo oziroma je nastalo in se razvijalo narodnoosvobodilno gibanje v Poljanski dolini.

Kot neposreden udeleženec teh dogodkov se seveda ne morem izogniti opisu lastnega dela in svojemu doživljanju, vendar se ne bom omejil le na območje Poljanske doline, ampak bo moja pripoved segla širše, na celotno območje prejšnje občine Škofja Loka. Pri tem se opiram na vodjo vstaje Maksa Krmelja-Matijo, Krivarja iz Hotovlje, in druge organizatorje OF ter udeležence tedanjih dogodkov, predvsem pa na svoja dognanja, ki sem jih oblikoval po dolgoletnem zbiranju pisnega gradiva in podatkov o organizaciji OF in pripravah na splošno vstajo.

Raziskoval sem, kako se je začela in širila v posameznih krajih in kako je decembra 1941 potekala »mobilizacija«¹ mož in fantov v partizane.

Zdi pa se mi prav, da najprej opišem dogodke, ki sem jih doživel kot desetar jugoslovanske vojske tik pred razsulom stare Jugoslavije in ki so nekako povezani z mojim nadaljnjim delom.

OB RAZSULU STARE JUGOSLAVIJE

Od 1938. sem živel v Javorjah, kjer sem bil vse do odhoda v partizane decembra 1941 v službi pri trgovki in gostilničarki Marjanci Grošelj. Kot vojaški obveznik sem bil 10. marca 1941 vpoklican na orožne vaje v šesti posadni bataljon. Ta je bil nameščen na Rupnikovi liniji od Golega Vrha nad Šentjoštom preko Žirovskega Vrha in Oselice ter Leskovice do Blegoša; od tod naprej preko Davče proti Sorici in Poreznu je zasedal položaje peti posadni bataljon. Naša četa je bila nastanjena v barakah na Hlavčjih Njivah, vendar je bila večina vojakov razporejena po betonskih bunkerjih in mitraljeških gnezdih. V moji desetini, ki je zasedala tri bunkerje v gozdu nad Hotavljami pod Hlavčjimi Njivami, je bilo nekaj rezervistov tudi z območja Domžal in okolice. Trije med njimi so bili vneti privrženci hitlerizma. Ti so najprej skrivaj, po nemškem napadu na Jugoslavijo pa kar glasno pred tovariši propagirali in hvalili nemški nacionalsocializem, češ da je odpravil brezposelnost in poskrbel za boljše življenje delavcev in kmetov, medtem ko je v Jugoslaviji tedaj vladala velika brezposelnost in beda. Govorili so, da nima smisla prelivati krvi za takšno državo in se boriti zanjo. Zato sem jih v noči od osmega na deveti april razorožil, potem ko sem se bil vrnil iz akcije jurišnega voda, ki je v torek, 8. aprila 1941, zvečer v bližini Leskovice vdrl čez mejo in povzročil umik italijanske vojske, česar pa tedaj še nismo vedeli.

Italijani so v ponedeljek, 7. aprila, s topovi in minometi strahovito napadali naše utrdbe na območju Blegoša. Ali so naši borci iz petega zaščitnega bataljona na Blegošu odgovorili na italijansko streljanje ali pa so ga morebiti sami povzročili s svojim napadom, mi ni znano. Spominjam se, da je v torek popoldne komandir čete poročnik Kotovič sklical zbor pred barakami na Hlavčjih Njivah. Na ta zbor smo bili poklicani vsi desetarji in podčastniki s posadkami bližnjih bunkerjev, v katerih so v strogi pripravljenosti ostale le dežurne ekipe. Na zbor je s svojim jurišnim vodom prišel tudi poročnik Cučič. Poročnika sta poročala, da smo prejšnji dan zaradi italijanskega obstreljevanja Blegoša imeli enega mrtvega, enega hudo in dva lažje ranjena. Hudo ranjeni je pozneje umrl. Poročnik Cučič je povedal, da bo šel jurišni vod v napad in tako maščeval padla vojaka, ter pozval prostovoljce v akcijo njegovega voda. Poleg mene sta se priglasila še dva vojaka. Poveljstvo svoje desetine sem predal namestniku in odšel nazaj na zborna mesto. V jurišnem vodu so bili večinoma možje in fantje iz Like, ki so pred mobilizacijo delali pri gradnji Rupnikove linije. Kot vojaški obvezniki so vsi že bili razporejeni v zaščitnem bataljonu. Jaz sem bil še z nekim prostovoljcem določen za rezanje žičnih ovir na meji. Ko se je znočilo, smo odšli iz Kopačnice proti Leskovici in potem v smeri Krnic proti meji in italijanskim utrdbam. Ker je bila noč temna, ne vem točno, kje smo

prekoračili mejo. Najprej so šli v akcijo minerji. Z detektorji so preiskali minsko polje in odstranili mine, potem sva prišla na vrsto midva s škarjami. Na več mestih sva prestrigla žico in utrli prehode, skozi katere so se potem odplazili borci jurišnega voda. Nekaj borcev je imelo puškomitraljeze, drugi pa so bili opremljeni s puškami in bajoneti, pa tudi s kratkimi noži. Pred odhodom v napad so dobili žganje ali rum; bili so nekoliko opiti in zato še bolj pogumni. Kar grozno jih je bilo gledati, ko so se z noži v ustih plazili skozi prehode proti italijanskim utrdbam. Ob tem pogledu mi je prišlo živo pred oči to, kar sem kot otrok bral o bosanskih jurišnikih s fesi na glavah, ki so se med prvo svetovno vojno podobno plazili do italijanskih jarkov ter bili strah in trepet italijanske vojske.

Ko so se naši borci priplazili do prvega bunkerja so ga povsem obkolili. Bila je popolna tišina. Padel ni niti strel, ne na naši ne na italijanski strani. Nato so bombaši vrgli bombe in planili v bunker, ki pa je bil prazen. Italijani so nas verjetno slišali in so se v strahu pred »srbsko« vojsko na hitro in brez odpora umaknili. Tako sklepam po tem, ker smo v bunkerju našli še topla ležišča in nekaj opreme pa kjantarice z vinom, mesne konzerve in prepečenec. Hrane in pijače se nismo dotaknili, ker smo se bali, da je zastrupljena; na to so nas na vojaškovzgojnih predavanjih večkrat opozarjali. Zatem smo se v velikem loku odplazili proti drugemu italijanskemu bunkerju in ga obkolili, vendar še previdneje kot prvega, saj smo se bali, da smo zašli v past. Tudi ta bunker je bil prazen in vse je bilo tako kot pri prvem. Ker smo menili, da so se Italijani umaknili iz strahu pred nami, smo postali malo bolj pogumni in se začeli plaziti naprej v globino italijanske linije proti tretjemu bunkerju. Tedaj pa je poročnik Cučić, ki je bil ves čas v telefonski zvezi s komando čete, zaukazal umik na jugoslovansko stran. Komanda čete se je bala, da so nam Italijani nastavili past in nas namenoma spustili v globino svoje obrambne linije, da bi nas lahko obkolili in uničili. Umaknili smo se nazaj. Ko smo prišli na jugoslovansko stran, smo polegli in z vsem orožjem z nekaj salvami in rafali udarili proti italijanskim utrdbam, toda odziva ni bilo.

Naslednji dan smo od obveščevalcev na italijanski strani zvedeli, da so zaradi našega vpada čez mejo Italijani začeli umik svojih enot s celotnega cerkljanskega območja proti Sv. Luciji (sedaj Mostu na Soči), misleč, da je jugoslovanska vojska začela ofenzivo. Tako vsaj so v sredo, 9. aprila, povedali našim vojakom ob meji Slovenci z druge strani. Posadka prvega italijanskega bunkerja je menda takoj ugotovila, da se skozi žične ovire proti njej plazi jugoslovanska vojska. Poveljujoči narednik je o tem obvestil nadrejenega, ta zopet svojega nadrejenega, dokler ni bilo obveščeno italijansko poveljstvo v Cerknem. To je v strahu, da se začenja ofenziva jugoslovanske vojske, in verjetno z

dovoljenjem višjega poveljstva ukazalo posadkam ob meji, da se takoj umaknejo, zatem pa odredilo umik z vsega cerkljanskega območja. Tako se je začel umik italijanske vojske proti Sv. Luciji in Gorici.

Ko smo se vrnili na naše položaje, je poročnik Cučič imel govor in nas pohvalil. Obenem je opozoril na nevarnost morebitne italijanske ofenzive, ki bi lahko sledila naši akciji. Naročil je, da moramo biti v vseh bunkerjih v najstrožji pripravljenosti, da odbijemo Italijane, če bi nas napadli. Ko sem se s temi napotki vrnil v bunker in spet prevzel poveljstvo desetine, sem omenjene tri zapeljance, ki so hvalili Hitlerja in nacionalsocializem, razorožil in jih poslal pred bunker, iz katerega je bil nanje uperjen puškomitraljez. Zagrozil sem jim, da se bodo morali z Italijani spopasti z golimi rokami, če nas bodo napadli, kar po našem vdoru v njihovo obrambno linijo lahko pričakujemo. Seveda tega nisem mislil tako hudo in dobesedno. S tem sem hotel le preprečiti, da bi s svojim besedičenjem še nadalje spodkopavali moralo in bojno pripravljenost drugih fantov v moji desetini in tudi v našem bataljonu, ki sta bili na zavidljivi ravni. Zunaj je bilo za tisti letni čas še zelo mrzlo; čeprav se je bližala velika noč, je tisto noč temperatura padla na minus 7 stopinj Celzija. Razoroženi fantje so se mi zasmilili, še posebej ker so mi zatrjevali, da ko so govorili, da se za takšno Jugoslavijo ne kaže boriti, niso mislili resno, in da se bodo skupaj z nami spopadli z Italijani, če nas bodo ti napadli. Tako sem jih sprejel nazaj, jim vrnil orožje in jih razporedil v tople in zakurjene bunkerje.

Naslednjo noč je mene in mojega brata Jožeta, rezervnega narednika in namestnika vodnika, kurir obvestil, da se morava takoj javiti komandirju našega voda. Komandir voda je bil rezervni podporočnik, po poklicu inženir elektrotehnike iz Ljubljane, ki je bil vpoklican v enoto ob mobilizaciji konec marca. Ko sva prišla v pisarno, je bil naslonjen na mizo in je jokal. Potem se je zbral in dal povelje »voljno«. Povedal nama je, da naju je poklical zaradi posebne naloge. Naš vod naj bi bil namreč zaščitnica bataljona, ki se je umikal pred morebitnim napadom italijanske vojske. Potem ko naj bi zavaroval umik glavnega bataljona in preden bi se umaknil na nov položaj na Kolpi, bi moral uničiti preostalo orožje in municijo. Zvedela sva, da se je tudi peti zaledni bataljon že umaknil z Blegoša in Selške doline in da je na poti na nov obrambni položaj. Komandirju voda sem odvrnil, da bom nalogo skušal čim bolje izvesti, da pa bom s svojo desetino skušal čim več orožja skriti, preostalo pa bomo uničili. V pogovoru sem nato še pripomnil, da je po mojem umiku na nov položaj ob Kolpi nesmiseln, saj je stvar, kot vse kaže, že izgubljena in bi umikanje na nov položaj povzročilo resno nevarnost, da pademo v vojno ujetništvo. Menil sem, da je najpametneje, da odidemo z orožjem domov in ga skrijemo za kasnejšo uporabo. Tedaj sem še računal na možni preobrat poteka vojne zaradi morebitnega spopada

Nemčije s Sovjetsko zvezo, o čemer nam je večkrat govoril poročnik Cučič, ki je s simpatijami govoril o ruski Rdeči armadi, predvsem pa zaradi pričakovane invazije angleške vojske, ki naj bi prek Grčije in Jadranskega morja priskočila na pomoč napadeni Jugoslaviji. Podporočniku, to je komandirju voda, sem rekel, da bom tudi drugim vojakom svetoval, naj odidejo po opravljeni nalogi, če bo slabo kazalo, z orožjem domov in ga dobro skrijejo za morebitno kasnejšo uporabo. In to zato, ker mi je prejšnji dan izrekel oster ukor zaradi že omenjene razorožitve treh vojakov, češ da sem prekoračil pooblastila in pravice. Ti trije vojaki so se namreč bili javili na raport in se podporočniku pritožili zaradi mojega postopka. Podporočnik me je za te moje besede ozmerjal, da je to pravzaprav dezerterstvo in da bi me moral aretirati, vendar v tej situaciji tega ne bo naredil, zabičal pa mi je, da vojakom nikakor ne smem dajati takega ali podobnih nasvetov.

Z bratom Jožetom sva se nato lotila zaukazane naloge. Z nekaterimi najzanesljivejšimi vojaki svoje desetine, med katerimi se spominjam Lojzeta Vodnika, Reškovega iz Loma, in Jožeta Tuška, Lazarčkovega iz Poljan, smo v bližini naših bunkerjev zakopali pod grmovje več zabojev ročnih bomb in protitankovskih min in nekaj puškomitraljezov. Kakor sem zvedel pozneje, so skrito orožje, municijo in bombe odkrili Nemci z detektorji in vse odnesli. Kljub prizadevnemu delu nam je do jutra uspelo zakopati le delček razpoložljivega orožja in municije. Zato sva se z bratom Jožetom odločila, da drugo odvečno orožje in municijo iz okoliških bunkerjev in mitraljeških gnezd prenesemo v velik topniški bunker, ki je stal nad Franceljnovo domačijo med Gorenjo vasjo in Hotavljami. Bunker je imel več nadstropij. V kletnem prostoru je bilo skladišče municije, bomb in min. Sem smo torej prenesli še odvečno orožje in municijo in ga kasneje uničili.

V vrhnjem prostoru tega bunkerja sta bila montirana velik italijanski protitankovski top Fiat in češki štiricevni protiletalski mitraljez zbrojevka iz Škodinih tovarn. S protitankovskim topom smo zjutraj vadili in streljali na dva cestna valjarja pred mlekarso zadrugo na Hotavljah, in ju močno poškodovali, čeprav nobeden od nas ni bil topničar, zato s topom pravzaprav nismo znali ravnati. Poskušali smo se tudi v streljanju s štiricevnim protiletalskim mitraljezom. Z dobro merjenimi rafali smo zrušili na cesto in v strugo Sore nekaj smrek in drugega drevja in tako naredili oviro za morebitno napredovanje italijanske vojske. Zatem smo iz topa in štiricevnega protiletalskega mitraljeza vzeli in demontirali zapirake in merilne naprave ter še nekatere druge dele in jih zakopali na več krajih. S krampi smo v topniškem in drugih okoliških bunkerjih uničili ali močno poškodovali elektrogeneratorje in pogonske bencinske motorje. Enak bunker kot nad Franceljnovo domačijo je stal tudi na hribu nad Škoficem na drugi strani Sore Poljanščice. Ni pa mi znano, ali je bil tudi ta uničen pred dokončnim umikom.

In kako je potekalo uničenje Franceljnovega bunkerja? Ko smo znosili v bunker odvečno orožje, municijo in bombe, sem vse vojake poslal ven, sam pa zvezal skupaj tri ročne bombe, kot sem v otroških letih bral, da so to delali ob uničevanju municijskih skladišč avstrijski vojaki v prvi svetovni vojni. Fantje so odšli iz bunkerja, jaz pa sem aktiviral eno od zvezanih bomb in jih zalučal v skladiščni prostor. Pri tem sem imel veliko srečo, da sem ostal živ. Izhod iz prostora nad skladiščem namreč ni bil direkten; temveč se je bilo treba po prehodu skozi železna vrata obrniti na desno in nato po hodniku do drugih železnih vrat, ki so vodila iz bunkerja.

Ko sem odvrget bombe v eksploziv, sem hitro stekel skozi prva vrata na hodnik, in ko sem se obrnil na desno k izhodu, je zagrmelo. Slišal sem eksplozijo, potem pa me je njen silni vzbuhan odnesel skozi odprta vrata bunkerja na prosto na kakšnih šest do osem metrov oddaljeno grmovje, kjer sem obležal v nezavesti. Zavedel sem se potem, ko me je brat Jože, jokajoč, ker je mislil, da sem mrtev, polival z vodo. Imel sem torej veliko srečo. Prvič v tem, da sem pred eksplozijo že pritekel skozi odprta prva železna vrata in se obrnil v hodnik, ki je vodil k izhodu, in drugič v tem, da izhodna železna vrata niso bila zaprta.

Nad zaselkom Lajše nad Trato (sedaj Gorenja vas) smo potem zažgali še veliko skladišče municije, v katerem je bilo za kakih deset vagonov bomb in streliva. Pokalo je, da je bilo groza. Poleg našega voda je ostala na tem operativnem območju tudi minerska skupina, ki je skupaj z nami uničevala in požigala pomembnejše objekte. Med drugim je pognala v zrak stavbo v Veršajnarški grapi pri Gorenji vasi, v kateri je bil štab šestega posadnega bataljona, katerega poveljnik je bil kapetan I. razreda Slavko Hudales. Pred miniranjem te stavbe je naša deseterina zavarovala v primerni oddaljenosti vse dohode proti stavbi. Spominjam se, da je bila eksplozija tako huda, da je to v glavnem betonsko stavbo do tal porušila. Dele strešne konstrukcije je ob miniranju odneslo 80 do 100 metrov v zrak, da so plavali kot vžigalice. Zatem se je minerska skupina umaknila proti Škofji Loki in Ljubljani ter spotoma minirala mostove.

Na hribu nad Škoficem na Trati je, kot že rečeno, stal enak bunker kot nad Franceljново domačijo v Gorenji vasi. Bunkerja sta bila postavljena na vzpetinah nad najožjim delom doline, vsak na eni strani Sore, in sta bila glavni obrambni točki tega dela obrambne linije. Po levem bregu Sore pod vzpetino z bunkerjem je peljala v hrib vklesana cesta Gorenja vas–Žiri oziroma Sovodenj, po desnem bregu pa od mosta pod Hotavljami poljska pot proti Tratam. Cesto pod Franceljnovim bunkerjem je bilo možno zapreti z močno jekleno brano – cestno zapornico. Ogrodje te brane je bilo izdelano iz močnih jeklenih travverz. Spuščeno brano se je lahko zaprlo in zaklenilo, da je ni bilo moč

dvigniti. Vzдолž korita Sore so bili enakomerno razporejeni in v beton vgrajeni jekleni trikotni ježi, prek tamkaj zelo ozkega dela doline pa so bile v beton vzdane jeklene protitankovske ovire. Tako je bilo mogoče prehod po dolini zapreti in preprečiti prehod tudi tankom. S protitankovskima topovoma in štiricevnima mitraljezoma v bunkerjih je bilo mogoče popolnoma obvladati prehod po dolini, ki se širi in razteza proti Hotavljam, kjer je križišče cest, ki so vodile v tri smeri proti tedanji jugoslovansko-italijanski meji.

Večina Hotavelčanov se je ob našem streljanju s protitankovskim topom in protiletalskim štiricevnim mitraljezom ter pokanju municije v zažganem skladišču nad Lajšami, kjer je vodila vojaška cesta na Žirovski vrh, zatekla v kleti, saj so mislili, da se je začel spopad z Italijani.

Zaradi te strateško dobre in tako rekoč nepremagljive obrambne linije sem menil, da je umik na novo obrambno linijo na Kolpi nesmiseln. Bil sem prepričan, da se je napadalcem posrečilo na kakšnem drugem odseku predreti naše obrambne linije in da smo verjetno odrezani od glavnih sil naše vojske, ki se bojuje z napadalc.

Podporočnik je sklical zbor voda pred četno komando na Hlavčjih Njivah sredi dopoldneva v četrtek, 10. aprila 1941. Zbrali smo se za končni umik. Ko smo bili razporejeni v zboru pred barakami, se je prikazala skupina graničarjev, ki se je tudi umikala. Njihov starešina, neki narednik je skupaj z našim podporočnikom stopil pred nas in nam dal razna pojasnila; med drugim tudi, da je razglašeno hitro vojaško sodišče in da ima nalogo ustreliti vsakogar, ki bi se brez dovoljenja odstranil iz svoje enote. Ker so nas graničarji, medtem ko smo se pred barakami pripravljali za odhod tako rekoč obkolili, smo od našega podporočnika zahtevali, da se postopku graničarjev odločno upre. V podkrepitev te zahteve smo na skrivaj poslali graničarjem za hrbet mitralješki trojki. Graničarji so se nato odmaknili od nas in se razporedili na cesti okrog 100 metrov niže.

Okoli poldneva je podporočnik dal povelje za odhod. Pred umikom smo zažgali tudi barake v taborišču naše čete na Hlavčjih Njivah. Umikali smo se po vojaški cesti prek Hlavčjih Njiv proti Gorenjemu Brdu. Med umikom sem fantom svetoval, naj ob prvi priložnosti zginejo po najbližjih in skritih poteh z orožjem domov. Naročil sem jim, naj orožja ne oddajo, temveč naj ga dobro skrijejo za morebitno uporabo. Ko smo bili v bližini Gorenjega Brda, se je nenadoma pojavilo nad nami nekaj nemških lovskih letal in podporočnik je dal znak za preplah. Vod se je razkropil in si poiskal zavetje v bližnjem grmovju in gozdu. To priložnost sem izkoristil skupaj s sedmimi sodrugi, med njimi so bili trije ali štirje iz Selške doline, in napotili smo se proti Malenskemu Vrh. Vod je zapustilo tudi nekaj drugih vojakov, vendar so odšli v druge smeri. Ko je bilo konec preplaha in so graničarji opazili bežeče vojake, so začeli

streljati za njimi, a k sreči niso nikogar zadeli. Preden smo dosegli Malenski Vrh, kjer smo se razšli, mi je Janez Lotrič, Lavfarjev iz Dražgoš, izročil svoj puškomitraljez, ki ga je hotel odvreči kar v grmovje. Drugi so odšli proti Selški dolini, midva z Reškovim Lojzom pa proti Lomu nad Volčo, kjer sva se ustavila na njegovem domu. Lojze je ostal doma, jaz pa sem po skrivnih poteh odšel proti svojemu domu v Delnice, kamor sem prišel na večer. Med potjo sem v bližnjem Tonetovem borštu skril v grmovje puškomitraljez in puško. Nato je prišel domov še brat Jože, prav tako tudi s puško, ki mu je uspelo zbežati iz enote od Kamnarja iz Poljan; v njegovi gostilni se je namreč vod, ki se je umikal, ustavil za kratek počitek. Pri begu sta mu pomagala Kamnar in njegova žena Lojzka. Z govorjenjem sta premotila podporočnika, da ni opazil Jožetovega odhoda, in tudi graničarji ne. Do nedelje sta se vrnila domov tudi starejša brata Frenck in Janez.

Ker so se po vasi razširile govorice, da graničarske patrulje lovijo »dezerterje« in jih pobijajo, sem še tisto noč odšel po puškomitraljez in ga prinesel domov. Z Jožetom sva skupaj z nekaj drugimi vaščani organizirala vaško stražo, ki je nekaj dni pazila, da nas ne bi tiste, ki smo že prišli domov, kdo presenetil in ujel. Tako je vsa vas zvedela, da imam puškomitraljez, še posebej, ko so fantje, ki so se že vrnili iz vojske, na veliko noč, 13. aprila 1941, z njim preizkušali svoje strelske sposobnosti s cestnega križišča za našo hišo. Merili so na kakih 500 metrov oddaljen cilj. Pozneje je to prišlo na uho Nemcem v Poljanah, zato je brat Frenck, ki je bil gospodar domačije, sredi maja 1941 po predhodnem opozorilu župana Jožeta Tavčarja iz Poljan razstavljen puškomitraljez odpeljal na občino. Puški pa sva z bratom Jožetom skrila. Še kako sta prišli prav ob vstaji decembra 1941.

SPONTANO DELO ODPORA

Kot povsod drugod po deželi je bilo tudi v Poljanski dolini leto 1941 ob zapletajočih se notranje- in zunanjepolitičnih dogodkih, ki so prinašali vedno nova presenečenja, polno napetosti in pričakovanj. Družbeno in politično življenje je zaznamovalo besnenje druge svetovne vojne, ki je do tedaj zajela že pol Evrope; živeli smo pod vtisom zmag armad velike Nemčije. Tudi v Poljanski dolini so posamezniki že pred razsulom Jugoslavije, še bolj pa po okupaciji pod vplivom hitlerjevskih agentov vse glasneje zabavljali čez »ušivo« Jugoslavijo in propagirali ter poveličevali Hitlerja in njegov novi red. Nekateri smo se s temi zapeljanci spoprijemali v pogovorih, jim pojasnjevali njihovo zmoto in jim tolmačili, kakor smo pač vedeli in znali, kaj je nacizem in fašizem v resnici. Pojasnjevali smo jim, da so Nemci in še zlasti pripadniki Hitlerjeve nacionalsocialistične stranke, torej nacisti, največji sovražniki Slovanov in kaj vse počenjajo s Čehi in Poljaki. Zato smo jih opozarjali, da tudi Slovenci ne moremo

od njih pričakovati nič dobrega. Za nami takrat ni stal nihče, to je bila spontana reakcija politično bolj ali manj zavzetih in razgledanih ter narodno zavednih in napredno usmerjenih posameznikov.

Po razsulu in umiku jugoslovanske vojske iz Poljanske doline je za nekaj dni zavladovalo brezvladje. Takratna lokalna vodstva niso vedela, kaj in kako ravnati. Med ljudmi je zavladovala velika zaskrbljenost, pa tudi malodušje. Prav v tem času so postali zelo objestni in glasni tisti, sicer redki, že poprej odločni pristaši in agenti hitlerizma, ki so pričakovali prihod nemške vojske. Posebno glasen je bil Cahevsov z Jelovice pod Blegošem. Že pred vojno je bil kot hitlerjevski agent vse nedelje in praznike na poti, hodil je med njimi in jim tolmačil in pripovedoval, kako lepo in bogato je življenje pod Hitlerjem v nemškem tretjem rajhu. S seboj je prinašal fotoaparat in z njim priložnostno fotografiral družinske in druge širše slovesnosti. Tako je skušal prikriti svojo dejavnost.

Ta pričakovanja pa se hitlerjancem spočetka niso izpolnila. Poljansko in Selško dolino s Škofjo Loko je namreč 14. aprila 1941 zasedla italijanska vojska.¹ To »junaško« armado je večina prebivalstva sprejela z mržnjo in prezirom. Še posebej po območju tedanje občine Poljane, kjer je imela opozicija, v kateri so bili združeni levičarsko usmerjeni, pretežni del pristašev Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS) in Sokoli, močan vpliv na ljudi. Pred prihodom italijanske vojske si je v Poljanah nekaj veljakov Jugoslovanske radikalne zajednice (v JRZ je bila vključena tudi bivša Slovenska ljudska stranka) na vse pretege prizadevalo, da bi se zbralo čim več ljudi in slovesno pričakalo njen prihod. Uspeh je bil seveda kaj klavrn. Tisti velikonočni ponedeljek se nas je več fantov zbralo s širšega poljanskega območja in s kolesi smo se odpeljali skozi Poljane, kjer je nekaj ljudi pričakovalo Italijane, v Jakucovo gostilno v Srednji vasi, kamor smo pogosto zahajali. Pred gostilno smo potem pričakali italijansko vojsko. Njihov mimohod je bil beden. Mnogi vojaki so bili v dokaj slabi in razcapani obleki. Nemo in s prezirom smo jih opazovali in jim v pozdrav poslali nekaj krepkih pljunkov.

Po nekaj dneh so se Italijani morali umakniti. Poljansko in Selško dolino so kot poprej že preostalo Gorenjsko zasedli Nemci. Dne 24. aprila je civilno upravo na Gorenjskem prevzel gaulaiter Kutschera. Šest dni pozneje, 30. aprila, je v govoru v Kranju izjavil, da je Gorenjska za vedno priključena k nemškemu rajhu.²

Tudi nemško okupacijo je večina Poljancev sprejela bolj ali manj s prezirom, kot nujno zlo, ki se mu ni moč izogniti, a veliko ugodneje kot prej italijansko. Nekateri, zlasti precejšen del prebivalcev tedanje občine Javorje, pa so nemško okupacijo sprejeli z zadovoljstvom, skoraj z navdušenjem. To razpoloženje se je s povečano propagando petokolonskih in hitlerjevskih agentov, ki so poveljevali nemški »novi red«

in ga prikazovali v najlepših barvah, hitro stopnjevalo. To še zlasti na območju občine Javorje. Drugače misleče so nas nekateri Javorci tedaj pozdravljali s »Heil Hitler« in pristavkom »jugoslovenar«. Kadar sem le mogel, sem jim povedal, da so v zmoti, a so se mi le smejali in trdili, da le jaz nisem prav informiran.

Neko nedeljo kmalu po nemški zasedbi sem se zavaljo tega ostro sprl z nekaj fanti in le malo je manjkalo, da se nismo fizično spopadli. Bilo je nedeljsko popoldne in javorski fantje in dekleta smo se zbrali pri Ožbetu v Četeni Ravni na plesu. Med plesom me je nekaj fantov, verjetno bolj iz objestnosti kot strankarske zagrizenosti, začelo dražiti in izzivati s »Heil Hitler, jugoslovenar«, jaz pa sem na njihovo izzivanje in heilanje odgovarjal z vzklikom »Živjo Jugoslavija«. Ko se je to stopnjevalo, sem stopil za mizo, da sem imel zavarovan hrbet, in jih začel prepričevati, v kakšni zmoti so ter da bo še vsem žal za Jugoslavijo, ko bodo Nemci enkrat pokazali svojo pravo barvo in namene. Nekateri so začeli riniti proti meni in mi groziti, potem pa se je vmešal gospodar, ki se je bal pretepa, in jih pomiril. Reči pa moram, da so to bili na splošno poštene fantje in med njimi ni bilo izpriencev in zagrizencev, bili so le zapeljani od nemške propagande. Končno je dokaz za to tudi dejstvo, da me v vsem letu 1941 ni nikdar nihče zatožil Nemcem, čeprav so večinoma vedeli za moje protinemško razpoloženje.

Kakor izhaja iz zapiskov v župni kroniki tedanjega župnika v Žireh Ivana Pečnika, je bila ob italijanski in zatem nemški zasedbi Poljanske doline situacija podobna v občinah Poljane, Javorje in Žiri. Takole je Ivan Pečnik popisal tedanje dogodke:

»Na Veliki petek (11. 4.) dopoldne so se začele iz Osojnice pomikati proti Žirem kolone italijanske vojske. Za njimi je prišlo gorsko lahko topništvo, pozneje vozovi sena, kamioni, celo nekaj manjših tankov. Korakali so skozi Žiri cel dan do večera. Ker so bili proti Fužinam mostovi razdrti, se je vse usmerilo proti Račevi čez Smrečje-Horjul-Ljubljana. V Žireh jih ni ostalo veliko. Zasedli so oba Domova in šolsko poslopje. Ostali so v Žireh dobrih štirinajst dni. Za nedeljo, 27. 4., so bili že napovedani Nemci. Teh se je večina Žirovcev zelo razveselila. Že za časa italijanske zasedbe so pošiljali v Škofjo Loko deputacije in se hodili priporočat na Fužine, do koder so Nemci prišli. Prav na dan njihovega prihoda (27. 4.) pa jih je šla množica Žirovcev sprejet ter so jih v procesiji spremili do Žirov, noseč pred njimi rdečo zastavo s kljukastim križem. Škoda le, da tega sprevoda ni nihče slikal, bil bi dragocen spomin za poznejše čase. Nastanili so se v ljudski šoli. Nekaj dni pozneje je dobil župnik nalog, naj izprazni novo župnišče za nemško žandarmerijo, kar se je zgodilo v dneh od 6. do 9. maja. Župnik se je naselil pri sestrah v starem župnišču. Kaplan A. Žavbi pa je 9. maja zapustil Žiri in šel čez mejo na Vrhniko. Tisti dnevi so bili polni raz-

burjenja. Nemci so začeli z rekvizicijami in selitvami. Pri tem so jim bili ne le na uslugo, ampak tudi v potuho domačini. Vsak dan smo imeli priliko opazovati Žirovce, ki so se smukali okoli njih.³

Vzrokov, da je znaten del občanov občine Javorje in deloma tudi drugih občin v Poljanski dolini nasedel demagoški nemški nacional-socialistični propagandi, je več. Najpomembnejši so prav gotovo tile: slabo razvito gospodarstvo bivše Jugoslavije, ki ni dajalo možnosti zaposlitve številnim nezaposlenim, saj je bilo na tem območju veliko malih kmetov in kočarjev s številnimi družinskimi člani. Težak gospodarski položaj kmetov, predvsem pa velika nerazgledanost in politična zaostalost znatnega dela ljudi, ker so poprej vladajoče stranke dušile vsako napredno politično vzgojno delo med ljudstvom, da bi ga obdržale v nevednosti. To nerazgledanost in politično zaostalost vsaj v majhnem označuje dogodek, ki se je pripetil 4. maja 1941 v Poljanah. Na ta dan je bil vsa leta pred vojno v Poljanah živinski in kramarski sejem, na katerega je vedno prišlo zelo veliko ljudi. Tako se jih je že iz navade tudi tega dne zbralo veliko. Tedaj je bil v Poljanah poleg žandarjev oddelek Šturmbeteiligung (SA). Med člani tega oddelka so bili tudi Korošci, ki so znali slovensko. Ti so vneto krožili med zbranimi ljudmi na sejmu in se spuščali v pogovore z njimi. Dva pripadnika SA sta se spustila v pogovor s skupino mož, v kateri so bili tudi Alojz Košir, po domače Grapar iz Jazbin, njegov brat Matevž, po domače Podrepelevc, prav tako iz Jazbin, in Tone Tušek, po domače Košanc iz Četene Ravni; drugih se ne spominjam več. Alojz Košir in Tone Tušek sta bila koroška borca. Esajevcema sta se pohvalila, da sta že bila na Koroškem in da poznata nekaj krajev, kjer sta v letih 1919 in 1920 bila kot vojaka. Esajevca sta jima pozorno prisluhnila in ju začela spraševati, v katerem kraju in v kateri enoti sta bila, kdaj, kaj sta doživela itd. Brž sem se vmešal v pogovor in ju z izgovorom odvedel proč ter jima na hitro pojasnil, da o teh stvareh tema ne gre pripovedovati, kajti hitro lahko zaideta v velike težave. Rekel sem jim, naj na to opozorita tudi druge koroške borce, in jima svetoval, naj čim prej odideta domov. In res sta odšla.

V prvem obdobju okupacije je torej precejšen del prebivalstva nasedel nemški propagandi. Ta je žela uspehe tudi s tem, da so mnogim ljudem dali delo in zaslužek, ki ga prej ni bilo. Zaposlili so jih pri pospravljanju ruševin in gradnji porušениh mostov ter drugih objektov pa pri prenovi hiš v mestih, da so dobila novo praznično podobo. Zaradi vsega tega je bila v začetnem obdobju politična situacija v dolini, še posebej na območju Javorij, dokaj neugodna. Poudariti pa moram, da nacional-socialistični propagandi večine prebivalstva vendarle ni uspelo preslepiti in pridobiti zase. K temu je v precejšnji meri zagotovo prispevalo dejstvo, da smo protifašisti in vsi, ki nas je združevala misel odpora proti

okupatorju, že konec maja začeli širiti med ljudmi vest, da je bila v Ljubljani ustanovljena nova ilegalna organizacija, imenovana Osvo-bodilna fronta slovenskega naroda, ki je prevzela vodstvo in si zadala nalogo, da slovenski narod popelje v boj za svobodo proti okupatorju. Res pa je, da tedaj še nismo vedeli nič natančnega o sestavi in delu te organizacije. Novico o njeni ustanovitvi sem najprej zvedel od brata Janeza. Ta je kot športnik – bivši jugoslovanski kolesarski prvak, prva dva meseca okupacije pogosto hodil v Ljubljano, kjer je imel številne prijatelje in znance v športnih krogih. Nekaj dni pozneje mi je to vest potrdil Franc Grošelj, Marjančev iz Javorij, kjer sem bil tedaj v službi. O tem je slišal, ko je bil na obisku pri svojih treh sestrah, ki so živele v Ljubljani. Novica je vsekakor bila vsem narodno zavednim velika moralna opora. Na tej podlagi smo širili in utrjevali vrste protifašistov in nasprotnikov okupatorja. Ob tem in v upanju, da je nemška okupacija le začasna in da bo kmalu prišel čas, ko bomo potrebovali orožje, smo nekateri že v maju in juniju sami od sebe začeli poizvedovati za orožjem, municijo in drugo vojaško opremo, jo zbirati in nositi v varna skrivališča.

OKUPATORJEV »NOVI RED« IN PRIPRAVE NA IZSELJEVANJA

To delovanje nam je olajšala tudi spremenjena politična situacija na terenu. Okupatorjevi ukrepi, povezani z uvajanjem »novega reda«, so ljudi prestrašili. Okupator je najprej zamenjal upravne organe. Občinske uprave so poslej vodili komisariji, ki so opravljali dolžnost županov. Ukinjeni so bili vsi jugoslovanski zakoni, razpuščene in prepovedane vse politične in kulturno-prosvetne organizacije, njihovo premoženje pa zaplenjeno v korist tretjega rajha. Prepovedana je bila uporaba slovenskega jezika v šolah in uradih. Dinarje so zamenjali z markami in pri tem je prebivalstvo imelo veliko gospodarsko škodo. S posebnim razglasom so odredili, da mora vsak, ki poseduje orožje, municijo in drugo vojaško opremo bivše jugoslovanske vojske, to brezpogojno oddati v določenem roku. Za vse, ki bi se ne pokoravali tej odredbi, je bila zagrožena smrtna kazen. Uničevali so slovenske knjige in razen novoustanovljenega časopisa Karawanken Bote, je bil prepovedan ves slovenski tisk. Zaplenili so radijske sprejemnike, ki jih je bilo tedaj v Poljanski dolini še zelo malo, in prepovedali vsako shajanje ljudi v javnih prostorih ter prehajanje iz kraja v kraj. Mesta, kraje in vasi so poimenovali z nemškimi imeni. V šole so nastavili nemške učitelje, ki naj bi z nacistično miselnostjo in ideologijo zastrupljali našo mladino. Domače učitelje so odstranili in jih izselili v Srbijo in deloma na Hrvaško.

Vsi ti ukrepi so bili sestavni del Himmlerjevega načrta o ponemčenju in izselitvi Gorenjske oziroma delov Slovenije, ki so jih zasedli Nemci, katerega je kot šef gestapa in minister za notranje zadeve v nemški vladi pripravil po ukazu Hitlerja. V celoti je bilo predvidenih za izselitev

okrog 100.000 Gorenjcev. Za izvedbo tega načrta je Hitler izdal ukaz o ustanovitvi preseljevalnega urada oziroma rasno-selitvenega štaba na Bledu z nalogo, da s posebnimi komisijami čimprej popiše in pregleda vse prebivalstvo, da se bo lahko začelo splošno izseljevanje. Gauleiterju Kutscheri je bilo zaukazano, da naj uporabi vsa sredstva, da bo Gorenjska čimprej nemška. Hitlerjev telegram z dne 23. maja 1941, številka 337, je ukazal splošno izseljevanje Gorenjske. Toda Nemcem se je posrečil samo prvi val izseljevanja. Nadaljnje izseljevanje je preprečila OF z organizacijo množičnega upora prebivalstva Gorenjske.⁴ Dr. Tone Ferenc ugotavlja:

»Narodnemu poginu so fašistični osvajalci tisto usodno pomlad 1941 zapisali tudi slovenski narod. Res, da ni bil takrat samo slovenski narod obsojen na smrt, tako je bilo npr. tudi s poljskim narodom, vendar za nobenega niso predvidevali tako nagle smrti. Nemški okupator mu je namenil samo tri, štiri ali največ pet let življenja. Saj je npr. poleti 1941 neki nemški funkcionar v govoru v Mariboru in Trbovljah izjavljal, da nacisti v svoji širokogrudnosti (!) dajejo prebivalstvu slovenske Štajerske tri ali štiri leta časa, da se naučijo nemško, in če se kdo ne bi mogel naučiti, mu širokogrudno nudijo še peto leto. Nato pa je zagotovil, da se bo potem tam govorilo samo še nemško. Presenetljivo zelo kratek rok, od treh do petih let za uničenje slovenskega naroda kot etnične enote, lahko najdemo tudi v drugih nacističnih dokumentih, ki sem jih objavil v izvirniku (Quele zu nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945 – Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945, Založba Obzorja, Maribor 1980). Ves nemški zasedbeni aparat v zasedeni slovenski Štajerski, Gorenjski in Mežiški dolini se je goreče lotil Hitlerjevega naročila šefoma civilne uprave:

'Napravite mi to deželo zopet nemško!' Že samo to, da so imeli zasedene slovenske dele za nekdanje nemške, je bilo zmotno in lažno načelno izhodišče okupacijske politike. Slovenske dežele so bile sicer stoletja v habsburški monarhiji in rimsko-nemškem cesarstvu, vendar so po jeziku večine domorodnega prebivalstva bile in ostale slovenske. Glede tega so bili zlasti na Štajerskem nacistični raznarodovalci ujetniki svojih zmotnih in lažnih narodnopolitičnih nazorov.

Med najpomembnejšimi prvinami pri fašističnem zatiranju in uničevanju narodov in narodnih manjšin je bilo njihovo množično izganjanje. Tudi to so počenjali vsi okupatorji v Jugoslaviji in tudi ustaški režim t.i. NDH (Nezavisne države Hrvatske, op. pis.). Vendar ni noben začel in počel tega tako načrtno in natančno kot nemški okupator na slovenskem Štajerskem in Gorenjskem.

Po smernicah državnega vodje SS in šefa nemške policije Heinricha Himmlerja, ki je sredi aprila 1941 obiskal Koroško in nato slovensko Štajersko (za Spodnjo Štajersko jih je podpisal 18. aprila 1941 v Ma-

riboru, za Gorenjsko in Mežiško dolino pa verjetno šele 3. maja 1941, vendar jih še nismo našli), so nacisti predvidevali, da bodo iz zasedenih slovenskih pokrajin izgnali od 220.000 do 260.000 ljudi. Številke same ne povedo toliko kot dejstvo, da so nameravali izgnati vsakega tretjega Slovence na nemškem okupacijskem območju. Izganjanje naj bi še posebej prizadelo Slovence na Gorenjskem in v Mežiški dolini, saj so nameravali od tam izgnati več kot polovico ljudi. Imamo dokument, da so nameravali tam imeti po vojni le 40.000 ponemčenih Slovencev in 80.000 naseljenih Nemcev. Skupine ljudi, ki naj bi jih izgnali iz obeh pokrajin, so bile enake: najprej narodno zelo zavedne Slovence, predvsem izobražence (t. i. prvi val), nato priseljence po letu 1914, ki so jih zasramovalno imenovali Čiče (t.i. drugi val), prebivalstvo z okrog 20 km širokega in 200 km dolgega pasu ob novi meji z Italijo in t.i. NDH, to je od Žirov do Podčetrтка (t.i. tretji val), in naposled tiste, ki se ne bi prijavili v raznarodovalni organizaciji Štajerska domovinska zveza in Koroška ljudska zveza ali ki jih iz političnih, rasnih ali zdravstvenih razlogov ne bi sprejeli vanju. Treba je namreč poudariti, da so nacisti prav vse slovensko prebivalstvo na svojem zasedbenem območju podvrgli natančnemu političnemu preverjanju, rasnemu pregledu in ocenjevanju. Ne vemo za nobeno drugo zasedeno pokrajino, da bi to storili tako popolno in dosledno. Temeljni pomen tega je bil, da ne bi politično in rasno neustrezni ljudje ostali doma in da ne bi rasno dobro ocenjenih ljudi izgnali v tujino, temveč v nemški rajh, kjer bi jih ponemčili. Od narodnosti, politične in rasne ocene je bila torej odvisna usoda posameznikov in družin. Naj še dodam, da so večino za izgon predvidenih Slovencev nameravali izgnati zato, da bi dobili imetje za nemško kolonizacijo. Ta je bila torej tudi zelo pomemben ukrep v nacističnem raznarodovanju Slovencev.

Kdor pozna nacistične raznarodovalne načrte za Evropo, se ne bo čudil toliko skupnemu številu za izgon predvidenih Slovencev, čeprav je tudi to presenetljivo veliko, temveč dvema drugima okolnostima. Tako veliko število Slovencev so namreč nameravali izgnati v pičlih petih mesecih, to je od maja do oktobra 1941. Druga okolnost je ta, da so za zasedene slovenske dele predvidevali množičen izgon ljudi, ko so se v drugih zasedenih pokrajinah (Alzacija, Lotaringija, Poljska) za vojni čas temu početju že odrekli, in to iz vojaško-prometnih in verjetno tudi iz vojaško-gospodarskih razlogov. Oboje torej priča o tem, kako zelo se je nemškemu imperializmu mudilo obglaviti slovenski narod.⁵

Vesti o nemških načrtih preselitve večjega dela gorenjskega prebivalstva, več kot 100.000 ljudi, so kmalu po nemški okupaciji po malem pricurjale v javnost in bile so jasne, da se je vedelo, kaj nas čaka. Zanesljivim ljudem so jih posredovali zavedni Slovenci in Slovenke, pripadniki OF, ki so delali v nemških uradih.

S temi načrti in naklepi hitlerjevskih zasedbenih oblasti smo skušali seznaniti čim več ljudi. Pojasnjevali smo jim, da nam grozi izselitev iz naše dežele, preprosto, po domače, kolikor smo o tem pač vedeli. Znatno del ljudi, posebej tisti, ki so se navduševali nad Nemci, ki so jim dali delo in zaslužek, ki ga prej ni bilo, je to spočetka zavračal kot neutemeljeno protinemško propagando. Mnogi tega niso verjeli niti potem ne, ko so Nemci že začeli izseljevanja. Pretežen del prebivalstva pa je to možnost sprejel in se oklenil OF v prepričanju, da sta tako OF kot partizansko narodnoosvobodilno gibanje tisti sili, ki bosta lahko prepredili Nemcem izpeljati njihove načrte.

Nemška komanda na Gorenjskem, ki se je zavedala svoje moči, je začela neodložljivo izvajati Himmlerjev načrt iztrebljanja slovenskega prebivalstva. Najprej so bili na njenem udaru najzavednejši ljudje, komunisti in drugi politično aktivni ter izobraženci, z duhovščino vred. Polniti so se začeli zapori, ustanovili so zloglasne preiskovalne zapore v Begunjah, organizirali so zbirno taborišče za preseljevanje v Šentvidu nad Ljubljano, kamor so že v maju in juniju 1941 privedli prve skupine ljudi, ki so jih potem izselili v Srbijo. Konec julija 1941 so pod nemškimi streli padli prvi talci, ujeti aktivisti in partizani. Tako je vse očitneje stopala v ospredje namera popolnega uničenja Slovencev z vsemi sredstvi.

Posebno velik preplah in zaskrbljenost je povzročilo delovanje nemških rasno selitvenih komisij, ki so začele pregledovati in razvrščati ljudi v kategorije glede na ugotovljeno čistost rase. V tedanji občini Poljane je ta komisija opravila pregled v dneh 2., 3. in 4. junija 1941.⁶ Zatem je bil tak pregled izveden v občini Javorje. Naša pojasnjevanja, da so to priprave na selitev, so mnogi zavračali kot neutemeljeno protinemško propagando, večji del ljudi pa je to možnost dopuščal. Zato so s strahom in negotovostjo pričakovali jutrišnji dan. Mnogi so tedaj pozorno prisluhnili nasvetom, naj se selitvi uprejo ali se ji izognejo z begom v gozdove, v ilegalno. V začetku julija, ko so Nemci odpeljali in izselili iz Poljanske doline prve družine, so se nekateri, upoštevaje naše nasvete, odločili za beg v gozdove. Pripravili so nahrbtnike, ki so bili večinoma izdelani iz vreč, in jih napolnili z najpotrebnejšim za življenje, deloma pa so živila in druge potrebščine zapakirane prenesli v skrivališča, da ne bi prišli v roke Nemcem.

Znano mi je, da so med družinami, ki so se odločile, da se ne bodo prepustile usodi, bile iz naslednjih kmečkih gospodarstev: iz Podobena, Antona Stanonika, po domače Kovšaka in Alojza Kržišnika, po domače Povliča, iz Delnic Tomaža Dolenca, po domače Povleta, Franca Peternela, po domače Remca, Antona Čadeža, po domače Toneta, Franca Kržišnika, po domače Podprivovca in Franca Luznarja, po domače Torka, iz Javorij Franca Štiblja, po domače Dermotova, in Frančiške Kokalj, po domače Srakarjeva družina, ter še nekaj drugih. Ko so izselili

prve družine je Kovšak odšel k svojemu sosedu Povliču na posvet, kaj narediti, če jih bodo prišli Nemci selit. Dogovorila sta se, da se bodo pred izselitvijo skušali pravočasno umakniti v gozd ali k svojim sorodnikom. Kovšak je tedaj povedal, da imajo v ta namen že pripravljene nahrbtnike in vreče z najpotrebnejšim za življenje ter da imajo nekaj živil in drugih potrebščin skritih na več krajih. Tudi Povličevi so že odnesli iz hiše nekaj hrane in oblačil ter drugih potrebščin. Dragocenejše stvari so zakopali v jamo pod kozolcem in čez zložili skladovnico desk, nekaj hrane in potrebščin skrili pod žagovino na domači žagi, nekaj pa so odnesli v prej odpeljano in dobro prikrito kad v bližnji domači gozd pod Lomom. Trdno so bili odločeni, da se morebitni izselitvi izmaknejo z begom v gozd, pozneje pa čez mejo v Cerkno na Primorskem; o njihovem zavetišču se je z nekim znancem dogovoril Jože Rink, trgovec z lesom iz Murav, ki so mu na Povličevi žagi rezali les.

Podobno je bilo tudi pri več drugih družinah v sosednjih vaseh. Veliko ljudi je bilo tedaj odločenih, da se ne bodo pustili izseliti. Tako je bilo tudi v Srednji vasi. Tu je zavladal strah že, ko so začele delati in pregledovati ljudi nemške rarnoselitvene komisije. Že tedaj je med vaščani završalo: »Seliti se ne damo, temu nasilju se bomo uprli.« Seveda pa ni bilo nobenih jasnih predstav, kako. Rešitev so videli v tem, da ob nevarnosti izselitve zbežijo od doma, tako da bi Nemci, ki bi prišli selit, našli v glavnem prazne hiše. Še večji strah je zgrabil vaščane, ko so Nemci izselili iz doline prve družine. Dogovorili so se, da bodo o nevarnosti obvestili drug drugega in da takoj postavijo na koncu Srednjiške grape, v skitem in z gozdom obraščenem kotu pod Jageršnikovo domačijo v Lojgeh ob potoku, leseno barako, v katero bi se lahko zatekli. Anton Čadež, po domače Anžonovec, ki je kot kmet in gostilničar bil obenem tudi trgovec z lesom, je dal potrebno količino tramov in desk, ki so jih takoj zvozili v Lojge, kjer so potem v nekaj dneh postavili ogrodje za precej veliko barako in jo obili z deskami. Ta baraka naj bi bila prvo zatočišče. Tu bi se potem dogovorili, kako ravnati naprej. Ko so se kmalu zatem vasi približevali nemški avtomobili in so vaščani mislili, da so jih prišli selit, jih je pretežni del v naglici zapustil domove in zbežal v Lojge proti že pokriti, a še nedokončani baraki. Domov so se vrnili šele potem, ko so dobili obvestilo, da so se Nemci odpeljali naprej po dolini. Barake pa potem niso dokončali. Prišli so do spoznanja, da to ni prava in trajna rešitev. Zato so jo podrli.⁷

To, da ljudje mislijo resno, se je pokazalo tudi v Javorjah, potem ko so 10. julija izselili pet članov Sukancove družine in to očeta Matevža Režena z ženo Marijo in hčerkami Pavlo, Marjanco in Francko. Ko se je kmalu zatem vasi približala nemška patrolja, je veliko vaščanov zapustilo domove in se umaknilo proti Podvrhu in na območje Starega in Mladega vrha.

Pri Srakarju so bili ravno pri kosilu, ko so jih obvestili, da se bližajo Nemci. Pustili so kosilo na mizi, hitro vzeli najpotrebnejše in odšli od doma.⁸ Srakarjevi so se tedaj odločno opredelili za OF in sodelovanje v pripravah na oborožen upor. Ob poljanski vstaji decembra 1941 so vsi štirje Kokaljevi fantje, Franc, Janez, Lojze in Tone, odšli v partizane. Toda kmalu so se vrnili domov in pozneje postali zagrizeni nasprotniki OF in partizanov.

Iz podatkov, ki so objavljeni v »Seznamu žrtev fašističnega nasilja v loški občini« (Loški razgledi 1969 in 1970) izhaja, da naj bi bilo v mesecih maj, junij in julij 1941 odpeljanih v zapor in izseljenih skupno 143 oseb v Poljanski dolini. Po mojih do sedaj še ne dokončanih ugotovitvah pa je bilo v tem času aretiranih in odpeljanih v zapor in pozneje v izselitev 163 oseb oziroma skupaj okrog 180 oseb. V seznamih, ki so na voljo, namreč niso zajete nune, duhovniki in še marsikdo drugi tudi ne.

V maju je bilo odpeljanih v zapor ali izgnanstvo vsaj 12 oseb, in to 3. maja trgovec Franc Klobovs iz Poljan in mesar Karel Marolt iz Sovodnja, 22. maja mesar Anton Mlakar iz Gorenje vasi, 27. maja Ivan Pečnik, župnik iz Žirov, 28. maja učitelj Stane Štrukelj in mesar Andrej Demšar, oba iz Žirov. Kmalu po prihodu Nemcev, nekako v začetku maja, je Gestapo aretiral in odpeljal v Škofjo Loko v zapor Slavka Šorlija, načelnika Sokola v Gorenji vasi ter člane načelstva Pavleta Ingliča, Barbarčovega, Milana Bajca, Boštinnovega, in trgovca Cirila Mezeke, vse iz Gorenje vasi. Člani načelstva so bili nekako po tednu dni izpuščeni domov, Slavko Šorli pa je bil odpeljan v zbirno taborišče v Šentvidu nad Ljubljano, od koder je bil potem 10. julija skupaj z drugimi člani družine odpeljan v Srbijo. V maju so Nemci izgnali iz Poljan v pregnanstvo tudi tamkajšnjega župnika in kaplana. Ta dogodek je v kroniki štirirazredne osnovne šole v Poljanah zabeležen takole:

»Sredi maja 1941 je silen preplah med ljudstvom povzročil nasilni izgon župnika Tavčarja in kaplana Kopača, ki sta se morala v 24 urah umakniti z nemškega okupacijskega ozemlja brez slovesa. Odpeljala sta se v Št. Vid, od tod preko meje v Ljubljansko provinco, ki je pripadala Italiji.« Župnik Matej Tavčar se je po osvoboditvi vrnil nazaj v Poljane.

V juniju je bilo odpeljanih v zapor ali izseljenih 16 oseb, in to 3. junija učitelj Matija Buh z ženo Marijo, tudi učiteljico, s sinom Emilom in hčerko Marjano, nekaj pozneje pa tudi sin Ferdinand in hčerka Štefka Buh ter Marija Luznar, vsi iz Lučin; pa Martin in Frančiška Martinčič iz Gorenje vasi; 5. junija šolski upravitelj Srečko Gostinčar in učitelj Janez Kavar, oba iz Poljan, ter Slavka Volf iz Žirov; 15. junija Franc in Marija Snoj iz Gorenje vasi; 17. junija trgovec iz Gorenje vasi Janez Mrak in 28. junija Marija Guzelj iz Nove Oselice.

V juliju je bilo izseljenih skupno 135 oseb, in to

1. julija 7 oseb: iz Gabrka učitelj Maks Fojkar z ženo Marijo, iz Žirov učitelj Ciril Justin z ženo Marijo, tudi učiteljico in sinovoma Dragovanom in Tomom ter mesarjeva žena Marjana Demšar;

3. julija 17 oseb: iz Gorenje vasi mesarjeva žena Marija Mlakar s sinovi Tonetom, Albinom, Simonom in Florijanom in trgovčeva žena Jerca Mrak s sinovi Janezom, Jožetom in Antonom ter Dušan Paleček, iz Lučen pa Jurij in Marija Oblak s hčerkama Leopoldino in Albino ter sinovoma Matevžem in Antonom ter Gabrijela Rpar;

4. julija 8 oseb: iz Stare vasi pri Žireh mali posestnik in trgovec s čipkami Ivan Regen z ženo Magdaleno in sinovoma Ivanom in Vinkom, iz Žirov pa učitelj Beno Gabrovec z ženo Ano, tudi učiteljico in otrokoma Petrom in Metko;

5. julija 6 oseb: iz Poljan žena šolskega upravitelja Srečka Gostinčarja s posvojenko Andrejo, žena učitelja Janeza Kavarja s sinom in hčerko ter učiteljica Anica Terpin;

7. julija spet 6 oseb: iz Sovodnja mesarjeva žena Neža Marolt, z Brodov Ana Pivk in krojač in trgovec Jože Sovinc s sinovoma Francetom in Jožetom, iz Volče pa Jaknov hlapec Feliks Šinkovec;

8. julija 73 oseb: iz Poljan usnjar Maks Klobovs, Strojar z ženo Marijo in hčerko Anico, žena trgovca Marija Klobovs, študent Evgen Varl, Vrbanačev, z ženo Julko, učiteljico, rojeno Perhavic; iz Srednje vasi Franc Dolinar, Mežnarjev od Sv. Križa; iz Gorenje vasi krojač Janez Kovač, Andrejev iz Loga z ženo Marijo in hčerkama Elko in Jano; iz Volake Ivana Šinkovec in Franc Petrovčič z ženo Marijo in sinovoma Jožetom in Jankom ter hčerko Vido; iz Nove Oselice Damjan in Marija Slabe z očetom Jakobom Slabetom; iz Žirov Marija Breznik, Felicijan N. in Franc Pečaver z ženo Marijo, gradbeni tehnik Karel Berčič z ženo Marijo, poštno uradnico, trgovec Janko Erznožnik z ženo Vilmo in hčerkama Marijo in Heleno ter sinom Štefanom in taščo Franciško Mlakar, čevljarški pomočnik Marjan Maček z ženo Marijo in hčerko Mašo ter sinom Marjanom, šolski upravitelj Edo Hribernik z ženo Minko in sinovoma Urošem in Radošem; iz Stare vasi pri Žireh čevljar Maks Tušar z ženo Anico, hčerko Bredo in sinom Urošem, poštni uslužbenec Anton Bizjak z ženo Zoro ter sinovoma Baldom in Milojkom, gostilničar in posestnik Vinko Demšar z ženo Francko in hčerko Sonjo, računovodja Janez Oblak z ženo Minko ter hčerkama Tatjano in Nušo; iz Nove vasi pri Žireh brezposelni delavec Alojz Podobnik z ženo Ano in sinovi Ludvikom, Maksom, Alojzom, Francetom in Jožetom ter hčerko Ivanko, čevljarški pomočnik Franc Tušek z ženo Marijo in hčerkama Ano in Ivo ter sinom Janezom; iz Poljan orožnik Kolenc, neznano kam pa so bili odpeljani Lucija Jereb, Štajfova iz Hotovlje, Janez Dolenc, majer na kmetiji pri Dobenčanu v Dobju, Janez Urh s kmetije pri Spodnjem

Rovtarju na Gabrški Gori in Anton Dolenc, Jakcov iz Gorenje Žetine; ti štirje so bili duševno prizadeti in je za njimi izginila vsaka sled.

9. julija 4 osebe: iz Dobračeve pri Žireh Franc in Neža Seljak s hčerkama Anko in Viko.

10. julija 11 oseb: iz Javorij kmet Matevž Režen, Sukanc z ženo Marijo in hčerkami Pavlo, Marjanco in Francko; iz Gorenje vasi pek in gostilničar Ivan Šorli z ženo Alojzijo in hčerko Sveto; iz Trebije pa učitelj Jože Krapš z ženo Marijo in sinom Jožetom.

17. julija 3 osebe: s Podjelovega Brda pri Sovodnju kmet in trgovec Lovro Telban z ženo Frančiško in sinom Lovrom.^{9 in 10}

Skupno je bilo z območja Poljanske doline po nepopolnih podatkih v mesecih maj, junij in julij zaprtih in izseljenih 163 oseb, od tega v posameznih (tedanjih) občinah:

Mesec	Zminec	Poljane	Javorje	Gorenja vas	Oselica	Žiri	Skupaj
maj	–	3	–	5	1	3	12
junij	–	2	–	12	1	1	16
julij	6	18	6	30	10	65	135
Skupaj:	6	23	6	47	12	69	163

Čeprav je to prvo izseljevanje v glavnem zadelo le izobražence in premožnejše, saj je bilo med izseljenci zelo malo delavskih in kmečkih družin, se je politična situacija na terenu vendar začela hitro spreminjati. Ljudje so govorili: »Torej je le res, so le imeli prav tisti, ki so nam pravili, da bodo Nemci tudi selili... In kaj vse bodo z nami še počenjali.« Izselitve so streznile številne, ki so sprva nasedli in se navduševali za Nemce in povzročile nervozo in negotovost celo pri najvnetejših zagovornikih hitlerizma, da so začeli dvomiti o resničnosti nemške propagande in da so mnogi potihnili.

Podobno je bilo tudi drugod po Gorenjskem. Strah pred aretacijami in izseljevanjem je mnoge ogrožene ljudi pognal v ilegalo. Prave namere okupatorja so bile dokončno razkrinkane in posledica tega je bila, da se nihče več ni čutil varnega. Število ilegalcev zaradi izseljevanja se je na Gorenjskem v drugi polovici julija 1941 zelo povečalo. Nemci so spoznali, da bi nadaljnje izseljevanje povzročilo splošen upor Gorenjcev, zato so bili prisiljeni 31. julija 1941 objaviti sporočilo, da izselitev ne bodo več izvajali. Preselitveni urad na Bledu je predlagal Berlinu, da izselijo namesto 100.000 samo 20.000 ljudi, in še te pozneje v zimskih mesecih, ko bo oteženo skrivanje po gozdovih. To je bil velik uspeh

komunistične partije in OF, ki sta prebivalstvu pojasnjevali, da je rešitev Slovencev samo v upor, to je v oboroženem boju proti okupatorju. Skladno s tem sta na terenu pospešeno širili in izgrajevali organizacijsko mrežo simpatizerjev, zaupnikov in odborov OF.¹¹

ORGANIZIRANE PRIPRAVE NA VSTAJO

Nemški ukrepi, predvsem pa organizirano politično delo med ljudmi za priprave na oboroženi upor, ki se je v Poljanski dolini začelo že v juniju 1941, so bistveno spremenili stanje in povsem preusmerili nadaljnji razvoj dogodkov in odnos prebivalstva do okupatorja. Odločilno vlogo pri tem sta odigrala partijska organizacija in odbor OF v Poljanah pod vodstvom Maksa Krmelja iz Hotovlje. Ta je svoje delo opravljal po direktivah in smernicah ter ob pomoči partijsko-političnih delavcev, ki so tedaj delovali na Gorenjskem. To so bili člani tedanjega pokrajinskega vodstva OF in partije na Gorenjskem: Lojze Kebe-Štefan, Tomo Brejc-Pavle in Mira Svetina-Vlasta. Krmelj je delal tudi s Francem Vodopivcem-Cirilom, sekretarjem OK KPS Kranj in Tonetom Nartnikom-Črničcem, stavbinskim delavcem, po domače Anžonovcovim iz Dolгих Njiv pri Lučinah, članom tega komiteja.

Maks Krmelj je bil že pred vojno levičarsko usmerjen in je imel zvezo z nekaterimi levičarskimi politiki iz Ljubljane, ki so delovali v okviru Kmečko-delavskega gibanja in Društev kmečkih fantov in deklet. Z njimi je sodeloval pri pripravi sestankov v Poljanah, na katere so prihajali med drugimi tudi Bratko Kreft, Ivan Kronovšek, predsednik Zveze društev kmečkih fantov in deklet, in dr. Lado Vavpotič. Nekaterih sestankov sem se udeležil skupaj s svojima bratoma Francetom in Janezom ter Antonom Čadežem, po domače Tonetovim iz Delnic. Na sestanke je prihajalo dokajšnje število kmečkih gospodarjev in mladine. Med prvimi je bilo več zelo naprednih in uglednih kmetov, tako tudi Janez Peternel, po domače Brdar iz Vinharjev, ki je bil na volitvah jeseni 1938 namestnik poslanskega kandidata na opozicijski listi, to je kandidata dr. Lojzeta Hartmana, pravnika in sina uglednega kmeta, po domače Špana iz Suhe pri Škofji Loki. Na teh volitvah sem volil prvič, saj sem bil star več kot enaindvajset let, kar je bila po tedanjih predpisih mejna starost za volilno pravico. Volitve so bile javne. Vsak volilec je moral glasno in jasno povedati, za katero listo in za katerega kandidata glasuje. Tisti, ki smo volili opozicijskega kandidata smo morali reči: »Glasujem za kandidatno listo dr. Vladimira Mačka, za kandidata dr. Lojzeta Hartmana.« Kljub takšnemu glasovanju je ta lista dobila v Poljanah veliko glasov.

Poleg Brdarja so na omenjene sestanke prihajali tudi Pavle Peternel, Pešar iz Vinharjev, Anton Čadež, Anžonovec in Jože Bizjak, Petelinov ter Pavle Inglič, Jakucov, vsi iz Srednje vasi, pa Lojze Kržišnik, Povlč iz Podobena, in njegov brat Franc Kržišnik, Podprivovec iz Delnic in še več

drugih. Sestankov sta se udeleževala tudi znana levičarja usnjarski pomočnik Jože Krek, Šurkov iz Poljan, in mali kmet in priučen tesar Avgust Šubic, Marušnik iz Dobja. Čeprav nista bila organizacijsko povezana, so ju ljudje šteli za socialista, ker sta širila med ljudmi socialistične ideje. Sestanki so bili običajno v posebni sobi v gostilni na Vidmu v Poljanah. Velika večina tistih, ki so pred vojno prihajali na te sestanke, se je takoj v začetku organiziranja odpora proti okupatorju odločno opredelila za OF in partizansko narodnoosvobodilno gibanje.

Krmelj, ki se je prišteval h komunistom, je že pred vojno imel zvezo s Tonetom Nartnikom, članom OK KPS Kranj. Ta je tedaj prihajal na sestanke in razgovore s tukajšnjimi levičarji in simpatizerji partije. Ti sestanki so bili pri Pavlu Oblaku, Kisovškemu mlinarju v Bukovem Vrhu, udeležencu oktobrske revolucije. Bil je prepričan levičar in je v tem smislu deloval tudi med ljudmi ter jih pridobival za ideje socializma. Na teh predvojnih sestankih je Nartnik seznanjal navzoče s stanjem in organizacijsko-političnimi nalogami ter jih pridobival in usposabljal za organizirano politično delo med ljudmi. Tolmačil jim je potrebo in nujnost takšnega delovanja v boju za pravice delavcev in kmetov za njihov boljši jutri. Sestankov so se udeleževali Maks Krmelj, Pavle Oblak, Avgust Šubic, Jože Krek in Pavle Kos, Močinkarjev iz Podobena. Na nekaj sestankih je bil tudi Ciril Dolenc, izdelovalec vrtnih mrež, ki je bival in delal v Stražišču, rojen pa je bil pri Podpečnarju v Poljanah. Na enem zadnjih sestankov je Nartnik udeležencem povedal, da so sprejeti med kandidate za člane partije.¹²

Krmelj je vzpostavil zvezo z Nartnikom takoj po nemški okupaciji Gorenjske in začel ustvarjati pogoje za razvoj narodnoosvobodilne misli in oboroženega odpora v Poljanski dolini. O tem piše Krmelj v svojem prispevku »Lažje bi gledal smrt, kot to strašilo«, ki je bil objavljen v Loških razgledih, letnik 1981. V njem navaja med drugim tudi naslednje:

»Dne 27. aprila 1941 smo se v popoldanskem času sestali v domačiji Pavla Oblaka: Pavel Oblak, Avgust Šubic, jaz in pa Anton Nartnik. Domačija stoji bolj na samem, v Hotoveljski grapi. Govorili smo o novonastalem političnem položaju, Nartnik pa nam je razložil okrožnico, ki jo je izdal okrožni komite v Kranju. Okrožnica je pozivala k zbiranju orožja in vojnega materiala in opozarjala komuniste ter vse napredne misleče ljudi na previdnost. Nartnik nas je še posebej opozarjal na konspiracijo in disciplino pri delu. O kakih drugih organizacijskih ukrepih tega dne še nismo govorili.«

Prvega in drugega junija so bili binkoštni prazniki. Tega dne sem šel k sestri Milki Oblak, ki je živela na Javorniku na Jesenicah, z namenom, da vzpostavim stik z našim domačinom Francem Guzeljem iz Nove Oselice, ki je delal na Jesenicah. Dogovorila sva se, da me poveže z nekim pomembnejšim človekom. Ker ga nisva našla doma, sva se

domenila, da me ta človek poišče na mojem domu. Za razpoznavni znak sem mu dal del na poljanski pošti žigosane dopisnice, ki sem jo pretrgal po poštnem žigu. Del te pretrgane dopisnice bi služil za razpoznavni znak človeku, ki bi prišel v Hotovljo na moj dom.

V zvezi s tem mojim obiskom sta prišla k meni na dom v četrtek, 12. junija, zvečer Alojzij Kebe in Anton Nartnik. Na našem prvem sestanku smo se pogovarjali o političnih vprašanjih iz preteklosti in o žgočih vprašanjih iz obdobja okupacije. Dogovorili smo se, da se naslednjega dne zvečer sestanemo s kandidati KP in osnujemo v dolini partijsko organizacijo. Sestanek smo imeli na mojem domu, nanj pa so bili povabljeni Pavle in Vinko Oblak ter Rudolf Robnik; z menoj vred smo bili štirje. Tega večera je bila osnovana prva partijska organizacija za področje Poljanske doline, ki je obsegala vse ozemlje severno od krivično postavljene meje med Italijo in Nemčijo. Naloge organizacije so bile jasno postavljene: 1. razviti bi morali široko organizacijo Oslobojilne fronte, 2. organizirati partizansko četo ter 3. zbirati med ljudmi vojni material in finančna sredstva. Za sekretarja so tovariši določili mene. V juliju se je organizacija okrepila še s štirimi novimi člani. Kandidati v članstvu KP so postali Franc Galičič, Maks Kalan, Anton Oblak in Valentin Rihtaršič.¹³

Sekretar partijske organizacije Maks Krmelj je bil mali kmet in čebelar, po domače Krivar iz Hotovlje. Pavle Oblak, Kisovski mlinar iz Bukovega Vrha, osemdesetodstotni invalid, je v prvi svetovni vojni na ruski fronti izgubil levo nogo. Vinko Oblak, Primcov iz Nove vasi pri Žireh, je bil po poklicu pek in priučeni mesar in je živel v Gorenji vasi pri svojem svaku mesarju Antonu Mlakarju, čigar družina je bila julija 1941 izseljena v Srbijo. Rudolf Robnik, Šiškarjev iz Žabje vasi, je bil pred vojno zaposlen kot gradbeni delavec, miner v kamnolomu na Hotavljah, bil je znan smučar in načelnik Sokola v Gorenji vasi. Franc Galičič, Presečnikov iz Hotovlje, je bil strojni ključavničar, pred okupacijo zaposlen v Železarni na Jesenicah. Maks Kalan, mali kmet, po domače Snežetar iz Hotovlje. Anton Oblak, z domačim imenom Švedre, je bil živinski prekupčevalec in je živel pri Lovretu v Gorenji vasi. Rojen je bil 11. junija 1895 v Zadobju pri Lučinah. Daleč naokrog je bil znan kot velik poštenjak. Valentin Rihtaršič, Jurčkov iz Poljan, je bil pred okupacijo jugoslovanski orožnik.

Partijska organizacija v navedeni sestavi je takoj razvila sila intenzivno delo med ljudmi. Člani so v pogovorih s posamezniki in na širših sestankih z zaupniki pojasnjevali program OF, s poudarkom na oboževanem upor, jih seznanjali z vsebino raznih razglasov in pozivov CK KPS ter vodstva OF ter z nalogami, ki jih je treba opravljati. Ko je začelo iz Kranja oziroma Škofje Loke in Ljubljane prihajati propagandno gradivo, so ga sami in preko zaupnikov in sodelavcev širili med ljudmi in jih pridobivali za sodelovanje v OF.

Spominjam se, da sem prvo takšno gradivo dobil v roke nekako v začetku julija 1941. Anton Oblak, ki je bil kot živinski prekupčevalec stalno na terenu med ljudmi, mi je izročil tiskan razglas CK KPJ z naslovom »Narodom Jugoslavije« in pa razglas CK KPS slovenskemu narodu. Ta razglas je med drugim obveščal Slovence o ustanovitvi in poslanstvu OF ter jih pozival, da strnejo svoje vrste v enotno osvobodilno fronto v boju proti okupatorjem. Naročil mi je, da naj z vsebino obeh razglasov seznanim svoj krog sodelavcev, ti pa naj ga preberejo in posredujejo tistim, ki jim zaupajo. Tako so delali tudi drugi organizatorji in zaupniki OF. Nekateri pa so v strahu pred represalijami gradivo z veseljem vzeli v branje, niso pa se ga upali širiti naprej.

Na ta način so se vrste simpatizerjev in sodelavcev OF hitro širile. K temu je v veliki meri pripomogla tudi politična širina OF, ki jo je poljanska partijska organizacija pravilno izvajala.

Dosledno se je zavzemala, da so se v OF združevali vsi napredni in narodno zavedni ljudje ne glede na versko ali politično prepričanje in dotedanjo politično pripadnost. Zlasti delaven je bil Krmelj, ki je imel v drugi polovici junija in v juliju vrsto sestankov in pogovorov z nasprotniki Nemcev iz Hotovlje, Poljan in okoliških vasi. Znano mi je, da se je med drugimi sestajal z Jožetom Trpinom, krojačem iz Poljan, Jožetom Dolencem, Jakcovim iz Gorenje Žetine, sedlarjem v Poljanah, Jožetom Bizjakom, uglednim in naprednim kmečkim sinom, Petelinovim, Pavletom Ingličem, sinom kmeta in gostilničarja, Jakucovim, oba iz Srednje vasi, Alešom Klobovsom, kmetom in gostilničarjem, po domače Kamnarjem iz Poljan, z Brdarjem in Pešarjem, uglednima kmetoma iz Vinharij itd. Stalne stike in pogovore je imel z večino svojih sovaščanov v Hotovlji. Nekaj pogovorov je imel tudi z Jožetom Tavčarjem, gostilničarjem na Vidmu v Poljanah in tedanjim županom občine Poljane, pa z Antonom Čadežem, kmetom in gostilničarjem ter lesnim trgovcem, po domače Anžonovcem iz Srednje vasi in Slavkom Grošljem, velikim kmetom, po domače Dobenčanom iz Dobja; vsi so bili zelo ugledni občani in simpatizerji OF. Od Krmeljevih sodelavcev je bil še prav posebej prizadeven Janez Peternel, Brdar iz Vinharij, ki je kot napreden in zelo ugleden kmet poleti in jeseni 1941 pridobil za sodelovanje v OF večino kmetov v Vinharjah in okoliških vaseh. H Krmelju na dom je stalno zahajal tudi moj brat Janez.

Maks Krmelj je imel v tem času več sestankov tudi s predstavniki bivših političnih strank različnih političnih nazorov in prepričanj. Ker so ti soglašali s programom OF in v načelu priznali vodilno vlogo partije, je bil že konec julija 1941 sestavljen odbor OF v Poljanah kot prvi v Poljanski dolini. V odboru so bili predstavniki vseh treh osnovnih političnih grupacij tedanje občine Poljane. Ustanovni sestanek odbora je bil na Krmeljevem domu v Hotovlji. Odbor so sestavljali trgovec Lado

Jamar in mesar Franc Marolt, oba iz Poljan, kot predstavnika Sokolov in nacionalistov, Leopold Krmelj, Podborštarjev iz Poljan in Pavle Kos, Kočarjev iz Vinharij, predstavnika katoličanov, ter Maks Krmelj in Rudi Robnik, zastopnika komunistov. Sekretar odbora je bil Krmelj. Na sestankih so obravnavali položaj na terenu, pretresali navodila in razpoložljivo propagandno gradivo in določali naloge odbora kot celote ter tudi naloge posameznih članov. Odbor je s pomočjo zaupnikov razširil svojo dejavnost tudi na območje občine Javorje in bil zelo dejaven do konca oktobra, ko sta predstavnika katoličanov prenehala prihajati na sestanke odbora. Pod vplivom govorov dr. Mihe Kreka in dr. Alojza Kuharja, članov begunske jugoslovanske vlade v Londonu, in njunih pozivov privržencem, da naj ne sodelujejo v OF in počakajo, češ da je za oborožen upor še prezgodaj, saj bi bil zaradi vojaške premoči okupatorjev brezupen in bi slovenskemu narodu povzročil nepotrebno prelihanje krvi itd., sta preprosto prenehala delovati za OF.

Ker je bilo tedaj na Poljanskem partizansko narodnoosvobodilno gibanje med ljudmi že globoko zakoreninjeno in je bila organizacijska mreža OF po vaseh široko razmahnjena, njun izstop iz odbora ni povzročil večje škode. Vsekakor je bila škoda, da sta zavrnila nadaljnje sodelovanje v OF kljub pregovarjanju Maksa Krmelja in drugih članov.

Že tedaj se je namreč vedelo, pozneje pa se je to jasno pokazalo, da ti pozivi predstavnikov begunske vlade v Londonu niso bili utemeljeni in upravičeni, da pri tem ni šlo za dobrobit slovenskega ljudstva, kajti če ne bi bilo partizanskega narodnoosvobodilnega gibanja in oboroženega upora proti nemškemu okupatorju, ki je bil sad vseljidskega gibanja pod vodstvom OF, bi bili Nemci že do novembra 1941 izselili pretežni del prebivalstva Gorenjske. Tedaj je šlo za obstoj in ohranitev slovenskega prebivalstva na območjih, ki so bila pod nemško okupacijo. Begunski vladi in njenim slovenskim predstavnikom v Londonu pa je šlo za ohranitev stare družbene ureditve in oblasti ter utrditev zrahljanih strankarskih pozicij. Program OF pa je ogrožal njihovo neomejeno oblast in prejšnje pozicije.

Program OF je med drugim določal, da po narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast OF in da bo ta oblast potem uvedla dosledno ljudsko demokracijo. Prav ti točki programa sta bili poleg izгона okupatorjev in osvoboditve slovenskega naroda za pretežni del prebivalstva, ki ni bilo zadovoljno s prejšnjo oblastjo, najbolj sprejemljivi in privlačni.

V drugi polovici avgusta je uspelo Krmelju ob pomoči Antona Oblaka, Švedreta in Vinka Oblaka ustanoviti odbor OF v Gorenji vasi. Tudi ta odbor so sestavljali predstavniki vseh treh temeljnih političnih skupin: zdravnik dr. Milan Gregorčič in trgovčev sin Rajko Jelovčan, po domače Boštinov, oba iz Gorenje vasi, predstavnika nacionalistov in Sokolov,

Jože Demšar, lastnik žage in kmet, Franceljnov iz Gorenje vasi in Tomaž Potočnik, kmet in mlinar, Nackov iz Hotavelj, predstavnika katoličanov, ter Anton Oblak, Švedre, in Vinko Oblak, priučen mesar in pek, predstavnika komunistov.¹⁴

Za Žiri in celotno tamkajšnje širše območje kraja je bil odbor OF ustanovljen konec septembra 1941. Na območju Žirov je kot organizator OF tedaj največ deloval domačin Vinko Oblak, ki je živel v Gorenji vasi in bil član partijske organizacije v Poljanah. Poleti in jeseni 1941 je nekajkrat prišel na Žirovsko tudi Maks Krmelj. Prvič nekako sredi avgusta. Z njim je prišel Pavle Peternel, Brdarjev iz Vinharih, ki je imel tukaj dve teti, in sicer Francko pri Županu na Dobračevi in Ano pri Zajcu v Žireh, ter bratranca Albina Čadeža, Lojzovega iz Poljan, ki je kot kleparski in kotlarski mojster delal in živel v Novi vasi. Poleg teh sta obiskala še nekaj drugih Žirovcev, o katerih sta zvedela, da so simpatizerji OF. Med njimi tudi Jožeta Kavčiča, trgovca s čipkami, po domače Muhovcovega iz Stare vasi in gostilničarja Lojzeta Gostišo.

Krmelj je kmalu spet prišel v Žiri, takrat z Lojzetom Kebetom-Štefanom, vodjem poverjeništva CK KPS za Gorenjsko in organizatorjem OF na Gorenjskem. V gostilni Lojzeta Gostiše sta imela sestanek z Albinom Čadežem, Jožetom Kavčičem-Miklavžem in drugimi organizatorji in simpatizerji OF. Med nekim svojim obhodom po Žirovskem je Krmelj obiskal in se pogovarjal tudi z uglednim kmetom Tomažem Mrovljetom, po domače Kokeljnom z Ledinice in Lojzetom Dolinarjem, Krogarjevim z Ledinice, simpatizerjema in sodelavcema OF.¹⁵

Predvsem pa je na tem območju deloval Vinko Oblak, ki je ob sodelovanju Albina Čadeža in Jožeta Kavčiča ter nekaj drugih sodelavcev OF vodil organizacijske priprave za ustanovitev odbora OF. Ustanovni sestanek je bil konec septembra 1941 v hiši Jožeta Kavčiča, trgovca s čipkami, Muhovcovega iz Stare vasi pri Žireh. Sestanka se je udeležilo devet domačinov, sodelavcev in simpatizerjev OF: krojaški mojster Rudolf Bačnar, kleparski in kotlarski mojster Albin Čadež, kmečki delavec Lojze Dolinar, čevljarski pomočnik Vinko Govekar, kmet Ivan Kavčič, mesarski pomočnik Mirko Kolenc, krojaški pomočnik Rado Kosmač, čevljarski pomočnik Franc Giacomelli in Jože Kavčič.¹⁶ Poleg navedenih sta bila na sestanku tudi Vinko Oblak in Tone Nartnik-Črnivc, član OK KPS Kranj in komisar partizanske skupine, ki je kot zarodek bodoče Poljanske čete bila na območju Poljanske doline. Sestanek je vodil Nartnik. Vinko Oblak je pritegnil k delu še več drugih simpatizerjev OF, med njimi Žirovce trgovca Filipa Potočnika, čevljarskega podjetnika Pavleta Zajca, kmeta Valentina Kržišnika in Viljema Kopača. Simpatizer in sodelavec OF je bil tudi Ivan Blažič-Sivec, kmet in gostilničar, po domače Župan na Dobračevi.

Tudi odbor OF v Žireh je bil zelo dejaven v organizacijsko-političnem delu med ljudmi. Člani odbora OF in drugi sodelavci so osebam, ki so jim zaupali in so se nanje zanesli, tolmačili program OF in jih pridobivali za sodelovanje v organizaciji OF ter za oboroženi boj proti okupatorju. Angažirali so jih za zbiranje orožja in municije ter drugih potrebščin za partizane, pa tudi za zbiranje podatkov o delovanju okupatorja in njegovih sodelavcev, ki so bili sicer zelo redki, za narodnoosvobodilno gibanje pa zelo nevarni in škodljivi.

Da je odbor OF lahko izvajal svoje naloge in usmerjal ter koordiniral delovanje svojih zaupnikov in privržencev, je imel od ustanovitve do konca 1941 več sej, ki so bile zaradi konspiracije in večje varnosti vsakokrat na drugem mestu oziroma pri drugem članu. Tako je bil ustanovni sestanek v hiši Jožeta Kavčiča, naslednji pri Albinu Čadežu in zatem pri Valentinu Kržišniku v Novi vasi, sredi decembra pa pri Zalešanu na Žirovskem vrhu. Skratka, organizacija OF v Žireh je od vsega začetka delovala zelo agilno. Zanesljivo vem, da so nekateri Žirovci vzdrževali stike z organizatorji in sodelavci OF tudi zunaj Žirov. Tako je bil Tone Kržišnik-Ljubo povezan s sodelavko OF v Škofji Loki Meri Govekar, zaposlena je bila v veletrgovini Kašman, in z menoj. Zalagal sem ga s propagandnim gradivom OF. Srečevala sva se pri nabavi živil in drugega blaga pri trgovcih v Škofji Loki. Brata Vinko in Pavle Žakelj, Barteljčkova iz Stare vasi, ki sta živela in delala v Kranju, pa sta imela stike z organizacijo KP in OF v Kranju. Pogosto sta prihajala domov v Žiri in delovala med ljudmi kot aktivista OF.¹⁷

Na območju občine Oselice je bil glavni organizator OF in priprav za splošno vstajo Anton Peternel-Klemen, po domače Vovšarjev s Koprivnika. Bil je zaveden Slovenec in naprednjak, mrzil je okupatorja od vsega začetka in se je na tamkajšnjem območju prvi vključil v delo kot organizator OF in narodnoosvobodilnega gibanja. Kakor drugod v Poljanski dolini oziroma na Gorenjskem je tudi tu narodnoosvobodilno gibanje vzniknilo kot odgovor na naraščajoče nemško nasilje in uvajanje nemškega »novega reda«. Nemci so že maja zaprli mesarja Karola Marolta iz Sovodnja in julija izselili tri družine, in to Karola Marolta iz Sovodnja, kmeta in trgovca Lovra Telbana, po domače Kalarja ter Jakoba Slabeta, po domače Kalarjevega mlinarja, oba s Podjelovega brda pri Sovodnju. Med ljudi so zasejali skrb in razmišljanje o odporu.

Anton Peternel-Klemen je pred vojno deloval v Društvu kmečkih fantov in deklet. Bil je lastnik žage od 1934. leta in se je ukvarjal z razrezom lesa za okoliško prebivalstvo in za trgovce z lesom. Med slednjimi je bil tudi kmet in gostilničar Anton Čadež, Anžonovec iz Srednje vasi. Peternel v pisnih spominih na odpor proti okupatorju v letih 1941–1943 začetek svojega delovanja v narodnoosvobodilnem gibanju opisuje takole:

»Ker sem bil z Anžonovcem iz Srednje vasi, za katerega sem pogosto rezal les, v dobrem poznanstvu in sem mu povsem zaupal, sem mu v nekem razgovoru izrazil svojo globoko in silno ogorčenost nad nasiljem nemških oblasti nad nedolžnim prebivalstvom ter mu dejal, ali res ni nobene poti in možnosti, da se temu nasilju upremo. Odgovoril mi je, če te to zanima in če tako misliš, bom pa poslal k tebi nekega človeka, pa se bosta pogovorila, kaj narediti in kako ukrepati. V tem razgovoru pa mi Anžonovec ni povedal, kdo se bo zglasil pri meni, temveč sva se dogovorila, da ga bom spoznal po geslu, s katerim me bo ta nagovoril, in sicer me bo vprašal, ali imam res naprodaj čebele. Kmalu potem, bilo je nekako konec julija ali v začetku avgusta, sta prišla k meni na žago, kjer sem delal, dva možakarja, ki ju nisem poznal. Eden od njiju me je vprašal, ali imam res naprodaj čebele. Takoj sem vedel, da je to tisti človek, ki ga je k meni napotil Anžonovec. Bil je to Maks Krmelj, po domače Krivar iz Hotovlje, kakor se mi je potem predstavil, z njim pa je bil Valentin Rihtaršič, po domače Jurčkov iz Poljan, kakor sem zvedel kasneje.«¹⁸

Krmelj in Rihtaršič sta v daljšem pogovoru seznanila Peternela s trenutnim stanjem in razvojem dogodkov doma in v svetu. Povedala sta mu, da priprave za splošno vstajo tečejo ne le na Gorenjskem in drugod v Sloveniji, temveč po vsej Jugoslaviji, in da je oborožena vstaja ponekod v Srbiji in Črni gori že izbruhnila ter da so partizani tam osvobodili nekatera območja. Pojasnila sta mu, da je bila aprila v Ljubljani ustanovljena ilegalna politična organizacija Osvobodilna fronta slovenskega naroda, ki je prevzela vodstvo in si zadala nalogo, da slovenski narod popelje v boj za osvoboditev izpod nacifašističnega jarma. Njena oborožena pest je nastajajoča nova slovenska partizanska vojska. Nadalje sta ga seznanila s temeljnimi točkami programa OF in partizanskega narodnoosvobodilnega boja ter mu dala navodila za delo med ljudmi. V branje sta mu priporočila izročni ciklostilno razmnožen izvod glasila OF Slovenski poročevalec, ki naj mu služi kot pripomoček pri delu z ljudmi. Naročila sta mu, naj pridobi za sodelovanje v OF in narodnoosvobodilnem gibanju čim več ljudi, jih seznani s tem, kaj se pripravlja, in mednje ter preko njih čim širšemu krogu prebivalstva posreduje razpoložljivo partizansko literaturo ter tako razširja krog simpatizerjev in sodelavcev. Poudarila sta, da je nadaljnja zelo pomembna naloga sodelavcev OF tudi zbiranje orožja, municije in druge vojaške opreme za partizane. Kar zadeva povezavo z organizacijo OF v Poljanah so se dogovorili, da bo javka v krojaški delavnici Jožeta Trpina v Poljanah. Z njim naj bi se Peternel povezal in potem pri njem dobival propagandno gradivo OF ter napotke za nadaljnje delo.

V smislu teh navodil je Peternel takoj razvil živahno agitacijsko-propagandno delo med ljudmi in v raznih pogovorih pridobival znanje

in prijatelje za sodelovanje v OF. Med prvimi je pritegnil k sodelovanju Pavleta in Johana Gantarja, Graparjeva iz Hobovš. Z njihovim skupnim in vztrajnim delom se je krog sodelavcev hitro širil. V delo so se vključili mizar Boštjan Jezeršek, Zatravnčkar iz Stare Oselice, njegov brat Jernej Jezeršek, Škrbinov iz Stare Oselice, Janez Bogataj z Javorjevega Dola, Niko Kosmač, Pajklcov iz Hobovš in pozneje tudi Franc Guzelj, Mecon iz Nove Oselice, predvojni komunist, zaposlen v Železarni Jesenice, ki se je zaradi nevarnosti aretacije med prvimi umaknil v ilegalo oziroma k partizanom na Mežakljo. Avgusta 1941 je odšel v Ljubljano, jeseni se je vrnil domov v Novo Oselico in se takoj vključil v priprave na vstajo.¹⁹

Z območja Fužin in Trebije so se med prvimi vključili v narodno-osvobodilno gibanje mlinar Jože Kumer, po domače Jakaponc in kovač Franc More, oba iz Trebije, brata Julij in Franc Galičič, Lovranova s Fužin in krojač Matevž Poljanšek, Jeričev iz Hobovš, ki je bival na Fužinah. Odločen privrženec OF je bil tudi Janez Kristan, Šemenikov iz Sela pri Žireh, ki je bil kot zidar zaposlen pri obnovitvenih delih na cesti Trebija–Fužine–Sovodenj, ki jih je izvajala firma »Friedl & Madile« iz Celovca. Deloval je zlasti pri cestnih delih. Naštete sta vključila v delo Vinko Oblak in Pavle Inglič, Barbarčev, oba iz Gorenje vasi.²⁰

Ob pomoči drugih sodelavcev je Anton Peternel-Klemen konec septembra 1941 pripravil širši sestanek s simpatizerji OF s tamkajšnjega območja. Sestanka se je udeležilo okrog petnajst ljudi s Koprivnika, iz Hobovš, Stare in Nove Oselice, z Javorjevega Dola in iz Sovodnja. Sestanek je bil v Bendetovih jamah, opuščenih rovih nekdanjega rudnika v Koprivniku. Pozneje sta bila tu še dva sestanka, a je bila udeležba na njih manjša kot prvič. Na sestankih so se dogovorili o nadaljnjem delu in med drugim sklenili, da izvedejo sabotažno-diverzantsko akcijo. Na cesti med Fužinami in Hobovšami so na več krajih s podiranjem drevja naredili zapreke in ob njej požagali okrog deset telefonskih drogov in z njih pobrali žico.

Poleti in jeseni 1941 se je Peternel udeležil več sestankov tudi v drugih krajih. Konec avgusta je bil skupaj s Pavletom Gantarjem na sestanku v gostilni pri Moderjanovcu na Selu pri Žireh, ki ga je vodil neki njima neznan človek. Spominja pa se, da je bil med udeleženci sestanka tudi Lojze Dolinar, Krogarjev z Ledinice. Malo pozneje je bil povabljen na sestanek v Podgoro. Ta sestanek je bil ob poti, ki pelje v Grobnik, vodil pa ga je Maks Krmelj. Z njim je bil tudi Anton Oblak, po domače Švedre iz Gorenje vasi. To je bil širši sestanek, ki so se ga poleg Peternela udeležili tudi Pavle Gantar iz Hobovš, Janez Bogataj z Javorjevega Dola, Boštjan Jezeršek iz Stare Oselice, Jože Kumer in Franc More iz Trebije, Franc Galičič in še nekaj drugih. Bolj pozno jeseni pa je bil poklican na sestanek v Volaško grapo. Tovariša, ki je vodil sestanek, Peternel ni poznal, sodi pa, da je bil ali Lojze Kebe ali Tone Nartnik. Tudi

tega sestanka se je udeležilo več sodelavcev OF, vendar se izmed njih spominja le Švedreta iz Gorenje vasi in Janka Šinkovca, Logarja iz Čabrač.²¹

Od sestanka v Podgori je Peternel vzdrževal stike z organizatorji OF prek Švedreta, pri njem je dobival navodila in smernice za delo ter Slovenskega poročevalca in drugo partizansko literaturo, da jo je potem razpečeval naprej med sodelavce in simpatizerje OF. Po navodila in literaturo k Švedretu v Gorenjo vas je hodil večinoma sam, včasih je namesto njega šla njegova žena Ančka. Po Krmeljevem naročilu je Peternel vzpostavil stike tudi čez mejo, na Primorskem, in to s svojim sorodnikom Albinom Filipičem iz Spodnje Idrije, o katerem je vedel, da je odločen protifašist. Od jeseni 1941 je z njim vzdrževal stalno zvezo, občasno sta se obiskovala v Spodnji Idriji in na Koprivniku. Filipiču je posredoval propagandno gradivo OF in ga seznanjal s sprotnim dogajanjem in nalogami. Leta 1942 ga je Filipič povezal z znanim primorskim aktivistom Jako Platišem. Z njim je poslej imel stalno povezavo.²²

Med Peternelovimi sodelavci so bili najaktivnejši Pavle Gantar, Boštjan Jezeršek in Franc Guzelj. Ko so ugotovili, da so Nemci nekaj zavohali in da jim grozi aretacija, so se odločili, da se umaknejo v ilegalo oziroma odidejo v partizane. Prva sta 10. decembra odšla Boštjan Jezeršek in Franc Guzelj, nekaj dni pozneje pa še Peternel, Pavle Gantar in Niko Kosmač iz Hobovš. Odšli so na dogovorjeni kraj na Grobnik pri Podgori, kjer naj bi jih kot vodič pričakal Švedre. Ker pa ga ni bilo, so se vrnili domov in poslali Peternelovo ženo Ančko k Švedretu v Gorenjo vas. Dogovorila sta se, da pridejo v torek, 16. decembra, zvečer spet na javko na Grobnik. Takrat je Švedre prišel ponje in jih po stranskih poteh odvedel v Vinharje, kjer jih je pričakal neki partizan. Odpeljal jih je na Bukov vrh k Skoblu, kjer so se pridružili Cankarjevemu bataljonu. V nedeljo, 21. decembra, sta bila Peternel in Jezeršek z nekaj soborci kot mobilizacijska patrulja poslana na domače območje. Prebivalstvo naj bi obvestili, da je prišel čas za splošno vstajo, zato politično in vojaško vodstvo pozivata ljudi za odhod k partizanom. Patrulja naj bi zbrala prostovoljce, ki bi se odzvali pozivu OF in se odločili za odhod k partizanom in jih odpeljala v Cankarjev bataljon.

Partijska organizacija v Poljanah je takoj po ustanovitvi postala žarišče široko zasnovanega narodnoosvobodilnega gibanja v Poljanski dolini. Njeni člani in kandidati ter člani odbora OF so vneto delovali med ljudmi, jim tolmačili program OF in potrebo po oboroženem upor in pritegovali v delo vse, o katerih so ugotovili, da so zavedni Slovenci in nasprotniki okupatorja. Partijska organizacija in odbor OF v Poljanah sta med prebivalstvom delovala prek čedalje širše mreže zaupnikov OF. Njihova naloga je bila, da po sorodstvenih in prijateljskih vezah in

znanstvih pridobivajo ljudi za sodelovanje in jih pripravljajo na oboroženi upor ter prek njih širijo med prebivalstvo literaturo, da bi bilo čim več ljudi seznanjenih s programom OF in cilji narodnoosvobodilnega boja ter s stanjem in razvojem partizanstva in partizanskih akcij na Gorenjskem in drugod po Sloveniji in Jugoslaviji. Vsak zaupnik se je trudil, da bi vzdrževal s svojim krogom sodelavcev in simpatizerjev OF redne stike. Tako je literatura, ki smo jo dobivali, prišla v roke precejšnjega števila ljudi in kljub skromnemu številu izvodov Slovenskega poročevalca ali letakov jih je prebralo razmeroma zelo veliko. Vsak izvod je navadno potoval iz rok v roke. Čeprav je zaradi konspirativnosti večji del zaupnikov OF poznal poleg tistih, ki jih je sam pritegnil k delu, le enega ali dva organizatorja, se je zanimanje za literaturo v jesenskih dneh zaradi razširitve zaupniške mreže zelo povečalo. Zato je literature vedno primanjkovalo. Jaz sem sprva, to je v juliju 1941, na primer dobival le po en ali dva izvoda Slovenskega poročevalca in drugega propagandnega gradiva, jeseni pa mi ni več zadoščalo šest do osem izvodov; toliko sem jih zaradi prevelikega povpraševanja in pomanjkanja lahko dobil.

Zbirno središče za povezavo zaupnikov s frontno organizacijo v Poljanah je bilo v krojaški delavnici Jožeta Trpine v Poljanah. Pri njem sem od septembra naprej dobival vso literaturo, ki mi je bila dodeljena za oskrbovanje tistih sodelavcev in simpatizerjev OF, ki sem jih pritegnil v delo. Od julija do septembra pa sta mi propagandno gradivo OF dajala Valentin Rihtaršič iz Poljan in Anton Oblak, Švedre iz Gorenje vasi. Ta je pogosto prihajal v Javorje in se redno zglašil v gostilni pri Marjanci, to je pri Grošljevih, kjer sem bil v službi. Ob teh obiskih mi je izročal partizansko literaturo. Grošljevi so bili od vsega začetka vključeni v delo in so s svojim velikim ugledom in vplivom največ pripomogli k uspešnemu razvoju narodnoosvobodilnega gibanja na območju občine Javorje.

Ob silnem razmahu mreže zaupnikov je imela poljanska partijska in frontna organizacija jeseni 1941 že vzpostavljene zveze na vseh straneh. Krmelj je vzdrževal zvezo z organizacijo v Škofji Loki in organizatorji upora v Selški dolini. Švedre je bil gonilna sila odbora OF v Gorenji vasi, obenem pa je imel zvezo s Tonetom Peternelom-Klemenom, organizatorjem OF na območju Sovodnja, Oselice in Trebije. Vinko Oblak, Mlakarjev iz Gorenje vasi, je bil povezan z odborom in zaupniki OF v Žireh, Valentin Rihtaršič in Jože Trpin, krojaški mojster, oba iz Poljan, pa z menoj in Francem Grošljem, Marjančnem iz Javorij, ki je s svojim ugledom ter velikim prizadevanjem pritegnil k delu za OF precej ljudi in s katerim sva bila najbolj vneta organizatorja OF na območju občine Javorje. Kurirsko zvezo z Ljubljano, odkoder je bilo nekajkrat poslano na rotorju razmnoženo propagandno gradivo OF, so prek Dolomitov

vzdrževali Janez Šubic, Narigarjev iz Bukovega Vrha, njegov brat France in Martin Pohleven, Migut iz Kremenika, ter Maks Kalan, Snežetar iz Hotovlje.²³ Pri njem je bila tudi javka za politične delavce okrožnega in pokrajinskega političnega vodstva, ki so pri opravljanju svojih nalog prihajali na poljansko območje ali potovali po dolini. V hiši Maksa Kalana ali v njeni bližini je bilo v letu 1941 in pozneje več pomembnih sestankov.²⁴

Poleg teh zvez so obstojali tudi drugi kanali za širjenje propagandnega gradiva OF med ljudmi, ki smo jih vzdrževali organizatorji OF s sodelavci in zaupniki zunaj domačega območja. Tako sem imel na primer od avgusta 1941 stalne stike z Jankom Štalcem, Mešičevim iz Martinj Vrha, Tonetom Mulejem, hlapcem v gostilni pri Otetu v Škofji Loki in z že omenjenim Tonetom Kržišnikom-Ljubom iz Žirov. S slednjim sem se redno srečeval v Škofji Loki, kjer sva nabavljala živila in drugo blago, jaz za trgovino in gostilno Marjance Grošelj v Javorjah, Ljubo pa za trgovino svojega očeta. Na območju Javorij sem pridobil za delo in imel stalno zvezo z okrog dvajsetimi sodelavci in zaupniki OF. Med temi so bili Martin Krek, mlinar v Peklu in Janez Tavčar, najemnik mlina, Sevnčar, oba iz Dolenčič, iz Javorij pa Anton Peternel, Rupar, Anton Dolinar, Podbregar in njegova sinova Tone in Francelj, Slavko Bogataj, Vrbanov, ter Franc, Janez, Tone in Lojze Kokalj, Srakarjevi, in Janez Kokalj, Kovačev, bivši narednik jugoslovanske vojske; nadalje Tone Tušek, Košanc iz Četene Ravni, pozneje pa tudi Janko Jelovčan, Plazniški iz Dolenje Žetine, ki je tedaj služil za hlapca pri Mežnarju na Gori, in Tone Debeljak, Podmlačanov iz Mlake, ter še nekaj drugih iz okoliških vasi. Vsem sem od septembra dajal v branje propagandni material. Nekateri od njih so mi pridno pomagali pri odkrivanju in zbiranju orožja in municije. Tudi Franc Grošelj, Marjančen iz Javorij, je kot odločen privrženec OF v priložnostnih pogovorih z ljudmi, ki so prihajali k njim v trgovino in gostilno, dajal v branje tistim, ki jim je povsem zaupal, propagandno gradivo OF. Nekaterim pa je to gradivo redno izročal, med njimi Antonu Možini, Degerinu iz Dolenčič, Janezu Gartnerju, Mežnarju z Jarčjega Brda, in Martinu Demšarju, zidarskemu mojstru, Šolskemu z Malenskega Vrha.

Moji bratje Frenck, Janez in Jože so delovali predvsem v rojstni vasi Delnice in v sosednjih vaseh Podobeno in Volča, Frenck pa tudi v Lomu, kjer je bila doma njegova žena. V Delnicah so pritegnili k sodelovanju v OF pretežni del vaščanov; posebno zavzeti sodelavci so bili Janez Kisovec, Degerinov, Tomaž Dolenc, Povle, Franc Kržišnik, Podprivovec, in Franc Luznar, Tork. Lahko trdim, da so bili v letih 1941 in 1942 vsi vaščani Delnic na strani OF in partizanov, šele v letih 1944 in 1945 jih je nekaj prešlo na nasprotno stran. Poleg tega je brat Jože imel tudi zvezo z družino kmeta Zemanta na Primskovem pri Kranju, mislim, da

so se pisali Cerar, kjer je bil pred vojno v službi kot hlapec in še z nekaj drugimi znanci na Primskovem. Občasno jim je prinašal v branje propagandno gradivo OF. V Podobenu je bil vnet sodelavec kmet in žagar Alojz Kržišik, Povlč, in njegova družina. Propagandno gradivo je Kržišniku dajal v glavnem moj brat Frenck, on pa ga je posredoval naprej Jožetu Rinku, lesnemu trgovcu na Muravah, ki mu je na svoji žagi rezal les. V Podobenu je med drugim deloval Pavle Kos, Močinkarjev, ki je imel zvezo tudi z organizacijo v Poljanah preko Pavleta Oblaka, Kisovskega mlinarja z Bukovega Vrha. Tomaž Dolenc, Povle, je pridobil za sodelovanje v OF uglednega kmeta Jožeta Berganta, Zadobnika s Florjana nad Zmincem, ter svojega brata Jurija Dolenca, Jamnika iz Sopotnice. Vsi navedeni in preko njih še mnogi drugi so dobivali in brali Slovenskega poročevalca in drugo gradivo OF.

Pomembna naloga zaupnikov in zaščitnih trojk je bila v začetku, poleg razširjanja mreže simpatizerjev in sodelavcev OF ter razpečevanja propagandnega gradiva – letakov z razglasi in Slovenskega poročevalca, tudi poizvedovanje za orožjem in municijo ter zbiranje tega. K poizvedovanju za orožjem na javorskem območju sem pritegnil Toneta in Franceljna Dolinarja, Podbregarjeva iz Javorij. Naloge sta se lotila zavzeto. Obvestila sta me o vrsti ljudi, ki naj bi imeli orožje ali municijo. Z vsemi sem stopil v stik. Nekateri so zanikali, da imajo orožje, večina pa jih je bila pripravljena sodelovati. Julija sta me Podbregarjeva obvestila, da verjetno imata puškomitraljeze Janko Zupanc, Bajtarjev, in eden od Plazarjevih fantov, oba iz Četene Ravni. Po dolgem obotavljanju sta le priznala, da imata vsak po enega. Oba sem pregovoril, da sta mi jih prodala. Pogovarjal sem se z vsakim posebej, saj drug o drugem nista vedela, da imata vsak svoj puškomitraljez, saj sta to skrivala pred drugimi. Plazarjev je imel puškomitraljez skrit na smreki na Starem vrhu. Zanj sem plačal 40 rajhovskih mark. Kakšnih deset dni pozneje sem dobil puškomitraljez tudi od Janka Zupanca in poleg še zaboje municije. Za oboje sem mu dal 50 mark. Jeseni sem tako dobil še pet pušk in tri zaboje municije. Nekako prvi teden decembra 1941 sem dobil puškomitraljez tudi od Janka Jelovčana, Plazniškega iz Dolenje Žetine, ki je bil tedaj, kot že rečeno, v službi kot hlapec pri Mežnarju na Gori. Po puškomitraljez sva šla v gozd za Mežnarjevo domačijo, kamor ga je bil skril. Zadnji dan pred svojim odhodom v partizane, v nedeljo, 21. decembra, sem skupaj z bratom Jožetom in Janezom Kisovcem, Degerinovim iz Delnic, dobil še puškomitraljez, več bomb in precej municije pri Gošarju v Gorenji Žetini. Puškomitraljeza, ki sem ju dobil v Četeni Ravni in nekaj pušk sem skril v votlino pod streho nabožnega znamenja, ki je stalo za Tomaževo hišo v Javorjah, nekaj pušk pa sem izročil v hrambo bratu Jožetu. Municijo v zabojih sem zakopal na več krajih v bližini Marjančne šupe v Javorjah. Puškomitraljez, ki sem ga

dobil od Plazniškega Janka na Gori, pa sem zakopal v seno na podstrešju šupe. Ponj sta kmalu zatem, ko sem ga prinesel z Gore, neki večer prišla Valentin Rihtaršič, Jurčkov iz Poljan, in Tone Dermota, Marjenetov iz Žabje vasi, ter ga odnesla v tedaj nastajajočo Poljansko četo.

PRIHOD PARTIZANSKE SKUPINE

Zaradi nevarnosti aretacije so se nekateri komunisti in protifašisti umaknili v ilegalo že v maju, še več jih je ob naraščajočem nemškem nasilju odšlo v juniju in juliju, zlasti po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo, v nedeljo, 22. junija 1941. Ilegalci so se zbirali v manjše in med seboj nepovezane skupine. Sredi julija je prišel na Gorenjsko iz Ljubljane član CK in glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Stane Žagar z nalogo, da organizira in pripravi oboroženo vstajo. Na sestankih partijskih in vojno-revolucionarnih komitejev jeseniškega in kranjskega okrožja v dneh 17. in 20. julija je sodelovalo petnajst do dvajset tovarišev. Sestankov sta se poleg Žagarja udeležila tudi Tomo Brejc-Pavle, ki je sočasno zastopal kamniško okrožje, in Lojze Kebe-Štefan. Med drugim so sklenili, da je treba skupine ilegalcev seznaniti s partizanskim zakonom, ki ga je pripravilo glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, jih oborožiti in združiti v čete, ki naj takoj prično diverzantske akcije in napade na manjše sovražne enote.^{25 in 26}

V zvezi z navedenim sklepom gorenjskega političnega in vojaškega vodstva je bil v nedeljo, 27. julija, pri Sv. Lenartu v Selški dolini sestanek komunistov z območja Škofje Loke, Selške in Poljanske doline.²⁷ Sestanek je vodil Lojze Kebe. Iz poljanske partijske organizacije so se ga udeležili Maks Krmelj, Rudolf Robnik in Anton Oblak, iz okrožnega komiteja KPS Kranj Tone Nartnik, iz Selške doline so bili Ivan Tomažin, Kocjanov iz Bukovščice, Peter Šmid iz Selc in še nekdo, iz Škofje Loke pa ni prišel nihče. Kebe je navzočim orisal položaj, ki je nastal z napadom Nemčije na Sovjetsko zvezo in izseljevanjem prebivalstva z Gorenjskega in Štajerskega ter naloge, ki jih imajo v tem položaju komunisti in protifašisti. Sklenjeno je bilo, da se iz vrst predanih aktivistov kadruje novo članstvo v KP in da je treba povečati prizadevanja za razvijanje odborov OF in delovanje med ljudmi. Obenem je treba povsod začeti napadati sovražnika in uničevati njegove žive sile ter izvajati sabotažne akcije, diverzije in uničevati komunacijske povezave, kar vse bo slabilo okupatorjevo moč in oteževalo izvedbo njegovih načrtov. Na sestanku je bilo tudi sklenjeno, da se takoj formira partizanska četa oziroma skupina, ki bo kot zarodek bodoče Poljanske čete operirala na območju Poljanske doline. Za poveljnika enote je bil določen Jože Bitenc, za političnega komisarja pa Tone Nartnik.

Prvih osem borcev te skupine se je do 30. julija zbralo v strminah pod Mladim vrhom, kjer so si uredili taborišče. V ponedeljek, 5. avgusta, zjutraj je prišla iz Mohorja preko Sv. Lenarta v taborišče pod Mladim vrhom skupina petih fantov iz prve Kranjske čete, ki jo je vodil Božo Ručigaj iz Kranja. V skupini je bilo skupaj trinajst bork in borcev. Komandir je bil Jože Bitenc, komisar Tone Nartnik, borci pa Janez Tavčar-Sašo, tovarniški delavec, Podrenovcev iz Gorenje Dobrave v Poljanski dolini, ki je pred odhodom v partizane živel v Stražišču, Jože Lahajnar iz Stražišča, Franc Busar z ženo Tilko, rojeno Maček, Ivanka Kobal, Albina Mikuž, Božo Ručigaj, Kocjan Kmetič in Ludvik Vitez ter še dva neidentificirana borca, od katerih je eden bil verjetno Franc Trojar iz Stražišča.²⁸ Vsi navedeni so verjetno pred odhodom v partizane bivali na območju Stražišča oziroma Kranja. Ludvik Vitez je bil kot predvojni komunist od avgusta 1935 do vojne član mestnega komiteja KPS Kranj.²⁹ Tudi Kocjan Kmetič-Edvard je bil predvojni komunist. Po poklicu je bil soboslikar, rojen na Ježici, sredi tridesetih let se je zaposlil kot pomočnik pri Lucijanu Seljaku v Stražišču pri Kranju in se vključil v napredno delavsko gibanje. Leta 1940 je bil sprejet v partijo. Po okupaciji se je takoj povezal v OF in med prvimi konec julija odšel v partizane. Zaradi slabega zdravja so ga po treh mesecih poslali na teren. Pred zimo 1941/1942 se je vrnil na območje Ježice, kjer je potem deloval kot aktivist, član rajonskega komiteja KPS Ježica.³⁰ V jeseni 1941, ko je ta partizanska skupina taborila v Polhovcu nad Logom v Poljanski dolini, se ji je pridružil Janez Dečman, po domače Španov Johan iz Savelj pri Ljubljani, mladostni prijatelj Kocjana Kmetiča.³¹

Večina te skupine ni imela orožja. Oborožili so jih s puškami, ki jih je imela poljanska organizacija OF do tedaj skrite v Perdajčevi grapi pri Poljanah. Ta jim je preskrbela tudi municijo. Skupina se je najprej dalj časa zadrževala v gozdovih in pečinah pod Mladim vrhom in Koprivnikom, pozneje pa na območju Vinharij in Bukovega Vrha ter na Polhovcu. V času, ko je bila pod Mladim vrhom, sem za borce večkrat pripeljal iz Poljan v Javorje hrano v zabojih. Nekajkrat sem zaboje dobil v krojaški delavnici Jožeta Trpina v Poljanah, kamor so jih poslali iz Škofje Loke ali Kranja, enkrat pa v trgovini Lada Jamarja, to je pri Cenetu v Poljanah. Zaboje sem skril v svoji spalnici v Marjančni šupi v Javorjah, kjer sem bil v službi. Hrano sem potem izročal partizanom, ki so ponjo prihajali iz taborišča pod Mladim vrhom, običajno v poznih večernih urah.

Skupina je v poletnih in jesenskih dneh izvedla v sodelovanju z zaščito in posameznimi člani poljanske partijske organizacije več vojaških in sabotažno-diverzantskih akcij. Prva takšna skupna akcija je bila izvedena v Poljanah v noči od petega na šesti avgust. Akcijo je Krmelj opisal v svojem prispevku v Loških razgledih:

»Od obveščevalcev smo zvedeli, da je v trgovini izseljenega trgovca Franca Klobovsa v Poljanah dovolj čevljev in trpežne obleke. Zato je naša partijska organizacija pripravila vse potrebno za vdor v trgovino. Po načrtu smo nameravali izpeljati akcijo petega avgusta. Zato smo povabili vseh trinajst borcev, da so prišli v bližino Poljan, v gozd, imenovan Široki lazi. Tu jih je pričakal Valentina Rihtaršič in jih pripeljal točno nad trgovino, na vrh hriba Podtabor. Naša zaščita, kakor smo jo takrat imenovali, pa je poskrbela za potrebno zavarovanje. Rudolf Robnik je s strojnico pazil, da ne bi prišlo do kakega presenečenja. V tej akciji smo sodelovali domačini, Franc Galičič, Maks Kalan, Rudolf Robnik, Valentin Rihtaršič in jaz. Trgovina je bila bogato založena. Dovolj, da so se vsi dobro oblekli in obuli ter opremili s potrebno kuhinjsko opremo. Nahrbtnike jim je potem izdelal sedlar Jože Miklavčič iz Poljan (gre za pomoto, nahrbtnike je izdelal sedlar Jože Dolenc, Jakcov iz Gorenje Žetine, ki je tedaj živel v Poljanah, op. pis.). S tem smo hitro in zadovoljivo rešili vprašanja, ki so nemalo žulila prve borce v Mladem vrhu.«³²

Malo pozneje, to je okrog 15. avgusta, je bila enaka akcija izvedena tudi v trgovini izseljenega trgovca Franca Sovinca v Brodah. Pri tej akciji je sodeloval tudi moj pokojni brat Janez. V noči od 29. na 30. avgust je ta skupina minirala kamniti most pri Visokem. Miniranje je izvedel Rudolf Robnik. Pri akciji je sodelovalo tudi nekaj članov zaščite iz Poljan. Akcija se ni povsem posrečila, saj del ekrazitnih kock ni eksplodiral, vendar pa je bil most precej poškodovan. Med to akcijo so požagali tudi več telefonskih drogov. Dne 10. septembra je partizanska patrulja pričakala pri Gabrku v zasedi nemškega motociklista in ga potolkla. V noči od 17. na 18. oktober so partizani ob sodelovanju Krmelja in Rudolfa Robnika odpeljali iz hleva na Visokem iz nemške zaplenjene imovine kravo in jo odgnali v svoje taborišče na Polhovcu. Dva dneva pozneje so požagali telefonske droge med Gabrkom in Zmincem.

Trojke zaščite iz poljanske frontovske organizacije so same izvedle več akcij. Trojka pod vodstvom Valentina Rihtaršiča je v prvih dneh julija, potem ko so Nemci odpeljali prve družine in se je pričakovalo, da bodo izseljevanje nadaljevali, postavila ob cesti pri Podpečnem mitralješko zasedo, da bi pričakala in napadla nemške avtomobile s policisti, ko bi prišli po ljudi. Trojka je ves dan vztrajala v zasedi, vendar Nemcev ni bilo. Okrog 20. julija je skupina komunistov in frontovcev iz poljanske organizacije vdrla v Čudetov hlev v Poljanah, last Ceneta Jamarja, v katerem je bilo okupatorjevo zbirno skladišče trofejnega orožja in municije, in odnesla precej materiala. Skladišče je stalo nasproti okrog sto metrov oddaljenega župnišča, v katerem je bila nemška orožniška postaja. V akciji so poleg Krmelja, ki jo je vodil, sodelovali tudi Rudolf

Robnik, Šiškarjev, in Tone Dermota, Marjenetov, oba iz Žabje vasi, krojač Jože Trpin in Valentin Rihtaršič, Jurčkov, oba iz Poljan, ter Franc Galičič, Presečnikov iz Hotovlje. Akcijo so izvedli zato, ker je Kebe poljanski organizaciji naložil, da zbere nekaj orožja za oborožitev tržiške partizanske skupine. Da bi ohranili svoje orožje, ki so ga imeli skritega na več krajih, so se za akcijo odločili na predlog Jurčkovega Tineta. Nemci so seveda takoj ugotovili, da je iz skladišča v Čudetovem hlevu zmanjkalo del orožja in municije, zato so preostalo nemudoma prenesli v posebni prostor v kleti župnišča. Skupina akcije ni mogla več ponoviti, kot je bila nameravala. Puškomitraljez, drugo orožje in municijo je poljanska organizacija potem izročila patrulji tržiške partizanske skupine, ki jo je vodil Jože Pesjak iz Kranja.³³ V noči na 28. julij je Rudolf Robnik porezal telefonske žice med Poljanami in Gorenjo vasjo. Diverzijo je ponovil v avgustu, in to ob sodelovanju mladince Franca Tavčarja, Kosmovega iz Poljan.

MLADINSKA ORGANIZACIJA OF V POLJANAH

Tudi mladina iz Poljan in okoliških vasi, ki so jo poljanski organizatorji OF pridobili za sodelovanje v narodnoosvobodilnem gibanju, je bila zelo aktivna. Najprej je delovala pod vodstvom Jožeta Galičiča, Presečnikovega iz Hotovlje, za njim pa je postal sekretar odbora mladinske OF Ivan Šubic, sin Kočarjeve Marjane iz Hotovlje; ta je tedaj s sinovoma Ivanom in Mirkom, ki je bil dijak, bivala v zgornjih prostorih Dolinarjeve hiše v Poljanah. Oba sta bila med najbolj zavzetimi in aktivnimi člani mladinske OF. Mladinci so sprva zbirali orožje, municijo in drugo vojaško opremo ter denarne prispevke, kmalu pa so svoje delovanje razširili na pisanje plakatov in propagandnih gesel po zidovih ter drugih vidnih mestih in listkov z gesli OF, ki so jih potem trosili po Poljanah in drugih krajih. Pri tem delu sta se najbolj izkazala prav prizadevna in neustrašena brata Šubic. V oktobru 1941 sta neko noč lepila po Poljanah plakate mladinec Franc Tavčar in Jurčkov Tine iz Poljan. Ker so orožniki v Poljanah in gestapo v Škofji Loki sumili, da te akcije izvaja predvsem mladina, so v aretacijah oktobra 1941 prijeli tudi štiri mladince.

Prebiranje razglasov in letakov OF, Slovenskega poročevalca in še zlasti ciklostiranih izvlečkov Hitlerjevega Mein Kampfa, posebej o načrtnem uničenju in suženjstvu manjvrednih ras, med katere so sodili tudi slovanski narodi in z njimi Slovenci, je veliko prispevalo k odločitvi mladih o sodelovanju v narodnoosvobodilnem gibanju in odhodu v partizane, še bolj pa strah pred izseljevanjem, ki je po prvem valu izseljenih postal stvarnost, in pa napovedi in prvi vpoklici mladine na obvezno delo v Nemčiji, kar je v bistvu pomenilo isto.

V mladinsko OF so se vključevali mladinci raznih političnih nazorov in prepričanj in vsi so vneto sodelovali pri izvajanju nalog. Eden od

najprizadevnejših članov je bil tudi Ivan Cankar, Svejnakarjev iz Poljan, veren katolik in član Fantovskega odseka Katoliškega prosvetnega društva v Poljanah (torej »Slovenski fant«), vse do pozivov dr. Kreka in dr. Kuharja iz jugoslovanske begunske vlade v Londonu, ko je nenadoma prenehal sodelovati. Svojim dotedanjim sodelavcem je odkrito povedal svojo odločitev in jim zagotovil, da se zaradi njega ni treba nikomur bati, saj ne bo nobenemu nasprotniku OF ali okupatorskim oblastem izdal tega, kar mu je znano. Rekel je, da bo ostal zvest OF s tem, da bo začasno prekinil sodelovanje v odporu proti okupatorju. Ko je kmalu zatem dobil poziv Urada nemške delovne službe (Arbeitsdienst Amt) za odhod na obvezno delo v Nemčijo, je odšel čez mejo v Ljubljano. Pozneje je bil v službi na Igu pri Ljubljani. Od tu je 1942. leta odšel v partizane, bil ujet in odpeljan v koncentracijsko taborišče Videm v Italiji, kjer je zbolel in 9. septembra 1943 umrl.

Vsekakor pa je največji, rekel bi lahko odločilen, vpliv na vključitev znatnega števila mladih v OF in njihovo pripravljenost za odhod k partizanom imelo neposredno sodelovanje in povezava z organizatorjem OF Maksom Krmeljem ter političnovzgojno delo in predavanja Staneta Žagarja mlajšega, organizatorja in vodje mladinske organizacije na Gorenjskem. Ta je jeseni 1941 nekajkrat obiskal mladinsko organizacijo v Poljanah. Prvega sestanka z njim, ki je bil 4. septembra 1941 v Podpečnarjevi hiši v Poljanah, so se kot predstavniki mladine udeležili Jože Galičič, Stanka Marolt, Mesarjeva iz Poljan, ki je zatem dobila druge naloge, in Rudolf Robnik iz Žabje vasi.

Oktober 1941 se je Žagar zadrževal v Poljanah več dni in imel z mladinsko organizacijo več sestankov in predavanj. Bil je to pravzaprav nekakšen večdnevni tečaj. Nekaj sestankov je bilo v stanovanju Šubičevih v Dolinarjevi hiši v Poljanah. En sestanek, združen s predavanjem, je bil na prostem, na Kuclju nad Hotovljo. Vsi sestanki so bili dobro obiskani in so se jih poleg poljanskih mladink in mladincev udeleževali tudi mladi iz okoliških vasi.³⁴ Med udeleženci so bili: iz Poljan brata Ivan in Mirko Šubic ter Franc Tavčar, Kosmov, iz Hotovlje Maks Čadež, Brejanov, Donat Demšar, Šarovšk, Ivan Šubic, Devjakov, Pavle Rus, Katern, Franc in Stanko Oman, Mihačeva in Jože Galičič, iz Srednje vasi Pavle Inglič, Jakucov, iz Žabje vasi Franc Robnik, Šiškarjev in iz Gorenje vasi Albin Mlakar, ki se je vrnil iz Srbije, kamor je bil izseljen s starši in je živel v ilegali. Udeležba in prizadevno opravljanje nalog kažeta, s kolikšnim zaupanjem in zavzetostjo ter enotnostjo je mladina sprejela in podprla program OF.^{35 in 36} Člana mladinske OF sta bila tudi čevljarški pomočnik Viktor Galičič, Presečnikov iz Hotovlje, ki je bil zaposlen v Žireh, in kovaški vajenec pri Pekalcu Ciril Golja.

Zadnji sestanek z Žagarjem je bil v gostilni Aleša Klobovsa, pri Kamnarju v Poljanah. Namenjen je bil starejšim mladincem. Pred od-

hodom jim je Žagar dal še navodila za izboljšanje dela in predlagal, da se organizacija zaradi lažjega sestajanja in večje varnosti razdeli na več manjših skupin. Svetoval je tudi, naj si izberejo vodstvo, to je odbor mladinske OF, in v organizacijo k delu pritegnejo tudi mladinke, najprej tiste, ki so v raznih oblikah dotlej že sodelovale, in nato tudi simpatizerke.

Kmalu zatem je Jože Galičič sklical sestanek, na katerem so izvolili odbor mladinske OF. Za sekretarja je bil izbran Ivan Šubic iz Poljan, za blagajnika pa njegov brat Mirko, za zvezo z OF (Krmeljem) in partizani pa dotedanji vodja Jože Galičič. Na tem sestanku so sprejeli med člane Nado Tavčar, Kosmovo iz Poljan, ki je že bila aktivna sodelavka OF. Dogovorili so se, da se mladinska OF razdeli na tri skupine, in sicer ločene za Poljane, Hotovljo ter Srednjo in Žabjo vas.³⁷

Poleg navedenih mladincev in mladink, ki so bili organizirani v mladinski OF Poljane, je na poljanskem območju zelo aktivno delovala tudi druga manjša mladinska skupina. V njej sta bili sestre Pavla in Ita Oblak, hčerki Kisovškega mlinarja iz Bukovega Vrha. Bili sta obveščevalki in občasni kurirki za Nartnikovo partizansko skupino. V skupini sta bila tudi Flavij Šubic, Marušnikov iz Dobja in Maks Praprotnik, Cilindrov iz Hotovlje, fant Pavle Oblak in precej starejši od drugih.

Visoka narodna zavest, zavzetost in odločnost članov mladinske OF v Poljanah, da se pridružijo oboroženemu uporu zoper okupatorja, se je izkazala ob poljanski vstaji decembra 1941, saj se je pozivu OF za odhod k partizanom razen Franca Robnika, ki je bil bolan in je kmalu zatem umrl, odzvalo vseh trinajst mladincev. Ivan Šubic iz Poljan je padel v bojih z Nemci 27. decembra 1941 na Bukovem Vrhu, preostalih enajst (razen Pavleta Ingliča, ki se je že po nekaj dneh vrnil domov) pa se je udeležilo bitke v Dražgošah in na Mošenjski planini, kjer so 13. januarja 1942 padli Ciril Golja, Stanko Oman in Mirko Šubic. Donat Demšar je padel 22. januarja 1942 ob preboju iz obkoljene Muhove domačije v Vinharjih, Pavle Rus pa 14. julija 1942 na Pasji ravni kot vodič druge grupe. Franc Oman je padel v nemški ofenzivi na Blegoš v noči na 4. avgust 1942.

RAZVOJ OF IN NARODNOOSVOBODILNEGA GIBANJA JESEN 1941

Dejavnost sodelavcev OF in partizanske akcije drugod po Gorenjskem so dvigale borbene razporejenosti ljudi v Poljanski dolini in krepile njihovo pripravljenost na oborožen upor. V jesenskih dneh 1941 je postala OF med ljudmi zelo priljubljena in razširjena. Veliko rodoljubje in visoka narodna zavest pretežnega dela prebivalstva in prizadevno delovanje organizatorjev OF sta ključna dejavnika, ki sta vplivala na to, da je ljudstvo, ki je mrzilo okupatorje, prisluhnilo pozivu komunistične partije in OF k upor.

Delovanje OF v Poljanski dolini je spremljalo, spodbujalo in usmerjalo gorenjsko politično vodstvo. Lojze Kebe in drugi člani tega vodstva so dokaj pogosto prihajali v Hotovljo h Krmelju, da jih je seznanjal z delom partijske in frontovske organizacije ter stanjem na terenu. Na podlagi teh poročil so potem dajali direktive in navodila za nadaljnje delo. Poleg pogovorov s posameznimi organizatorji OF in narodnoosvobodilnega gibanja na terenu je gorenjsko vodstvo sklicevalo po posameznih območjih tudi širše sestanke in posvetovanja.

Takšni posvetovanji sta imela tudi Lojze Kebe v ponedeljek, 6. oktobra, pri Krmelju v Hotovlji in 19. oktobra Kebetova žena Mira-Vlasta v gostilni Toneta Fojkarja pri Kapucinskem mostu v Škofji Loki. Tedanje stanje in potek obeh posvetovanj opisuje Krmelj v svojem prispevku v Loških razgledih, letnik 1981, takole:

»Rasti narodnoosvobodilne misli je posvečalo gorenjsko politično vodstvo veliko skrb. Da bi dobili temeljitejši pregled nad ustvarjalnim delom in da bi lahko nudili gibanju potrebno pomoč, so na raznih krajih Gorenjske sklicevali posvete. Tako je Kebe pripravil 6. oktobra posvetovanje pri meni v Hotovlji. Na to posvetovanje sta prišla iz Selške doline Ivan Tomažin in Golob, iz Škofje Loke Fojkar (mišljen je Tone Fojkar, delavec iz Škofje Loke, ki je bil zelo zavzet za OF in boj proti okupatorju. Kot član bivše JRZ je prevzel nalogo, da bo deloval med katoličani in pripadniki JRZ in jih pridobival za sodelovanje v OF in NOB. Fojkar je bil potem 13. marca 1942 ustreljen kot talec v Begunjah – op. pis.), iz Poljan so bili razen mene še Robnik, Rihtaršič in Vinko Oblak, četico pa je zastopal Anton Nartnik. Na posvet je prišel še Stane Bečan iz tržiško-kranjskega okrožja. Posvet je bil v mojem čebelnjaku.

Na sestanku je bil Kebe silno oster. Zlasti ostro je kritiziral premajhno dejavnost Poljanske čete. Ugotavljal je, da je v gozdovih Poljanske doline že dalj časa oborožena partizanska enota, ki pa doslej ni izvedla niti ene, še tako majhne vojaške akcije. Zato smo sklenili, da je treba sklicati v enoti sestanek komunistov in se z njimi pošteno pogovoriti, kaj sploh mislijo. Zato smo se dogovorili, da greva v naslednjih dneh na ta sestanek Kebe in jaz. Četa je tedaj še vedno taborila v nedostopnem kamnitem severnem bregu Koprivnika, vzhodno od Blegoša.

Na sestanku na mojem domu smo govorili tudi o pospešenih pripravah na terenu za povečan priliv novincev v partizanske enote. Kot sem že omenil, se je tedaj prav malo ljudi odločalo za odhod v partizane in tudi po drugih krajih Gorenjske je nastajalo nevarno zatišje. Več časa smo posvetili tudi akciji za čim večjo razširjenost Osvobodilne fronte med ljudstvom, zaradi česar bi morali povečati našo propagandno dejavnost. Slovenski poročevalec se je v tem času ljudem priljubil iz dveh razlogov, ker je bil to slovenski tisk, prav posebno pa je bil iskan in zaželen kot obveščevalec o dogajanjih na partizanskih bojiščih. Tega

branja nismo mogli nikdar dovolj preskrbeti. Dogajalo se je, da je posamezna številka krožila tako daleč in dolgo, da je postala že povsem izrabljena in nečitljiva.

Na tem posvetu sem bil imenovan za sekretarja celotnega škofjeloškega okoliša, kot smo že takrat ta predel imenovali.

Kakor je vse kazalo, se nam je s hitrimi koraki bližala trda in neusmiljena zima. Partizanska žilavost je počasi in po malem plahnela. Že precej številne enote so se začele nevarno zmanjševati. Tudi naša četica se je zmanjšala za enega člana. Od septembra pa tja do novembra posebnih napadalnih vojaških akcij na Gorenjskem skorajda ni bilo. Sredi avgusta so okupatorji že kar verjeli, da je odpor zlomljen, ker so nastajale prav nevarna zatišja. Kot pa sem že povedal, je bilo tudi novačenje novih prostovoljcev zelo težavno. Vsi taki in podobni znaki so nas resno opozarjali, da je potrebno še nekaj ukreniti. Prihajajoča zima nas v takem stanju ni smela prehiteti.

V zvezi s temi zelo resnimi zadevami je bilo 19. oktobra sklicano posvetovanje komunistov v Škofji Loki v gostilni Toneta Fojkarja pri Kapucinskem mostu. Na ta sestanek je prišlo le še pet tovarišev: iz Selške doline je prišel Ivan Tomažin, iz Škofje Loke Justin Dolinar, morda, tega se ne spominjam več točno, Fojkar in še nekdo. Iz Poljanske doline sem prišel sam. Slaba udeležba je bila do neke mere razumljiva. Mesto je bilo zelo neprimerno za tako dogovarjanje. Na posvetovanje je prišla Kebetova žena Mira-Vlasta. Najprej smo morali ugotoviti in tudi priznati, da od zadnjega posveta v Hotovljji nismo imeli uspeha. Mira je bila izredno ostra in kritična. Imela je seveda prav.

Na tem posvetu smo ugotavljali, kaj smo doslej storili za povečanje oziroma organiziranje nove partizanske enote. Vlasta je predlagala, da v naslednjem mesecu zberemo za bataljon prostovoljcev. Ker je bilo na tem področju zelo malo komunistov, je bila zahteva težko ustvarljiva. Kljub temu smo njen predlog sicer s težavo osvojili.

Dogovorili smo se, da naj bi ustanovili posebno četo za Selško dolino, posebno za Škofjo Loko in posebno za Poljansko dolino; vsaka pa naj bi štela od 30 do 50 mož. S tako rešitvijo bi dobili enoto s sto možmi, s tem pa bi bili podani pogoji za formiranje Škofjeloškega bataljona.

Sodil sem, da od teh sklepov ne bo kaj dosti koristi in kmalu se je pokazalo, da se nisem motil. Ni mi šlo v glavo in nisem mogel razumeti človeka, ki je vodil škofjeloško partijsko organizacijo, da ni prišel na posvetovanje komunistov vsaj zdaj, ko smo se dogovarjali v mestu, v katerem je kot komunist in sekretar organizacije živel.

Želel sem, da od teh sklepov le nekaj uresničim. Zato smo na naši partijski organizaciji resno razmišljali, kaj vse bi morali ukreniti, da se nam načrti ne bi izjalovili.³⁸

Nekaj dni pozneje je prišel v Hotovljo h Krmelju Lojze Kebe. Pri Krmelju je bil potem v četrtek, 23. oktobra, sestanek poljanske partijske organizacije. Sestanka, ki ga je vodil Kebe, sta se kot funkcionarja partizanskih enot, ki so bile tedaj v taborišču Nartnikove četice na Polhovcu, udeležila tudi Anton Nartnik in še neki tovariš. Kebe je navzoče obvestil, da je Krmelj imenovan za sekretarja rajona Škofja Loka, in o trenutnem vojaško-političnem položaju. V zvezi s tem je zadal partizanskim enotam nalogo, da razširijo akcijo od sabotaž in diverzij na uničevanje žive sile sovražnika. Na sestanku so govorili tudi o gestapovskih aretacijah večjega števila sodelavcev in simpatizerjev OF prejšnje dni. Dogovorili so se, da je treba mobilizirati v partizane vse komuniste in frontovce, ki so se kompromitirali s svojo dejavnostjo in so zato v nevarnosti, da jih aretira Gestapo. Sklenili so, da je poleg tistih, ki jim grozi aretacija, treba pridobiti za odhod k partizanom tudi čim več drugih sodelavcev in simpatizerjev OF. V zvezi z mobilizacijo so na sestanku govorili tudi o formiranju treh čet, v katere naj bi razporedili tudi borce 1. Kranjske čete, to je Nartnikove skupine, in vsaj začasno – tudi borce iz Mengeško-Moravske čete Kamniškega bataljona in Tržiško-Kranjske čete Storžiškega bataljona. Vse navedene čete so tedaj bile na Polhovcu.

Na sestanku je bilo še sklenjeno, da bodo napadli zapore v Škofji Loki in skušali rešiti zaprte aktiviste ter obenem mobilizirali ogrožene. Napad naj bi izvedli borci partizanskih enot, ki so bile na Polhovcu, ob sodelovanju zaščitnih trojk iz poljanske in škofjeloške organizacije. Iz dogovorjenega potem ni bilo nič, ker je Jože Pesjak kot samozvani komandant partizanskih enot na Polhovcu te v noči na 25. oktober samovoljno odpeljal v visokem snegu, ki je zapadel prejšnje dni, čez mejo na Babno goro v Dolomite.³⁹

POJAV LAŽNIH PARTIZANOV IN ARETACIJE

Okupator se je zelo trudil, da bi odkril organizatorje odpora in tako razbil organizacijo. Za to je najel plačane izdajalce, ki so preoblečeni v partizane hodili po vaseh in se oglašali v posameznih hišah. Tako je neko popoldne proti sredini oktobra tudi v Delnice prišla skupina treh s puškami oboroženih fantov. Bili so precej slabo oblečeni in zanemarjeni. Nekateri vaščani so videli, da so prišli mimo Zajčeve domačije iz gozda, ki sega z Gabrške Gore skoraj do vasi. Eden od fantov, doma nekje pri Stari Loki, je bil daljni sorodnik Marije Naglič. Pri njej so se najprej ustavili in dlje časa ležali na trati pred njeno hišo. Rekli so ji, da so partizani, in jo spraševali razne stvari. Ker je mislila, da so res partizani, jim je nekatere stvari, kolikor je o partizanih in organizaciji OF pač vedela, tudi povedala. Na srečo ni vedela veliko. Potem so se napotili proti naši hiši, ki stoji sredi vasi, kjer so pri hlevu naleteli na mamo.

Vprašali so jo po Janezu in Jožetiu, češ da se morajo z njima nekaj pogovoriti. Ker so se čudno vedli, čisto drugače kot kakšen teden prej partizanska patrulja, ki je šla neki večer skozi vas in se ustavila za našim hlevom, so se ji takoj zdeli sumljivi, in se ni hotela pogovarjati z njimi. Medtem je prišel domov Janez, ki je s konjem vozil gnoj na njivo. Da bi ga opozorila, je vprašala: »Ti, Janez, kakšni ljudje pa so to partizani? Te besede še nikdar nisem slišala.« Odgovoril ji je, da ne ve, in odšel s konjem v hlev. Oni trije pa so šli za njim in mu pripovedovali, da so poslani k njemu in Jožetu, da bi jim dala informacije in nadaljnjo zvezo do partizanske skupine, ki je nekje na tem območju. Spraševali so ga tudi druge stvari, vendar jim Janez ni odgovarjal. Potem so se napotili nazaj proti Nagličevim in spotoma srečali našega soseda Janeza Kisovca, Degerinovega iz Delnic. Tudi on jih je takoj spregledal in se ni zapletel z njimi v pogovor. Preden so odšli iz vasi, so potrkali na okno pri Pavli Križnar, po domače pri Pintarju, in jo prosili za mleko. A jim ga ni dala, rekoč, da ga nima. Vinka Dolenca, Ajtarjevega, ki je bil poleg, pa so vprašali, kje bi se dobilo kaj orožja in municije. Odvrnil jim je, da je slišal, da je tega dosti na Blegošu, da pa ne ve, ne kje, in tudi ne, ali je to res. Potem pa se ni hotel več pogovarjati z njimi, ker so se mu zdeli sumljivi. Videl jih je bil že prej, kako so brezskrbno ležali na trati pred Nagličevo hišo. Previden je bil tudi zato, ker se je bil pred kratkim neki večer zgasil pri njem njegov znanec, partizan Miha Fister iz Naklega pri Kranju, ki mu je med drugim povedal, da se partizani ne zadržujejo po vaseh in hišah. Trojica neznancev je potem odšla mimo Zajca v gozd na Gabrško Goro. Nemcem tako ni uspelo priti do nobenih podatkov. Zato so začeli aretacije. Kot prvega so aretirali kmeta Jurija Mraka, po domače Jejljarja iz Delnic. Zgrabili so ga v četrtek, 16. oktobra, zgodaj zjutraj v Delnicah, pri mostu v Prodah, na poti proti Poljanam, ko je šel s kolesom v Podobeno po zidarja. Policisti so bili v zasedi na drugi strani mostu. Prijeli so ga pod obtožbo, da je partizan, in trdili, da je bil z njim še nekdo, ki pa je zbežal. In res je videl nekega človeka, ki je bežal v bližnji gozd v Rebrnici, Nemci pa so streljali za njim. Medtem se je po mostu s kolesom pripeljal Albin Naglič, Šuštarjev iz Delnic, ki je bil zaposlen pri cestnih delih na Trebiji. Tudi njega so ustavili in legitimirali. Ko so ugotovili, kdo je in da je zaposlen kot cestni delavec, so ga izpustili, Mraka pa odpeljali na žandarmerijo v Poljane in pozno popoldne naprej v zapor v Škofjo Loko. Večkrat so ga zaslišali. Ker niso imeli proti njemu nobenih dokazov, so ga po tednu dni, to je v četrtek, 23. oktobra, izpustili.⁴⁰

Istega dne kot Mrak so bili aretirani in odpeljani v zapor tudi Flavij Šubic, Marušnikov z Dobja, Franc Tavčar, Kosmov iz Poljan, in Marko Perko, Frencinov iz Poljan.⁴¹ Slednji je bil verjetno aretiran za kamuflažo, saj je bilo splošno znano, da je njegov oče zagrizen hitlerjanec. Marko je bil iz zapora izpuščen v ponedeljek, 27. oktobra.

V soboto, 18. oktobra, so pridrveli v Delnice gestapovci. Pripeljali so se z dvema avtomobiloma. Ustavili so se za našim hlevom. Gospodinja v hiši so vprašali, kje sta Janez in Jože. Povedala jim je, da sta odšla s konjem in vozom v gozd po steljo. Ukazali so ji, da jih odpelje do njiju. Skupaj so odšli po poti proti gozdu in kmalu so ju zagledali, ko sta se vračala s polnim vozom stelje. Za njima sta bili tudi mama in sestra Franca. Gestapovci so jih pričakali ob poti v grapi pri Ocvirkovi kovaški delavnici. Eden je stopil k Janezu, ki je vodil konja, drugi pa k Jožetu, ki je zadaj lovil voz, da se na slabi poti ne bi prevrnil. Ko so prišli domov, so Janeza in Jožeta odvedli v hišo in ju zastražili ter opravili temeljito hišno preiskavo. Našli seveda niso ničesar, Janezu in Jožetu so ukazali, da gresta z njimi. Dovolili pa so jima, da sta se preoblekla in pojedla. Medtem sta dva gestapovca odšla k Pintarju. Tudi tam so opravili hišno preiskavo in aretirali hčerko Pavlo Križnar ter Vinka Dolenca, Ajtarjevega, ki se je prav tedaj mudil pri njih. Ko jim je povedal, da stanuje v Remcovem mlinu, v hiši brata Lovra, so šli še tja in tudi tam so opravili hišno preiskavo. Našli so v papir zavite moške čevlje in trdili, da so partizanski. Šele po daljšem prepričevanju, da so čevlji last brata Lovra, ki je v vojnem ujetništvu v Nemčiji, so potem, ko jim je pokazal Lovrovo dopisnico iz ujetništva, le odnehali. Vse štiri so potem odpeljali na žandarmerijo v župnišču v Poljanah in jih za nekaj ur zaprli v sobo za posle, ki je imela v oknih vzdane debele železne križe. Nepričakovano je vstopil skupaj z nekim žandarjem v sobo kovač Franc Perko, Frencin iz Poljan. Vse po vrsti je ostro pogledal in potem brez besede odšel. Še isti večer so vse štiri odpeljali v škofjeloške zapore.

Naslednji dan, v nedeljo, 19. oktobra, so nadaljevali aretacije. Najprej so aretirali Hotoveljčana Franca Tušarja, elektromonterja, po domače Apnarja, za njim kmečkega delavca Pavleta Rusa, po domače Katernega, in nato še Pavleta Oblaka, Kisovškega mlinarja z Bukovega Vrha, in njegovo hčerko Pavlo. Vse so še isti dan odpeljali v sodne zapore v Škofjo Loko.⁴² Poleg teh so tedaj aretirali še dva Hotoveljčana, čevljarkega mojstra Jakoba Jelovčana, Ovnička, kmečkega delavca, voznika Jožeta Kužnarja, Šnajcovega, in še nekaj drugih.⁴³ Od navedenih so iz zapora najprej izpustili Pavleta Rusa, in sicer v petek, 24. oktobra. Franc Tušar in Pavle ter Pavla Oblak pa so bili izpuščeni v sredo, 29. oktobra. Aretirani iz Delnic pa so bili izpuščeni iz zapora v torek, 28. oktobra. Med zasliševanjem so gestapovci hoteli iz njih izvleči podatke o komunistih, organizaciji OF, partizanskih zaupnikih, javkah itd. Najbolj so pritiskali na brata Janeza. Nekajkrat so ga strahovito pretepli.

Prav na dan, ko so bili izpuščeni iz zapora, to je v torek, 28. oktobra, sem v Škofji Loki nabavljal živila in druge potrebščine za Marjančno trgovino v Javorjah, kjer sem bil v službi. Od znancev sem slišal, da brata, zlasti Janeza, na zaslišanjih strahovito pretepajo. Zato sem začel

razmišljati, kako bi ju rešil trpljenja. Hitro sem naredil načrt in bil v svoji naivni zagnanosti povsem prepričan, da je realen in izvedljiv in da mi bo brata uspelo rešiti iz rok Gestapa. Pa seveda ni bil in bi se bil zanesljivo ponesrečil. Bilo pa je takole.

Ko sem se tisti dan vračal iz veletrgovine Zihrl pri Kapucinskem mostu, kjer sem nakupoval, čez Glavni trg v gostilno pri Otetu, kjer sem imel voz in konja, sem zagledal štiri gestapovce, ki so proti meni gnali za roke vklenjena brata Janeza in Jožeta. Dva gestapovca sta šla spredaj, dva zadaj. Ko me je Janez zagledal, mi je pomežiknil, naj se umaknem, verjetno zato, da bi me gestapovci ne spoznali in prijeli, ker sva si bila precej podobna. Takoj sem se umaknil na drugo stran ceste, proti veletrgovini Deisinger, po domače pri Soržu. Od tod sem opazoval, kam ju vodijo. Gnali so ju na poveljstvo Gestapa. Sklepal sem, da ju bodo zopet zasliševali in morda tudi pretepali. Takoj sem sklenil, da ju moram na vsak način rešiti. Zamislil sem si, da bi s sekirico pobil policista na straži pri vhodnih vratih, mu iztrgal iz rok brzostrelko in vdrl v sobo za zaslišanje. Tam bi vžgal po gestapovcih in jih pobil, nato bi z bratoma stekel ven in mimo farne cerkve po Spodnjem trgu v Puštal, odtod pa v Loške hribe oziroma na Polhovec k partizanom. Takrat še nisem vedel, da so partizani nekaj dni prej odšli čez mejo v Dolomite. Takoj sem šel k Otetovemu hlapcu Tonetu Muleju in ga prosil, da mi je dal sekirico za cepljenje drv, češ da moram popraviti ročico pri vozu, ki sem ga imel na dvorišču. Ker je bila sekirica skrhana, sem ga prosil še za pilo, da bi jo nabrusil. Ko se je Tone umaknil po svojih opravkih, sem sekirico skril pod širok površnik, izdelan iz vojaškega šotorskega krila, in hitro odšel z dvorišča na Glavni trg. Počasi sem šel mimo Kašmana in farne cerkve do Thalerjeve trgovine z manufakturo in potem nazaj mimo urarja Plantariča na Glavni trg. Nato sem se napotil proti Gestapu. Mimo stražarja pri vhodnih vratih sem šel čisto počasi in poslušal, ali bom zaslišal krike, in hkrati škilil v hodnik, ali ni morda notri še kak drug stražar. Ugotovil sem, da ga ni. Nadaljeval sem proti Potočnikovi trgovini z železnino in potem čez cesto nazaj na drugo stran in začel novi krožni obhod mimo Gestapa. Ob prvih dveh obhodih je bil na straži pred Gestapom visok policaj, ki je strumno vzravnal stal pred vrati s čelado na glavi. Ob tretjem pa ga je zamenjal mož manjše postave s kratkim vratom in zaradi prirojene napake na levo stran nagnjeno glavo. Čelado je imel pomaknjeno močno nazaj. S sekirico bi ga moral usekati v vrat tik nad rameni. Na straži je stal zelo malomarno, rahlo naslonjen na podboj, kar mi je kar ustrezalo. Pri obhodih mimo njega sem na njegovem vratu čisto natančno določil mesto, kamor ga bom usekal. Tako sem krožil po Glavnem trgu dobri dve uri. Potem sem zagledal tri gestapovce in vklenjena brata, ki so ju gnali nazaj v zapor. Vrnil sem se k Otetu, hlapcu Tonetu vrnil izposojeno sekirico, vpregel

konja in se odpeljal proti Javorjam. Ves čas, ko sem krožil po Glavnem trgu, sem bil popolnoma miren in trdno prepričan, da se mi bo reševanje posrečilo. Šele pozneje sem se zavedal, kako nora je bila zamisel, in pravi čudež bi bil, če bi se mi posrečila. Bila je velika sreča, da bratov na zaslišanju niso pretepli. Tudi zato, ker je bilo to njuno zadnje zaslišanje. Še isti dan sta bila izpuščena iz zapora.⁴⁴

S temi aretacijami so hoteli Nemci ljudi zastrašiti in jih odvrniti od sodelovanja s partizani in z OF. Nekatere so sicer preplašili, vendar večine niso omajale, ampak nasprotno, še bolj so jih podžgali v njihovi odločitvi.

POLJANSKA VSTAJA

Kljub gestapovskemu nasilju, ki je med delom prebivalstva povzročilo trenuten preplah, je organizatorjem OF in vstaje uspelo z zavzetim delovanjem v novembru ponovno ustvariti med ljudmi borbeno razpoloženje. K temu so svoje prispevale tudi uspešne vojaške in diverzantske akcije Cankarjevega bataljona, ki jih je izvedel v novembru 1941. Pogoji za splošno oboroženo vstajo so hitro dozorevali. To so ugotovili tudi na sestanku komunistov in aktivistov OF rajona Škofja Loka, ki je bil proti koncu novembra spet v gostilni Toneta Fojkarja v Škofji Loki. Sestanek je vodil Maks Krmelj ob sodelovanju Kebetove žene Mire-Vlaste. Ponovno so tudi ugotovili, da so se številni aktivisti zaradi agilnega delovanja tako močno kompromitirali, da so bili v resni nevarnosti pred Gestapom. Zato so sklenili, da je treba takoj začeti mobilizacijo in formirati nove partizanske čete. Sklep o tem so sprejeli na posvetovanju komunistov 19. oktobra v Škofji Loki in 23. oktobra na sestanku poljanske partijske organizacije, ki je bil pri Krmelju v Hotovljah.

V skladu s sklepi in z navodili o pripravi vstaje, ki jih je Krmelju dal Franc Vodopivec, sekretar okrožnega komiteja KPS Kranj, je bil 4. decembra v hiši Maksa Kalana v Hotovljah sestanek poljanske partijske organizacije. Vodil ga je Maks Krmelj. Na sestanku so sklenili, da se takoj formira Poljanska četa. Za komandirja so imenovali Rudolfa Robnika in za komisarja sekretarja rajona Škofja Loka Maksa Krmelja. Dogovorili so se tudi, katere aktiviste in zaupnike OF je treba pozvati, da se takoj pridružijo partizanom, in jih prepričati, da pripeljejo s seboj čim več prostovoljcev, vsaj vse tiste, ki so že izrazili pripravljenost za to.⁴⁵ Naj poudarim, da tedaj še ni šlo za najširšo mobilizacijo in splošno oboroženo vstajo proti okupatorju, na katero smo vso jesen pripravljali ljudi.

Izvajanje sklepa o formiranju Poljanske čete se je takoj začelo. Prvi so odšli v gozdove že 6. decembra, v prvi vrsti tisti, ki so bili navzoči na sestanku. Iz Javorij sta 11. decembra kot prva odšla v partizane Dominik in Silvo Štibelj, po domače Dermotova. Vsak dan so prihajali prostovoljci

in tako je četa v dobrem tednu dni že štela okoli dvajset mož. Zbirali so se na domačiji Pavleta Kalana, po domače pri Muhu v Vinharjih, in pred Maksom Krmeljem položili partizansko zaprisego. Ker je več fantov prišlo v partizane brez orožja, saj so pričakovali, da ga bodo dobili v četi, ga je začelo primanjkovati. Neoboroženi so bili tudi nekateri, ki so jih pričakovali v naslednjih dneh. Zato mi je Valentin Rihtaršič, Jurčkov iz Poljan, naročil, da na vsak način poskušam dobiti še kaj orožja, zlasti puškomitraljeza, o katerih sem mu bil malo prej omenil, da jih bom morda dobil.

Tako smo v nedeljo, 7. decembra, takoj po kosilu odšli moj brat Jože, Kisovec Janez, Degenirov iz Delnic ter jaz k Taškovcu na Mlako. Po obvestilu Toneta Dolinarja, Podbregarjevega iz Javorij, naj bi pri Taškovcu imeli puškomitraljez. Stari Taškovec nam je dejal, da nič ne ve o kakem puškomitraljezu in da nisem bil prav obveščen. Ko pa sem mu dejal, da bi puškomitraljez primerno plačal, mi je obljubil, da bo o tem povprašal sina Franceta, tovarniškega delavca v Kranju, ki je pogosto prihajal domov.

Ko smo se pozno popoldne vrnili v Javorje, je bila gostilna pri Marjanci Grošelj polna nemških policistov. Močna patrulja je štela okrog petdeset mož 181. rezervnega policijskega bataljona. Patrulja je pri Marjanci tedaj tudi prenočila. Kmalu za nami sta prišla v gostilno Tine Rihtaršič, Jurčkov iz Poljan, in Rudi Robnik, Šiškarjev iz Žabje vasi. Bila sta oborožena s pištolama. Rekla sta mi, da bi se rada z menoj nekaj pomembnega pogovorila. Šli smo v mojo sobo v šupo in tam sta mi povedala, da sta prišla po puškomitraljez, saj ga četa nujno potrebuje. Dejal sem jima, da ga ne moreta dobiti, saj je skrit v nabožnem znamenju za Tomaževo hišo in ga pri belem dnevu, na očeh vseh in še posebno nemških policistov, ki so nenehno prihajali pred gostilno in se razgledovali naokrog, sploh ne moremo vzeti. Ker sta vztrajala, da mitraljez vsekakor morata dobiti in ga odnesti, smo sklenili, da počakamo do noči. Ko se je začela spuščati noč, so Nemci za svoje zavarovanje postavili dve straži, prvega stražarja ob poti nad gostilno, drugega pa na razpotju pod njo. Nevarnost, da nas odkrijejo, je bila še večja, vendar nas to ni odvrnilo od namere. Ko se je povsem stemnilo, sem skozi okno na spodnji strani šupe, ki ni bila vidna ne iz gostilne ne s stražarskih mest, podal bratu Jožetu kratko lestev, da jo je odnesel po ovinku k znamenju za Tomaževo hišo. Da ne bi prišlo do presenečenja in zapletov, se je Janez Kisovec postavil na stražo ob poti, ki vodi za Tomaževo hišo proti Vrbanaču, komaj kakšnih štirideset do petdeset metrov proč od nemškega stražarja, ki je bil za njim ob poti pod šolo. Ob isti poti kot Janez je bil na drugi strani znamenja na straži Tine Rihtaršič. Hitro sem pristavil lestev k znamenju in začel jemati skozi lino podstrešja posamezne dele puškomitraljeza. Vsak je bil posebej navezan na žico, drugače ga ne bi mogel povleči skozi. Dele sem sproti podajal

Jožetu in Rudiju. Ta sta jih hitro očistila in sestavila puškomitraljez ter vanj vložila saržer. Ko je bil puškomitraljez pripravljen za streljanje, si ga je Rudi obesil čez ramo in čezenj oblekel precej širok in dolg hubertus. S Tinetom sta nato odšla kar po poti proti Poljanam in skozi Poljane k četi, ki se je zbirala pri Muhu v Vinharjih. Iz Javorij sta šla mimo stražarja, ki je stal pri znamenju pod gostilno, odločena, da ga pokosita, če bi ju zaustavil.

Nekaj večerov pozneje je ponovno prišel k meni v Javorje Tine Rihtaršič s Tonetom Dermoto, Merjenetovim iz Žabje vasi, da sem jima iz istega skrivališča izročil dve puški. Obenem sem jima izročil tudi puškomitraljez, ki mi ga je malo prej prodal Janko Jelovčan, Plazniški iz Dolenje Žetine, in sem ga imel skritega pod senom na podstrešju šupe. Tedaj sta mi rekla, da naj tudi jaz pripravim svojo skupino in z njo čim prej pridem v četo. Zabičala pa sta mi, da naj prej na vsak način poskusim odkriti in dobiti že omenjena dva puškomitraljeza. Enako sporočilo oziroma poziv k partizanom je tedaj dobil od Krmelja tudi brat Janez, ki me je o tem takoj obvestil. Z navodilom sem v naslednjih dneh seznanil svoje sodelavce v Javorjah in jim naročil, da se pripravijo za odhod. Dogovorili smo se, da določimo končni datum odhoda v nedeljo, 14. decembra. Podobno sta se s svojo skupino dogovorila tudi brata Janez in Jože v Delnicah.

V četrtek, 11. decembra, proti večeru je ponovno prišla v Javorje policijska patrulja. Hotela je odkriti Cankarjev bataljon, ki se je bil dva dni prej ponoči spopadel z nemško patruljo pri Dolenji vasi v Selški dolini. Tudi tokrat je patrulja, sestavljena iz 2. voda 2. čete 181. rezervnega policijskega bataljona, ki je štel dvainpetdeset mož, prenočevala v Javorjah, deloma v gostilni pri Marjanči Grošelj, deloma pa v župnišču. To je bil tisti vod, za katerega dr. Tone Ferenc v svojem prispevku »Množična vstaja na Gorenjskem decembra 1941«, objavljenem v Listih (priloga tednika Železar Jesenice, št. 54/XII, 25. 2. 1982), navaja, da ga je komandir čete zjutraj, 12. decembra, poslal na območje med obema Sorama na zasledovanje neke pomembne tolpe na podlagi povelja orožniškega komandanta na Gorenjskem, polkovnika Rudolfa Handla. Vendar vod na to območje ni prišel šele v petek, 12. decembra, temveč že prejšnje popoldne. Menim, da je bil ta vod tista »večja skupina nemških policistov,« ki se je v četrtek, 11. decembra, dopoldne pojavila v dolini Luše in zaradi katere se je tedaj Cankarjev bataljon iz Stirpnika premaknil v Rovte, kakor je to navedeno v prispevku dr. Toneta Ferenca.

V petek, 12. decembra, zjutraj, ko se je zdanilo, sem se odpeljal z vozom po opravkih v Škofjo Loko, nemški vod pa se je dopoldne premaknil proti Četeni Ravni in potem čez Zapreval proti Rovtu. Tam ga je v zasedi pričakal in potolkel Cankarjev bataljon. Novico o uničenju

večje nemške enote, ki se je silno hitro razširila med ljudmi, sem zvedel že med potjo, ko sem se vračal iz Škofje Loke. Naslednji dan, v soboto, 13. decembra, dopoldne sta pridrvela v Delnice dva velika rdeča avtobusa, polna nemških policistov. Mrkih obrazov in vidno prestrašeni so v dolgi in razpotegnjeni koloni previdno krenili proti Četeni Ravni in naprej proti Rovtu. Čeprav so ljudje s strahom pričakovali, kaj se bo zgodilo, in se bali nemških represalij, jim je vendar silno godilo, ko so videli, kako so bili običajno tako oholi in naduti nemški policisti poklapani in prestrašeni. Vsekakor je novica o velikem podvigu Cankarjevega bataljona v Rovtu ugodno odjeknila med prebivalstvom in še okrepila njegovo že tako borbeno razpoloženje.

V nedeljo, 14. decembra, dopoldne sem se sestel s svojimi petimi zaupniki iz Javorij. Vsi so že prej izrazili pripravljenost za odhod k partizanom. Seznanil sem jih z razvojem dogodkov in pozivom poljanske organizacije, da se pridružijo partizanom, ter jim povedal, da je drugod že precej fantov odšlo v partizane. Odhod naše skupine je bil predviden za sredo, 17. decembra, zvečer. Vendar se razen dveh, to je Toneta in Franceljna Dolinarja, Podbregarjevih, drugi na tem sestanku še niso dokončno odločili, češ da morajo še malo razmisliti, in so predlagali, da se odhod odloži za kakšen teden dni. Isto dopoldne sem se pogovarjal še s Slavkom Bogatajem, Vrbanovim iz Javorij, ki je bil že od poletja odločen pristaš OF in je kazal pripravljenost za odhod k partizanom. Ko pa je zvedel, da še ne gre za množično oboroženo vstajo in da splošna mobilizacija še ni razglašena, je menil, da naj gredo med prvimi v partizane fantje, ki nimajo družin z majhnimi otroki, kot jih ima on, in dodal, da pa bo brez omahovanja odšel k partizanom, ko bo OF objavila, da je prišel napovedani trenutek splošne vstaje. Tako je potem tudi naredil.

O vsem tem sem popoldne v Delnicah seznanil brata Janeza in Jožeta ter Janeza Kisovca. Dogovorili smo se, da se dan odhoda nepreklicno določi za ponedeljek, 22. decembra, zvečer in da je treba o tem obvestiti vse, ki so doslej kazali pripravljenost za odhod k partizanom. Na podlagi te odločitve sem imel med tednom s svojimi zaupniki v Javorjah več pogovorov, brata Janez in Jože pa v Delnicah in na Volči. V pogovorih smo odločili, da bo šlo z našo skupino navedenega dne v partizane skupno štirinajst prostovoljcev, in to šest iz Javorij (Franc Grošelj, Marjančen, Tone in Francelj Dolinar, Janez in Lojze Kokalj, Srakarjeva, in jaz, medtem ko smo na moj predlog o Slavku Bogataju, družinskem očetu s tremi otroki, odločili, da zaenkrat še ostane doma), šest iz Delnic (Janez in Jože Peternel, Remcova, Janez Kisovec, Degerinov, Bernard Naglič, Šuštarjev, Jože Križnar, Iletov, in Tone Čadež, Tonetov) ter Jože in Janez Kokalj, Jernejeva iz Volče.

Med pogovori in pripravami za odhod k partizanom sem še naprej intenzivno poizvedoval za orožjem in municijo. Zvedel sem, da ima zabojo municije Matija Režen, Sukancov iz Javorij, tedaj zakupnik Petercovega mлина na Muravah. Šel sem k njemu in po krajšem omahovanju mi je povedal, da res ima zabojo municije in nekaj bomb. Za oboje sem mu dal 20 mark. Po municijo in bombe sva šla z bratom Jožetom 17. in 18. decembra zvečer. Prinesla sva zabojo z municijo v Javorje in ga skrila v grmovje na Mrakovem travniku za pokopališčem, bombe pa je odnesel domov Jože. (Po zabojo municije sva z bratom Jožetom in nekaj drugimi soborci iz Poljanske čete odšla šele junija 1942, ko smo municijo potrebovali za tedanje vojaške akcije.)

Da bi dobil dva puškomitraljeza, smo šli v nedeljo, 21. decembra, popoldne jaz, brat Jože in Degerinov Janez iz Delnic ponovno k Taškovcu na Mlako. Ta mi je po daljšem opletanju priznal, da je sin France res imel puškomitraljez, vendar ga je nekam prenesel in zato ne ve, kje ima skritega. Dejal mi je, naj pridem spet prihodnjo nedeljo, medtem pa se bo pogovoril s sinom Francetom, ki je, kot sem navedel že prej, živel in delal kot tovarniški delavec v Kranju. Vendar je pripomnil, da ne ve, ali še ima puškomitraljez in ali ga bo sploh voljan prodati. Tako smo od Taškovca spet odšli brez puškomitraljeza.

Da pa bi dobili vsaj enega, smo se od Taškovca podali naravnost k Gošarju v Gorenjo Žetino. Gošar ni posebej prikrival, da ima puškomitraljez in da ga je voljan prodati. Poleg puškomitraljeza mi je prodal še nekaj bomb in precej municije. Za vse skupaj sem mu dal 60 mark in mu obljubil še 10 kg moke, ki mu jo je pozneje dala trgovka Marjanca Grošelj. (Tako sem poleti in jeseni 1941 za nakup orožja in municije porabil vse svoje večletne prihranke. Ob prihodu Nemcev sem moral dinarje zamenjati v marke in sicer 20 dinarjev za eno marko, ter seveda tudi znaten del zaslužka v letu 1941).

Mitraljez smo očistili in ga takoj pripravili za uporabo ter ga potem, ko se je znočilo, odnesli. V Javorjah smo se razšli z dogovorom, da naslednji večer pridemo s svojo skupino prostovoljcev iz Javorij domov v Delnice, od koder bomo potem skupaj s tamkajšnjimi prostovoljci nadaljevali pot v partizane. Vodnik skupine naj bi bil moj brat Janez, ki je bil stalno povezan s Krmeljem in je vedel, kje je javka. Brat Jože in Janez Kisovec sta odšla s puškomitraljezom in municijo domov v Delnice. Kmalu po njunem prihodu domov je k nam v Delnice prispela štiričlanska mobilizacijska patrulja Cankarjevega bataljona, ki jo je vodil Rudi Robnik. Ta je povedal, da je vojaško in politično vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem sklenilo, da se začne splošna vstaja in da je zato komanda Cankarjevega bataljona poslala po vaseh patrulje, ki bodo ljudi obvestile, da je prišel čas za splošen oborožen upor in mobilizacijo.

IZVEDBA MOBILIZACIJE

Zdi se mi potrebno opisati okoliščine in pogoje, v kakršnih se je v tistih dneh začela in potekala poljanska vstaja. Možje in fantje so se tedaj množično odzvali pozivu mobilizacijskih patrolj, ki so kot glasnice OF po vaseh objavljale, da je prišel napovedani čas za splošno vstajo, in pozivale može in fante, da vstopijo v partizane. To je treba poudariti, saj so nekateri še vedno bili prepričani, da ima največ zaslug za množičen odhod mož in fantov v partizane Cankarjev bataljon, s tem ko je poslal na teren več patrolj, ki so izvedle po vaseh široko mobilizacijo. Tako preprosto seveda to ni šlo, zato je takšno mnenje zmotno. Uspešna mobilizacija je bila predvsem odsev in posledica dolgotrajnega in vztrajnega delovanja organizatorjev OF po vaseh. Po njihovi zaslugi se je stanje na terenu iz dneva v dan izboljševalo in naraščala je pripravljenost prebivalstva za sodelovanje v OF ter splošni oboroženi vstaji, ki je z vso silovitostjo izbruhnila v decembru 1941. Res pa je, da je prisotnost Cankarjevega bataljona bistveno prispevala k širšemu odzivu za odhod k partizanom.

V jeseni 1941 smo mrežo OF razširili skoraj v vsako vas in naselje, kar velja predvsem za območje tedanjih občin Javorje, Poljane in Oselica. Mrežo OF so sestavljali zaupniki in simpatizerji OF, njeno jedro pa so bili odbori OF v Poljanah, Gorenji vasi in Žireh. Po tej mreži smo širili med ljudi razpoložljivo partizansko literaturo in idejo osvoboditve izpod okupatorja. Na območju Poljan je bila zelo aktivna tudi mladina, zlasti pri pisanju propagandnih gesel po zidovih in trosenju letakov. OF je postala v jesenskih dneh 1941 zelo ugledna in ljudje so od nje pričakovali velikih dejanj. Med ljudmi ji je uspelo ustvariti takšno razpoloženje, da so mnogi samo še čakali, kdaj jih bo vodstvo poklicalo v partizane. Z vztrajnim in široko zasnovanim agitacijsko-propagandnim delom nam je aktivistom in organizatorjem OF in vstaje uspelo prepričati znaten del prebivalstva, da se v danem trenutku, ko bo objavljeno po vaseh, da je prišel čas za splošno vstajo, odzovejo partizanski mobilizaciji vsi oziroma vsaj večji del za orožje sposobnih mož in fantov ter se vključijo v boj za izgon okupatorja z naše zemlje. Takšna pripravljenost in razpoloženje sta se še stopnjevala, ko je Cankarjev bataljon, ki je štel okrog sedemdeset borcev, začel proti sredini novembra izvajati uspešne vojaške, diverzantske in prehranjevalne akcije. Od 11. oktobra do 9. decembra je bataljon taboril pod Sv. Mohorjem v Selški dolini. Dne 11. novembra je skupina borcev Cankarjevega bataljona vpadla v Resmanov mlin v Zapužah pri Begunjah in ga izpraznila, druga skupina pa je v istem času vdrla v mesarsko podjetje v Dupljah pri Kranju.⁴⁶ V tej akciji sta skupini rekvirirali večjo količino moke (56 vreč) in precej mesa in masti ter vso hrano odpeljali na dveh kamionih skozi Kranj na Log pri Besnici nad Kranjem. Borci bataljona so najprej 18. novembra in nato znova 7.

decembra požgali cestni most na Praprotnem in za nekaj dni prekinili promet po Selški dolini. Zvečer 19. novembra je vod Jelovške čete napadel osemčlansko posadko obveščevalne službe iz Celovca, ki je bila v Lotričevi gostilni na Češnjici pri Železnikih. Ob prvem decembru, državnem prazniku združitve Srbov, Hrvatov in Slovencev v novo državo, so partizani v dneh od 1. do 3. decembra justificirali v raznih krajih po Gorenjskem osem ali devet narodnih izdajalcev in sodelavcev okupatorja.⁴⁷ Med njimi Franca Bašlja, Potiskarja z Ožbolta nad Zmincem, ki je za 80 mark izdal borce, ki so bili pri sosedu Kopaču. (To so bili borci Rašiške čete, ki je bila 28. oktobra poslana iz Samotorice v Dolomitih nazaj na Gorenjsko. Tisti dan je zapadlo precej novega snega. Mokri in utrujeni borci so se ustavili na kmetiji pri Kopaču na Ožboltu nad Zmincem. Zaradi izdaje so 31. oktobra popoldne Nemci obkolili Kopačevo domačijo in z naperjenim orožjem vdrli v hišo, v kateri je bilo sedem borcev brez orožja. Brez orožja so bili na zahtevo gospodarja. Dva od teh sta padla, pet pa so jih ujeli. S hišnih oken so potem Nemci začeli obstreljevati gospodarsko poslopje, kjer je bila glavnina borcev Rašiške čete in tudi orožje tistih, ki so jih dobili v hiši. V spopadu in preboju iz gospodarskega poslopja sta padla še dva borca, drugi pa so se rešili in se vrnili na Babno goro v Dolomite. Gospodarsko poslopje so potem Nemci požgali. Izdajalca Bašlja so partizani 1. decembra ustrelili pred Kopačevo kmetijo – op. pis.).⁴⁸

Dne 9. decembra je Cankarjev bataljon v zasedi pričakal patroljo nemških policistov, ki se je pri zasledovanju približala bataljonskemu taborišču pod Mohorjem. V spopadu sta bila ranjena dva partizana. Kot izhaja iz nemških virov, sta bila tedaj ranjena tudi dva stražmojstra zaščitne policije.⁴⁹ Po spopadu je bataljon še isto popoldne zapustil taborišče pod Mohorjem in se napotil proti Poljanski dolini. Pri tem je na cesti med Dolenjo vasjo in Selcami naletel na nemško policijsko patroljo, se z njo spopadel in jo razbil. V tem spopadu so imeli Nemci tri ranjene, kar je borcem drugi dan sporočil neki domačin. Po tem spopadu je bataljon neovirano nadaljeval pot čez Spodnjo in Zgornjo Golico in do jutra prispel na Stirpnik, kjer je ostal ves dan 10. in dopoldne 11. decembra. Potem ko se je v dolini Luše pojavila večja skupina nemških policistov, je štab bataljona sklenil, da odidejo naprej. Proti večeru 11. decembra je bataljon prispel v vas Rovte pod severovzhodnim pobočjem Mladega vrha pod blegoško cesto in se ustavil pri kmetu Debeljaku ter pri njem prenočil. Tu je naslednje dopoldne stražar iz opazovalnice v zgornji lini Debeljakovega hleva opazil, da po vojaški cesti iz Zaprevala proti Rovtu prihaja dolga nemška kolona, ki je štela dvainpetdeset mož. To je bil 2. vod 2. čete 181. rezervnega policijskega bataljona. Poveljstvo Cankarjevega bataljona je odpeljalo borce v zasedo nad blegoško cesto, po kateri je prihajala nemška kolona. Na dani znak so borci z vsem

orožjem udarili po nemški koloni, ki se je malo prej strnila v skupino in opazovala, kako dva policijska psa preganjata zajca, ki je splašen priskakljal iz smeri partizanske zasede. Nemška kolona je bila kmalu uničena. Le predhodnici in nekaj policistom je uspelo skočiti pod cesto in streljati na partizansko zasedo. Toda tudi ti so morali kmalu utihniti. V desetminutnem boju je padlo šestinštirideset policistov, enega ranjenega so ujeli, ga obvezali in izpustili. Tako se je rešilo le pet policistov, verjetno tistih, ki so bili v predhodnici. Bataljon je imel le dva mrtva in dva ranjena, od katerih je eden pozneje umrl.⁵⁰ Pisatelj Ivan Jan-Srečko navaja, da je med obstreljevanjem padlo petinštirideset policistov, štirje so bili huje ranjeni in le trem se je uspelo rešiti, medtem ko je imel bataljon tri mrtve in tri ranjene. Padli so Jože Saksida, Jože Bizjak in Jakob Šalamon. Slednja dva sta bila težko ranjena, Bizjak je umrl že med pohodom proti Martinj vrhu, Šalamon pa po nekaj tednih. Ranjeni so bili Viktor Stražišar, Jože Dežman in Franc Drobnič.⁵¹ Še posebno močan odmev med prebivalstvom Poljanske doline za razmah vstaje je imel prav ta vojaški uspeh Cankarjevega bataljona na Rovtah. Z Rovt je bataljon odšel na Martinj vrh, od koder je po kratkem počitku še isto noč nadaljeval pohod preko Žetine in Malenskega vrha v Poljansko dolino. Spotoma se je ustavil pri Brdarju v Vinharjih in od tam odšel v taborišče na Polhovcu. Tam se mu je 14. decembra poleg Samotorške čete, ki je dva dni prej prišla iz Dolomitov, v njej pa so bili poleg borcev Nartnikove skupine zbrani tudi preostali borci Rašiške, Mengeško-Moravske in Tržiško-Kranjske čete, priključila tudi Poljanska četa, ki je bila ustanovljena 6. decembra.

Cankarjev bataljon je bil po sklepu gorenjskega političnega in vojaškega vodstva poslan iz Selške doline v Poljansko, kjer je vodstvo ocenilo, da je bilo tedaj za splošno vstajo danih oziroma ustvarjenih največ pogojev prav v Poljanski dolini; organizacijska mreža OF je bila široko razmahnjena in pripravljenost prebivalstva za vstajo velika, predvsem na območju občin Javorje in Poljane, v dokajšnji meri pa tudi v občini Oselica. Verjetno je temu sklepu botrovalo tudi dejstvo, da bi se z vstajo in izgonom okupatorja iz Poljanske doline ustvarila boljša povezava Gorenjske z Ljubljano preko Dolomitov in preko Poljanske in Selške doline z delavskimi in industrijskimi središči na Gorenjskem, zlasti s Kranjem in Jesenicami. O odhodu bataljona v Poljansko dolino so razpravljali in se tudi dogovorili na znanem posvetovanju vojaških in političnih delavcev oziroma organizatorjev OF in vstaje z območja Gorenjske, ki je bilo 8. decembra pri Tomažinovih, po domače pri Kocjanu v Bukovščici pod Sv. Mohorjem.⁵²

Skupaj z okrog štiridesetimi borci Samotorške in okrog dvajsetimi borci Poljanske čete je Cankarjev bataljon narastel na okrog 130 mož. Naslednje dni pa so začeli prihajati v bataljon posamezni prostovoljci

poljanskega območja, med prvimi France in Janez Šubic, Narigarjeva z Bukovega Vrha, ki sta v povezavi z Maksom Krmeljem kot prva kurirja legalca že od poletja naprej sodelovala v narodnoosvobodilnem gibanju. Pozneje se je v Cankarjev bataljon zatekla vsa šestčlanska Narigarjeva družina, ki je morala 10. decembra zapustiti dom. Ker je ta dogodek značilen za takratno razpoloženje in odnos prebivalstva do nemškega okupatorja, je vreden kratkega opisa. V sredo, 10. decembra, popoldne so trije nemški obmejni stražniki (Grenzschatzi) s postojanke na Črnem Vrhu prišli k Narigarju po surovo maslo, ki naj bi ga imeli pri njih skritega tihotapci, ki so jih bili 5. decembra zvečer prijeli na meji. V hiši so bili tedaj 56-letni gospodar Tomaž Šubic, 30-letni France in 35-letna hči Ivana s šestletnim sinom Jožetom, medtem ko se je 21-letni sin Janez zadnji hip skril na podstrešje, 17-letna hčerka Angelca pa je bila nekje zunaj. Takoj po prihodu Nemcev se je tudi Ivana z otrokom izmuznila iz hiše in zbežala v bližnji gozd. Tako sta v hiši ostala le oče Tomaž in sin France. Nemci so nemudoma začeli zasliševati očeta in zahtevali, da jim izroči surovo maslo, ki da ga ima shranjenega za bandite, s katerimi že dalj časa sodeluje. Oče Tomaž in sin France sta to odločno zanikala. Da bi ju zaslišali ločeno, je en stražnik odpeljal Franceta ven. Ta je izkoristil trenutek stražnikove nepazljivosti in ga z vso močjo sunil v brado, da je padel v sneg, ter hitro skočil v gozd pod hišo. Kmalu nato sta dva druga stražnika ob kričanju in pretepanju privedla iz hiše očeta Tomaža. Eden od njiju mu je grozil, da ga bo ustrelil, če ne pove, kje je sin Janez in kakšne naloge opravljata za bandite sinova France in Janez. Ko ga je stražnik postavil pred zid z grožnjo, da ga bo ustrelil, je počilo. Streljal je Janez, ki je dogajanje opazoval skozi linico na podstrešju. S prvim strelom je zadel stražnika v roko, z drugim je zgrešil. Že po prvem strelu so vsi trije stražniki hitro zbežali proti Črnemu Vrhu. Razkropljena Narigarjeva družina se je isti večer zbrala na domačiji Martina Pohlevna, Miguta v Kremeniku. Od tod so po nekaj dneh odšli k Brdarju v Vinharje, France in Janez pa v Polhovec, kjer sta se pridružila Cankarjevemu bataljonu. Medtem je okrepljena nemška enota 13. decembra Narigarjevo domačijo izropala in požgala. To nemško enoto je tedaj iz bližnjega gozda neuspešno obstreljevala patrulja Poljanske čete, v kateri sta bila poleg drugih tudi Janez Tavčar, Podrenovski iz Gorenje Dobrave, in Silvo Štibelj, Dermotov iz Javorij. Ob splošni vstaji so se pod okrilje Cankarjevega bataljona zatekli tudi preostali člani Narigarjeve družine in potem z bataljonom odšli v Selško dolino, kjer so se, razen Janeza, ki je bil na kurirski poti v Dolomitih, udeležili bitke v Dražgošah in spopada na Mošenjski planini.^{53 in 54}

Cankarjev bataljon je po prihodu v Poljansko dolino začel izvajati vojaške in prehranjevalne akcije. Zvečer 16. decembra je vod borcev Cankarjevega bataljona napadel graničarsko postajo na Črnem Vrhu, ki

je bila nastanjena v Koširjevi gostilni in trgovini, pri tedanjem županu občine Črni vrh. Pri napadu sta bila ubita dva obmejna stražnika, eden, ki je bil Koroški Slovenec, pa se je predal in bil kasneje kuhar v bataljonu. Cankarjevci so zaplenili nekaj orožja in rekvirirali nekaj hrane ter drugega blaga. S seboj so odpeljali tudi župana Koširja in ovaduha Jurija Buha, po domače Burjevca s Črnega Vrha. Župana so kmalu izpustili, ovaduha Buha pa po zaslišanju justificirali.⁵⁵

Isti večer je druga skupina odšla v prehranjevalno akcijo h Kaconu v Suhi Dol pri Lučinah. Iz zaplenjene nemške imovine so zaklali in odnesli dva prašiča in odvedli dve govedi. V akciji te skupine je sodeloval tudi Narigarjev France. Zvečer, 18. decembra, pa je bil bataljon kar v treh akcijah. Skupina borcev, v kateri je bilo več domačinov, je pod vodstvom vodnika voda Franca Bička vdrla v poslopje (župnišče) tedaj izpraznjene žandarmerijske postaje v Poljanah. Borci, med katerimi sta bila tudi France in Janez Šubic, Narigarjeva, so postajo razdejali in poleg druge opreme odnesli osem ali deset popolnih nemških žandarmerijskih uniform. Narigarjev Janez je dobil na postaji svojo harmoniko, ki so mu jo bili zaplenili in odnesli obmejni stražniki s Črnega Vrha. Druga skupina, v kateri je bilo precej domačinov, je medtem izpraznila zadružno skladišče in odpeljala okrog 2.000 kg žita in 600 kg sladkorja za čebele. Rudi Robnik je vrgel bombo v stanovanje nemškega učitelja v šoli v Poljanah, ki pa je predčasno eksplodirala in ni povzročila večje škode. Tretja skupina, v kateri sta bila poleg drugih stari borec Janez Tavčar iz Gorenje Dobrave in Pavle Inglič, Barbarčev iz Gorenje vasi, je požgala mostova čez Soro na Hotavljah in na Trebiji ter minirala galerijo na Fužinah nad Trebijo.⁵⁶

Politično in vojaško vodstvo je po teh akcijah ocenilo, da je situacija zrela za splošno vstajo v Poljanski dolini. Zato so bile v nedeljo, 21. decembra, popoldne poslane iz Cankarjevega bataljona na teren tri mobilizacijske patrulje, ki so šle kot glasnice OF po vaseh in prebivalstvo obveščale, da je prišel čas za splošno vstajo, ter pozivale za orožje sposobne može in fante, da se odzovejo mobilizaciji in gredo v partizane. Patrulje so vodili domači aktivisti in organizatorji OF. Glavno delo pri tem so opravili zaupniki in simpatizerji OF po vaseh. V dogovoru z vodji mobilizacijskih patrulj so določili zbirna mesta za prostovoljce, od koder so jih potem patrulje odpeljale v bataljon. Zaupniki in simpatizerji OF so šli od hiše do hiše in obveščali ljudi, da je napočil pričakovani trenutek ter da naj zato vsakdo opravi svojo domovinsko dolžnost in pomaga pregnati okupatorja z naše zemlje.

Prvo patruljo je vodil Rudi Robnik.

V nedeljo, 21. decembra, zvečer je prišla na našo domačijo, k Remcu v Delnice. V njej so bili poleg Robnika še Janez Arnolj, Robidovcev iz Volče, Ivan Šubic, sin Kočarjeve Marjane iz Hotovlje, ki pa je

živela v Poljanah, in Jože Koruza, primorski emigrant, že od poletja borec v Jelovski četi. Robnika oziroma patroljo so moji bratje Janez, Jože in France seznanili s položajem na širšem območju, z doslej opravljenim delom in s tem, da je bila naša skupina namenjena oditi v partizane naslednji večer. Nato so se dogovorili, katere vasi in naselja naj naslednji dan obišče mobilizacijska patrolja. Patrolja je pri nas prenočila, naslednje jutro po zajtrku pa jo je brat Jože pospremil do mene v Javorje. Rudija sem na hitro seznanil s situacijo in mu svetoval, pri katerih hišah in zaupnikih naj se zglesi v posameznih vaseh. Ker je bila tedaj v gradnji nova cesta v Javorje, pri kateri je dobilo zaposlitev precej ljudi z območja občine Javorje, nekaj pa tudi iz občine Poljane, je šel Rudi s svojo patroljo najprej do ljudi, ki so gradili odsek pod cerkvijo v Javorjah. Sklical je navzoče delavce in jim pojasnil, da ga je štab partizanskega bataljona poslal s patroljo v vasi tega območja, da seznani ljudi z razvojem vojnih dogodkov in jih obvesti, da je napočil čas za splošen upor in končni obračun z okupatorjem, zato je politično in vojaško vodstvo odredilo splošno mobilizacijo. Povedal jim je, da so Nemci doživeli ob ruski zimski ofenzivi pred Moskvo strahovit poraz, od katerega si ne bodo več opomogli, in da dobivajo udarce na vseh koncih in krajih Jugoslavije, kjer se je ljudstvo množično uprlo in začelo izganjati okupatorje. Poudaril je, da je vse pripravljeno, da izženemo Nemce tudi iz Poljanske doline in z Gorenjske, še zlasti, ker nam grozi izselitev v Šlezijo in na zasedena ozemlja Poljske in Ukrajine. Povedal jim je, da so enake patrolje z enako nalogo odšle tudi v druge vasi, da dvignejo ljudi v upor, in pozval vse navzoče, da se vsi za orožje sposobni moški odzovejo mobilizaciji in se zvečer zberejo pri Marjanci v Javorjah, od koder bodo krenili v bataljon. Navzočim je naročil, naj o splošni vstaji in mobilizaciji obvestijo tudi svoje sosede in znance oziroma prijatelje. Po tem nagovoru so delavci odvrgli orodje in prenehali delati. Nekateri so tudi povprašali, kako je z orožjem. Rudi jim je dejal, da ga je nekaj skritega, vendar ne dovolj, da pa ga bodo odvzeli Nemcem podobno kot v Rovtu in da naj tisti, ki imajo kakršno koli orožje, tega vzamejo s seboj, drugi pa naj vzamejo orodje za uničevanje cest, mostov in drugih komunikacij, da bi onemogočali ali ovirali premikanje eventualnih sovražnikovih sil. Nekateri so odšli naravnost domov, da se pripravijo za odhod v partizane, drugi so spotoma zavili v gostilno pri Marjanci, kjer so mene in domačega sina Franceljna povpraševali za nadaljnja pojasnila. Ves dan so hodili ljudje iz okolice k Marjanci, da sva jim s Franceljnom dajala pojasnila in navodila. V Grošljevi, to je Marjančini šupi je bil cel arzenal. V njej smo čistili in pregledovali orožje, s Franceljnom sva razdeljevala municijo, ki sem jo prinesel iz svojih skrivališč. S podstrešja na nabožnem znamenju za Tomaževo hišo sem vzel puškomitraljez in puške in vse sem ob pomoči Toneta in Franceljna Dolinarja, Podbregarjevih iz Javorij, pripravil za uporabo.

Mobilizacijska patrulja je nato z bratom Jožetom kot vodnikom odšla proti Muravam in v Dolenjo in Gorenjo Žetino, potem pa preko Podvrha, Četene Ravni in Zaprevala na Rovte, da bi vzela orožje, ki ga je Cankarjev bataljon tam skril 12. decembra po uničenju nemške policijske enote. Rudi je ljudem v vaseh, skozi katere je šel s svojo patruljo, podobno kot prej v Javorjah pojasnjeval situacijo in jih pozival, da se odzovejo mobilizaciji in pridejo zvečer ustrezno opremljeni na zbirališče k Marjanci v Javorje. Še posebej je naročil, naj vsi, ki imajo ali vedo za kakšno orožje, to vzamejo s seboj. Vest o splošni vstaji in mobilizaciji se je že v dopoldanskih urah razširila po vseh vaseh, tudi tistih, ki jih patrulja ni obiskala. Sovaščane v Dolenčičah je obveščal Janez Možina, Degerinov iz Dolenčič, na Mlaki je to opravil Maks Dolinar, Temincev z Mlake, v Četeni Ravni španski borec Janez Tušek, Košancev iz Četene Ravni, na Zaprevalu pa Leopold Ažbe, Grikuškov z Zaprevala. Ta je takoj, ko je zvedel za vstajo in mobilizacijo, prišel k Marjanci v Javorje, da sva mu s Franceljnom dala podrobnejša pojasnila in navodila za nadaljnje obveščanje. Poleg tega so se sosedje in prijatelji obveščali tudi sami med seboj in se dogovarjali o odhodu v partizane, in prav to je veliko pripomoglo k množičnemu odzivu tudi v občinah Poljane in Oselica. Nekateri so na zbirna mesta prinesli municijo, ki so jo imeli skrito in jo kljub grožnji z najstrožjo kaznijo niso oddali okupatorju. Tako je kmet Anton Možina, Degern iz Dolenčič, pripeljal na zbirališče k Marjanci zaboje municije, na zbirališče pri Petercu na Muravah, kjer so se zbirali prostovoljci iz Žetine in Murav, je zaboje municije prinesel Jurij Kos, Kovač iz Murav, Markuševi iz Gorenje Žetine, katerih sinova Janez in Franc sta tedaj odšla v partizane, pa so pripeljali kar tri zaboje. Vso municijo so potem razdelili med tiste, ki so imeli orožje in teh je bilo večina.

Pozno popoldne se je brat Jože, ki je odšel s patruljo kot njen vodnik, vrnil v Javorje in pred nočjo sva odšla v Delnice, da se pripraviva za odhod v partizane. Vzela sva puškomitraljez za brata Janeza in nekaj pušk za oborožitev sodelavcev in zaupnikov v Delnicah. Z Rudijem Robnikom smo bili dogovorjeni, da pride potem, ko bo zbral prostovoljce iz Javorij in okoliških vasi, z vso skupino k nam v Delnice. Ko sva prišla domov, je bilo nekaj ljudi že zbranih, drugi pa so še prihajali. V vasi je bil vrvež in direndaj zaradi priprav na odhod v partizane. Bratu Janezu je nalogo, da obvesti ljudi v Delnicah, Podobenu in na Volči o splošni mobilizaciji, dal Robnik že prejšnji večer. V Delnicah je nalogo po dogovoru z Janezom opravil brat Franc, gospodar Remcove domačije, pomagala sta mu Janez Kisovec in Tone Čadež. V Podobenu je poleg Janeza pri obveščanju sodeloval tudi Pavle Kos, Močinkarjev iz Podobena, na Volči pa Jože in Janez Kokalj, Jernejeva z Volče. Zaupnikom je bilo naročeno, da zberejo prostovoljce zvečer na primernih in varnih

krajih oziroma v hišah in počakajo, da pride Rudi s svojo patruljo iz Javorij ter jih odpelje v bataljon. V Delnicah je bilo zbirališče pri nas, v Podobenu so se zbrali v hlapčevski sobi na Martenkovem hlevu, na Volči pa pri Jerneju, v hiši sredi vasi, komaj četrť ure od Poljan, toda zaradi večje varnosti so se prostovoljci premaknili in mobilizacijsko patruljo pričakali pri Drčarju, v hiši zunaj vasi. Zvečer je brat Janez postavil ob mostu pred Delnicami stražo, da bi se zavarovali pred presenečenjem. Na stražarskem mestu sta bila dva stražarja. Kmalu je eden od njiju prišel povedat, da je slišati korake po poti iz Poljan. Menil je, da gre morda nemška patrulja. Takoj smo zasedli položaje ob strugi potoka pod vasjo in ob mostu postavili dve mitralješki zasedi. Hoja je bila čedalje glasnejša in končno se je iz teme izluščila postava. Na klic »stoj« se je prišlek takoj oglasil. Bil je Pavle Mrak, Bolehnkarjev, ki se je odzval pozivu in prihajal na zbornó mesto.

Kmalu je prispela tudi patrulja z veliko kolono prostovoljcev iz Javorij. Med njimi je bilo precej oboroženih, deloma z orožjem, ki ga je patrulja prinesla iz skrivališča za Rovtom in ga razdelila mobilizirancem. Nekateri so nosili sekire, žage in krampe, da bi lahko uničevali mostove in druga komunikacijska sredstva. Trije med njimi, Slavko Bogatalj, Vrbanov iz Javorij, Janko Jelovčan, Plazniški iz Dolenje Žetine, in Janez Možina, Markušev iz Gorenje Žetine so imeli puškomitraljeze. Vsak svoj puškomitraljez sta imela tudi moja brata Janez in Jože. Po kratkem postanku smo razvrstili prostovoljce v kolono, tako da so bili tisti brez orožja v sredini, spredaj in zadaj pa so bili oboroženi. V predhodnico je šla močna patrulja s puškomitraljezom, ki jo je vodil moj brat Janez. Mimogrede so se nam v Podobenu pridružili domači prostovoljci, ponje je šla posebna patrulja, da so nas že pričakali ob poti. Na Volči smo se ustavili pred Jernejem in počakali, da je obveščevalec pripeljal iz Drčarjeve hiše prostovoljce. Za zavarovanje smo pred vasjo pri Mrakovem kozolcu, postavili močno mitralješko zasedo. Z Volče je kolona, ki je štela več kot sto mož in fantov, odšla prek Sv. Križa proti Srednji vasi. Ko smo se približali Srednji vasi, je Rudi zaradi neposredne bližine ceste odredili popolno tišino. Zaustavil je kolono, in medtem ko smo čakali, je odšel na dogovorjeno javko, da bi ugotovil, ali je prehod čez most v Žabji vasi prost. Obenem je poslal nekaj fantov, med njimi mojega brata Jožeta, k Jageršniku v Srednjo vas, da bi ugotovili, ali so se tam že zbrali prostovoljci iz vasi in ali je mobilizacijska patrulja, ki jo je vodil Tone Demšar, Rovišk iz Jazbin, tja že pripeljala prostovoljce z Malenskega Vrha in okoliških vasi in Brd. Mobiliziranci iz Srednje vasi so že bili zbrani, onih drugih pa še ni bilo. Na javko, kamor je šel Rudi, je prišla Marjana Mrak iz Žabje vasi. Povedala je, da je prehod čez most v Žabji vasi prost. Takoj ko se je Rudi vrnil, je kolona krenila v Žabjo vas in Vinharje do Brdarja, kjer smo se ustavili in prenočili. Pri Brdarju nas

je pričakal komandir 2. čete Cankarjevega bataljona Jaka Bernard. Rudi mu je takoj raportiral in Bernard je bil naravnost navdušen nad tako velikim odzivom prostovoljcev, še zlasti, ker je bila večina obo-roženih. Kmalu po prihodu je povabil na pogovor mene in Franca Grošlja, Marjančnega iz Javorij. V pogovoru, ki je trajal več kot uro, je sodeloval tudi Rudi. Seznanila sva ga z najinim delom in razvojem politične situacije na območju občine Javorje po nemški okupaciji. Pri tem sva ga opozorila, da so mobiliziranci, ki so se odzvali pozivu na vstajo, pretežno kmečkega porekla in nimajo širše politične razgle-danosti in da naj se to upošteva pri ravnanju z njimi.

Ob koncu pogovora je vprašal, ali je med prispelimi kakšen mesar. Povedala sva, da sta dva. Matevža in Jožeta Dolenca, Kršišova z Volče, je takoj poslal k Muhu v Vinharje z naročilom, da tam zakoljeta za prehrano bataljona tri prašiče. Kmetje iz Vinharij, posebej Janez Peternel, Brdar, Pavle Peternel, Pešar in Pavle Kalan, Muha, so tedaj pokazali veliko privrženost partizanskemu narodnoosvobodilnemu gibanju in svo-jo visoko narodno zavest s tem, da so brez omahovanja dali iz svojih hlevov in zalog na voljo bataljonu živino, moko in druga živila. Tak odnos do partizanov so v tistih dneh imeli tudi kmetje v drugih poljanskih vaseh in Loških hribih, kjer se je tedaj zadrževal Cankarjev bataljon. K takšnemu odnosu kmetov do partizanov je zelo veliko prispeval prav Brdar iz Vinharij s svojim ugledom in delom. Žal ga je 26. decembra nepričakovano prišla nemška policija iz Lučin in so ga skupaj s sinom Slavkom in bratom Pavletom Peternelom 3. januarja 1942 ustrelili v Dragi pri Begunjah.

Proti jutru so Brdarjevi skuhalo zajtrk za borce – obaro in žgance. Po zajtrku smo še pred zoro odrinili proti Bukovemu vrhu. Ko se je zdanilo, se je kolona že vila prek senožeti za Boštjancevo hišo na Kremeniku, tako da smo kmalu dopoldne prišli do domačije Martina Dolenca, po domače Skobla iz Bukovega Vrha. Tam je bil tedaj štab Cankarjevega bataljona s komandantom Stanetom Gregorčičem in komisarjem Sta-netom Žagarjem. Jaka Bernard jima je javil o našem prihodu. Celoten štab je posedel okrog mize k posvetu, na katerem je poleg Jaka Bernarda sodeloval tudi Rudi Robnik. Čez čas je prišel Rudi z naročilom, da ob sodelovanju Henrika Bička popišemo vse prispele prostovoljce in mu izročimo seznam kot vodji mobilizacijske patrulje. Popis smo pri-pravili takoj. Da bi bil čim bolj natančen, smo popisali može in fante po vaseh.

Kmalu zatem me je poklical Jaka Bernard in me predstavil članom štaba, ki so mi zastavili vprašanja v zvezi z delom na terenu in izvedeno mobilizacijo ter politično situacijo in stanjem na terenu.

Po kosilu, ki je bilo pri Skoblu, je Jaka Bernard sklical zbor in odredil pohod proti Valterskemu Vrhu, kjer so nas namestili deloma h Koširju,

deloma pa k Jakobcu. Na Valterskem Vrhu so nas še isto popoldne razporedili v čete, vode in desetine. Z bratoma in nekaj sovaščani ter fanti z Volče sem bil razporejen v 2. četo, v vod brata Janeza in Henrika Bička. Ker je štab tisti dan dobil od obveščevalcev poročila o povečani aktivnosti sovražnih patrolj in prihodu novih enot v Škofjo Loko ter o okrepitvi nemških posadk v dolini, je še isti večer poslal na ogled in v zasede več patrolj, da bi imel nadzor nad dohodi na območje, kjer so bile razporejene enote bataljona. V patrolje je bilo dodeljenih precej novodošlih partizanov, ki so navdušeno in polni pričakovanj odšli na zaupano nalogo. Pretežni del mož in fantov je prišel k partizanom prepričan o skorajšnjem zlomu Nemčije. To upanje so netili tudi članki v Slovenskem poročevalcu in pojasnila ter govori funkcionarjev. Toda začetno navdušenje je začelo hitro plahneti in že naslednji dan, v sredo, 24. decembra, je precej novincev, zlasti starejših mož in družinskih očetov, zapadlo v malodušje. Nadrejene starešine so prosili, da jih pustijo domov, ti pa jim takšnega dovoljenja niso dali. Malodušju in želji po vrnitvi domov so zagotovo botrovale tudi vesti o zbiranju močnih nemških sil v Škofji Loki in Kranju. Prinesle so jih ženske iz Poljan in iz območja Javorij, ki so obiskale svoje može oziroma so prišle ponje. Ker so bile njihove prošnje za vrnitev domov zavrnjene, so posamezniki in tudi manjše skupinice prišle k meni z očitki, da sem jih s svojo propagando zapeljal, da sem kriv njihove nesreče in da naj zato posredujem pri komandi bataljona, da jih odpustijo domov. S tem sem najprej seznanil komandirja čete Jaka Bernarda, vendar mi je rekel, da o tem ne more odločati. Zato sem ga prosil, da gre z mano h komandantu Gregorčiču in komisarju Žagarju. Pojasnil sem jima, kaj se dogaja, in predlagal, da nekaterim starejšim možem in družinskim očetom dovolijo vrnitev domov. Menila sta, da to ni mogoče, in navedla razloge, zakaj ne. Vsi, ki bi se vrnili, bi bili izpostavljeni nevarnosti, da jih primejo Nemci in potem nad njimi izvajajo represalije, predvsem pa bi to negativno vplivalo na preostale borce, saj bi se zmanjšalo borbeno razpoloženje, ki je tedaj v splošnem vladalo med prišleki. Vendar pa mi je na koncu Žagar obljubil, da bo to novim borcem pojasnil pred prisego in tudi dal možnost vrnitve domov tistim, ki bodo to kljub njegovemu pojasnilu želeli.

Prisega je bila v sredo, 24. decembra. Komandirja obeh čet sta zbrala vse novince na Koširjevem hlevu. Pred prisego je imel Žagar navdušujoč govor, čeprav je po mojem prepričanju preveč poudarjal razredni značaj narodnoosvobodilnega boja. Govoril je o boju delavskega razreda pod vodstvom partije za njegove pravice, ki je hkrati tudi boj za pravice in boljše življenje kmetov, in o uveljavitvi teh pravic po zmagi nad fašizmom. Poudaril je, da je nemškemu okupatorju zadala v zimski ofenzivi pred Moskvo smrtni udarec ruska Rdeča armada in da

ga bo pomagala dotolči in ga v kratkem tudi pregnati z naše zemlje partizanska vojska. Rekel je, da je hitlerjevska Nemčija pred zlomom in da ji moči pojemajo na vseh koncih in krajih, vendar skuša to prikriti z razkazovanjem svoje navidezne moči, kakršno je tudi prevažanje njihovih v glavnem na polpraznih rdečih avtobusov po Poljanski dolini. Na koncu je vprašal, ali ima kdo kakšno vprašanje. Oglasil se je Slavko Bogataj, Vrbanov iz Javorij, ki je želel natančnejšega pojasnila o razvoju in delu ter ciljih OF oziroma vodstva po izgonu okupatorja. Nekdo drugi pa je pripomnil, da je bilo rečeno, da gremo v partizane za tri dni in da zato ne more priseči za vse življenje. Žagar je v odgovoru pojasnil, da je prvi in glavni cilj izgon okupatorja z naše zemlje, druga vprašanja pa se bodo urejala in reševala po osvoboditvi. Tedaj bo na slovenskem ozemlju oblast prevzela OF in ta oblast bo potem uvedla dosledno ljudsko demokracijo. Končal je z besedami, da lahko tisti, ki niso prepričani o nujnosti oboroženega boja proti okupatorju in ne čutijo svoje dolžnosti do domovine in za izgradnjo boljšega življenja v svobodi, izstopijo iz vrste in bodo na lastno tveganje odpuščeni domov, po prisegi pa to ne bo več mogoče, zato naj premislijo sedaj. Ne spominjam se, da bi bil kdo izstopil iz vrste. Le dva ali trije so bili zunaj postrojenih borcev, a če se prav spominjam, so izstopili že prej, vendar ne izključujem, da so to storili ob Žagarjevih besedah. Nato je Žagar bral prisego, mi pa smo s pozdravom s stisnjeno pestjo ob čelu ponavljali besedilo za njim. V tem pa sem zaslišal, da je nekdo za menoj tiho rekel: »Drži figo.« Ko je bila prisega končana, je nekdo spet vprašal: »Ali si držal figo?« Ozrl sem se, vendar nisem mogel ugotoviti, kdo je to rekel. Takoj sem vprašal Franca Grošlja, Marjančnega iz Javorij, kaj naj bi to pomenilo. Rekel mi je, da kolikor ve, tistega, ki med prisego drži figo, ta ne veže. O tem sem takoj obvestil Jaka Bernarda in ta mi je naročil, naj še in še pojasnujem ljudem nujnost in potrebo, da vsi za orožje sposobni moške in fantje sodelujejo v boju za svobodo in pri izgonu okupatorja, kajti svobodo si je treba priboriti, ne pa čakati, da nam jo kdo podari.

Moje mnenje o tem pa je takrat bilo, da vodilni politični delavci Gorenjske pri organiziranju in vodenju narodnoosvobodilnega boja preveč poudarjajo vlogo Komunistične partije in razredni značaj tega boja, premalo pa OF kot najširšo vseljudsko organizacijo in utelešenje vsega ljudstva v njej v oboroženem boju proti okupatorju, kar še posebej velja za podeželje. Žagar in drugi vodilni politični delavci so po mojem pri stikih s kmečkim prebivalstvom premalo upoštevali njihovo razmeroma ozko politično razgledanost in to, da je imel klerikalizem ponekod na vasi globoke korenine, kar je še zlasti veljalo za območje Javorij. Komunizma so se kmetje bali deloma iz prirojenega konservatizma, še bolj pa zaradi dolgoletne propagande bivših jugoslovanskih oblasti, ki so komunizem prikazovale v najbolj črnih barvah, kar je seveda v polni

meri izkoristila in še potencirala hitlerjevska propaganda. Iz tega razloga je še isti večer odšlo domov nekaj mož in fantov. Ti so po prisegi prišli k meni in Francu Grošlju z očitkom, da sva jih s svojo propagando o OF in partizanskem narodnosvobodilnem boju zavedla, ker jim nisva povedala, da se obenem gre za komunizem, za tega pa se oni niso prišli borit. Še več pa jih je odšlo v naslednjih dneh, posebno potem, ko so mnogi prišli do spoznanja, da vojna ne bo končana tako hitro, kot se je pričakovalo in kakor je izhajalo iz propagandnega materiala OF in ustnega tolmačenja vojaških in političnih voditeljev narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem.

Kmalu po prisegi je naša četa odšla s komandirjem Jakom Bernardom čez Bukov vrh proti Vinharjem z nalogo, da napade Poljane, saj je prišlo sporočilo, da nameravajo Nemci iz Poljan in predvsem iz Hotovlje izseliti več ljudi. Ustavili smo se pri Muhu, kjer si je uredil sedež komandir čete Jaka Bernard in od koder je potem vodil operacije.

Druga patrolja, ki jo je vodil tesar iz Puštala Tone Demšar, drugače poljanski domačin, Rovišarjev iz Jazbin, je imela nalogo izvesti mobilizacijo na širšem območju Malenskega Vrha in Brd. V šestčlanski patrolji sta bila tudi Franc in Alojz Tušek, Debeljakova iz Rovt v Selški dolini, dva stara partizana, od katerih je bil eden nekje iz okolice Tržiča, drugi pa primorski emigrant iz Gorice (verjetno je to bil Benedikt Padovan) in neki fant iz Praprotna. Patrolja je v nedeljo, 21. decembra, zvečer prišla v Lom in se ustavila na domačiji Ane Vodnik, po domače pri Rešk, kjer je Tone domačim v daljšem pogovoru pojasnil, da se je začela splošna vstaja in mobilizacija. Od Reška je patrolja v spremstvu Reškovega Lojza odšla v Zakobiljek k Bredešku in se tam zadržala nekaj časa. Medtem sta vodja patrolje in Reškov Lojze obiskal nekaj mož in fantov in jih obvestila, da je razglašena splošna mobilizacija ter jih pozvala, da se pridružijo partizanom. Preden je Rovišarjev Tone odšel s patroljo na Malenski Vrh, se je z Reškovim Lojzom in Bredeškovim Jožetom dogovoril, da bosta naslednji dan o splošni vstaji in mobilizaciji obvestila vse za boj sposobne može in fante in jih zvečer privedla na zbirališče k Jakaponu na Malenskem Vrh. Naročil jim je tudi, naj na zbirališče pripeljeta prostovoljce s potrebno opremo in orožjem, kolikor ga pač imajo. Na Malenskem Vrh se je patrolja zglasila v šoli pri Martinu Demšarju, zaupniku in organizatorju OF na tem območju. Rovišarjev Tone ga je seznanil s položajem in se z njim dogovoril, da pride naslednje jutro skupaj z Jakom Benedikom, Primažem iz Jazbin, na pogovor k Mežnarju na Goro. Tja je bil namenjen tudi Tone s svojo patroljo. Patrolja je pri Mežnarju prenočila in se tam zadrževala še ves naslednji dan. V ponedeljek, 22. decembra, sta šla k Mežnarju na Goro Demšar in Benedik, pridružil pa se jima je tudi Jakob Šink, Omejcov iz Jazbin. Po sestanku sta Demšar in Benedik šla po hišah obveščati ljudi o vstaji in

mobilizaciji. V Jazbinah in na Gorenji Ravni je to ob sodelovanju Omejcovega Jaka opravil Benedik, na Malenskem Vrhu pa Demšar.⁵⁷ V Čabrače in na Sušo je po naročilu slednjega šla obvestit nekaj simpatizerjev OF Golešnikova Pavla s Suše. V Zakobiljku je to nalogo opravil Bredeškov Jože, v Lomu pa Reškov Lojze. Ta je takoj zjutraj odrinil na Lovsko Brdo k Temincu, potem pa je novico posredovala tamkajšnjim vojnim obveznikom Temincova Malka. Reškov Lojze je spotoma obvestil tudi Franca Lunarja, Lesičnika v Lomu. Na Gorenjem Brdu so može in fante o vstaji in mobilizaciji obveščali Petelinovi fantje z Gorenjega Brda, na Dolenjem Brdu pa Lukovi z naročilom, da vsi pridejo zvečer na zbirališče k Žetincu, kjer bodo pričakali mobilizacijsko patroljo, da jih odvede v Cankarjev bataljon. Prostovoljci z Gorenje Ravni in iz Jazbin so se zvečer zbrali pri Primažu v Jazbinah in tu pričakali patroljo, ki je prišla od Mežnarja z Gore. Potem so skupaj odšli k Jakaponu na Malenski Vrh, kjer so bili zbrani prostovoljci iz Zakobiljka, Loma, z Malenskega Vrha in Lovskega Brda. Skupaj so se potem podali k Žetincu na Dolenjem Brdu in od tam k Jakobu Mezku, Jageršniku, v Srednjo vas, kjer so bili zbrani prostovoljci iz te vasi. Jageršnikova hiša je bila izbrana zato, ker stoji na samem, precej zunaj vasi, in ker se je ta družina takoj odločno opredelila za OF in partizane. V Srednji vasi je poleg Pavleta Ingliča, Jakucovega, ki je med prvimi odšel v Poljansko četo, zelo zavzeto pridobival prostovoljce za partizansko vojsko tudi Gregor Rupnik, Jernejc, ki je odšel v partizane s svojim 16-letnim sinom Grogčutom. Z vseh teh zbirnih mest se je pridružilo mobilizacijski patrolji skupaj dvainsedemdeset prostovoljcev. Od Jageršnika je patrolja s prostovoljci nadaljevala pot čez Žabjo vas v Vinharje k Adamu in Naconu, kjer so prenočili.⁵⁸ Naslednji dan v torek, 23. decembra, je Rovišarjev Tone odpeljal skupino mimo Podskalarja čez Bukov Vrh na Kovski Vrh, kjer so se vključili v sestavo bataljona. Nameščeni so bili deloma pri Dolincu, deloma pa pri Rugarju, vse dokler se je bataljon zadrževal na tem območju. Na Kovski Vrh je prispelo še nekaj manjših skupin iz drugih krajev Poljanske doline. Tisti, ki še niso prisegli, so dali prisego v soboto, 27. decembra, v Dolincevem hlevu. Tudi tu jim je najprej spregovoril Žagar. Z vodom sem bil tedaj tudi jaz pri Dolincu, vendar se prisega nisem udeležil, ker sem bil s poveljnikom voda bratom Janezom in več drugimi fanti skoraj celo dopoldne v zasedi ob poti na vzpetini pod Kovskim Vrhom. Zvedel pa sem pozneje, da je Žagar govoril podobno, kakor pred tremi dnevi ob prisegi na Koširjevem hlevu.

Tretjo patroljo sta vodila Anton Peternel, Vovšarjev s Koprivnika, in Boštjan Jezeršek, Zatravnčkar iz Stare Oselice. V nedeljo, 21. decembra, je odšla na območje občine Oselica, da tamkajšnje sodelavce in simpatizerje OF obvesti o splošni vstaji in mobilizaciji, zbere prostovoljce in

jih pripelje v Cankarjev bataljon. V patrulji so bili še Pavle Gantar, Graparjev, in Niko Kosmač, Pajklcov, oba iz Hobovš, Franc Guzelj, Mecon iz Nove Oselice, in star partizan, primorski emigrant Anton Švagelj iz Komna na Krasu. Ko je patrulja prispela na območje te občine, so se borci razdelili na dve skupini, v prvi so bili Peternel, Gantar in Kosmač, v drugi pa Jezeršek, Guzelj in Švagelj. Preden so se razšli, so se dogovorili, kje bodo zbirališča za posamezna območja in vasi. Za Peternelovo skupino so bila zbirališča pri Bogataju na Fužinah, pri Graparju v Hobovšah in na Peternelovem domu pri Vovšarju v Koprivniku. Za Jezerškovo skupino, ki je zajemala območje Stare in Nove Oselnice ter Podjelovega Brda, pa je bilo zbirališče na Petelinovšu v Hobovšah. Na Podgori je sodelavce OF obvestil o vstaji in mobilizaciji Niko Kosmač in se z njimi dogovoril, da sami pridejo na javko k Zalešanu na Žirovskem Vrhu. Na Fužinah je fante obveščal in jih zavzeto pridobival za odhod k partizanom Franc Galičič, Lovranov s Fužin, ob sodelovanju Fužinca Jerneja Mlinarja, Mrovljetovega. V torek, 23. decembra, zvečer se je pri Bogataju na Fužinah zbralo skupaj devet fantov iz te vasi. Med njimi tudi Koloman Fujs, doma iz Prekmurja, prej jugoslovanski in tedaj nemški orožnik na Fužinah, ki pa je odšel domov že z Žirovskega Vrha.⁵⁹ Prostovoljci so od Bogataja odšli na domačijo Matije Kržišnika, h Kovšaku v Kladje, in tam počakali na Peternelovo kolono. Tudi na zbirališču pri Graparju v Hobovšah se je tisti večer zbralo devet fantov. O vstaji in mobilizaciji sta jih obvestila brata Pavle in Johan Gantar, Graparjeva. Na zbirališču pri Vovšarju v Koprivniku pa se je zbralo sedem mož in fantov. Prostovoljci s teh dveh zbirališč so pod vodstvom Toneta Peternela odšli najprej do Erjavca v Kladje, kjer bi jih po dogovoru moral čakati vodnik, da bi jih odpeljal v bataljon. Ker ga pa ni bilo, je Peternel skupino odpeljal do Kovšaka v Kladju, kjer so že čakali prostovoljci iz Fužin. Okrepljena skupina je nato odšla do Zalešana na Žirovskem Vrhu in tam so se jim pridružili fantje s Podgore. Tu jih je prevzel Vinko Oblak, Mlakarjev iz Gorenje vasi, ki so ga poslali iz Cankarjevega bataljona z nalogo, da pričaka prostovoljce z območja občine Oselica in jih odvede v bataljon. Z njim je bil tudi Slavko Peternel, Brdarjev iz Vinharij. Oblak je kolono odpeljal do kmetije pri Javorčanu na Žirovskem Vrhu, kjer naj bi počakali na prostovoljce iz Žirov. Med potjo sta se pridružila tudi Franc Kacin in Franc Mrak s Podjelovega Brda, ki sta skupaj s še štirimi fanti pri Zatravnčkarju v Stari Oselici zamačala na Boštjana Jezerška. Tako so se sami podali na Žirovski Vrh, da bi poiskali zvezo z drugimi, toda med potjo so se oni štirje premislili in se vrnili domov. Kacin in Mrak pa sta šla naprej. Na vseh zbirališčih se je pod vodstvom Toneta Peternela-Klemenca zbralo skupaj dvaintrideset mož in fantov, ki jih je od Zalešana naprej do Javorčana popeljal Vinko Oblak. Od Javorčana je z Obla-

kovim dovoljenjem odšlo domov šest neoboroženih fantov s Fužin, Janez Bogataj z Javorjevega Dola pa je odšel domov že iz Kladja, vendar je dal svoj puškomitraljez Pavletu Gantarju iz Hobovš.⁶⁰

Boštjan Jezeršek je z Guzeljem in Švagljem v nedeljo, 21. decembra, pozno zvečer prišel na svoj rojstni dan k Škrbinu v Staro Oselico. Bratu Jerneju je naročil, naj povabi može in fante iz okolice, da pridejo naslednji večer na sestanek k Škrbinu. V ponedeljek, 22. decembra, zvečer je prišlo na sestanek k Škrbinu okrog petnajst do dvajset mož in fantov. Jezeršek jih je seznanil s tedanjim vojaškim in političnim položajem in jim povedal, da je prišel čas za splošno oboroženo vstajo, zato OF poziva vse za orožje sposobne može in fante, da gredo v partizane in pomagajo izgnati okupatorja. Naročil jim je, naj naslednji večer pridejo ustrezno opremljeni na Petelinovše v Hobovšah, od koder jih bo odpeljal v Cankarjev bataljon. Toda v torek zvečer jih je na zbirališče prišlo zelo malo, pa še od teh so nekateri potem odšli domov. Za odhod v partizane so se odločili le štirje in to Rudolf Pagon iz Nove Oselice in Jernej Jezeršek ter Janez in Jernej Lazar iz Stare Oselice. Te je Jezeršek s svojo patruljo odpeljal v sredo, 24. decembra, zjutraj najprej do Kovšaka v Kladje. Od tam pa jim je domači sin pokazal pot oziroma jih vodil do Javorčana na Žirovskem vrhu. Pri Javorčanu so jih zaradi nevarnosti pred Nemci napotili k Brdarčku na Žirovskem vrhu. Eden od Brdarčkovih fantov jih je zvečer vodil do Todraža. Tam so prečkali cesto v Lučine in potem čez Bačne nadaljevali pot k Brdarju v Vinharje. Tam je bilo tedaj zbranih veliko partizanov, ki so odhajali v napad na nemško postojanko v Poljanah. Od Brdarja je Jezeršek svojo skupino odpeljal na Valterski Vrh, kjer se je vključila v sestavo bataljona.⁶¹

V torek, 23. decembra, sta bili poslani na teren še dve mobilizacijski patrulji. Prvo je vodil star borec Tone Nartnik-Črnič z Dolgih Njiv pri Lučinah. S svojo patruljo je zbral sedem prostovoljcev iz Brebovnice, z Dolgih Njiv in iz Zadobja pri Lučinah. Pridružil se jim je tudi Ciril Demšar iz Gorenje Dobrave. Nartnik je skupino še isti dan odvedel čez Vinharje in Bukov Vrh na Kovski Vrh k Rugarju, kjer se je vključila v bataljon.⁶²

Isti dan je druga patrulja pod vodstvom Vinka Oblaka odšla na Žirovski Vrh do Javorčana z nalogo, da na javki pričaka prostovoljce z območja občine Oselica in da gre po prostovoljce v Žiri ter jih pripelje do Javorčana, od tam pa vse skupaj v Vinharje oziroma v Cankarjev bataljon. V tej patrulji so bili še Milan Bajc, Boštinov, Pavle Inglič-Bar, Rarbarčev, Slavko Šorli-Slavc in Ljubo Marinovič-Gašo, vsi iz Gorenje vasi, Franc Medja iz Stražišča pri Kranju in Slavko Peternel, Brdarjev iz Vinharij. Po prostovoljce v Žiri je odšla patrulja pod vodstvom Pavleta Ingliča. V patrulji so bili vsi razen Vinka Oblaka in Slavka Peternela, ki sta šla na javko po zvezo z mobilizacijsko patruljo, ki je v Kladje in potem do Zalešana na Žirovskem Vrh pripeljala prostovoljce z območja občine Oselica.⁶³

Odhod prostovoljcev iz Žirov v partizane opisuje Janko Mrovlje-Marko, Kokeljnov z Ledinice, takole:

»Patrulja je z nočjo prispela v Žirovsko kotlino. Ustavili so se v gozdu za Žigonovim gričem nad Novo vasjo. Ker so prispeli tja pred dogovorjenim časom, sta se Pavle Inglič in Ljubo Marinovič odločila, da odideta v Tonino bajto pod hribom v Novi vasi. Sklenila sta, da bosta na balin ostrigla Tonino hčerko, ker je imela ljubezensko razmerje z nemškim carinskim stražnikom. Ko sta prispela v hišo, sta naletela na Nemca, ki pa je izrabil presenečenje, skočil skozi okno in med tekom čez njive in travnike na ves glas klical na pomoč. Marinovič je dvakrat s pištolo ustrelil za njim, vendar ga ni zadel. Nemec je tekel v Staro vas v postajanko pri Bahaču. Carinski stražniki so imeli takrat postajanko v hiši Vinka Demšarja, v Srbijo izseljenega gostilničarja. Kmalu po prihodu pobeglega stražnika se je začelo splošno streljanje.

Prav v času, ko je bil carinski stražnik pregnan iz Tonine hiše v Novi vasi, so se pri bližnjem sosedu Barteljčku v Stari vasi zbirali prostovoljci in aktivisti OF. Med organizatorji in najbolj delavnimi aktivisti je bil Jože Kavčič, Muhovcev iz Nove vasi, ki je imel neposreden stik s patruljo Cankarjevega bataljona. Poleg Kavčiča sta se takrat zadrževala pri Barteljčku tudi Lojze Dolinar in Rado Kosmač, sodelavca OF iz vasi Ledinica.

Ob tej priložnosti so se pri Barteljčku zbrali in kot prostovoljci odšli v Cankarjev bataljon brata Janez in Milan Žakelj, Barteljčkova, in Dušan Jan, vsi iz Stare vasi, ter Brus Milan iz Gorenje vasi, ki je kot mesar delal v mesariji pri Bahaču. Že prej sta se Cankarjevem bataljonu priključila Vinko Oblak, Primcov iz Nove vasi, bivajoč v Gorenji vasi, in Vinko Žakelj, Barteljčkov iz Stare vasi, bivajoč v Kranju.

Še istega večera se je ta četverica prostovoljcev na Svetletovem griču v Rakulku pridružila patrulji Cankarjevega bataljona. Pri srečanju sta bila navzoča aktivista Jože Kavčič in Franc Giacomelli, Bendetov iz Nove vasi. Giacomelli je takrat in pozneje zelo marljivo zbiral orožje na območju Žirov in ga izročal partizanom.

Patrulja s prostovoljci je krenila na Žirovski Vrh do kmetije na Javorču, kjer se je pridružila drugim patruljam, od koder so potem nadaljevali pot v Cankarjev bataljon.⁶⁴

Z Javorča so vsi tamkaj zbrani prostovoljci pozno ponoči pod vodstvom Vinka Oblaka odšli proti Gorenji Dobravi in nato proti Todražu. Prav tedaj, ko je kolona prišla do ceste, da bi jo prečkala, je pripeljalo iz Gorenje vasi več nemških tovornjakov s policisti, namenjenimi v Lučine. Kolona prostovoljcev se je pritajila, in ko so se nemški tovornjaki nekoliko oddaljili, je odšla čez cesto patrolja predhodnica s tremi ali štirimi fanti, med katerimi je bil tudi Niko Kosmač iz Hobovš. V tem je po cesti iz Gorenje vasi pripeljala nova kolona nemških tovornjakov s

policisti. Kolona prostovoljcev je bila tako razbita na dva dela. Glavnina je ostala na eni strani ceste in potoka Brebovnica, patrulja predhodnica pa na drugi strani. V zmedu se je nekaj fantov pritajilo in pozneje odšlo nazaj proti domu. Predhodnica, ki je izgubila stik z glavnino, je pod vodstvom Nika Kosmača nadaljevala pot k Vinharje in tam prenočila v nekem hlevu. Z Vinharij so naslednji dan vsi razen Nika Kosmača odšli domov. Kosmač pa se je odpravil v enoto na Bukov Vrh in se vključil v sestav bataljona. Z enoto, v kateri je bil, je v soboto, 27. decembra, sodeloval v boju z Nemci na Pasji ravni. Po spopadu je odšel domov in spotoma skril puško v nekem kozolcu na Dobravi. To je po vrnitvi domov povedal Peternelu, ki je poiskal puško, jo prinesel domov in skril. Spomladi 1942 jo je izročil Vinku Oblaku, tedaj politkomisarju Poljanske čete.

Ko se je druga kolona nemških tovarnjakov s policijo oddaljila in se je vse umirilo, se je razkrojena glavnina prostovoljcev spet zbrala. Vinko Oblak je predlagal, da bi namesto čez Bačne, kjer so morda Nemci, nadaljevali pot proti Žabji vasi in od tam, če bo mogoče, skozi Srednjo vas k Mežnarju pri Sv. Križu. Ker so se s tem strinjali tudi drugi člani mobilizacijske patrulje, je glavnina kolone pod Trohom v Todražu prečkala cesto in potem šla ob potoku Brebovnica proti Dolenji Dobravi ter prišla mimo Sivca na pot, ki vodi ob Sori Poljanščici v Žabjo vas. Tu so v zgodnjem jutru v sredo, 24. decembra, izkoristili gosto meglo in brez zapletov prečkali most in cesto v Srednji vasi ter odšli mimo Jakuca k Mežnarju pri Sv. Križu. Tam so ostali ves dan. Tako je odločil Oblak, ker so Nemci stalno vozili v dolino okrepitev in z občasnimi patruljami nadzirali prehode čez ceste in mostove. Oblak je najbrž mislil, da se bo tako, če bo treba, s svojo v glavnem neoboroženo kolono lahko izvil iz nemškega obročja, ki so ga skušali skleniti okrog položajev Cankarjevega bataljona. Kmalu potem, ko je kolona prispela k Mežnarju, so Jakucovi iz Srednje vasi poslali hrano za vse prostovoljce. Slavko Šorli je prostovoljno prevzel dolžnost kuharja in v kotlu za kuhanje krme prašičem skuhal kosilo. Proti večeru je prišel k Mežnarju na pogovor z Oblakom neki funkcionar, ki ga Peternel ni poznal, meni pa, da je bil Šiškarjev Rudi iz Žabje vasi. Spominja se, da je ta Oblaku rekel, da je v zadnjih dneh prišlo v partizane veliko mož in fantov in da so mnogi neoboroženi. Zato sta se po daljšem razmišljanju in pogovorom z drugimi člani mobilizacijske patrulje odločila, da tistim, ki želijo in ki nimajo orožja ter niso kompromitirani, dovolijo oditi domov. Ker je grozila nevarnost, da jih Nemci pri Mežnarju odkrijejo so, ko se je stemnilo, vsi skupaj odšli na Gorenje Brdo. Od tod so nekateri odšli domov čez Srednje Brdo in mimo Derlinka proti Trebiji. Ko so prišli na Planino, kjer so počivali, je zazvonilo k polnočnici. Po krajšem počitku so se razšli in v manjših skupinah in posamič nadaljevali pot na svoje

domove. Skupina, ki je ostala na Gorenjem Brdu, bilo jih je okrog dvanajst, je odšla k Petelinu in ostala na kmetiji še ves naslednji dan. Proti večeru so dobili obvestilo, da je prehod čez most v Žabji vasi prost. Ko se je znočilo, so odšli proti Žabji vasi in nato v Vinharje do Brdarja. Tu so se pridružili partizanom in nato odšli z njimi na Kovski Vrh k Dolincu.^{65 in 66}

Vseh pet oziroma šest mobilizacijskih patrulj je zbralo skupaj 221 prostovoljcev. Od tega patrulja Rudija Robnika 105, Toneta Demšarja 72, Antona Peternela-Klemenca 27, Boštjana Jezerška 5, Toneta Nartnika 8, Pavleta Ingliča-Bara 4. Iz Poljan, s Predmosta, iz Hotovlje, Vinharij, s Kremenika in Bukovega Vrha pa je v dneh od 22. do 26. decembra prišlo v Cankarjev bataljon v glavnem po medsebojnem obveščanju in le deloma po obvestilu prostovoljcev, ki so med prvimi odšli v partizane, skupno 65 prostovoljcev. Že prej je s poljanskega območja odšlo v partizane 21 prostovoljcev. V dneh od 23. do 26. decembra je odšlo na javke še nadaljnjih 13 prostovoljcev iz vasi Jarčje Brdo, Mlaka, Krivo Brdo in Delnice. Pozivu na odhod v partizane se je v dneh od 22. do 26. decembra (zadnja dva dneva je v Cankarjev bataljon neorganizirano prišlo le nekaj prostovoljcev) odzvalo na območju Poljanske doline skupaj 307 mož in fantov, 37 pa jih je k partizanom prišlo že prej. Skupaj se je torej decembrske vstaje 1941 udeležilo z območja Poljanske doline 344 mož in fantov iz 51 vasi oziroma krajev. Od tega 276 samo z območja tedanjih občin Javorje in Poljane, to je iz 30 vasi. Z območja občin Trate (Gorenja vas), Oselica in Žiri jih je bilo 68, in to iz 21 vasi. Z območja prejšnje občine Škofja Loka pa je ob decembrski vstaji odšlo v partizane skupno 381 mož in fantov iz skupno 64 vasi in mesta Škofja Loka. Od teh iz Škofje Loke in okolice 22 mož in fantov iz 8 vasi in mesta Škofja Loka, iz Selške doline pa 15 mož in fantov iz 5 vasi. (Podatki za Škofjo Loko in okolico in Selško dolino verjetno niso povsem točni, saj nisem dobil vseh odgovorov na prošnjo po preveritvi podatkov in njihovi morebitni dopolnitvi, – op. pis.).

Brdarjeva hiša v Vinharjih, kjer je bilo zbirno središče v dneh poljanske vstaje. (Foto, Maks Krmelj)

Janez Peternel, Brdar iz Vinharjih, organizator OF na širšem domačem območju. Ustreljen kot talec skupaj s sinom Slavkom 3. januarja 1942 v Dragi pri Begunjah.

Pri Brdarju je bilo sedem otrok, tri dekleta (Francka, Malka in Milka) in štirje fantje (Pavle, Tone, Albin in Slavko).

Janeza Peternela so Nemci zaradi sodelovanja s Cankarjevim bataljonom in kot organizatorja OF 26. decembra 1941 aretirali in odvedli v Begunje. Ob očetovi aretaciji so bili v Cankarjevem bataljonu trije sinovi: štiriindvajsetletni Pavle, devetnajstletni Albin in osemnajstletni Slavko; triindvajsetletni Tone pa je bil v nemškem vojnem ujetništvu. Najstarejša hčerka Francka je bila poročena z Maksom Krmeljem, Jesenkom iz Bačen, in je imela že štiri otroke. Tudi njen mož je bil v Cankarjevem bataljonu in je 11. januarja 1942 padel v Dražgošah.

Tako sta bili ob očetovi aretaciji razen bolne mame Marije doma le šestnajstletna Malka in enajstletna Milka, ki sta sami opravljali vsa dela v hiši in v hlevu, v katerem je bilo veliko goveje živine, ovac in prašičev. V naslednjih dneh so Nemci večkrat zaporedoma prišli k Brvarju, delali preiskave in ropali. Ob teh vdorih so domačijo povsem izropali in nazadnje odpeljali vso živino in prašiče.

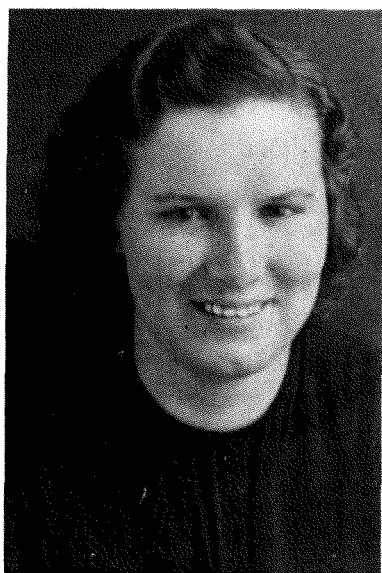
V strahu pred nemškim nasiljem se je mama Marija s hčerkama Malko in Milko zatekla k prijateljici v sosednjo vas. Medtem je 27. decembra 1941 prišel sin Slavko poizvedovat, kaj je z domačimi. Pri tem so ga prijeli Nemci in odpeljali v Begunje. Skupaj z očetom in stricem Pavlom Peternelom, Pešarjem iz Vinharij, so ga 3. januarja 1942 ustrelili kot talca v Dragi pri Begunjah.

Malka je kasneje z obolelo mamo odšla čez mejo v Dolomite. Po zvezi OF je bila poslana na zdravljenje v Ljubljano, vendar je niso mogli rešiti in avgusta 1942 je od vsega hudega umrla. Milka je odšla k teti v Javorje, kjer je bila do konca vojne. Malka pa je po vrnitvi iz Dolomitov dalj časa živela pri sorodnikih, pri Pešarju v Vinharjih, spomladi 1944 pa je odšla v partizane. Po vojni se je vrnila domov in prevzela gospodarstvo rojstne domačije. Nemci so na Brdarjevo kmetijo spomladi 1942 naselili Kacinovo družino iz Podjelovega Brda pri Sovodnju, katerih domačijo so ob izsekavanju stometrskega obmejnega pasu porušili, ker je stala na tedanji nemško-italijanski meji.

Od štirih Brdarjevih sinov je bil najmlajši sin Slavko, kot že rečeno, 3. januarja 1942 ustreljen kot talec, drugi trije pa so padli v partizanih. Pavle je padel 28. aprila 1942 v Brodeh pri Škofji Loki kot komandir Poljanske čete. Tone, ki se je konec leta 1943 vrnil iz nemškega ujetništva in takoj odšel v partizane, je padel 24. februarja 1944 na Bukovem vrhu kot član rajonske gospodarske komisije. Albin se je 10. junija 1944 v Kremeniku smrtno ponesrečil z angleško brzostrelko.

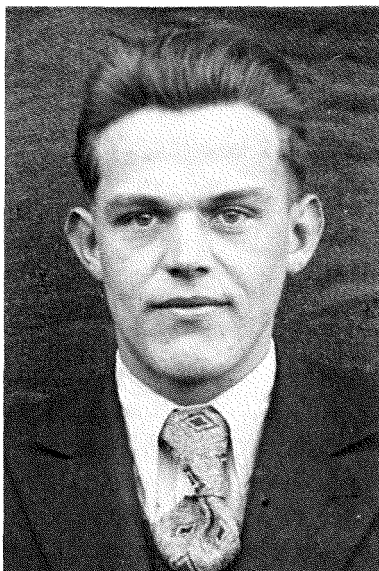
Brdarjev hlev v Vinharjih, v katerem je bilo v skrivni votlini skladišče orožja in ujet domač sin Slavko. (Foto, Maks Krmelj)

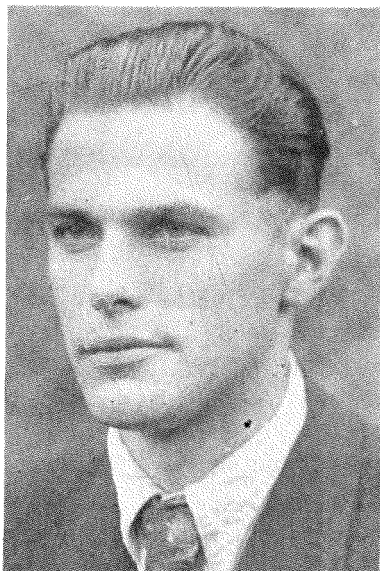
Malka Peternel-Sonja, Brdarjeva iz Vinharij.

Remcova hiša s hlevom in kozolcem v Delnicah.

Jože Peternel-Mitja, najmlajši sin Franca in Antonije Peternel, Remcov iz Delnic, je padel 4. avgusta 1942 ob nemški ofenzivi na Blegošu.

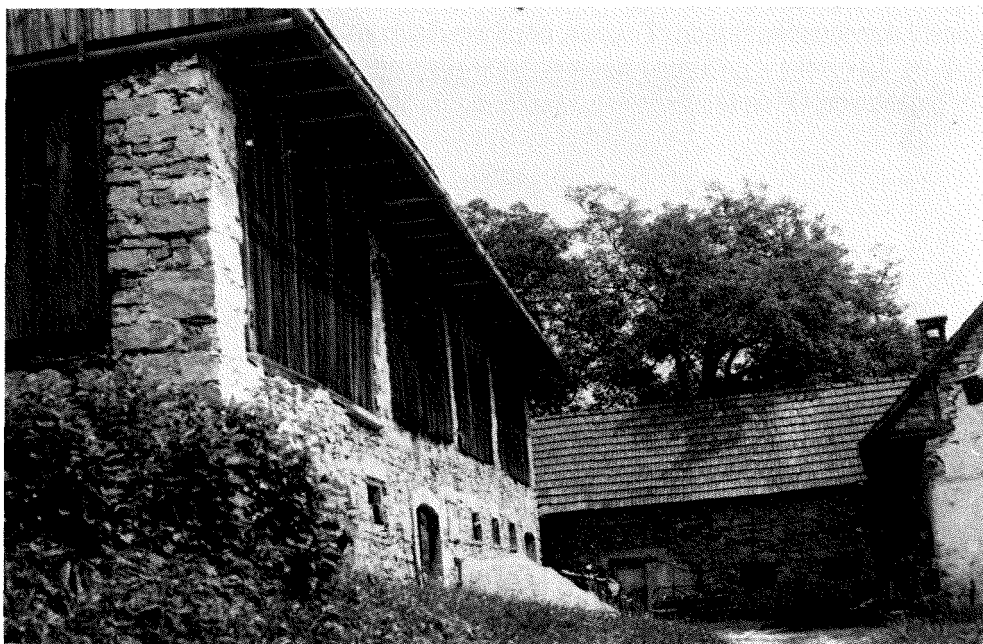
Tone Peternel-Igor, Remcov iz Delnic, organizator OF in vstaje v občini Javorje.

Janez Peternel, Remcov iz Delnic, je bil jugoslovanski kolesarski prvak. Padel je pod gradom Boštanj v Zagradcu pri Grosuplju, skupaj s soborcema Francem Čučkom iz Ptuja in Radkom Vutejem iz Radehove pri Lenartu v Slovenskih goricah. Tja so jih poslali kot kurirje postaje TV 15, da bi vzpostavili ob nemški ofenzivi prekinjeno zvezo z Ljubljano. Zaradi izdaje so jih napadli in pobili domobranci. Franc Peternel-Miha, Remcov iz Delnic, je 18. novembra 1944 padel v domobransko zasedo v Poljanah, bil pri tem ranjen in ujet. Še isti dan so ga domobranci ubili na Žunharskem griču nad Poljanami. Vsi trije padli Remcovi fantje iz Delnic so bili organizatorji OF na širšem domačem območju in udeleženci decembrske vstaje 1941.

Skoblova kmetija s Pasjo Ravno v ozadju, kjer so 27. decembra 1941 divjali hudi boji.

Muhov hlev v Vinharjih, v katerem so Nemci 22. januarja 1942 presenetili skupino partizanov. V sredini edina vrata, skozi katera so se prebijali obkoljeni borci.

Koširjeva hiša v Valtarskem Vrhu s hlevom nad njo, v katerem so 24. decembra 1941 prisegli novinci. V hiši se je med boji 25. in 27. decembra 1941 zadrževal štab Cankarjevega bataljona.

(Foto, Maks Krmelj)

Čebelnjak Maksa Krmelja-Matije, v katerem je bilo poleti in jeseni 1941 več sestankov organizatorjev OF in vstaje.

Dolinceva hiša na Kovskem vrhu s hlevom, v katerem so 27. decembra 1941 prisegli novinci. Pod hišo je Sopatska grapa in onstran nje Valterski Vrh s Koširjevo in Jakobcevo kmetijo in Polhovcem nad njim, kjer so 27. decembra 1941 divjali hudi boji.

Narodni heroj Maks Krmelj-Matija, Krivar iz Hotovlje, organizator OF in vstaje v Poljanski dolini, maj 1944.

Ivan Tomažin, Kocjanov iz Bukovščice, organizator OF in vstaje v Selški dolini, padel 27. marca 1942 nad Crngrobom.

Anton Dermota iz Žabje vasi, ustreljen kot talec 3. januarja 1942 v Dragi pri Begunjah.

Anton Peternel-Klemen, Vovšarjev iz Koprivnika pri Sovodnju, organizator OF in vstaje v občini Oselica.

Narodni heroj Jaka Bernard, komandir 2. čete Cankarjevega bataljona, padel 9. februarja 1942 na Stirpniku v Selški dolini.

Jože Kisovec, Bolantačev iz Hotovlje, ki ga je kot ujetnika ustrelil nemški policist 22. januarja 1942 v Kremeniku.

Gregor Rupnik-Groga, Jernejc iz Srednje vasi, partizanski bolničar od 1941 do 1945. Od pomladi 1942 do konca vojne je zgradil in vodil več partizanskih bolnic na Poljanskem.

Gregor Rupnik-Grogče, Jernejcev iz Srednje vasi. Kot šestnajstletni fant je skupaj z očetom odšel v Cankarjev bataljon, padel 14. januarja 1943 kot bataljonski kurir v zemljanki v Lojgeh pri Srednji vasi.

Padli nemški policisti v Rovtu, 12. december 1941.

Ostanki mostu na Praprotnem v Selški dolini, ki ga je Cankarjev bataljon požgal 18. novembra in, obnovljenega, ponovno 7. decembra 1941.

PODATKI S POIMENSKIM SEZNAMOM UDELEŽENCEV VSTAJE
DECEMBRA 1941 PO VASEH IN OBČINAH

Občina in vas priimek in ime	Leto roj- stva	Odhod v partizane				Borec v Can- karje- vem bataljonu		Udele- ženec draž- goške bitke	Vrni- tev do- mov	Pono- ven vstop v NOV	Dru- go
		od		od							
		5. do 21. 12.	dne 22. 12.	23. do 26. 12.	sku- paj	da	ne				
I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Občina Javorje											
vas Četena Ravan											
Dolenc Janez	1911	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Kržišnik Anton	1911	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Tušek Janez	1904	-	1	-	1	1	-	-	1	-	talec 1942
Zupanc Janko	1921	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Zupanc Jože	1922	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
S k u p a j		-	5	-	5	5	-	-	5	-	-
vas Dolenčiče											
Ažbe Jože	1922	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Kokelj Jernej	1922	-	1	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Možina Janez-Janko	1921	-	1	-	1	1	-	-	1	-	ranjen 1941
Krek Martin-Gustelj	1921	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Kokelj Albin	1910	-	1	-	1	1	-	-	-	-	ujet in talec
Oblak Franc	1922	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Tavčar Franc	1920	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Tavčar Janez	1902	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Urh Andrej	1913	-	1	-	1	1	-	-	1	-	ranjen 1941
S k u p a j		-	9	-	9	9	-	1	7	2	-
vas Dolenja Žetina											
Benedičič Jože	1902	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Jelovčan Jakob	1909	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Jelovčan Primož	1907	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Jelovčan Janko	1922	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Šink Stanislav-Milan	1909	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
S k u p a j		-	5	-	5	5	-	-	5	2	-
vas Gorenja Žetina											
Jelovčan Alojz	1909	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Možina Franc	1921	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Možina Janez	1911	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Kos Blaž	1907	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Peternel Franc	1908	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Peternel Janez	1923	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Tavčar Anton	1922	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Tavčar Dominik	1906	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
S k u p a j		-	8	-	8	8	-	-	8	2	-
vas Gorenja Ravan											
Dolenc Vencelj	1912	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1945
Justin Jakob	1909	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Kržišnik Anton	1903	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Kržišnik Jakob	1907	-	1	-	1	1	-	1	1	-	-
S k u p a j		-	4	-	4	4	-	1	4	2	-
vas Jarčje Brdo											
Debeljak Anton	1909	-	-	1	1	-	1	-	1	-	-
Debeljak Franc	1910	-	-	1	1	-	1	-	1	-	-
Oblak Franc	1920	-	-	1	1	-	1	-	1	-	-
Poljanec Jože	1896	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
S k u p a j		-	1	3	4	1	3	-	4	-	-
Vas Javorje											
Alič Janez	1914	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Bogataj Slavko	1909	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Dolinar Anton-Fazan	1924	-	1	-	1	1	-	-	1	1	prijet KCT

Oznake: KCT je koncentracijsko taborišče

DT je delovno taborišče

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Dolinar Franc-Radivoj	1925	-	1	-	1	1	-	-	1	1	umrl 1944
Grošelj Franc	1912	-	1	-	1	1	-	-	1	-	talec 1942
Kokalj Alojz	1920	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Kokalj Anton	1922	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Kokalj Franc	1913	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Kokalj Janez	1915	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Kokalj Janez	1912	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Kos Janez	1912	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Maček Franc	1916	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Maček Janko	1921	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Maček Maks	1919	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Peternel Anton	1911	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Režen Jože	1921	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Režen Jurij-Marko	1916	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1944
Režen Maks	1921	-	1	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Stanonik Franc	1905	-	1	-	1	1	-	-	1	1	ujet DT
Štibelj Dominik	1914	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Štibelj Silvo-Dimač	1919	1	-	-	1	1	-	1	-	-	-
Tavčar Lovro	1908	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Tavčar Stane	1922	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Vizjak Franc	1922	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
S k u p a j		2	22	-	24	24	-	3	21	5	-
vas Jazbine											
Benedik Jakob-Porobk	1902	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Frlan Janez-Filip	1901	-	1	-	1	1	-	1	1	1	-
Jelovčan Mirko	1921	-	1	-	1	1	-	-	1	-	ozebel 1941
Kavčič Franc	1903	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Šink Jakob	1922	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
S k u p a j		-	5	-	5	5	-	1	5	3	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
vas Krivo Brdo											
Bernik Janko	1921	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Dolenc Jože	1917	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
S k u p a j	-	-	2	2	-	2	-	2	2	-	
vas Malenski Vrh											
Hobič Leopold-Milan	1919	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Gantar Ciril	1914	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Gantar Janez	1901	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Jelovčan Franc	1920	-	1	-	1	1	-	1	1	1	padel 1944
Jelovčan Vinko-Sokol	1923	-	1	-	1	1	-	1	1	1	-
Klemenčič Jakob	1909	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1945
Končan Janez	1904	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Pintar Janez	1901	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
S k u p a j		-	8	-	8	8	-	2	8	6	-
vas Mlaka											
Ažbe Alojz	1910	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-
Dolinar Albin	1917	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Dolinar Janez	1912	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Dolinar Jože	1915	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Dolinar Maks	1922	-	1	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Kokelj Jožef	1919	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
S k u p a j		-	5	1	6	5	1	1	5	2	
vas Murave											
Alič Anton	1917	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Bohinc Alojz	1914	-	1	-	1	1	-	-	1	1	
Bogataj Jože	1912	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Možina Matevž	1904	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Podobnik Blaž	1909	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Rink Jože	1922	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
S k u p a j		-	6	-	6	6	-	-	6	2	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
vas Podvrh											
Bohinc Blaž	1906	-	1	-	1	1	-	-	1	-	ubit 1945
Justin Franc	1902	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Potočnik Janez	1923	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Urh Slavko	1923	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
S k u p a j		-	4	-	4	4	-	-	4	1	
vas Zapreval											
Ažbe Leopold	1924	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Ažbe Rudolf	1919	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Ažbe Franc	1919	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Jelovčan Tomaž	1903	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Krajnik Jakob	1916	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Jelovčan Viktor	1916	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Urh Alojz	1906	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
S k u p a j		-	7	-	7	7	-	-	7	2	
Skupaj občina Javorje:		2	89	6	97	91	6	9	91	31	-
Občina Poljane											
vas Bukov Vrh											
Fern Janko	1925	-	-	1	1	1	-	1	1	1	-
Fern Valentin	1898	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Jesenko Alojz	1917	-	-	1	1	1	-	-	1	-	-
Jereb Jože	1924	-	1	-	1	1	-	-	-	-	padel 1941
Justin Janez	1894	-	1	-	1	1	-	-	1	-	aretir. DT 44
Košir Franc	1905	-	-	1	1	1	-	-	1	-	talec 1942
Košir Janez	1903	-	-	1	1	1	-	-	1	-	talec 1942
Oblak Franc	1913	-	1	-	1	1	-	1	1	-	ubit 1944
Potočnik Martin	1900	-	1	-	1	1	-	-	-	-	ujet talec 1942
Skobec Pavle	1913	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Skobec Vencelj	1912	-	1	-	1	1	-	-	1	-	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Šubic Angela	1925	1	-	-	1	1	-	1	1	-	-
Šubic-Tušek Ivana	1906	1	-	-	1	1	-	1	1	-	-
Šubic Franc-Gošar	1911	1	-	-	1	1	-	1	1	-	-
Šubic Janez	1920	1	-	-	1	1	-	1	-	-	ujet KCT umrl
Šubic Tomaž (Narigar)	1885	1	-	-	1	1	-	1	1	-	umrl 1944
S k u p a j		5	7	4	16	16	-	7	13	1	-
vas Delnice											
Alič Jože	1902	-	1	-	1	1	-	1	1	1	-
Čadež Anton-Peppek	1914	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1944
Čadež Marko-Pero	1920	-	1	-	1	1	-	1	1	1	-
Čadež Tomaž-Karo	1916	-	-	1	1	-	1	-	1	1	ujet talec 1944
Demšar Anton-Aleš	1919	-	1	-	1	1	-	1	1	1	-
Demšar Ivan-Kolumb	1920	-	-	1	1	1	-	-	1	1	-
Dolenc Ignacij-Nande	1920	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Dolenc Jože (Ajtar)	1899	-	-	1	1	-	1	-	1	-	-
Dolenc Tomaž-Klančar	1987	-	-	1	1	-	1	-	1	1	padel 1945
Kisovec Janez-Rajko	1911	-	1	-	1	1	-	-	1	1	ujet KCT
Križnar Jože	1914	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1945
Mrak Jože	1913	-	-	1	1	1	-	1	1	1	ujet talec 1944
Mrak Pavle	1903	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Naglič Bernard-Miloš	1918	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1945
Peternel Anton-Igor	1915	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Peternel Franc-Miha	1909	-	-	1	1	-	1	-	1	1	ubit 1944
Peternel Janez-Lojze	1913	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1943
Peternel Jože-Mitja	1916	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1942
Tavčar Alojz	1921	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
S k u p a j		-	12	7	19	14	5	4	19	17	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
vas Dolenje Brdo											
Bogataj Janez	1902	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Bizjak Anton	1901	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Demšar Rudolf	1906	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Kokalj Jakob	1913	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Lampreht Ciril	1901	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Mrak Maks-Lazo	1908	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Novak Franc	1923	-	1	-	1	1	-	1	1	-	-
Novak Ignacij-Mali	1920	-	1	-	1	1	-	1	1	1	-
Novak Jože	1915	-	1	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Oblak Jakob	1903	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Ržek Franc	1915	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Stanonik Jože	1911	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Uršič Franc	1912	-	1	-	1	1	-	1	-	-	prijet KCT
S k u p a j		-	13	-	13	13	-	4	11	5	-
vas Gorenje Brdo											
Bogataj Anton	1919	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1943
Bogataj Franc	1914	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Bogataj Jakob	1909	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Bogataj Pavle	1911	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Demšar Vencelj	1912	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Gantar Pavle	1913	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Jesenko Jakob	1905	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Justin Anton	1923	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Lampreht Stanko	1921	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Potočnik Jakob	1903	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Šubic Franc	1905	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
S k u p a j		-	11	-	11	11	-	-	11	3	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
vas Hotovlja											
Bizjak Franc	1903	-	1	-	1	1	-	1	-	-	prijet KCT umrl
Burjak Ciril	1917	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Čadež Franc	1912	-	-	1	1	1	-	-	1	1	-
Čadež Franc-Brko	1905	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Čadež Maks	1923	-	1	-	1	1	-	1	1	-	-
Demšar Donat	1923	-	-	1	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Dolenc Janez	1901	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Dolinar Ciril	1905	-	-	1	1	1	-	-	1	1	-
Galičič Franc-Florjan	1914	-	1	-	1	1	-	-	-	-	ujet KCT umrl
Galičič Jože-Luka	1921	-	1	-	1	1	-	1	-	-	-
Galičič Viktor	1923	-	1	-	1	1	-	1	-	-	-
Golja Ciril	1920	-	1	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Jelovčan Jakob	1910	-	-	1	1	1	-	-	1	-	-
Jereb Anton (Štajf)	1889	-	-	1	1	1	-	-	1	-	-
Jereb Anton-Suhi	1918	-	-	1	1	1	-	-	1	-	-
Kalan Maks-Boštjan	1910	1	-	-	1	-	1	-	1	1	ranjen ujet 41
Kisovec Jože	1913	-	-	1	1	1	-	1	-	-	ubit 1942
Kokalj Alojz-Mojzes	1903	-	1	-	1	1	-	1	-	-	-
Koprivec Alojz	1911	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Krmelj Donat	1922	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Krmelj Janez	1909	-	-	1	1	1	-	-	1	1	-
Krmelj Maks-Matija	1910	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-
Kržišnik Jože	1911	-	1	-	1	1	-	1	-	-	ujet KCT
Oblak Janez	1900	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Oman Franc-Ružiček	1921	-	1	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Oman Stanko	1924	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Platiša Jože-Gašpar	1911	-	-	1	1	1	-	1	-	-	padel 1945
Platiša Pavle-Todorov	1909	-	-	1	1	1	-	1	-	-	padel 1945

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Podobnik Janez	1909	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Praprotnik Maks	1915	1	-	-	1	1	-	1	-	-	-
Rant Gabrijel	1911	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Rus Pavle-Mejaš	1923	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Šubic Ivan	1920	1	-	-	1	1	-	-	-	-	padel 1941
Šubic Ive	1922	-	1	-	1	1	-	1	-	-	-
Šubic Mirko	1921	-	1	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
S k u p a j		6	19	10	35	34	1	17	16	7	-
vas Kremenik											
Iglič Franc	1906	-	1	-	1	1	-	1	-	-	ranjen 1942
Kržišnik Ciril	1923	-	1	-	1	1	-	1	1	-	-
Oblak Albin	1916	-	1	-	1	1	-	1	-	-	ujet ubit 42
Pohleven Martin	1904	-	1	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Stanonik Janez	1916	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Stanonik Pavle	1915	-	1	-	1	1	-	1	1	-	
S k u p a j		-	6	-	6	6	-	5	3	-	-
vas Lom nad Volčo											
Čelik Valentin	1910	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Lunar Franc	1900	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Ržen Janez	1905	-	1	-	1	1	-	1	-	-	talec 1942
Šubic Jože-Zvonko	1919	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Vodnik Alojz	1915	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Vodnik Dominik	1917	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
S k u p a j		-	6	-	6	6	-	1	5	1	-
vas Lovsko Brdo											
Stanonik Ciril	1910	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Stanonik Franc	1907	-	1	-	1	1	-	1	-	-	prijet KCT umrl
Stanonik Metod	1910	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Stanonik Urban	1908	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
S k u p a j		-	4	-	4	4	-	1	3	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
vas Podobeno											
Dolenc Jakob	1907	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Justin Jakob	1919	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1944
Kokalj Albin	1914	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Kos Anton-Avgust	1917	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1945
Kos Mihael	1919	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1945
Kos Maks-Krištof	1923	-	-	1	1	1	-	1	-	-	padel 1943
Kos Pavle	1913	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Kržišnik Janez	1907	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Nardoni Julij-Sever	1923	-	1	-	1	1	-	1	-	-	ujet KCT
Potočnik Franc	1903	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Stanonik Jože	1912	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Stanonik Matija	1916	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Stanonik Tomaž	1908	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Šubic Bolte-Matjaž	1921	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Šubic Franc	1907	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1944
S k u p a j		-	14	1	15	15	-	2	13	9	-
vas Poljane											
Buh Rafael-Ježev	1900	-	-	1	1	1	-	1	-	-	-
Čelik Metod	1899	-	-	1	1	1	-	-	-	-	prijet talec 1942
Dolenc Jože	1913	-	1	-	1	1	-	-	1	-	umrl 1942
Fortuna Stane-Simon	1919	1	-	-	1	1	-	-	1	1	-
Košir Pavle	1907	-	-	1	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Rihtaršič Pavle	1913	1	-	-	1	1	-	1	-	-	ujet KCT
Rihtaršič Valentin	1912	1	-	-	1	1	-	1	-	-	ujet KCT
Strel Jože	1913	-	1	-	1	1	-	1	1	1	-
Rznožnik Anton	1912	-	1	-	1	1	-	1	1	1	-
Tavčar Franc	1924	1	-	-	1	1	-	1	1	-	-
Tušek Jože	1915	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
S k u p a j		4	4	3	11	11	-	7	6	3	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
vas Predmost											
Demšar Mihael-Miha	1913	-	-	1	1	1	-	1	-	-	ujet KCT
Demšar Pavle	1902	-	-	1	1	1	-	-	1	-	
Frlan Franc-Franko	1918	-	-	1	1	1	-	-	1	1	-
Frlan Valentin-Tinče	1917	-	-	1	1	1	-	-	1	1	-
Kavčič Jože	1918	-	-	1	1	1	-	-	1	-	umrl 1944
Miklavčič Jakob	1902	-	-	1	1	1	-	-	1	1	-
Rupar Jože-Očka	1911	-	1	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
S k u p a j		-	1	6	7	7	-	2	5	3	-
vas Srednja vas											
Čadež Vinko	1913	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Inglič Pavle	1917	1	-	-	1	1	-	-	1	-	prijet talec 1942
Justin Vinko	1918	-	1	-	1	1	-	1	1	-	
Malovrh Jože	1906	-	1	-	1	1	-	1	1	-	
Rupnik Gregor-Groga	1902	-	1	-	1	1	-	1	-	-	-
Rupnik Gregor-Grogče	1925	-	1	-	1	1	-	1	-	-	padel 1943
Trpin Jože	1923	-	1	-	1	1	-	1	-	-	ujet KCT 1942
S k u p a j		1	6	-	7	7	-	5	4	1	-
vas Vinharje											
Alič Pavle	1907	-	1	-	1	1	-	1	1	-	-
Peternel Albin	1922	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1944
Peternel Pavle-Peter	1918	-	1	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Peternel Pavle	1903	-	-	1	1	1	-	-	1	-	prijet talec 1942
Peternel Slavko	1923	-	-	1	1	1	-	-	-	-	ujet talec 1942
S k u p a j		-	3	2	5	5	-	2	3	1	-
vas Volča											
Arnolj Janez	1905	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Dolenc Franc	1913	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Dolenc Janez	1905	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Dolenc Jože	1902	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Dolenc Matevž	1900	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1945
Kokalj Franc	1910	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Kokalj Janez-Vitko	1919	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Kokalj Jože-Rajko	1913	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1945
Krek Franc	1909	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Justin Jože	1915	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Peternel Janez	1907	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
S k u p a j		1	10	-	11	11	-	1	10	7	-
vas Zakobiljek											
Božnar Jože	1914	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Božnar Vencelj	1912	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Dolenc Jože	1910	-	1	-	1	1	-	-	-	-	padel 1941
Galičič Jakob-Hrast	1901	-	1	-	1	1	-	1	-	-	-
Izda Franc	1904	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Krek Jakob-Zlatko	1900	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Krek Janez-Jurko	1898	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Stržinar Matevž	1921	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
S k u p a j		-	8	-	8	8	-	1	6	2	-
vas Žabja vas											
Čadež Anton	1902	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Dermota Anton	1913	1	-	-	1	1	-	-	1	-	prijet talec 1942
Petrič Ciril	1921	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Dolinar Alojz	1900	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Robnik Rudolf-Rudi	1918	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
S k u p a j		4	1	-	5	5	-	3	2	1	-
Skupaj občina Poljane:		21	125	33	179	173	6	62	130	61	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Občina Trate (Gorenja vas) vas Bačne											
Krmelj Maks	1911	-	1	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
vas Brebovnica											
Cankar Ignacij	1904	-	-	1	1	1	-	-	1	-	
Cankar Vinko	1909	-	-	1	1	1	-	-	1	-	
Šubic Franc	1909	-	-	1	1	1	-	-	1	-	javil KCT
S k u p a j		-	-	3	3	3	-	-	3	-	
vas Čabrače											
Justin Vinko-Branko	1971	-	1	-	1	1	-	1	1	1	-
Peternel Valentin	1903	-	1	-	1	1	-	-	1	1	-
Šinkovec Janko	1914	-	1	-	1	1	-	-	1	1	padel 1944
S k u p a j		-	3	-	3	3	-	1	3	3	-
vas Dolge Njive											
Dolinar Maks	1918	-	-	1	1	1	-	1	1	-	
vas Gorenja Dobrava											
Demšar Ciril	1907	-	-	1	1	1	-	-	-	-	padel 1941
vas Gorenja vas											
Bajc Milan-Stric	1912	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1944
Flego Jaka	1910	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Inglič Pavle-Bar	1913	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1945
Marinovič Ljubo-Gašo	1914	1	-	-	1	1	-	1	-	-	javil KCT 1942
Mlakar Albin-Bine	1923	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1943
Oblak Vinko	1909	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Osredkar Viktor-Boris	1921	1	-	-	1	1	-	1	1	1	-
Šorli Slavko-Slavc	1920	1	-	-	1	1	-	1	1	1	-
S k u p a j		8	-	-	8	8	-	8	2	2	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
vas Hotavlje											
Pivk Alojz	1923	-	-	1	1	-	1	-	1	-	-
Rihtaršič Tine	1913	-	-	1	1	-	1	-	1	-	prijet talec 1942
S k u p a j		-	-	2	2	-	2	-	2	-	
vas Suša											
Godec Jakob	1915	-	1	-	1	1	-	-	1	-	
Krek Martin	1909	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Skupaj		-	2	-	2	2	-	-	2	-	-
vas Zadobje											
Hren Valentin-Kljukec	1917	-	-	1	1	1	-	1	-	-	-
Demšar Peter	1909	-	-	1	1	1	-	1	-	-	prijet
Košir Vencelj	1915	-	-	1	1	1	-	1	1	-	
Skupaj		-	-	3	3	3	-	3	1	-	
vas Žirovski Vrh											
Peternel Jože	1914	-	-	1	1	1	-	1	1	-	padel 1942
Peternel Valentin	1911	-	-	1	1	1	-	1	1	-	izsel. KCT
S k u p a j		-	-	2	2	2	-	2	2	-	
Skupaj občina Trate:		8	6	12	26	24	2	16	16	6	-
Občina Oselica											
vas Fužine											
Bogataj Anton-Edo	1922	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Bogataj Franc-Čaruga	1916	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Bogataj Luka	1908	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Fujs Koloman	1908	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Galičič Franc-Taras	1921	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Galičič Julij-Marks	1915	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Jezeršek Pavle-Daki	1920	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Mlinar Franc	1909	-	-	1	1	-	1	-	1	-	
Mlinar Jernej	1913	-	-	1	1	-	1	-	1	-	
S k u p a j		-	-	9	9	-	9	-	9	7	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
vas Hobovše											
Gantar Janez-Gašper	1908	-	-	1	1	-	1	-	1	1	aret. talec 1944
Gantar Pavle	1912	1	-	-	1	1	-	-	1	-	talec 1942
Homec Urban	1908	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Kosmač Nikolaj	1923	1	-	-	1	1	-	-	1	-	
Remic Nikolaj	1923	-	-	1	1	-	1	-	1	-	-
Rihtaršič Jurij-Jug	1911	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Rihtaršič Karel-Drago	1918	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Velikonja Alojz	1908	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
S k u p a j		2	-	6	8	2	6	-	8	5	-
vas Javorjev Dol											
Bogataj Janez	1915	-	-	1	1	-	1	-	1	-	-
vas Koprivnik											
Burnik Ferdinand-Miha	1908	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Klemenčič Feliks	1918	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Peternel Anton-Klemen	1909	1	-	-	1	1	-	-	1	1	-
Peternel Jože-Bradač	1894	-	-	1	1	-	1		1	1	1
S k u p a j		1	-	3	4	1	3	-	4	4	-
vas Nova Oselica											
Guzelj Franc-Dohtar	1904	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Pagon Rudolf	1906	-	-	1	1	1	-	1	1	-	aret. KCT umrl
S k u p a j		1	-	1	2	2	-	2	1	-	-
vas Podgora											
Tavčar Jože	1921	-	1	-	1	-	1	-	1	1	-
Tavčar Pavle	1922	-	1	-	1	-	1	-	1	-	talec 1942
Tavčar Rudolf	1917	-	1	-	1	-	1	-	1	-	
S k u p a j		-	3	-	3	-	3	-	3	1	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
vas Podjelovo Brdo											
Kacin Franc-Borovc	1917	-	-	1	1	-	1	-	1	1	1
Kristan Janko-Tarzan	1919	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Mrak Franc	1921	-	-	1	1	-	1	-	1	-	-
S k u p a j		-	-	3	3	-	3	-	3	2	-
vas Povodenj											
Pivk Franc	1909	-	-	1	1	-	1	-	1	1	padel 1944
vas Stara Oselica											
Eržen Andrej Melhijor	1898	-	-	1	1	-	1	-	1	1	-
Jezeršek Boštjan	1902	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Jezeršek Jernej	1915	-	-	1	1	1	-	1	1	-	aret. KCT 1942
Lazar Janez	1922	-	-	1	1	1	-	1	1	-	talec 1942
Lazar Jernej	1922	-	-	1	1	1	-	1	1	-	talec 1942
Lazar Karel	1906	-	-	1	1	-	1	-	1	1	ujet KCT umrl
S k u p a j		1	-	5	6	4	2	4	5	2	-
Skupaj občina Oselica:		5	3	29	37	9	28	6	35	22	-
Občina Žiri											
vas Stara vas											
Žakelj Janez-Anžon	1920	-	-	1	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Žakelj Milan-Žirovnik	1921	-	-	1	1	1	-	1	-	-	-
Žakelj Vinko	1913	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Skupaj		1	-	2	3	3	-	3	-	-	-
trg Žiri											
Brus Milan	1912	-	-	1	1	1	-	-	1	-	talec 1944
Jan Dušan	1919	-	-	1	1	1	-	1	-	-	-
S k u p a j		-	-	2	2	2	-	1	1	-	-
Skupaj občina Žiri:		1	-	4	5	5	-	4	1	-	-
Skupaj Poljanska dolina		37	223	84	344	302	42	97	273	120	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Občina Zminec vas Bodovlje											
Dolinar Gašper-Mihajlo	1901	1	-	-	1	1	-	1	-	-	ujet KCT
vas Puštal											
Demšar Anton-Tone	1907	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Dolinar Justi-Adam	1902	1	-	-	1	1	-	1	-	-	
Šink Lovro	1917	1	-	-	1	1	-	-	1	1	-
S k u p a j		3	-	-	3	3	-	2	1	1	-
vas Andrej nad Zmincem											
Maček Franc	1918	1	-	-	1	1	-	-	-	-	padel 1941
vas Sv. Barbara											
Božnar Jakob	1914	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
vas Zminec											
Sedej Janez	1896	1	-	-	1	1	-	-	-	-	padel 1942
Skupaj občina Zminec:		7	-	-	7	7	-	4	1	1	-
Občina Škofja Loka mesto											
Bernik Janko-Bohun	1904	1	-	-	1	1	-	1	-	-	ujet KCT
Kavčič Franc-Veljko	1922	1	-	-	1	1	-	1	-	-	-
Kavčič Jože-Jernač	1907	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1945
Kavčič Pavle-Miha	1909	1	-	-	1	1	-	1	-	-	-
Kavčič Peter-Jegorov	1908	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1944
Pintar Jaka		1	-	-	1	1	-	-	1	-	-
Potočnik Bojan	1919	-	-	1	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Pipinič Rajko	1908	1	-	-	1	1	-	1	-	-	-
Vraničar Drago-Fedja	1913	1	-	-	1	1	-	1	-	-	-
Skupaj občina Šk. Loka:		8	-	1	9	9	-	8	1	-	-
Občina Stara Loka											
vas Godešič											
Franko Ivan-Zrinjski	1921	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1943

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
vas Križna Gora											
Ravnihar Alojz-Dimež	1917	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1943
Ravnihar Janko-Benjamin	1924	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Ravnihar Jože-Tarzan	1916	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Ravnihar Polde-Henrik	1918	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
S k u p a j		4	-	-	4	4	-	4	-	-	-
vas Papirnica											
Potočnik Franc-Perun	1910	1	-	-	1	1	-	1	-	-	-
Skupaj občina Stara Loka:		6	-	-	6	6	-	6	-	-	-
Skupaj Škofja Loka in okol.		21	-	1	22	22	-	18	2	1	-
Občina Selca vas Bukovščica											
Jereb Jože	1915	1	-	-	1	1	-	1	-	-	ujet talec
Tomažin Ivan	1917	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Tomažin Zdravko	1922	-	-	1	1	1	-	-	1	-	prijet KTC
S k u p a j		2	-	1	3	3	-	2	1	-	-
vas Praprotno											
Dolenc Stane-Gustelj	1921	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Dolenc Vinko	1921	1	-	-	1	1	-	-	-	-	padel 1941
Golob Alojz	1905	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Golob Jože	1921	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Pintar Franc-Tone	1921	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Šifrer Anton	1923	1	-	-	1	1	-	1	-	-	padel 1942

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
S k u p a j		6	-	-	6	6	-	5	-	-	-
vas Rovte v Selški dolini											
Potočnik Jakob	1901	1	-	-	1	1	-	-	1	-	javił talec
Potočnik Janez-Štefan	1923	1	-	-	1	1	-	1	1	1	-
Tušek Alojz	1913	1	-	-	1	1	-	-	1	-	
Tušek Franc	1911	1	-	-	1	1	-	-	1	-	-
S k u p a j		4	-	-	4	4	-	1	4	1	-
Skupaj občina Selca:		12	-	1	13	13	-	8	5	1	-
Občina Železniki											
vas Martinj Vrh											
Debeljak Franc	1924	1	-	-	1	1	-	1	1	1	-
trg Železniki											
Pavšič Valentin	1915	-	-	1	1	1	-	1	-	-	padel 1942
Skupaj občina Železniki:		1	-	1	2	2	-	2	1	1	-
Skupaj Selška dolina		13	-	2	15	15	-	10	6	2	-

ŠTEVILO UDELEŽENCEV DECEMBRSKE VSTAJE 1941 PO OBČINAH IN VASEH

Občine in vasi, iz katerih so se odzvali po- zivu za vstajo občina	Šte- vilo vasi	Odhod v part. v dneh				Vključeni v Cankar. bataljon		Udele- ženci dražg. bitke	Vrni- tev do- mov	Pono- ven vstop v NOV
		5.-21. 12. 1941	22. 12. 1941	23.-26. 12. 1941	sku- paj	da	ne			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Občina Javorje										
Četena Ravan	1	-	5	-	5	5	-	-	5	-
Dolenčiče	1	-	9	-	9	9	-	1	7	2
Dolenja Žetina	1	-	5	-	5	5	-	-	5	2
Gorenja Žetina	1	-	8	-	8	8	-	-	8	2
Gorenja Ravan	1	-	4	-	4	4	-	1	4	2
Jarčje Brdo	1	-	1	3	4	1	3	-	4	-
Javorje	1	2	22	-	24	24	-	3	21	5
Jazbine	1	-	5	-	5	5	-	1	5	3
Krivo Brdo	1	-	-	2	2	-	2	-	2	2
Malenski vrh	1	-	8	-	8	8	-	2	8	6
Mlaka	1	-	5	1	6	5	1	1	5	2
Murave	1	-	6	-	6	6	-	-	6	2
Podvrh	1	-	4	-	4	4	-	-	4	1
Zapreval	1	-	7	-	7	7	-	-	7	2
S k u p a j	14	2	89	6	97	91	6	9	91	31
občina Poljane										
Bukov vrh	1	5	7	4	16	16	-	7	13	1
Delnice	1	-	12	7	19	14	5	4	19	17
Dolenje Brdo	1	-	13	-	13	13	-	4	11	5
Gorenje Brdo	1	-	11	-	11	11	-	-	11	3
Hotovlja	1	6	19	10	35	34	1	17	16	7
Kremenik	1	-	6	-	6	6	-	5	3	-
Lom nad Volčo	1	-	6	-	6	6	-	1	5	1
Lovsko Brdo	1	-	4	-	4	4	-	1	3	-
Podobeno	1	-	14	1	15	15	-	2	13	9
Poljane	1	4	4	3	11	11	-	7	6	3
Predmost	1	-	1	6	7	7	-	2	5	3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Srednja vas	1	1	6	–	7	7	–	5	4	1
Vinharje	1	–	3	2	5	5	–	2	3	1
Volča	1	1	10	–	11	11	–	1	10	7
Zakobiljek	1	–	8	–	8	8	–	1	6	2
Žabja vas	1	4	1	–	5	5	–	3	2	1
S k u p a j	16	21	125	33	179	173	6	62	130	61
občina Gorenja vas oz. Trate										
Bačne	1	–	1	–	1	1	–	1	–	–
Brebovnica	1	–	–	3	3	3	–	–	3	–
Čabrače	1	–	3	–	3	3	–	1	3	3
Dolge Njive	1	–	–	1	1	1	–	1	1	–
Gorenja Dobrava	1	–	–	1	1	1	–	–	–	–
Gorenja vas	1	8	–	–	8	8	–	8	2	2
Hotavlje	1	–	–	2	2	–	2	–	2	–
Suša	1	–	2	–	2	2	–	–	2	1
Zadobje	1	–	–	3	3	3	–	3	1	–
Žirovski vrh	1	–	–	2	2	2	–	2	2	–
S k u p a j	10	8	6	12	26	24	2	16	16	6
občina Oselica										
Fužine	1	–	–	9	9	–	9	–	9	7
Hobovše	1	2	–	6	8	2	6	–	8	5
Javorjev Dol	1	–	–	1	1	–	1	–	1	–
Koprivnik	1	1	–	3	4	1	3	–	4	4
Nova Oselica	1	1	–	1	2	2	–	2	1	–
Podgora	1	–	3	–	3	–	3	–	3	1
Podjelovo Brdo	1	–	–	3	3	–	3	–	3	2
Sovodenj	1	–	–	1	1	–	1	–	1	1
Stara Oselica	1	1	–	5	6	4	2	4	5	2
S k u p a j	9	5	29	37	9	28	6	35	22	
občina Žiri										
Stara vas	1	1	–	2	3	3	–	3	–	–
trg Žiri	1	–	–	2	2	2	–	1	1	–

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
S k u p a j	2	1	-	4	5	5	-	4	1	-
občina Zminec										
Bodovlje	1	1	-	-	1	1	-	1	-	-
Puštal	1	3	-	-	3	3	-	2	1	1
Andrej nad Zmincem	1	1	-	-	1	1	-	-	-	-
Sv. Barbara	1	1	-	-	1	1	-	1	-	-
Zminec (oz. Črni vrh)	1	1	-	-	1	1	-	-	-	-
S k u p a j	5	7	-	-	7	7	-	4	1	1
občina Škofja Loka	1	8	-	1	9	9	-	8	1	-
občina Stara Loka										
Godešič	1	1	-	-	1	1	-	1	-	-
Križna gora	1	4	-	-	4	4	-	4	-	-
Papirnica	1	1	-	-	1	1	-	1	-	-
občina skupaj	3	6	-	-	6	6	-	6	-	-
občina Selca										
Bukovščica	1	2	-	1	3	3	-	2	1	-
Praprotno	1	6	-	-	6	6	-	5	-	-
Rovt v Selški dolini	1	4	-	-	4	4	-	1	4	1
S k u p a j	3	12	-	1	13	13	-	8	5	1
občina Železniki										
Martinj vrh	1	1	-	-	1	1	-	1	1	1
trg Železniki	1	-	-	1	1	1	-	1	-	-
S k u p a j	2	1	-	1	2	2	-	2	1	1

ŠTEVILO UDELEŽENCEV DECEMBRSKE VSTAJE 1941 PO OBČINAH

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Javorje	14	2	89	6	97	91	6	9	91	31
Poljane	16	21	125	33	179	173	6	62	130	61
Trate (Gorenja vas)	10	8	6	12	26	24	2	16	16	6
Oselica	9	5	3	29	37	9	28	6	35	22
Žiri	2	1	-	4	5	5	-	4	1	-
Poljanska dolina	51	37	223	84	344	302	42	97	273	120
Zminec	5	7	-	-	7	7	-	4	1	1
Škofja Loka-mesto	1	8	-	1	9	9	-	8	1	-
Stara Loka	3	6	-	-	6	6	-	6	-	-
Škofja Loka in okol.	9	21	-	1	22	22	-	18	2	1
Selca	3	12	-	1	13	13	-	8	5	1
Železniki	2	1	-	1	2	2	-	2	1	1
Selška dolina	5	13	-	2	15	15	-	10	6	2
Skupaj vse občine	65	71	233	87	381	339	42	125	281	123

BOJI CANKARJEVEGA BATALJONA Z NEMCI V POLJANSKI DOLINI

Tako se je začela vstaja v Poljanski dolini. Na poziv članov mobilizacijskih patrulj, ki so kot glasniki OF šli po vaseh in oznanjali, da je prišel napovedani trenutek za splošno vstajo, se je odzvalo velikansko število mož in fantov. Ta velik priliv prostovoljcev je omogočil poveljstvu Cankarjevega bataljona, da je začel na božič, 25. decembra 1941, izvajati široko zasnovane vojaške in diverzantske akcije na območju Poljanske doline. Akcije so sprožila obvestila, da Nemci pripravljajo izselitev prebivalcev vasi Hotovlja, zato je bilo težišče spopadov z Nemci v napadu na nemško postojanko v Poljanah. Boji so trajali ves dan.

Tega dne so bili partizani na položajih in v akcijah od Lučen do Dobrave in od Srednje vasi mimo Poljan vse do Gabrka ter od tu naprej preko Polhovca in Mlake vse do Črnega vrha. Povsod je grmel in pokalo. Štab bataljona je svoje enote poslal v akcije že v sredo, 24. decembra, zvečer. Tisto božično noč so manjše skupine požgale ali močno poškodovala več mostov čez Soro. Druga četa, ki ji je poveljeval Jaka Bernard, se je v sredo zvečer ob pohodu v napad na postojanko v Poljanah ustavila pri Muhu v Vinharjih, kjer je ves naslednji dan imel Bernard svoj komandni položaj. Pri Muhu so nam skuhalo večerjo, več velikih loncev godlje iz krvavic, in proti jutru zajtrk. Še v okrilju noči je glavnina čete zavzela položaje na desni strani Sore v Predmostu in Hotovlju ter po grebenu naprej proti Kuclju in že ob prvem svitu začela napad na Poljane. Komandant nemške posadke v Poljanah je bil ubit pri šoli v prvih jutranjih urah, prav tako več policistov, ki so bili v šoli oziroma so prišli vanjo in se potem skušali rešiti z umikom v hrib med Zavratarjevo in Lojzovo hišo v Poljanah.

Naš vod je bil v rezervi, razvrščen od Muhove senožeti po grebenu navzdol proti Hotovlju. Na položaju je bilo zelo mrzlo, zato smo se nadvse razveselili vročega čaja, ki nam ga je sredi dopoldneva prinesla neka ženska iz Hotovlje. Kmalu za njo je na položaj prišel s steklenico žganja mlinar Janez Demšar, po domače Fortuna, iz Hotovlje, in dejal: »Fantje, malo žganja sem vam prinesel, da se boste ogreli, saj vas gotovo zebe, ko je pa tako mrzlo.« In res smo vsi krepko potegnili iz steklenice. Okrog 13. ure je prišel nekdo iz Hotovlje k nam na položaj s sporočilom, da prihaja po cesti iz Škofje Loke kolona avtomobilov s policijo, ki gre na pomoč napadeni nemški postojanki v Poljanah. Z bratom Janezom sva o tem takoj obvestila Henrika Bička in mu svetovala, da se premaknemo na nov položaj, na greben hriba nad Kucljem, od koder je dober pregled na cesto v soteski Podpečnem, ki vodi z Visokega proti Poljanam. Biček se je strinjal in takoj poslal kurirja h komandirju čete Jaku Bernardu v Vinharje z obvestilom o premiku našega voda. Da smo prišli na nov položaj, smo se morali najprej

spustiti po hudi strmini v Hotoveljsko grapo. Ko smo hiteli mimo Fortunovega mlina, nam je gospodar Janez Demšar spotoma spet postregel z žganjem in nam obenem ponudil tudi municijo. Tisti, ki je niso imeli ali so je imeli malo, so jo vzeli. Zatem smo morali premagati hudo strmino, ki se dviga nad Hotoveljsko grapo proti Bukovemu Vrhju. Hiteli smo, kolikor so nam dopuščale moči, pa bi bili skoraj prepozni. Kajti tedaj, ko smo dospeli na greben nad cesto nasproti Podpečna oziroma na greben hriba pod Ahternikom na Bukovem Vrhju in se razvrščali po čereh, smo zagledali pod seboj kolono nemških avtobusov in tovarnjakov, ki se je od Visokega pomikala proti Poljanam. Pozneje smo zvedeli, da jih je bilo skupaj dvanajst. Z nekaterih tovarnjakov so policisti že poskakali in v razpotegnjeni koloni hiteli proti Sori, da bi jo prebredli in udarili v hrbet partizanom, ki so napadali Poljane. Hitro smo ocenili razdaljo, da smo pravilno namestili merilne naprave na orožju in ga takoj namerili na vozila in policiste, ki so bili na planem. V vodu smo imeli dva puškomitraljeza. En puškomitraljez je udaril po čelu kolone, drugi po policistih, ki so hiteli proti Sori. Tisti, ki smo bili oboroženi s puškami, pa smo namerili vsak v svoj cilj. V napadu smo uničili ali vsaj močno poškodovali štiri avtomobile in pobili ali ranili večje število Nemcev. Že po prvih rafalih je v prvih dveh avtobusih obležalo na vratih in obviselo na oknih več mrtvih. Druga vozila so se kar se da hitro zadenjsko umikala za ovinek in se tako izmaknila dosegu našega orožja oziroma vida. V napadu smo razbili tudi kolono policistov, ki so nameravali prebresti Soro. Več jih je bilo mrtvih ali ranjenih, preostali pa so se umaknili v mrtvi kot proti Visokem. V tem napadu smo po podatkih, ki smo jih dobili pozneje, pobili oziroma ranili okrog štirideset Nemcev. Naš položaj so kmalu odkrili policisti v zvoniku poljanske cerkve in začeli nabijati po nas s težkim mitraljezom, obenem pa nas je tolkel tudi mitraljezec iz nemškega oklopnjaka, ki je vozil na čelu kolone. Zato je Henrik Biček odredil premik navzgor proti Ahterniku na nov, boljši in manj izpostavljen položaj.

Tega spopada se Franc Krek, Mihačev iz Volče, spominja takole:

»Ko smo prihiteli na višinski greben nad Kucljem, se nam ni uspelo v celoti razvrstiti po položajih, ko smo že zagledali nemške avtobuse in kamione, ki so se približevali ovinku v Podpečnu. Hitro smo namerili orožje in udarili po vozilih in nemški koloni, ki je prodirala proti Sori z namenom, da jo prebrede. Spominjam se, da sta brata Janez in Jože Peternel, Remcova iz Delnic, kar stoje streljala s puškomitraljezi in z vso močjo nažigala po Nemcih, ravno tako pa seveda tudi strelci s puškami. Malo pod menoj je ležal na položaju in streljal na Nemce moj sovaščan Robidovcev Janez. Ta je hitro nameril na Nemca, ki je skočil iz avtobusa, in sprožil. Nemec se je zvalil na tla in Janez je ves navdušen dejal:

'Vidiš, Francelj, enega sem že položil.' Tedaj pa je Nemec vstal in se pognal naprej v kritje. Janez je zavpil: 'Francelj, prevotlaj ga ti, čim več jih prevotlaj, vse moramo potolči.' Malo nad menoj je imel položaj Jernejev Jože iz Volče in nabijal s puško po nemških avtomobilih in policistih, ki so skakali iz umikajočih avtov. Nekaj avtov smo zadeli in močno poškodovali in ti so obstali sredi ceste. Med menoj in Jernejevim Jožetom je imel svoj položaj Jože Križnar, lletov iz Delnic. Klečal je za neko skalo in streljal na nemško kolono. Ko se je malo dvignil, da bi bolj videl Nemce, na katere je streljal, ga je zadela krogla iz nemškega mitraljeza iz doline ali pa morda iz mitraljeza oklepnika, ki je pripeljal na prizorišče boja in začel z vso silo tolči po naših položajih. Jože je ranjen obležal. Imel je srečo, da je imel na glavi čelado bivše jugoslovanske vojske, kar mu je rešilo življenje. Nemška krogla ga je zadela nad levim ušesom. Ker je priletela od strani, je ob udarcu ob jeklo čelade nekoliko spremenila smer in se zarila v glavo nad ušesom, drugače bi mu bila prevrtala glavo in bi bil takoj obležal mrtev. Jožeta smo za silo obvezali, potem pa sva ga z Jernejevim Jožetom odvedla v Hotovljo, kjer so ga potem bolje obvezali. Ne spominjam se več, kje in kdo ga je obvezal. Nato smo ga odpeljali do Brdarja v Vinharje, kako pa je potem odšel naprej v bataljon, mi pa ni znano. Vem pa, da se je potem z bataljonom umikal do Breznice, kjer je bil kot ranjenec odpuščen domov. Od Brdarja sva z Jernejevim Jožetom odšla na Kovski Vrh, kjer sva se pri Dolincu vključila v naš vod.⁶⁷

Iz navedenega in več drugih sličnih primerov se vidi, da sta vladala med borci visoka bojna morala in dobro bojno razpoloženje.

Še hujše spopade kot na božični dan je imel Cankarjev bataljon z močnimi nemškimi silami v soboto, 27. decembra, popoldne. Boji so z vso silovitostjo divjali na Bukovem Vrhu, Pasji ravni, Prosenovem griču, Valterskem Vrhu, Polhovu in na Mlaki na Polhovcu. (O veličastnosti in pomenu teh bojev je podrobno pisal Maks Krmelj-Matija leta 1983 v 4., 5. in 6. številki revije Obzornik, ki jo izdaja Prešernova družba v Ljubljani. Opisani pa so tudi v Zborniku Pomniki NOB na Škofjeloškem, ki je 1986 izšel pri Založbi Borec v Ljubljani. – op. pis.) Po teh bojih se je Cankarjev bataljon v poznih večernih urah zbral na Valterskem Vrhu in se potem še isto noč premaknil s tega območja nazaj proti Selški dolini. S Cankarjevim bataljonom je na ta pohod odšlo še 206 prostovoljcev iz Poljanske doline, medtem ko je do tedaj že odšlo domov 135 udeležencev vstaje (od teh se jih kar 42 zaradi prekinjenih zvez iz razlogov, ki sem jih že navedel, ni vključilo v bataljon, po bojih v soboto, 27. decembra, je odšlo domov 49 prostovoljcev, drugih 44 pa že v prejšnjih dneh). Do Novega leta 1942, ko je Cankarjev bataljon prispel v Dražgoše in se tam namestil, jih je odšlo domov še 95, nadaljnjih 12 pa potem iz Dražgoš. Skupno je pred dražgoško bitko odšlo domov 242 udeležencev

vstaje. Dva pa sta bila poslana nazaj iz Selške doline po službenih dolžnostih (Franc Galičič kot kurir v Dolomite, Maksa Krmelja pa je gorenjsko politično vodstvo kot rajonskega sekretarja poslalo v Poljansko dolino na politično delo in pomirjanje zaradi nemškega terorja hudo prestrašenega prebivalstva). Zaradi tega je potem v dražgoški bitki sodelovalo iz Poljanske doline skupno 97 udeležencev decembrske vstaje.⁶⁸

PADLI BORCI IN ŽRTVE NEMŠKEGA TERORJA IN REPRESALIJ

V bojih s Cankarjevim bataljonom v dneh od 24. do 27. decembra 1941 je na območju Poljanske doline padlo in bilo ranjenih večje število Nemcev. V teh bojih je padlo tudi deset borcev Cankarjevega bataljona, in to: Ciril Demšar, Vencelj iz Gorenje Dobrave, Jože Dolenc, Vrbanc iz Zakobiljeka, Vinko Dolenc iz Praprotna v Selški dolini, Jože Jereb, Ogrinov iz Črnega Vrha, Jože Koruza iz Cola nad Vipavo, ki je pred odhodom v partizane stanoval in delal v Kranju, Franc Maček z Andreja nad Zmincem, Janko Mlakar iz Šenčurja pri Kranju, Miha Pušavec iz Vogel pri Kranju, Božo Ručigaj iz Kranja in Ivan Šubic iz Poljan. Ujetih in aretiranih pa je bilo devet udeležencev vstaje, in to: Janez Peternel, Brdar iz Vinharij, njegov sin Slavko in brat Pavle Peternel, Pešar iz Vinharij. Dalje Albin Kokelj, Malšenov iz Dolenčič, Franc in Janez Košir, Platiševa z Bukovega Vrha, Metod Čelik iz Poljan, Martin Potočnik, Rovtar z Bukovega Vrha in Anton Dermota, Marjenetov iz Žabje vasi.

Te aretacije in dogodki so potekali takole:

V petek, 26. decembra, je prišla zgodaj popoldne v Vinharje večja kolona nemških policistov in žandarjev s postojanke v Lučinah. Obkolili so Brdarjevo domačijo in vdrli v hišo. Takoj so aretirali gospodarja Janeza Peternela in Pavleta Oblaka, Kisovškega mlinarja z Bukovega Vrha, ki se je bil k Brdarju umaknil s svoje domačije v Hotoveljski grapi, da bi se izmaknil napovedani izselitvi. (Že prejšnji dan, to je na božič, se je iz strahu pred izselitvijo zatekel k prijateljem in znancem v Vinharje, Kremenik in na Bukov Vrh več vaščanov iz Hotovlje.) Takoj po prihodu so Nemci začeli temeljito preiskavo vseh stavb in prostorov. Pri hišni preiskavi so v kleti Brdarjeve hiše odkrili skritega pod kadjo partizana Albina Kokelja iz Dolenčič, ki je bil ob prihodu Nemcev v hiši. Domača hči Malka je, da bi ga rešila, najprej vrgla njegovo puško v greznico in ga nato z vso naglico odvedla v klet ter ga skrila pod kad, v kateri je bilo še malo zelja; tako je bil Albin ves moker. Ko so ga Nemci odkrili, so ga začeli takoj zasliševati in pretepati. Še zlasti je padalo po njem, kamor je pač padlo, potem ko je na vprašanje prevajalca, kaj so jim »banditi«, ki so jih zvalili v partizane, rekli, odgovoril, da so jim naročili, da morajo pobiti vse Nemce, ki jih vidijo.

Enako je ravnala druga skupina Nemcev z Brdarjem, ki so ga imeli skupaj s Kisovškim mlinarjem pri vodnjaku pred hišo. Obema so takoj po aretaciji zvezali roke na hrbtu. Tudi Brdarja so pri zaslišanju surovo pretepali. K sreči ob preiskavi niso odkrili večje količine municije in orožja, ki je bilo skrito v votlini za hlevskim zidom, ki ga je malo pred prihodom Nemcev Brdar dobro zadela in zakamufliral. Če bi Nemci dobili to orožje, bilo je več puškomitraljezov in pušk ter nekaj zabojev municije, bi bili zanesljivo požgali domačijo, vso družino pa odpeljali s seboj ali celo pobili. Po orožje in municijo je še tisto noč prišel s skupino borcev poveljnik voda 2. čete Lojze Pečnik. Kje je skrito, mu je povedal Brdarski Pavle, tudi poveljnik voda te čete, ki ji je poveljeval legendarni komandir, poznejši narodni heroj Jaka Bernard.

Zatem so Nemci vse tri aretirance, vključene v verige, odvedli proti Kremeniku. Ker je bil Pavle Oblak težak invalid iz prve svetovne vojne, bil je brez ene noge in je s protezo hodil le s težavo, in ker je nekoliko znal nemško in je Nemcem, ki so jih vodili, povedal kako je z njim, so ga kot nekdanjega avstroogrškega soldata nekje pri Kremeniku izpustili, da je lahko odšel domov. Albina Kokelja in Brdarja, ki je bil ves pretepen in z razbitim obrazom, pa so odgnali naprej proti Lučinam. Od tod so ju odpeljali v Gorenjo vas, potem pa na Gestapo v Škofjo Loko in po zaslišanju v Begunje.

Omenil sem že, da je Cankarjev bataljon imel tudi v soboto, 27. decembra, hude boje z Nemci. To soboto je nemško poveljstvo z namenom, da bi zavrlo nadaljnji razmah vstaje in razbilo in uničilo Cankarjev bataljon, z močnimi silami vojske, policije in žandarmerije, ki jih je v naglici zbralo z Gorenjske, Koroške in Štajerske, izvedlo proti Cankarjevemu bataljonu silovito ofenzivno akcijo, imenovano »Grosseinsatz«. Močne nemške kolone so od štirih strani krenile proti položajem bataljona takoj zjutraj. Ena takšnih kolon je proti položajem Cankarjevega bataljona prodirala preko Vinharjev. Ta kolona, verjetno njihova predhodnica, je opazila jezdeca, ki je jezdil proti Brdarju. Nemci so se hitro pritajili in poskrili, da bi ga ujeli. Ta jih ni opazil in je prijezdil na dvorišče Brdarjeve domačije ter dal konja v hlev. Bil je domači sin Slavko. S konjem, s katerim so prejšnjo noč odpeljali od Brdarja orožje in municijo, ga je domov poslal brat Pavle, da bi ugotovil, kaj se dogaja doma in kaj je z mamo in družino. Ko je ugotovil, da so tu Nemci, je bilo že prepozno. Da bi se rešil, se je v hlevu potopil v korito za napajanje živine. Tu so ga potem našli policisti, ki so preiskovali hlev. Slavka so takoj vključili in ga med zaslišanjem tako pretepali, da je bil ves krvav. Nato so ga mokrega privezali za voz v kozolcu. Zaradi hudega mraza je obleka na njem zmrznila. Privezan je čakal, da so Nemci, ki so preiskovali in ropali po hiši, zapregli konja in odpeljali voz z naropanim blagom proti Gorenji vasi. Za vozom se je vlekel onemogli in prezebli Slavko.⁶⁹

To soboto so v bojih pod Pasjo ravnijo Nemci ujeli tudi Martina Potočnika, Rovtarja z Bukovega Vrha, ko je nesel municijo svoji enoti. Po končanih bojih so ga odpeljali s seboj.

Dan prej, 26. decembra, pa je žandarmerijska patrulja iz Poljan, ki je prodrla na Bukov Vrh k Platišu, aretirala domača sinova Janeza in Franceta Koširja ter Metoda Čelika iz Poljan. Pri preiskavi so Nemci v hiši našli njihove nahrbtnike z nekaj municije. Zato so jih aretirali in odvedli s seboj. Platiševa Janez in France sta se malo pred prihodom patrulje vrnila domov iz enote Cankarjevega bataljona, ki je bila na Kovskem Vrhju. Z njima je bil tudi Metod Čelik, ki se je prav tako vračal domov.⁷⁰

V nedeljo, 28. decembra, zjutraj, je policijska patrulja aretirala doma v Žabji vasi Toneta Dermoto, ki se je ponoči vrnil domov iz enote na Kovskem Vrhju, od koder je odšel v soboto zvečer po končanih bojih z Nemci. V bojih se je izkazal kot dober borec. Dermoto so aretirali zato, ker so pri preiskavi dobili v žepu suknjiča naboj iz pištole, ki jo je med potjo v bližini doma skril v neki grm. Skupaj z njim so aretirali Janeza Dolenca, Mihuca iz Volče, ki se je tudi vračal domov in ga je Dermoto povabil, da je prenočil pri njem. Odpeljali so ju v šolo v Poljanah, kjer so Dermoto takoj zaslišali in ga strahovito pretepli. Zatem so ga naložili na policijski avtobus in ga odpeljali na Gestapo v Škofjo Loko, od tu pa v Begunje. Janeza Dolenca so tudi zaslišali in pretepli ter ga po brezplodnem zaslišanju odpeljali v mežnarijo pri župnišču v Poljanah, v katerem je bila žandarmerijska postaja. Zaprli so ga v silno mrzlo sobo z železnimi križi na oknih in ga tu pustili dva dni brez hrane. To je zvedel poljanski župan Jože Tavčar, sicer najemnik gostilne na Vidmu, in mu poslal hrane ter posredoval pri Nemcih. Naslednji dan so policisti Dolenca odpeljali na prizorišče bojev na Pasji ravni oziroma Razpatju, kjer so bili pokopani Nemci, ki so padli v bojih v soboto, 27. decembra; Dolenc je moral Nemce odkopati, potem pa so jih naložili na sani in odpeljali. Zatem so ga peljali še h grobom padlih partizanov, da bi jim povedal, kdo so in od kje so. Za vsakega je izjavil, da ne ve, kdo je in da ga ne pozna. Ko se je z Nemci vrnil v Poljane, so ga izpustili, da je šel domov.⁷¹

Razen navedenih so Nemci tiste dni zaradi dajanja pomoči partizanom aretirali tudi 52-letnega kmeta Jerneja Plestenjaka, Urhovca, s Črnega Vrha in njegovega 16-letnega sina Jerneja. Odvedli so ju na Gestapo v Škofjo Loko in potem v Begunje.

V torek, 30. decembra, je žandarmerija iz Poljan zaradi izdaje aretirala tudi Pavleta Peternela, Pešarja iz Vinharij, ki se je tudi vrnil iz Cankarjevega bataljona domov. Odpeljan je bil na Gestapo v Škofjo Loko in od tod v Begunje.

Na podlagi pozivov in obljub nemških oblasti, da bodo do prisilno mobiliziranih udeležencev vstaje, ki se bodo javili sami, milostne, medtem ko bodo proti drugim in njihovim družinam najostreje ukrepali in jih strogo kaznovali, sta se med prvimi že zadnje dni decembra 1941 šla javit na žandarmerijo Franc Grošelj, Marjančen iz Javorij, in Jakob Potočnik iz Rovt v Selški dolini. Oba so pridržali in ju odpeljali najprej na zaslišanje na Gestapo v Škofjo Loko, potem pa v Begunje.

Vsi navedeni so bili skupaj s še 24 drugimi jetniki ustreljeni 3. januarja 1942 kot talci v Dragi pri Begunjah. V razglasu o ustrelitvi talcev je s priimki in imeni ter rojstnimi podatki navedenih le šestintrideset talcev in ne sedemintrideset, kolikor jih je bilo takrat dejansko ustreljenih. Na razglasu ni bilo zapisano ime Janeza Peternela, Brdarja iz Vinharij, rojenega 12. aprila 1887 pri Pešarju v Vinharjah, čeprav je bil tedaj ustreljen tudi on.⁷²

Po umiku Cankarjevega bataljona iz Poljanske doline v Selško so se Nemci 28. decembra vrnili na območje bojev na Valterskem in Bukovem Vrhu in tu ostali še naslednji dan. Delali so preiskave in ropali po hišah. Pri Jakobcu na Valterskem Vrhu št. 1 so opravili hišno preiskavo 29. decembra. Pri hlapcu Janezu Šubicu so našli puško in naboje, zato so ga skupaj z gospodarjem Janezom Demšarjem, po domače Jakobcem, ki je Šubica zagovarjal, ustrelili pred hišnim vodnjakom. Naslednji dan je prišla na Valterski Vrh s Črnega Vrha druga skupina Nemcev. Ti so odpeljali živino, zažgali hišo in hlev. V hiši sta na mrtvaškem odru zgorela oba ustreljena. Gospodinja Frančiška Demšar se je pred Nemci skrila v greznico soseda Koširja. Tudi dveletno hčerkico je pravočasno poslala v varstvo k sosedom.

Žrtev nemškega terorja je bil tudi oseminštiridesetletni Franc Prevodnik iz Bodovelj. Padel je 27. decembra 1941 na Preseških travnikih na Polhovcu, ko je bil prisiljen voditi Nemce iz Bodovelj na Bukov Vrh.⁷³

Razen Jakobceve domačije so Nemci v tistih dneh požgali še dve drugi domačiji. Kot prvo so po bojih na Mlaki pod Polhovcem in na Prosenovem griču 25. decembra požgali domačijo Zgornji Ostrež na Črnem Vrhu, last Silvestra Buha, njega, ženo Marijo in rejenca Rudolfa Božnarja pa ustrelili in vrgli v ogenj. Druga pa je bila ob bojih 27. decembra požgana Kraljeva domačija pod Pasjo ravniyo v Bukovem Vrhu. Gospodar Ignac Plestenjak se je z družino vred pred podivjanimi Nemci, čeprav od strele ranjen v nogo, še pravočasno umaknil k bližnjemu sosedu Omejcu in tako obvaroval sebe in družino zanesljive smrti.

BOJI V DRAŽGOŠAH IN NA MOŠENJSKI PLANINI V SELŠKI DOLINI
Po bojih se je Cankarjev bataljon s spretnim manevrom z vrhov Poljanske doline 28. decembra 1941 spet vrnil v Selško dolino. Na novega leta

dan 1942 je z okrog 230 borci prispel v Dražgoše in se tu utaboril, da bi si borci malo odpočili, se uredili in se pripravili na nove boje ter utrdili mlade partizanske vrste.

Po nastanitvi v Dražgošah med 1. in 8. januarjem so ustanovili »dražgoško republiko«, majhen osvobojen košček gorenjske zemlje, in se pripravili na obrambo s stalnimi stražami in zasedami. Štab bataljona je poiskal stike z odbori OF in pokrajinskim komitejem KPS za Gorenjsko. Sklenili so, da bodo sprejeli boj, ki se je pripravljal. V bataljonu so čas do nemškega napada izkoristili za vojaško in politično vzgojo, pa tudi za politično delo med prebivalstvom.

Nemški okupator je medtem okreplil policijo in vojsko z dodatnimi bataljoni in 9. januarja 1942 z več kot 2500 možmi začel napadati položaje cankarjevcev. Boj, ki je prvi dan trajal pet ur na tri kilometre dolgi fronti, nemškim napadalcem ni prinesel nikakršnega uspeha. Naslednji dan, 10. januarja, so navsezgodaj napadli z močnejšimi topovi, vendar so borci vzdržali na položajih, čeprav se jih je že lotevala utrujenost. Zmanjkalo jim je tudi streliva, a ga je patrulji, ki so jo poslali na Mohor, uspelo prinesiti. Tretji dan bojev v Dražgošah, 11. januarja, so Nemci s topovi začeli obstreljevati hiše v zaselkih Na Pečeh in Pri Cerkvi. Pritiskali so na vsej črti, ne meneč se za žrtve, ki so jih tudi tega dne imeli veliko. Ob takšnem pritisku se je Nemcem končno posrečil preboj do vasi. Z mrakom se je bataljon organizirano umaknil po zasneženi gozdni poti na Jelovico na planino Kališnik. Le malokdo od Dražgošanov je odšel z njimi, saj mnogi niso pričakovali krutega nemškega maščevanja.

Na Jelenščah so Nemci divjali vse popoldne. V kleti pri Grogovcu se je skrivalo več vaščanov. Mednje je nemški vojak vrgel bombo. Dva sta bila ubita, več pa ranjenih, med njimi težje triletna Rezka Šolar, ki je potem umrla, dva pa so za hišo ustrelili. Šestnajst vaščanov iz zaselkov Jelenšče in Na peči so postavili v vrsto pri plotu ob Šturmovi hiši in jih postrelili. Dva vaščana so Nemci ustrelili na begu. Tisti dan so pobili skupno dvaindvajset vaščanov.

Dvanajstega januarja so Nemci nadaljevali poboje in požige po posameznih zaselkih Dražgoš. V dražgoško cerkev so nagnali vse moške, ušli so le mlajši, ki so vedeli za nemški pokol prejšnjega dne na Jelenščah. Nemci so poslali za njimi žensko z naročilom, naj se vrnejo, da se jim ne bo nič zgodilo. Moški so nasedli nemškim obljubam in se vrnili. Gestapovci so jih z drugimi moškimi vred zaprli v betonirano klet župnišča in prosvetnega doma. Tu je bilo brez zaslišanja ustreljenih in sežganih osemnajst vaščanov. Istega dne je bila na begu pred Nemci na Jelovici ranjena šestintridesetletna Marija Šolar, mama umrle triletne Rezke Šolar. Umrla je 27. januarja 1942 na Golniku.

V tridnevni boj v Dražgošah sovražnik ni mogel razbiti in uničiti Cankarjevega bataljona. Okupator je imel več kot dvesto mrtvih in ranjenih, zato je v divjem besu zverinsko pobil enainštirideset Dražgošanov in najprej požgal, pozneje pa z miniranjem povsem porušil vas, preživele pa pregnal.⁷⁴

Cankarjev bataljon je imel v tem boju šestnajst ranjenih in devet mrtvih. Med padlimi jih je bilo pet iz Poljanske doline: Maks Dolinar, Temincev iz Mlake (padel je 13. januarja 1942 na Mošenjski planini), Boštjan Jezeršek, Zatravnčkar iz Stare Oselice, Maks Krmelj, Jesenka iz Bačen, Maks Režen, Sukancev iz Javorij (v Dražgošah je bil hudo ranjen in je umrl v Podlonku za posledicami ran 11. januarja 1942) in Vinko Žakelj, Barteljčkov iz Stare vasi pri Žireh. Iz drugih krajev pa so padli: Gregor Božič iz Kranja, rojen v Gabrju pri Novem mestu, Janez Kovačič iz Kranja, rojen 1916 v Radohovi vasi pri Pivki, Stane Škofic iz Mengša in Ivan Zajc iz Zgornjih Gameljn.

Dvanajst borcev Cankarjevega bataljona je padlo v torek, 13. januarja, v koči na Mošenjski planini. Med temi so bili štirje iz Poljanske doline: Ciril Golja iz Hotovlje, rojen v Trebenčah pri Cerknem na Primorskem, Jernej Kokelj, Malšenov iz Dolenčič, Stanko Oman, Mihačev iz Hotovlje in Mirko Šubic, rojen v Hotovlji, pred odhodom v partizane je živel v Poljanah. Iz drugih krajev so padli: Henrik Biček iz Kranja, rojen v Praprotnem Brdu pri Tolminu, Miha Fister iz Cegelnice pri Kranju, Jurij Gračan iz Kranja, rojen v Kovači vasi pri Vinici, Janez Kovačič iz Kranja, rojen 1899 v Radohovi vasi pri Pivki, Karel Mlakar iz Trzina, Benedikt Padovan iz Kranja, rojen v Števerjanu pri Gorici, in Edvard Tominc iz Stražišča pri Kranju, rojen v Hruševju pri Postojni.

Dražgoška bitka je bila krona decembrske vstaje, ki je sočasno izbruhnila v Zgornjesavski dolini in Bohinju ter dosegla vrh v Poljanski dolini. Odmev dražgoške bitke ni odjeknil samo po vsej Sloveniji, temveč tudi drugod. To je bil dotlej v Sloveniji prvi tako velik in tudi najbolj ogorčen boj proti silovitemu nasprotniku, elitnim nemškim enotam. Takih izgub kot tu sovražnik tudi pozneje na vsem ozemlju Slovenije zlepa ni imel. To se je zgodilo na samih mejah Hitlerjevega rajha. Gorenjski partizani so pokazali, da se slovensko ljudstvo ne bo vdalo. Decembrska vstaja je pomembna zlasti zato, ker je preprečila Nemcem preselitev gorenjskega prebivalstva, ki so jo zaradi vstaje morali odložiti in je tudi pozneje zaradi neuničljivosti partizanov in narodnoosvobodilnega gibanja niso mogli izvesti. Pomen vstaje je tudi v tem, da je preprečila priključitev Gorenjske k »velikemu rajhu«. Dražgoška bitka je skupaj z drugimi uspehi partizanov prisilila Hitlerjevo vodstvo, da je te načrte odložilo na poznejši čas, nato pa celo na »čas po vojni«.

Nesporno je, da je prav poljanska vstaja omogočila tridnevno bitko v Dražgošah. Vodstvo Cankarjevega bataljona bi iz vojaško-operativnih in stateških vidikov ne moglo sprejeti in voditi bojov z Nemci brez tistih 97 borcev iz Poljanske doline, ki so v partizane vstopili decembra 1941 in se udeležili teh bojov. Že od poletja 1941 sta bila iz Poljanske doline v partizanih že večkrat omenjena Anton Nartnik-Črnič in Janez Tavčar, iz Selške doline pa Francka Basaj in Janez Šinkar, oba iz Selc. Poleg teh je v dražgoški bitki sodeloval tudi Janez Pohleven iz Črnega Vrha, ki je pred odhodom v partizane živel v Kranju. Iz Škofje Loke in okolice ter iz Selške doline je v dražgoški bitki sodelovalo 28 udeležencev decembrske vstaje. V dražgoški bitki je z območja prejšnje občine Škofja Loka sodelovalo skupno okrog 130 borcev. K temu številu je seveda treba prišteti tudi tiste Dražgošane, ki so sodelovali v bojih. Poveljstvo Cankarjevega bataljona brez skoraj 100 borcev iz Poljanske doline ne bi moglo sprejeti in voditi bojov v Dražgošah, saj je znano, da so se obrambni položaji bataljona raztezali v dolžini skoraj treh kilometrov. Po podatkih, ki sem jih zbral, je Cankarjev bataljon tedaj štel okrog 220 borcev, od teh jih je bilo vsaj 130 z območja prejšnje občine Škofja Loka. Iz tega izhaja, da je iz drugih krajev Gorenjske oziroma Slovenije bilo v dražgoški bitki le okrog 90 borcev, med njimi precej emigrantov s Primorske, ki so pred vojno živeli in delali na Gorenjskem.

RAZDELITEV BATALJONA NA MANJŠE ENOTE IN POHOD TEH NA ODREJENA OBMOČJA

Po umiku iz Dražgoš in boju ter preboju iz obkoljene planinske koče na Mošenjski planini se je Cankarjev bataljon 14. januarja 1942 zbral na Kališniku na Jelovici, kjer je bil razdeljen na manjše skupine. Do take odločitve je prišlo zaradi sovražnikove premoči, visokega snega in hudega mraza (tudi preko minus 30 stopinj) očitno v prepričanju, da bodo nemški pritisk in hudo zimo lažje preživele manjše enote. Iz Kališnika je potem odšla dokaj številna jeseniška skupina proti Jesenicam, glavnina bataljona, v kateri so bile selška, škofjeloška in poljanska skupina, pa preko pogorišča Dražgoš čez Zabrekve do Mohorja. V območju Mohorja in Bukovščice je ostal štab bataljona z delom selške skupine. Ostali pa so drugi dan odšli proti Križni Gori in od tam v dolino, kjer so v Soteski prečkali Soro Selščico in se povzpeli v strmine Ljubnika in prispeli v noči na 17. januar 1942 k Zalubnikarju v Breznico. Pri Zalubnikarju je ostala selška skupina in del poljanske skupine ter ranjenci iz Dražgoš in drugih bojov. Škofjeloška skupina in drugi del poljanske skupine pa so se razmestili po drugih kmetijah v Breznici.⁷⁵ Od Zalubnikarja je potem selška skupina odšla preko Ravtovš, Zgornje Luše, Sv. Lenarta in Stirpnika na Ojstri Vrh nad Železniki in se namestila

na kmetiji pri Kosu. Tu so jo potem napadli Nemci, ki so tedaj domačijo požgali, partizani pa so se umaknili k Tonetu v Martinj Vrh.⁷⁶ Škofjeloška in poljanska skupina pa sta iz Breznice odšli pod vodstvom Jaka Bernarda v Poljansko dolino in prišli v nedeljo, 18. januarja, na Gabrško Goro. Da so partizani na Gabrški Gori, je bilo žandarmerijski postaji v Poljanah javljeno že naslednji dan. Nemci so takoj začeli pripravljati akcijo. To je prišla na moj rojstni dom k Remcu v Delnice povedati Pavla Erznožnik, Strojarijeva iz Poljan. Opozorilo smo takoj prenesli Jaku Bernardu, s katerim sem imel tisto dopoldne, skupaj z bratoma Janezom in Jožetom, pogovor o dogodkih ob bojih 27. decembra 1941 na Kovskem Vrh in našem delovanju med ljudmi. Pogovor je bil pri Jernaču na Gabrški Gori. Bernard je obe skupini še tisto noč odvedel preko Javorij, Dolenčič in Zakobiljeka v Malenski Vrh na kmetijo Janeza Pintarja, po domače pri Jakaponu. Tja sta prišli potem tudi selška in z njo kamniška skupina. Tako se je 20. januarja 1942 v Malenskem Vrh glavnina bataljona zopet zbrala.

Pri Jakaponu so tedaj pobili kravo, da so se partizani lahko zopet do sitega najedli. Tu so bili le en dan. Poveljstvo je od patrulj, ki jih je poslalo na ogled, že v zgodnjih jutranjih urah zvedelo, da z raznih strani prihajajo proti Malenskemu Vrh Nemci. Takoj se je odločilo za umik. Iz Malenskega Vrha so odšli 21. januarja okrog šestih zjutraj. Šli so preko Gorenjih Raven in prelaza Hleviša proti Gorenji Žetini, kjer so se ustavili. V več hišah so jim pričeli pripravljati hrano, ki pa je niso dočakali, ker so se Žetini približevale nemške kolone. Zato so se hitro umaknili na Črni kal pod Blegošem. Janko Fern iz Bukovega Vrha se spominja, da so partizani ob umiku na Črni kal imeli nad Žetino dobre položaje, vendar se je poveljstvo odločilo, da zaradi mraza, utrujenosti in velike nemške premoči, katerih kolone so se hitro približevale Žetini, ne kaže sprejeti boja.⁷⁷

Na Črnem kalu so bili potem do večera. Medtem se je poveljstvo odločilo, da se zaradi lažjega in manj opaznega premikanja bataljon razdeli na manjše skupine, ki naj odidejo vsaka na odrejeno območje. Škofjeloška, selška in kamniška skupina so ostale v dotedanjih sestavih, poljanska pa je bila razdeljena na tri manjše skupine, in sicer: na skupino Vinka Oblaka, Primcevega iz Nove vasi pri Žireh, ki je pred odhodom v partizane živel pri Mlakarju v Gorenji vasi (16 borcev), skupino Rudija Robnika, Šiškarjevega iz Žabje vasi (14 borcev) in na skupino Pavleta Peternela, Brdarjevega iz Vinharji (18 borcev).

Kako in kje so potovale in kaj so doživljale na pohodu na njim odrejena območja škofjeloška, selška in kamniška skupina ne bom opisoval, ker sem to že opisal v svojem prispevku »Poljanska vstaja in življenje partizanskih skupin v Poljanski dolini pozimi 1941/42«, ki je bil objavljen v Loških razgledih, letnik 1983. Povem naj, da je te skupine

odpeljal Jaka Bernard s Črnega kala po vojaški cesti nazaj v Breznico in Sopotnico. Delno bom pa podrobni opis iz tega prispevka uporabil za kratek prikaz razmer in dogodkov, ki so jih doživljale na teh pohodih prej navedene poljanske skupine.

Vinko Oblak je svojo skupino odpeljal po vojaški cesti na Prvo ravan pod Blegošem, od koder so se spustili v dolino proti Kopačnici, nato pa nadaljevali pot proti Stari Oselici. Domačini iz Oselice so šli prezimovat na svoje domove, večina drugih pa je odšla proti Žirovskemu Vrhu, kjer so se potem razšli še tisti, ki so tja prišli. Nekateri so prezimili doma, drugi pri sorodnikih in prijateljih, nekateri pa so odšli na prezimovanje v Dolomite in v Ljubljano.

Skupini Pavla Peternela in Rudija Robnika sta odšli s Črnega kala v poljanske hribe skupaj. O tem pohodu pripoveduje Franc Šubic, Nari-garjev z Bukovega Vrha, takole:

»S Črnega kala smo odšli skupaj proti Prvi ravni v Blegošu in potem navzdol po Jezgurčevi senožeti proti Čabračam, kjer smo se ustavili na kmetiji Matije Likarja, po domače pri Jezgurcu v Čabračah. Tu so nam skuhali krompirjeve žgance in črno kavo. Nato smo šli mimo čabraške cerkve in mimo kmeta Janka Šinkovca, Logarja v Čabračah, na Gorenje Brdo in potem navzdol čez Dolenje Brdo proti Srednji vasi. Skozi Srednjo vas nas je mimo Globočkarja in Tičnika proti Sori vodil Rudi Robnik. Čez Soro smo šli po zasilni brvi v smeri proti Pečelinu. Po prečkanju Sore smo od Žabje vasi pot nadaljevali proti Bačnam. Na razpotju malo pred Bačnami smo se razšli. Rudi Robnik je s svojo skupino odšel proti Vinharjam. Pavle Peternel pa je z našo skupino odšel v Bačne, kjer smo se ustavili pri Pavlovi sestri Francki Krmelj, po domače pri Jesenk, katere mož Maks je padel v Dražgošah.

Takoj po prihodu v Bačne so našo skupino zapustili Franc Oblak (ta je bil ranjen v roko in jo je imel v pestovalnici), Martin Pohleven in Pavle Stanonik. Nam ostalim pa je Francka skuhala žgance in mleko. Ko smo se najedli in malo odpočili, smo odšli mimo Vinharjev proti Kremeniku, kjer smo se ustavili na kmetiji Franca Kržišnika, po domače pri Planišku, čigar sin Ciril je bil v tej skupini. Ustavili smo se zato, ker se je že dani-lo in z namenom, da bi se malo odpočili ter da bi kje v tukajšnjem območju našli primerno zatočišče za prezimovanje. Komaj pa smo plegli v hlevu k počitku, so nas domači obvestili, da se bližajo Nemci, ogrnjeni v bele halje. Nemško kolono smo opazili, ko je šla od Gobovška navzdol proti Stržinarju. Ko je nemška kolona prišla na prelaz za Strži-narjem in se napotila proti Planišku, se je naša skupina v času, ko je hrib zakrival Nemcem pogled proti Planiškovi domačiji, takoj umaknila v gost smrekov gozd za Planiškom v Brdarskem kuclju. Za nami pa je najmlajši Planiškov sin Franc zabilisal sledove. (Ciril je ostal doma, ker je bil še zelo mlad in zato manj sumljiv.) To mu je bilo olajšano zato, ker

se je skupina umikala po gazi, ki je ostala, ko so prejšnje dni vozili gnoj na njivo, in to skoraj do gozda, v katerega smo se umaknili. V tem gozdu smo v hudem mrazu, okrog 30 stopinj pod ničlo, prebili ves tisti dan. Slišali smo vpitje in streljanje ter videli dim, ki se je dvigal, oziroma valil iz dveh domačij, ki so ju tisti dan požgali Nemci. Pri Muhu v Vinharjih so odkrili skupino Rudija Robnika, pri Boštjancu v Kremeniku pa so dobili v hiši domačega sina Albina Oblaka, ki je bil z nami v skupini, pa je šel domov, da bi se preoblekel in se spet vrnil k nam. Nemci so ga ustrelili, domačijo pa izropali in požgali.

V takšni situaciji naš vodnik oziroma poveljnik Pavle Peternel ni videl izhoda in možnosti, da bi vsa skupina skupaj prezimila ter počakala pomladi, ko naj bi se vsa četa spet zbrala. Zato je Pavle, potem ko se je znočilo, odredil, da naj orožje in municijo odložimo in začasno skrijemo pod vejevje bližnjega grma, ki ga je ukrivil sneg. To smo napravili, odprtino in grm pa smo potem še zadelali s snegom. Ko je bilo to opravljeno, nam je Pavle kot poveljnik skupine dejal, da naj se razidemo in posamično prebijamo, kakor kdo ve in zna, v nujni potrebi pa naj poiščemo zatočišče tudi preko meje v Dolomitih. Skupina se je potem hitro razšla, in sicer v glavnem na svoje domove. Naposled sva ostala Janko Fern, Podskalarjev z Bukovega Vrha, in jaz sama. Tedaj nisem več imel svojega doma, ker so našo domačijo požgali Nemci nekaj dni po tistem, ko je Janez streljal doma na nemškega financarja in sva odšla med partizane; pravzaprav je tedaj odšla k partizanom vsa naša družina. (Narigarjevo domačijo so požgali 13. decembra 1941.) S Podskalarskim Jankom sva se odločila, da greva proti Bukovemu Vrhu in skušava kje dobiti zatočišče, če pa nama to ne bo uspelo, sva pa sklenila, da se umakneva čez mejo v Dolomite. Spotoma sva se oglasila v nekaterih hišah. Povsod so se naju ustrašili, nama na hitro dali kaj jesti ali piti, potem pa so nama več ali manj vljudno povedali, da nama zaradi nemških represalij ne upajo dati zatočišča. Tako sva prišla do Podskalarja, kjer sva prenočila. Janko je ostal doma v zanj napravljenem skrivališču, meni pa ni kazalo drugega kot iti naprej. Odločil sem se, da bom odšel preko meje do svojega znanca in oddaljenega sorodnika v Buhov mlin na Betajnovi. K njemu sta se že pred menoj zatekla oče Tomaž, star 56 let, in sestra Angela, ker na nemški strani nista uspela dobiti zatočišča.⁷⁸

K navedenemu naj dodam, da je tisto jutro odšel skupaj z Boštjancevim Albinom tudi Jože Kisovec, Bolantačev iz Hotovlje. Ta je šel h Kosmačarju v Bukov Vrh obiskat svojo ženo Micko in malega sinčka Dragota. Tisti dan so tamkaj križarile nemške smučarske skupine, ki so skušale odkriti, kje se zadržujejo oziroma kam so se zatekli partizani, ki so ponoči šli skozi Žabjo vas. Ena od teh skupin se je prismučala mimo

Kosmačarja in tam dobila v hiši Jožeta Kisovca. Zvezali so ga z žico in odpeljali s seboj proti Kremeniku. Spotoma so se ustavili pri Boštjancu v Kremeniku in dobili v hiši domačega sina Albina. Hišo so zažgali, Albina pa ustrelili in vrgli v ogenj, nakar so se z materjo Jerico in hčerko Ivano, ki so ju aretirali, napotili proti Poljanam. S seboj so zvezanega gnali tudi Jožeta Kisovca, katerega je nemški policist, ki ga je vodil, pod Perkovo hišo v Kremeniku ustrelil v glavo in ga pustil v snegu.⁷⁹

Rudi Robnik je svojo skupino pripeljal v četrtek, 22. januarja 1942, zjutraj, ko se je že danilo, h kmetu Pavlu Kalanu, k Muhu v Vinharje. Čeprav se je ta zavedal, da se s tem, ko daje partizanom zatočišče, izpostavlja nevarnosti hudih nemških represalij, je skupino vseeno sprejel pod streho. Vendar pa se je z Rudijem dogovoril, naj zunaj ne postavlja straže, da ne bo takoj opazno, da so v hiši partizani. Rudi in Jože Kržišnik sta šla z gospodarjem v hišo (tako se imenuje na Poljanskem v kmečki hiši prostor, kjer je dnevna soba – op. pis.), da bi za v noge hudo ozeblega Kržišnika dobila večje in dobre čevlje, ki jih je Rudi imel shranjene pri njem, vsi drugi borci pa so odšli v hlev k počitku. Ker so bili od dolgega in napornega pohoda zelo izmučeni in izčrpani, so hitro pospali. Buden je ostal le Rafael Buh iz Poljan, ker se je bal, da bi jih zaradi morebitnega izdajstva lahko odkrili Nemci. In to se je res zgodilo. Izdajalec iz Žabje vasi je namreč policijo v Poljanah že ponoči obvestil, da so šli partizani skozi Žabjo vas. Zato so nemške kolone takoj odšle v zasledovanje. Ko je tedaj Rafael sedel v hlevu na stelji in čistil puško, so se odprla vrata in noter je stopil nemški policist. Spogledala sta se, nakar se je Nemec zadenjski umaknil in zaprl vrata za seboj. Rafael je tedaj hitro zbudil speče soborce in takoj so se odločili, da sprejmejo boj in se skušajo prebiti skozi edina hlevska vrata v spodaj ležeči gozd. Tedaj so napadli tudi Nemci. Borci v hlevu so napad odbili ter se začeli prebijati skozi nemške klešče tako, da so vrgli bombo in z vso močjo s puškomitraljezom in puškami nažigati skozi vrata proti položajem Nemcev. Pri preboju so padli Danijel Demšar, Šarovški iz Hotovlje, Alojz Dolinar, Babčín iz Žabje vasi, Jože Novak, Lukov iz Dolenjega Brda, Ciril Petrič, Sovančarjev iz Žabje vasi; Pavle Košir, Platišev iz Bukovega Vrha (živel je v Poljanah), pa je bil težko ranjen in je potem izkrvavel. Rudi Robnik in Jože Kržišnik, Kohar iz Hotovlje, sta skušala potem, ko so zagledali prihajajoče Nemce, zbežati ven pri zadnjih vratih hiše, vendar je bilo že prepozno, zato sta se v naglici skrila pod mizo v shrambi, kjer so ju potem pri preiskavi odkrili Nemci. V brezizhodnem položaju se je potem Rudi ustrelil sam, Koharja pa so policisti zgrabili in ga takoj vklenili v verige, potem pa zvezali še z vrvjo, ki jim jo je moral prinesiti gospodar.

Gospodinja Muhove domačije Pavla Kalan pa je o teh dogodkih med drugim povedala tole:

»Ko so Nemci prišli v hišo, so možu in meni takoj zagrozili, da bodo vse nas postrelili, če bo kdo izmed njih padel. Med bojem so zgnali v hišo vso družino; mene, moža, moževo mater Nežo, hčerki Mileno in Elo, deklo Milko Mezek in ujetega Jožeta Kržišnika, ter nas potem odgnali iz hiše. Pred hišo so nas postavili v vrsto in nam z naperjenimi puškami grozili, da nas bodo postrelili. Tako so nas postrojili trikrat. Najprej pred hišo, potem pod lipo in končno pri sadni sušilnici. Vselej so nas postavili v vrsto tako, da je bil na čelu mož, zraven njega jaz, nato mati, potem dekla in starejša hčerka Milena, medtem ko sem mlajšo hčerko Elo imela ves čas v naročju. Potem pa so začeli požigati. Najprej so zažgali hlev, potem pa še hišo. Ob gorečem hlevu se je vžgal tudi velik kozolec dvojniki in tako je zgorela vsa domačija, skupaj z njo so zgoreli tudi padli partizani. Preden so začeli požigati, so izropali domačijo in odgnali živino iz hleva. Nam pa niso dovolili, da bi se vsaj toplo oblekli in vzeli najnужnejše. Nato so nas postavili v vrsto za odhod in vsakemu dodelili svojega stražarja. Mati Neža je ob izgonu iz hiše v naglici nataknila samo šolne (nizke čevlje), ki so se ji potem ob hoji po slabi gazi v globokem snegu sneli in ostali v snegu, pa ji stražar ni pustil, da bi jih ponovno obula, temveč so jo boso v hudem mrazu (28 stopinj pod ničlo) gnali naprej proti Poljanam. Iz Poljan so potem vso družino odpeljali s tovornjakom v Gorenjo vas. Z nami je bil na tovrnjaku tudi ujetnik Jože Kržišnik. Iz Gorenje vasi so nas potem peljali drugi dan v Šentvid nad Ljubljano, nato pa po šestih tednih v Rajhenburg (sedaj Brestanica), od koder so nas odpeljali v izgnansko taborišče Straubing na Bavarskem. Tam je mati Neža umrla, ostali pa smo se po osvoboditvi vrnili domov.«⁸⁰

Po prihodu glavnine bataljona v Malenski Vrh je odšlo domov na obisk in se topleje obleči – v pretežnem delu z dovoljenjem poveljnikov skupin – 15 borcev iz tamkajšnjih okoliških vasi, ki se potem iz različnih vzrokov, v glavnem zaradi strahu njihovih družin pred nemškimi represalijami, niso vrnili nazaj v enote. Nadalje je bilo, deloma že prej deloma pa po vrnitvi glavnine bataljona nazaj v Poljansko dolino, odpuščenih domov in druga zavetišča v ilegalo na zdravljenje in prezimovanje 11 ranjenih in hudo ozebljih borcev. Nad 30 borcev pa je odšlo prezimovat v ilegalo domov ali v zavetišča pri sorodnikih in prijateljih deloma pa tudi preko meje v Dolomite in Ljubljano, potem ko sta bili razpuščeni Oblakova in Peternelova skupina, Robnikova pa razbita. Več teh se kasneje ni več vrnilo v partizane. V celoti je od skupno 344 udeležencev vstaje z območja Poljanske doline odšlo iz bataljona domov in druga zavetišča kar 273 mož in fantov. V to število je zajetih tudi 37 tistih, ki so odšli domov in drugam na zdravljenje ter na prezimovanje v prej

opisanih okoliščinah, odločeni, da se po izboljšanju vremenskih razmer in po ozdravitvi vrnejo v svoje enote. Večina teh je živela v ilegali v raznih zatočiščih in skrivališčih. Več teh so kasneje zaradi izdajstva prijeli Nemci in jih potem postrelili kot talce, nekaj pa poslali v koncentracijska taborišča, nekaj pa se jih je zaradi strahu njihovih družin pred nemškimi represalijami javilo oblastem. Od teh, ki so odšli domov, se je potem 120 mož in fantov do konca leta 1944 – večina že v letih 1942 in 1943 – vrnilo ali bilo mobiliziranih v partizane, ostalih 153 pa ni več šlo v partizane.

Iz zbranih podatkov izhaja, da je do konca vojne padlo v raznih partizanskih enotah skupno 77 udeležencev poljanske vstaje, od tega kar 56 z območja Poljanske doline, drugih 21 pa iz Škofje Loke in okolice ter iz Selške doline. Triinštirideset udeležencev vstaje iz Poljanske doline je bilo ujetih in aretiranih. Od teh so jih pet ustrelili takoj po prijemu, 23 kot talce, preostalih 15 pa odpeljali v koncentracijska taborišča. V taboriščih jih je 7 shiralo, 8 pa se jih je po končani vojni vrnilo domov. Od skupno 344 udeležencev vstaje iz Poljanske doline jih je torej kar 91 žrtvovalo svoja življenja za svobodo ali okrog 27 odstotkov. Od skupno 381 udeležencev vstaje z območja prejšnje občine Škofja Loka pa je svoja življenja darovalo kar 112 mož in fantov ali več kot 29 odstotkov.

Kot jetnike v koncentracijskih taboriščih sem upošteval samo tiste udeležence vstaje, ki so jih Nemci ujeli in aretirali, ne pa tudi tistih, ki so jih v zvijačo zvalili 11. februarja 1942 v šolo v Poljanah in jih potem odpeljali v taborišče. Nemci so v želji, da bi zaustavili razmah vstaje in jo zatrli, hkrati z vojaškimi operacijami proti Cankarjevemu bataljonu začeli prek svojih sodelavcev, razglasov in časopisa Karawanken bote pozivati udeležence vstaje, naj se javijo oblastem. Obljubljali so, da proti njim ne bodo ukrepali in da bodo oproščeni siceršnje stroge kazni, njihove družine pa ne bodo izseljene. Udeleženci vstaje so se v strahu pred represalijami sicer množično vračali domov, le malo pa se jih je javilo žandarmeriji in oblastem. Zato so Nemci županstvoma v Javorjah in Poljanah naložili, da popišeta vse može in fante, ki so bili »mobilizirani« v partizane. Popis po vaseh so opravili za to nalogo posebej izbrani uslužbenci obeh občin.

Tiste, ki so se vrnili domov, so najprej prek razglasa dvakrat povabili v šolo v Poljanah. Prvič jih je prišlo zelo malo, drugič pa že precej več. Vse, kar so jim gestapovci povedali, jim je tolmačil Jože Tavčar, župan občine Poljane. Obakrat so jih spustili domov. A to je bila le zvijača. Na podlagi popisa so potem vsem v seznime zajetim udeležencem vstaje poslali prek županstva pismen poziv, naj se zgledajo v sredo, 11. februarja 1942, do določene ure v šoli v Poljanah. Razen nekaj izjem so v šolo prišli vsi pozvani. Ko so bili zbrani, jih je obkolila nemška policija in

kmalu nato je pripeljalo v Poljane sedem avtobusov, da jih odpeljejo. Preden so moše in fante nagnali v avtobusu, jih je neki gestapovec vprašal, ali ima morda kdo izmed njih ženo v visoki nosečnosti ali kakšnega člana družine, ki nujno potrebuje pomoč. Priglasilo se jih je veliko, domov pa so jih spustili le nekaj. Vse druge so odpeljali v zbirno taborišče Šentvid nad Ljubljano. Tu so jih potem zasliševali, nekatere so poslali domov, druge pa odpeljali v koncentracijsko taborišče Reichenau pri Innsbrucku na Tirolskem. V to taborišče so tedaj poslali več kot 140 mož in fantov. Razporedili so jih na delo v razna delovišča, ki so spadala k temu taborišču. Tam so ostali šest mesecev, potem pa so jih premestili v taborišče Kraut na Koroškem. Od tod so jih nekaj kmalu spustili domov, večje število pa poslali delovni službi, ki jih je razporedila na delo k raznim podjetjem na Koroškem. Več se jih je pozneje skrivoma vrnilo domov in odšlo v partizane. Večina jetnikov je bila iz Krauta odpuščena domov v novembru in decembru 1942, preostali pa januarja 1943, ko je bilo taborišče razpuščeno in se je vanj naselila vojska.

STANJE IN RAZMERE PO KONČANI VSTAJI

Vsi opisani dogodki so prebivalstvo hudo pretresli in prestrašili, niso pa mogli zlomiti in zatreti svobodoljubja in domovinske zavesti ljudi. Precejšen del se jih je iz strahu pred represalijami pasiviziral, vendar so mnogi med njimi še naprej ostali simpatizerji in sodelavci OF in partizanov ter jim pomagali s hrano in drugimi potrebščinami. Skoraj povsem pa je usahnilo poprej silno razmahnjeno organizacijsko-politično delo med ljudmi, kar je še slabšalo že tako otežen položaj na terenu. To je bilo tudi posledica dejstva, da so ob decembrski vstaji odšli v partizane skoraj vsi aktivisti in organizatorji OF, ki so poprej delovali na terenu. Po njihovem odhodu je malodane popolnoma prenehala obstajati prej izredno široka in trdna organizacijska mreža OF. Poleg tega je gestapu z vdori v organizacijo v februarju in marcu 1942 uspelo na širšem območju Gorenjske zajeti in aretirati tudi znaten del aktivistov in organizatorjev OF, ki so še ostali na terenu ali pa jih je poslalo vodstvo na domače območje, da še naprej delujejo pri terenski organizaciji OF. Ker je organizirano politično delo na terenu zamrlo, je bil spomladi 1942 odziv prebivalstva za vstop v partizane sorazmerno majhen. Deloma pa je bila ta mlahavost ljudi tudi posledica strahovitega nemškega terorja in represalij. V taki situaciji so vse do jeseni 1942 imeli občasne stike s partizani le še redki zaupniki OF, h katerim so zahajali posamezni borci ali funkcionarji partizanskih enot. Kljub temu si upam trditi, da je partizanskemu narodnoosvobodilnemu gibanju bil naklonjen in ga v danih možnostih na razne načine podpiral pretežni del prebivalstva. To se je pokazalo in potrdilo potem, ko je bila od jeseni 1942 do pomladi

1943 širom po Gorenjski ponovno vzpostavljena široka organizacijska mreža OF in se je ponovno silovito razmahnilo narodnoosvobodilno gibanje in boj z okupatorjem in njegovimi sodelavci. Temu razmahu bi lahko rekli **Gorenjska partizanska pomlad**. To glede na to, da je partizanska vojska ob velikem dotoku prostovoljcev v partizanske enote narasla od treh številčno šibkih bataljonov na začetku leta na devet močnih bataljonov v juniju 1943. Poleg tega je bilo okrog 800 neoboroženih prostovoljcev poslanih v partizanske enote na Dolenjsko. Z ukazom štaba Alpske operativne cone z dne 12. julija 1943, je bila nato ustanovljena Gorenjska brigada, pozneje preimenovana v Prešernovo, največjo in najpomembnejšo partizansko enoto na Gorenjskem.

LITERATURA IN DRUGI VIRI

- ¹ Svetko Kobal-Florjan, »Začetki ljudske vstaje v Škofji Loki«, Loški razgledi, št. 1, letnih 1954, str. 10.
- ² Gl. 1, str. 10.
- ³ Ivan Pečnik, »Iz vojnih časov« (Odlomki iz žirovske župne kronike), Žirovski občasnik, št. 9/10, 1985, str. 198 in 199.
- ⁴ Gl. 1, str. 12.
- ⁵ Dr. Tone Ferenc, V ogledalu časa »Črni avti vozijo v nočeh« (članek je bil pred več leti objavljen v Sobotni prilogi Dela. Izrezek članka ima avtor).
- ⁶ Maks Krmelj-Matija, »Lažje bi gledal smrt, kot to strašilo«, Loški razgledi, št. 28, letnik 1981, str. 15.
- ⁷ Slavko Mezek iz Srednje vasi, sedaj Koper, Klaričeva 16/c.
- ⁸ Micka Režen, Poljane, Javorje 12, ustni vir.
- ⁹ Janko Berčič in Ludvik Jugovic, »Seznam žrtev fašističnega nasilja v loški občini«, Loški razgledi, št. 16 in 17, letnika 1969 in 1970.
- ¹⁰ Francka Jereb-Majda, Žiri, Jezerska 58, pisno sporočilo z dopolnitvami podatkov o izseljencih iz Žirov, objavljenih v Loških razgledih, letnika 1969 in 1970.
- ¹¹ Gl. 1, str. 15.
- ¹² Maks Krmelj-Matija, Ljubljana, ustni vir, pogovor 25. 8. 1971.
- ¹³ Gl. 6, str. 22 in 23.
- ¹⁴ Maks Krmelj-Matija, Ljubljana, ustni vir, pogovor 13. 2. 1986.
- ¹⁵ Prav tam.
- ¹⁶ Pomniki NOB na Škofjeloškem, Borec, Ljubljana 1986, str. 418.
- ¹⁷ Tone Peternel-Igor, Govor ob odkritju spominske plošče na hiši Jožeta Kavčiča-Miklavža 23. 10. 1971 v Žireh.
- ¹⁸ Anton Peternel-Klemen, Sovodenj, Koprivnik 2/a, pisni vir.
- ¹⁹ Prav tam.
- ²⁰ Franc Galičič-Taras, Škofja Loka, Pod Plevno 17, pisni vir.
- ²¹ Gl. 18.
- ²² Prav tam. (Isto kot 18.)
- ²³ Gl. 12.
- ²⁴ Katarina Kalan-Milena, Poljane, Hotovlja 6, pisni vir.
- ²⁵ Ivan Križnar, »Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941«, IZDG Ljubljana, knjiga 1-2, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, letnik 1966, str. 320.

- ²⁶ Ivan Bertonecelj-Johan, »Ljudska vstaja v zgornjem delu Gorenjske leta 1941«, IZDG Ljubljana, knjiga 1–2, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, letnik 1961, str. 374–376.
- ²⁷ Maks Krmelj-Matija, »Nekaj misli in mojih spominov«, priložnostna publikacija ob 15. zboru aktivistov in borcev NOV Gorenjske, junija 1973 v Žireh.
- ²⁸ Gl. 6, str. 20.
- ²⁹ Ivka Križnar, »Revolucionarno gibanje med vojnama v Kranju in okolici«, Kranjski zbornik, 1980, str. 32.
- ³⁰ Ljubljansko posavje v ljudski revoluciji, 2. zvezek, OK SZDL Ljubljana Bežigrad, 1985, str. 158.
- ³¹ Francka Dečman-Lota, ustni vir; sedaj Dom starejših občanov Ljubljana-Bežigrad.
- ³² Gl. 6, str. 21.
- ³³ Maks Krmelj-Matija, Ljubljana, ustni vir, izjava 6. 3. 1987.
- ³⁴ Jože Galičič-Marko, Medvode, Verje 39/b, ustni vir, izjava 30. 12. 1986.
- ³⁵ Gl. 6, str. 23.
- ³⁶ Jože Galičič-Marko, pisni vir, popisnica iz leta 1961.
- ³⁷ Jože Galičič-Marko, Spomini na ustanovitev in aktivnost mladinske organizacije OF v Poljanah, december 1988.
- ³⁸ Gl. 6, str. 22 in 23.
- ³⁹ Maks Krmelj-Matija, Ljubljana, ustni vir, zapisa z dne 25. 8. in 23. 9. 1971.
- ⁴⁰ Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek v Škofji Loki, knjiga okrajnega sodišča o prehrani jetnikov.
- ⁴¹ Franc Tavčar, Poljane nad Škofjo Loko, ustni vir, zapis z dne 29. 11. 1987.
- ⁴² Gl. 40.
- ⁴³ Pavla Gerlevc-Mojca, Poljane, Predmost 10, ustni vir, zapis z dne 14. 12. 1980.
- ⁴⁴ Gl. 40.
- ⁴⁵ Gl. 39, ustni vir, zapis pogovora z dne 23. 9. 1971.
- ⁴⁶ Gl. 26, str. 392 in 393.
- ⁴⁷ Dr. Tone Ferenc, »Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942«, časopis TV-15, št. 21 in 22, z 28. 5. in 4. 6. 1968.
- ⁴⁸ Gl. 6, str. 24.
- ⁴⁹ Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, VI. del, knjiga 2, dokument št. 130.
- ⁵⁰ Dr. Tone Ferenc, »Množična vstaja na Gorenjskem decembra 1941«, Listi, št. 54/XII, 25. 2. 1982, str. 6, priloga tednika Železar Jesenice.
- ⁵¹ Ivan Jan-Srečko, »Decembrska vstaja na Gorenjskem«, TV-15, Naš tovariš, št. 5, 5. 2. 1987.
- ⁵² Gl. 6, str. 27 do 29.
- ⁵³ Franc Šubic-Gošar, Poljane, Žabja vas, ustni vir, povzetek spominov.
- ⁵⁴ Silvo Štibelj-Dimač, Poljane, Javorje 27, ustni vir.
- ⁵⁵ Ivan Jan-Srečko, »Decembrska vstaja na Gorenjskem«, TV-15, Naš tovariš, št. 6, 12. 2. 1987.

- ⁵⁶ Gl. 50, dalje Maks Krmelj, povzeto iz zapisa pogovora z dne 25. 8. 1971, ter Franc Šubic-Gošar, zapis pogovora z dne 15. 8. 1981.
- ⁵⁷ Pavla Benedik-Tatjana, Poljane, Jazbine 2, pisni vir, povzeto iz spominov dne 25. 5. 1980.
- ⁵⁸ Damjan Vodnik, Poljane, Lom nad Volčo, ustni vir, povzetek iz spominov, zapisanih 19. 1. 1988.
- ⁵⁹ Gl. 20.
- ⁶⁰ Gl. 18, povzetek iz spominov, 10. 5. 1979, pisni vir.
- ⁶¹ Jernej Jezeršek, Gorenja vas, Hotavljje 3, ustni in pisni vir, pisno sporočilo z dne 15. 12. 1986.
- ⁶² Tine Hren-Kljukec, Poljane 40, ustni vir, zapis pogovora z dne 20. 2. 1987.
- ⁶³ Slavko Šorli-Slavc, Koper, pisni vir, povzetek njegovih spominov.
- ⁶⁴ Janko Mrovlje-Marko, »Iz Žirov v Cankarjev bataljon«, TV-15, Naš tovariš, št. 48, 20. 12. 1984.
- ⁶⁵ Gl. 18, pisni vir, povzetek iz spominov, 10. 5. 1979.
- ⁶⁶ Gl. 63.
- ⁶⁷ Franc Krek, Poljane, Volča 24, ustni vir, spomini.
- ⁶⁸ Tone Peternel-Igor, poimenski seznam udeležencev decembrske vstaje 1941 z območja Poljanske in Selške doline ter Škofje Loke in okolice, Loški muzej, Škofja Loka.
- ⁶⁹ Amalija Peternel-Sonja, Poljane, Vinharje 10, pisni vir, spomini.
- ⁷⁰ Franc Čadež-Brko, Ljubljana, Ptujška 20, ustni in pisni vir, spomini.
- ⁷¹ Janez Dolenc, Poljane, Volča, ustni in pisni vir, spomini.
- ⁷² Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, VI. del, knjiga 2, dokument 125, Vojno zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade, Ljubljana 1953.
- ⁷³ Pomniki NOB na Škofjeloškem, Borec, Ljubljana 1986, str. 358 oziroma: gl. 16, str. 358.
- ⁷⁴ Gl. 16, str. 96, 103, 109 in 110.
- ⁷⁵ Svetko Kobal-Florjan, »Moji spomini na dr. Borisa Kocjančiča in dogodke, ki so naju povezovali«, Loški razgledi, št. 26, 1979.
- ⁷⁶ Tone Demšar-Aleš, Cerknica, Reparje 2, pisni in ustni vir.
- ⁷⁷ Janko Fern, Kranj, Gasilska 6, pisni vir.
- ⁷⁸ Gl. 53.
- ⁷⁹ Gl. 43.
- ⁸⁰ Pavla Kalan, Poljane, Vinharje 1, ustni vir, spomini, zapisani 14. 12. 1980.